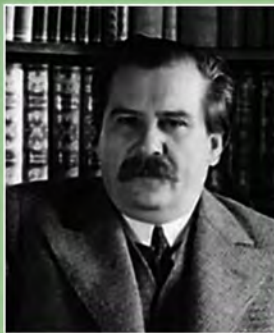
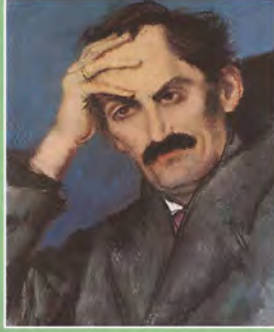
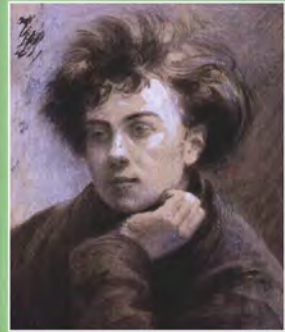
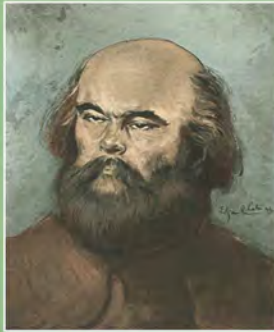

DEBRECENI ANIKÓ

INTEGRÁLT IRODALOM

DEBRECENI ANIKÓ

INTEGRÁLT IRODALOM

(magyar és világirodalom)

Tankönyv
az általános oktatási rendszerű tanintézetek
9. osztálya számára

*Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos
Minisztériuma*

Львів
Видавництво „Світ”
2017

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 20.03.2017 р. № 417)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Експерти, які здійснили експертизу підручника під час проведення конкурсного відбору проектів підручників для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів і дійшли висновку про доцільність надання підручнику грифа „*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України*”:

Руска Ержібет Тіборівна – вчитель угорської мови і літератури Берегуйфалівської загальноосвітньої школи I-II ступенів Берегівської районної ради Закарпатської області, старший вчитель;

Браун Єва Ласловна – методист, Берегівська філія Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, вчитель-методист;

Зикань Христина Імрівна – завідувач кафедри угорської філології гуманітарно-природничого факультету з угорською мовою навчання Державного вищого навчального закладу „Ужгородський національний університет”, кандидат філологічних наук.

Дебрецені О.

Д 25 Інтегрований курс „Література” (угорська та зарубіжна) : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навч. угорською мовою / О. О. Дебрецені. – Львів : Світ, 2017. – 320 с. : іл.

ISBN 978-966-914-049-4

Навчальний зміст підручника створено на історико-літературній основі, угорська та зарубіжна літератури представлені певними блоками. Подаються основні відомості з біографії та творчого шляху письменників, літературно-критичний матеріал з використанням результатів найновіших наукових досліджень. Запитання й завдання спрямовані на розвиток в учнів умінь сприймати літературний твір як явище мистецтва, на формування у них умінь аналізувати та інтерпретувати художні твори, висловлювати власні думки про прочитане, орієнтуватися у різноманітній художній літературі.

УДК 821.511.141.09(075.3)

© Дебрецені О. О., 2017
© Видавництво „Світ“,
оформлення, 2017

ISBN 978-966-914-049-4

BEVEZETŐ

„Olvasni jó, de nehéz. És felelősségteljes. Mert olvasásunk hagyományt szentesít, új hagyomány létesüléséhez járul hozzá, előítéleteket foszlathat szét, új előítéletet teremthet, műveket emelhet, ejthet.”

(Fried István)

Kedves kilencedikesek!

Az irodalom forrás ahhoz, hogy tapasztalatokat szerezzünk érzelmekről, gondolatokról, eszmékről, élethelyzetekről, az ember rejtettebb belső világáról, a valósághoz – természethez, múlt, jelen, jövő emberéhez, társadalmához – való sokoldalú viszonyáról, az emberi kapcsolatok sokrétegűségéről, azaz magáról az emberi létről.

A fentiekkel összefüggésben alakítottuk ki tankönyvünk anyagát, amely az Ukrajnai Oktatási Minisztérium nemzetiségi iskolái számára összeállított magyar irodalom programjára épül.

Köszöntünk tehát a kilencedik osztályban, amikor egy újabb irodalomtankönyvet vesztek a kezetekbe. Néhány hasznos tanáccsal szeretnénk segíteni abban, hogy minél eredményesebben és minél nagyobb kedvvel tanuljatok ebből a tankönyvből.

A tankönyv a XIX. század második felének és a XX. század magyar és világirodalmából meríti anyagát, de csak a kiemelkedő alkotókról adhat vázlatos képet. A könyv fejezeteiben a korszak eszmei áramlatairól, művészeti törekvéseiről, az irodalom egyes műfajairól adunk áttekintést és ehhez kapcsolódik az alkotók bemutatása térbeli elhelyezkedésük, születési évük sorrendjében. Az egyes költőkhöz, írókhoz kapcsolt ÉLETÚTJA című fejezetek nem csupán életrajzi adatokat közölnek, hanem a teljes írói pályaképet kívánják megrajzolni. A MUNKÁSSÁGA fejezetek olyan művek rövid ismertetését is tartalmazzák, amelyek részletesebb elemzésére nem kerülhetett sor. *Amit a műről tudnod kell!*-ben a tantervben jelölt versek, prózai művek elemzése azt a célt szolgálja, hogy elsősorban a művek értő felfogását segítse, de természetesen lehetőségek van az önálló értelmezésre is. Az irodalomelméleti és alkotói pályaképek bemutatása után kérdések és feladatok következnek, amelyek tanulásra és gyakorlásra ösztönöznek.

A korszak világ- és magyar irodalmának bemutatása mellett a tankönyv röviden kitér a határon túli magyar irodalmak közül az erdélyi és kárpátaljai alkotók munkásságára is.

Szeretném, ha sok örömetök telne ennek a könyvnek a használatában és a feladatok megoldásában is. Ehhez sok sikert és jókedvet kívánok!

A szerző

Egy hasznos tanács a tankönyv használatával kapcsolatban. Mindig vedd figyelembe az egyezményes jeleket, melyekkel már az elmúlt években is találkoztál!

Nota bene! Jegyezd meg!

Kérdések
és feladatok

Amit a műről
tudnod kell!

Szómagyarázat

Irodalomelméleti
ismeretek

Házi feladat

A LÍRA ÁTALAKULÁSA A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Az írók közérzete, az irodalom szerepének megváltozása •

A XIX. század második felének irodalmát – így természetesen a költészetet is – a megváltozott világszemlélet, az eszmények elvesztésének érzése hatotta át. Az uralkodó költői magatartás a *kiábrándultság*, ami nem felvett élethangulat volt, hanem valóságosan a személyiséget sújtó életérzés. A teljes kiábrándultság életérzése abból fakadt, hogy a kor társadalmi problémáira nem kínált megoldást sem a romantikus liberális történelemszemlélet, sem a polgári világszemlélet.

Az irodalom szerepe is megváltozott. Amíg az előző korszakban a szórakoztatás, gyönyörködtetés és tanítás hármasságának változó sorrendje és aránya határozta meg az irodalom társadalmi szerepét, addig a XIX. század második felében az irodalom tanító jellege lassan megszűnni látszott. A világ jelenségeit pontosabban és részletesebben magyarázták a tudományok és a filozófia, s az irodalom elvesztette vezető szerepét az egyes ember intellektuális (észbeli, szellemi) fejlődésében. Talán ennek köszönhető, hogy – különösen a lírai költészetben – a gyönyörködtetés lépett az első helyre. Az irodalom egyén- és társadalomformáló szerepének módosulása a költői szemlélet megváltozásához vezetett.

A XIX. század második fele íróinak többsége a szenvedélymentes magatartásba menekült. Úgy gondolták, hogyha az író pusztán a jelenségek ábrázolására szorítkozik, egyéni érzéseiről nem vall, akkor megfelel a divatos tudományos világmegközelítési módnak. Írásaikat a tudományos módszertanból átvett eszközökkel igyekeztek korszerűsíteni. A líra nem követte ezt az utat, a költők pesszimizmusa (borúlátása) a tudományos világszemléletre is kiterjedt. Csalódottan fordultak el saját koruk eszmény nélküli világától. Az alkotókat a tömény pesszimizmus járta át. Megrendült a hitük a természettudományokban, a különböző filozófiai áramlatok gyanakvóvá tették őket az ember megismerő képességével szemben is. Úgy gondolták, hogy a valóság egészen más, mint amilyenek érzékszerveink mutatják. Tagadták a művészet társadalmi szerepét, nem hittek abban, hogy az énen kívüli világ bemutatható hitelesen a művészet akár realista, akár naturalista eszközeivel, sőt abban sem, hogy be kell-e egyáltalán mutatni. Keserűen, ellenségesen fordultak szembe a társadalommal, a közélettel, a politikával. A költők egyre inkább magukra maradtak, magányosokká, elszigetelteké váltak. Szemben álltak az értetlen, névtelen tömeggel, amelyben nem a romantika által idealizált „istenadta népet” látták.

Leconte de Lisle (e.: lökont dö lill), a parnasszista iskola vezéralakjának „*Gyűlölöm koromat!*” felkiáltása pontosan jelzi az új költői magatartás sarokpontját. A társadalomtól való eltávolodás következménye a *polgárpukkasztó attitűd* (magatartás, viselkedés) kialakulása, az *elmagányosodás* és a *meg nem értettség érzésének erőteljesebbé válása*. Világmegvetésük, gyűlöletük, társadalmon kívüli érzésük hétköznapi emberi magatartásukban is megnyilvánult: általában különc, bohém, züllött életet éltek, s a nyárs-polgári erkölcsi normákat nem tartották magukra nézve kötelezőknek. Az alkohol, az ópium és a hasis mámorához menekültek, a testi szerelem örömeiben kerestek vigasztalást, s életundoruk olykor beteges halálvágyba torkollt. Ez a különös életvitel is hozzájárult ahhoz, hogy *nőtt a szakadék a művészek és a művészetet befogadó közönség között*.

ÚJ STÍLUSIRÁNYZATOK A SZÁZADVÉG IRODALMÁBAN

A romantika után nem alakult ki olyan egységes korstílus, amely minden művészeti ágban érvényesült volna. A XIX. század második felében, s különösen a századvégen sokféle új stílusbeli törekvés élt egymás mellett. Az újítók különféle szándékai hosszabb vagy rövidebb életű iskolákat, irányzatokat, alkotó köröket hoztak létre. Megmaradt a romantika és a realizmus stílusirányzata is, ám a költők általában abban egyetértettek, hogy mindkettővel szembe kell helyezkedni.

„Művészet a művészetért” • A valóságtól eltávolodó, a művészet örök és állandónak vélt értékében bízók a parnasszista irányzathoz sorolták magukat. Az irányzat az 1866-ban megjelent *Jelenkori Parnasszus* (Parnassos – Apolló és a múzsák lakhelye volt Hellaszban a mitológia szerint) című antológiától kölcsönözte a nevét. A versgyűjtemény legismertebb költői: **Théophile Gautier** (e.: teofil gotyié), **Sully-Prudhomme** (e.: szüllí prüdom) és a fentebb már említett Leconte de Lisle. Az irányzat költői az abszolút szépségre törekedtek, céljuk a személytelenség, a szentvelenség, a fegyelmezett formai tökély. Azt hirdették, hogy a művészet időtlen és örök, mentes mindenfajta aktualitástól. A költészet legyen politika-mentes és minden közvetlen haszon nélküli, önmagáért való gyönyörűség. A művésznek vissza kell vonulnia az amúgy is gyűlölt világból a tiszta művészet „elefántcsonttornyába”, a „művészet a haladásért” elvével szemben a „művészet a művészetért” – *l’art pour l’art* e.: lár pur lár) – elvet kell vallania, a tiszta költészet programját követnie. Az antikvitás örök értékeit és művészetét tekintették mértéknek.

Dante Gabriel Rossetti: *A tenger éneke*, 1861

Ők fogalmazták meg az új költészettel szembeni legfontosabb „követelményeket”. Az új költészeteszmény **lényege**, hogy az alkotás formai szempontból tökéletesen megalkotott legyen. Kerülni kell a túldíszítettséget, öncélú cizelláltságot (túlzott díszítés aprólékos műgondal), az azonosítható lírai alanyt háttérbe kell szorítani, a közvetlenség helyett az objektívitásra, tárgyiasításra kell törekedni. A poétikai eszközök, képek rendeltetése pedig nem a valóság bemutatása, hanem a belső színtér: az érzelmek, gondolatok összekötő, egyesítő megjelenítése. Az új művészeteszmény óriási hatással volt a XIX. század végének, a XX. század elejének más irányzataira (szecesszió, újklasszicizmus, avantgárd) és a társművészetekre is egész Európában.

A költészetet tehát visszahelyezték a Parnasszusra, a tiszta formák és tiszta eszmények világába, a **művészet célja** tulajdonképpen **önmaga megmutatása**. Sem társadalmi, sem politikai üzenetet nem akar közvetíteni. Gautier *Művészet* című versének egyik szakaszában így fogalmazta meg véleményét: *Minden rom. A művészet / Örök. A többi por. / A népet / Túléli a szobor.* (Szabó Lőrinc fordítása) Tehát a művészet nem eszköz, hanem cél.

Ennek megfelelően számos irányzat költői gyakorlatában találkozhatunk a „művészet a művészetért” felfogás megjelenítésével. Költői programmá azonban csak a szimbolizmus irányzatában fogalmazódott meg először.

Szimbolizmus és szimbólum • A modern életérzések és az újfajta lelki tartalmak kifejezésének legcélravezetőbb irányzataként alakult ki a **szimbolizmus**. Először a lírai költészetben jelentkezett, s innen terjedt el más művészeti ágakban is: festészet, zene.

A szimbolizmus mint a XIX. század második felének és a századfordulónak stílusirányzata nem azonos a szimbólumok használatával. Elnevezése a görög *szümbolon* 'ismertetőjel, jelkép', a latin *symbolum* szóból ered, ennek alapja pedig a *szümballein* 'összevetni, összeilleszteni'.

Nota bene! A szimbolizmus a tapasztalati jelenségek mögött megsejtett, de hétköznapi nyelven kifejezhetetlen, kimondhatatlan jelentéstartalmak (lelki folyamatok, belső élmények, hangulatok) érzékletes – többnyire látomászerű – képsorral való kifejezése. Célja: a tapasztalat mögötti valóság megismerése, a jelenségek mögött a lényeg megsejtése.

Maga a szimbolizmus kifejezés arra az alapvető világlátásra és alkotói módszerre utal, hogy a költő az ember és világ bonyolultságát nagy erejű, többértelmű, komplex képek sorozatában vagy még inkább rendszerében ragadja meg és ábrázolja. A képek egész életműveken keresztül állandóan bővülő, árnyalódó, sokértelmű rendszere teszi lehetővé, hogy a költészet korábban nem ismert újsággént térképezze fel ember és ember, ember és világ, külső én és belső én kapcsolatát.

A szimbolisták mámorosan keresték az új szókapcsolatokat, a nyelvi mágiát. A szimbolista irányzat jellegzetes eszköze tehát a *bonyolult szókapcsolat* (úgy vélték, hogy míg a világosság a hiányzó a mélység jele, a homály már önmagában költői. Ezzel függ össze a szimbolizmus arisztokratizmusa is: csak kevesekhez, a kiválasztottakhoz akart szólni), és a hangulat érzékeltetésére szolgáló *zeneiség*. Ez azonban nem csilingelő csengő-bongást jelent. Inkább azt a hatást, amit a zene gyakorol az emberre. A tiszta rímnél jobban szerették a lágyabb asszonáncot (magánhangzós rím), s kedvelték az alliterációt (betűrím).

A szimbolizmus irányzata szűkebb értelemben arra a francia irodalmi csoportra utal, amely 1886-ban így nevezte el önmagát. Tágabb értelemben a francia irodalom **Baudelaire-től** (e.: bódler) a **XX. század első harmadáig tartó törekvését** jelöli. Önmagában még nem szimbolista az a költő vagy író, aki műveiben szimbólumokat használ.

Nota bene! A szimbólum a modern stilsztika alapfogalma, tulajdonképpen *ősrégi szókép*: **valamely gondolati tartalom: eszme, érzés, elvont fogalom érzéki jele. Jelképes értelművé teszi az egész költeményt a megéreztetéssel, a sejtéssel, így lesz a szimbólum a költői nyelv legnagyobb hatású stíluseszközévé. Szinte egyé olvasztja a benne kifejezendőt és a kifejezőt, például: a *karikagyűrű* az örökkévalóság jelképe, a *lánc* a rabságot jelképezi, a *fekete szín* a gyász szimbóluma, a *lant* a költészet érzéki jele.**

A szimbólum több ezer éve használt retorikai-stilisztikai fogalma vált a XIX. század második felében egy irodalmi irányzat megnevezésének alapjává. Az európai irodalomnak nagyjából 1885 és 1914 közötti szakasza, melyben azonban nem csak a szimbolizmus van jelen.

A szimbolista líra erős hangulatisága érintkezik az impresszionista költészettel, s e két irányzathoz tartozó alkotásokat nem mindig lehet egymástól elkülöníteni.

Az impresszionista-szimbolista költészet • A XIX. század 50-es éveitől kezdődően elsősorban Nyugat-Európa népeinek irodalmában (elsőként a francia irodalomban) indult meg az a folyamat, mely a romantikus lírával és a lírai költészet hagyományos, megszokott formáival, stílusával szakítva egy új irányzat születéséhez – az **impresszionizmushoz** vezetett.

Az impresszionista líra előfutárának, megalapozójának hagyományosan a francia **Charles Baudelaire**-t tekintik. Híres kötete – *A Romlás virágai* (1857) – e stílus alapvető fontosságú műve. Kortárs irodalomtörténetek Baudelaire költészetét inkább a XIX. század klasszikus irányzatához kapcsolják, s az „új” költészet képviselőinek a parnasszista költőket, illetve a rövid ideig a parnasszistákhoz is tartozó **Paul Verlaine**-t (e.: pol verlen), **Stéphane Mallarmé**-t (e.: sztefán malmarmé) és **Arthur Rimbaud**-t (e.: artúr rembó) tekintik.

Az impresszionizmus értelmét híven fejezi ki a stílusirányt megnevező fogalom (impresszió 'benyomás'). Az impresszionista alkotó célja nem a valóság „tükrözése”, bizonyos értelemben tagadja is e hagyományos felfogást.

Nota bene! Az impresszionizmus lényege a valóság által kiváltott érzések, hangulatok, benyomások (tehát a külvilág által a belső világban keletkező hatások) megjelenítése. Az érzékelés minden érzékszervünkre vonatkozhat, de elsősorban a látás és a hallás, a szín és hang kerül a középpontba. A megjelenítés a költővel, beszélővel nem azonosítandó egyén (szubjektum) erőteljes jelenléte mellett a nyelvi és képi kifejező eszközök stílusértékének megnövekedett szerepét is kiváltja. A képesség szintjén ez vezet az összetettebb, asszociatívabb képek – allegória, szimbólum, szinesztézia – alkalmazásához, s innen ered az irányzat másik elnevezése – szimbolizmus.

Az impresszionista-szimbolista költészet az újszerű nyelvhasználat, a képi összetettség, a sűrítés révén a hagyományos értelmezési módokhoz képest a befogadó részéről is újfajta viszonyulást feltételez, mivel a megértés egyfajta ráhangolódást, lelki-szellemi azonosulást igényel. Nyelvhasználatában elsősorban a névszói jelleg a feltűnő.

Gyakoriak a rövid, ige nélküli mondatok. Legfőbb nyelvi eszköze a színes jelzős szerkezetek alkalmazása és a mondatértékű szavak halmozása.

Az impresszionizmus képviselői tudatosan törekedtek annak jelzésére, hogy művészetük más, magasabb rendű, mint a megelőző korok művészete. Radikalizmusuk a külsőségekben is kifejezésre jutott: szándékosan provokálták a közönséget extravagáns (különködő, hó-bortos) magatartásukkal. A polgári társadalom és polgárizlás ellen lázadtak. Lázadó voltuk is kikényszeríti, hogy alkotói céljaikat, esztétikai elveiket, elkülönülésüket programszerűen is kifejtsék: Baudelaire-től Rimbaud-ig számos művész fogalmazza meg az új művészet alapelveit tanulmányokban, esszékben is (pl. Rimbaud: *Látnok levelek*, 1871). A hagyományok látványos elutasítása, a korábbi értékek megkérdőjelezése nem öncélú tagadás, hanem a világ összetettségének, a művészet teljességének tökéletesebb kifejezése.

Más népek irodalmában is jelentőssé vált az impresszionista-szimbolista irányzat. A stílus legismertebb követői az angol **William Butler Yeats** (e.: vilieim báltlör jétsz), a német **Stefan George** és **Rainer Maria Rilke**. A magyar irodalomban a századforduló időszakában jelent meg a szimbolizmus-impresszionizmus hatása (pl. **Reviczky Gyula** költészetében), de valódi kiteljesedése a *Nyugat* költőinek (**Ady**, **Babits**, **Tóth Árpád**, **Kosztolányi**, **Szabó Lőrinc**) művészetében következett be.

Impresszionizmus a festészetben és a zenében • A XIX. század második felében minden új festői kifejezésmód heves vitába szállt a megmerevedett akadémizmussal (azon esztétikai és művészeti áramlatok összessége, amelyek hivatalos kötelező mintákhoz mereven ragaszkodó formaelveket követnek), és a vele vívott harcban erősödött meg. Ilyen modern, új festészeti irányzatként jelentkezett az impresszionizmus. Ez valójában végső kiteljesedése és betetőzése volt annak a természetelvű ábrázolási folyamatnak, amely a reneszánsztól kezdődően a valóság minél életszerűbb bemutatására törekedett. A festők a pillanatnyi benyomást akarták rögzíteni vásznaikon, azt a látványt, amely pillanatról pillanatra változhat. Ezért gyors ecsetvonásokkal dolgoztak, mellőzték a rajzos kontúrokat, nem sokat törődtek a kompozícióval, s a színfoltok sajátos összhatására törekedtek. Az *impresszionizmus a látás forradalma* volt. Megszabadította a szemet a beidegződött formáktól, színektől, attól a bevett szokástól, hogy a természetben minden tárgynak meghatározott, állandó formája és színe van. **Claude Monet** (e.: klód moné), a szín legparányibb elváltozásának fáradhatatlan kutatója, a stílusirány első tudatos elindítója szerint: „*A természetben semmi sem állandó. Pillanatról pillanatra min-*

den megváltozik. Egy felhő vonul át az égen, és az alatt levő domb le-
veleinek színe megváltozik.” Középről megnézve egy ilyen festmény
színes foltok halmazából áll, bizonyos távolságból azonban a pillanat
szépségében tűnik elénk a lefestett részlet röpké látomása. Az imp-
resszionizmus nem a részletek, hanem az összbenyomás visszaadásá-
ra törekszik, s a laza foltokban felrakott színek és formák végső kiala-
kulását nem a palettára, hanem a szemre bízva. A kritikusokat éppen
ez a „befejezetlenség”, ez a látszólag „hanyag” technika háborította
fel.

Az új utakon járó művészek 1874-ben önálló kiállítást rendeztek
Párizsban. A képek között volt **Monet** *A felkelő nap impressziója* című
híres festménye. Ennek címe után nevezték el – kezdetben gúnynév-
ként – az új festészetet. Monet képe reggeli ködben úszó kikötőt ábrá-
zol. A részletek, a kontúrok elmosódnak, a kompozíció „laza”. A tulaj-
donképpen élményt a fény hajnali derengő vibrálása, a víz és a pára
elillanó hangulata kelti. Monet különösen vonzódott a vízhez, a csillo-
gó, párás, vibráló felületekhez (*Fürdőhely, Vasútállomás télen*).

Az impresszionisták közé tartozik **Edouard Manet** (e.: edüár
mané) – *A Folies Bergéres bárja, A roueni székesegyház* stb., **Pierre
Auguste Renoir** (e.: pier ogüsztt rönoá) – *Páholyban, Párizsi utca, Az
esernyők*, továbbá **Camille Pissarro** (e.: kamij pizsáro) –
Szénagyűjtők, **Edgar Degas** (e.: dögá) – *Táncosnők*, **Paul Cézanne**
(e.: pól szézánn) – *Kártyázók*, **Alfred Sysly** (e.: sziszle) és még sorol-
hatnánk a festőket és műveiket. A nemzetközi szakirodalom számon
tartja **Szinyei Merse Pál** *Majális* című képét is.

Monet: *A felkelő nap impressziója*, 1872

Szinyei Merse Pál: *Majális*, 1873

E. Manet: *A Folies Bergéres bárja*, 1882

Pierre Auguste Renoir: *Párizs*, 1868

Camille Pissarro: *Szénagyűjtők*, 1889

Edgar Degas: *Táncosnők*, 1874

Paul Cézanne: *Kártyázók*, 1892

A zenetörténet általában nem használja a szimbolizmus-impreszszionizmus fogalmát, s ez érthető is, hiszen a zene eleve „szimbolikus” jellegű. Mégis a korszak bizonyos zenei törekvései rokoníthatóak az irányzatokkal. Ezeknek a kiindulópontja részben **Wagner**, részben **Liszt Ferenc** művészete. A festőiség a zenében úgy nyilvánult meg, hogy a hangzás elsődleges lett a dallammal szemben. Feltétlenül itt kell említenünk **Maurice Ravel** (e.: morisz ravel), **Claude Debussy** (e.: klód döbüsszi) nevét. Zenéjükben az irányzat esztétikai újdonságát a valósághoz, a valóság látszatának megteremtéséhez való újszerű viszony jelenti.

A szecesszió • A XIX. század végének, a XX. század elejének stílusa. A szecesszió szó jelentése 'kivonulás, elszakadás, elkülönülés'. Eredetileg politikai fogalom, az észak-amerikai államok Észak-Dél háborújából, a XIX. század 60-as éveiből származik. Később a müncheni, majd a bécsi festőművészek akadémiáiktól való elkülönülésére utal.

Nota bene! A szecessziós művészet és művészetfelfogás fő célja az volt, hogy a historizálással szembe fordulva új, modern környezetet teremtsen, elszakadjon a történeti formáktól.

Az „unt stílusok” tagadását, a tőlük való elszakadást jelzi. Lázad mindennel szemben, ami konzervatív. Ezért állította Ady: „...*az én szecesszióm a haladás harca – a vaskalap ellen.*” A valóság újjáalakításának igénye és vállalása jellemzi, **eszmei alapja a csalódás, kiábrándulás, menekülési vágy.** A művészet a lázadás, a tagadás eszköze, „*a művészet az öröm forrása, az élet vigasza*”. Individualitás jellemzi. Gazdagon él olyan díszítőelemekkel, melyek jellegzetesen leegyszerűsített természeti formák. Az impresszionizmustól, szimbolizmustól nehéz elkülöníteni, ezért nem pusztán stílus, inkább esztétikai törekvés. Mozgalmainak elnevezései között található az új romantika, a *Jugendstil*. A festészetben a svájci **Ferdinand Hodler** (*A nappal, a Kiválasztott*), az osztrák **Gustav Klimt** (*Adele Bloch-Bauer álló képe*) és a magyar **Rippl-Rónai József** (*Nő kalitkával, Öreganyám*) a mestere.

Az irodalmi szecesszió jellemző témakörei: *nosztalgia a természettel iránt, férfi-nő viszonya, erotika, a betegségek megszüntetése, halálvágy, démonikusság, világvégi, bágyadt hangulat, az egyéniség új felfogása* (minden ember titok, kiismerhetetlen külön világ). Díszítőmotívumait túldíszítettség, dekorativitás, alliterációk kedvelése, bizarr hanghatások, játékos rimtechnika jellemzi (Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád). Néhány díszítőelemével egyik forrása lett az expresszionizmusnak, a lényegre törő stilizációval pedig az absztrakt művészet kialakulását segítette elő.

A magyar irodalmi szecesszió képviselői: **Gozsdu Elek, Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Szomory Dezső, Ady Endre, Krúdy Gyula, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád.**

1. Miért alakult át a líra a XIX. század második felében?
2. Milyen volt a kor társadalmi-politikai helyzete?
3. Ki volt Leconte de Lisle?
4. Milyen stílusirányzatok alakultak ki az irodalomban, festészetben és zenében?
5. Mi a *l'art pour l'art*? Ki volt Théophile Gautier?
6. Magyarázd meg a *szimbólum* és a *szimbolizmus* jelentését?
7. Mi az impresszionizmus lényege? Kik alkottak ebben a stílusban a költészetben, festészetben, zenében?
8. Mi a szecesszió? Sorold fel jellemző témaköreit!
9. Kik a magyar szecessziós festészet jelentős alakjai? Röviden jellemezd egyikük művészetét!

A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

A FRANCIA SZIMBOLISTÁK

A szimbolizmus kialakulása Franciaországban a polgári társadalom fejlődésének nagyarányú kibontakozásával függ össze. A XIX. század közepén megváltozott az életmód, átalakult a kultúra, új természet- és társadalomfilozófiák jelentek meg. Egyre nagyobb méreteket öltött az urbanizáció (városiasodás), s ezzel párhuzamosan nemcsak az életkörülmények javultak, hanem nőtt az elidegenedés, a magány, az emberi élet céltalanságának tudata is. A szimbolizmus bizonyos értelemben reakció a polgári társadalom sajátos piaci logikájára. A szimbolisták szemben álltak a realista, naturalista irodalmi hagyománnyal, de a parnasszista iskola törekvéseivel is.

CHARLES BAUDELAIRE (1821–1867)

Charles Baudelaire

A modern francia líra legelső költője **Charles Baudelaire** (e.: sárl bódler). „Baudelaire a szavak szuverén ura volt. Úgy tudta összeválogatni őket, hogy legszörnyűbb látomásai is bűvös és szép visszhangot csendítenek a lélekben ... Varázsának egyik titka talán az, hogy verseiben nincs meg az a harmónia tartalom és forma közt, amelyet a tankönyvek előírnak: lázadó és bomlasztó érzéseit szigorúan zárt, gyémántosan kicsiszolt formák közé szorította, a versírásban nem ismert elégedettséget...” (Szerb Antal)

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • Gazdag polgári családban született 1821. április 9-én Párizsban. Már hatévesen elvesztette idős édesapját, mostohaapja pedig sok szenvedést okozott neki. A jólét elszegényedés követte: apai örökségét elpazarolta. Ifjú korában tett nagy tengeri utazása az Indiai-óceánon élete végéig meghatározó élménye maradt, költészetének visszatérő motívumai az egzotikus tájak, nők és az utazás.

A polgári életet elutasította, tudatosan lázadt ellene. Bohém, nagyvilági életet élt, extravagáns volt öltözködése, kábítószereket fogyasztott, egyszerre volt az érzéki, a szabad szerelem és a tisztán szellemi szerelem hirdetője, költészetében is megjelenik a hit és hitetlenség ellentéte.

Műsái • Három név három szerelmet idéz életében: Jeanne Duval (e.: zsán düvál), a „fekete Vénusz” – így nevezte Baudelaire azt

a mulatt színésznőt, aki az érzéki szerelmet jelentette számára. Madame Sabatier (e.: madam szabatyié), a „fehér Istenő”, aki az eszményi szerelem megtestesítője volt. Marie Daubrun (e.: mari dobrün) – egy középszerű színésznő. Hozzá írta Baudelaire, de félig Madame Sabatier-ra is vonatkozik: „*Mint Petrarca, halhatatlanná fogom tenni az én Laurámat. Legyen az Őrangyalom, Múzsám és Madonnám, s vezessen a szépség útjain.*”

Fogadtatása • Sokat szenvedett művész volt. Magánéleti problémái (anyagi gondok, anyjával, mostohaapjával való ellentétei) mellett támadások érték a kritika és a hatalom részéről is. *A Romlás virágai* miatt – erkölcstelenség vádjával – perbe fogták, el is ítélték. Öngyilkosságot is megkísérelt, élete végén pedig még távol-keleti útján szerzett vérbaja miatt megbénult. Utolsó hónapjaiban egy párizsi idegstanatóriumban ápolták a magatehetetlen embert. 1867. augusztus 31-én édesanyja karjai közt halt meg.

MUNKÁSSÁGA

Impresszionizmusának lényege • Alkotói tevékenységét bohémsága, a külsőségekben szándékos botránykeltés mellett a kemény, tudatos munka, a pontosság, alaposság jellemzi. Bár életműve nem nagy, tanulmányai, kritikái s nem utolsó sorban kötetei: *A Romlás (Rossz) virágai*, 1857; *A fájó Párizs – Kis költemények prózában*, 1869 nagy műgonddal, jelentős ismeretapparátussal és szerkesztettséggel készített alkotások.

A költészetben és az elméletben az ő írásai indítják el a változás folyamatát, a legtöbb impresszionista-szimbolista költő példaképként tekintett rá. Ami az impresszionista költészet lényege, s amely alapján élesen elhatárolható a romantikus lírától, annak gyökerei – látomásság, asszociativitás, jelképiség, a lírai én megalkotottsága, „szerepre helyezése” – az ő költészetében jelentek meg.

Spleen • Költészetét az ambivalencia¹ jellemzi. A spleen, a fájdalom, levertség az adott valósághoz való viszonyt jelzi; az ideál a vágyott eszményeket. Baudelaire célja a polgári létből való elmozdulás akár a szakrális (isten, szent), akár az infernális (gonosz, ördögi) felé. Együtt van költészetében az isten- és sátánkultusz, a transzcendens érték helyébe lépő szépség és a rút felmutatása, a platói szerelem és az erotika, az életigenlés és a halálvágy. Flaubert szerint Baudelaire zenész és matematikus egyszerre, a francia líranyelv forradalmára. A magyar fordításban elsősorban a „zenész” érződik. Életidegensége, a kiábrándultság összetett érzésének megfogalmazása jelentős hatást tett az utókorra. A bizonytalan és pesszimizisztikus jövőkép, a személyes drámaiságát is jelző dekadencia (hanyatlás, visszaesés) nem szerep, hanem a modern ember bizonytalansága. Baudelaire számára a

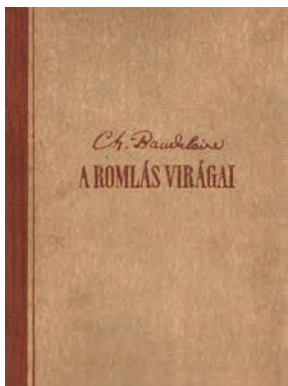
¹ *ambivalencia* – két ellentétes érzelem, pl. szeretet és gyűlölet együttes megnyilvánulása ugyanazon személy vagy tárgy iránt

dekadencia nem póz és nem is cinikus-szkeptikus életfilozófia, hanem a világ és az én megélt-átélt ellentmondásos viszonyainak, személyes csalódásainak művészeti kifejezése.

A Romlás virágai

Amit a kötetről tudnod kell!

A kötet Baudelaire egyetlen versesköte-
te 1857-ben jelent meg (100 költeményt tar-
talmazott). Az ajánlás Th. Gautier-nek
szólt. A kötet botrányt okozott. A költőt per-
be fogták néhány „erkölcstelen” verséért.
V. Hugo levelet írt neki, melyben többek kö-
zött ez állt: „...ön új borzongást teremtett”.
A *Romlás virágai* máig is megőrizte hatá-
sát, frissességét, s közvetve vagy közvetle-
nül mindent befolyásolt, ami utána követ-
kezett.

A kötetben összesen hat ciklus szerepel,
az első – *Spleen és Ideál* – a legterjedelme-
sebb. Ezt követi a *Párizsi képek*, majd *A bor*,
A Romlás virágai, *Lázadás* és végül

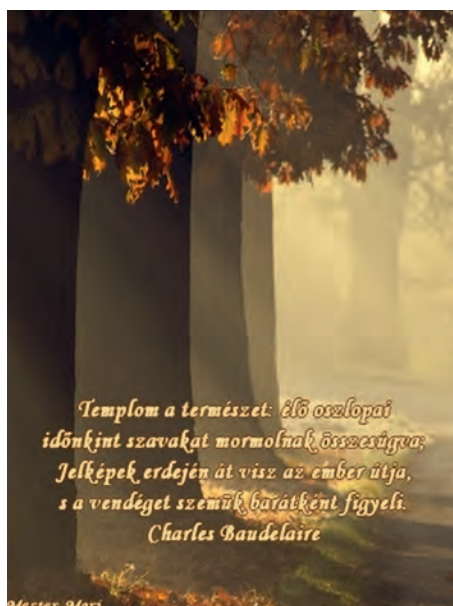
A Halál. A kötet a szerző szándéka szerint *A pokol tornáca* címmel jelent volna meg, Baudelaire csak kiadója kérésére változtatta meg az eredeti címet. A költő rendkívül lassan, hihetetlen műgonddal dolgozott. Tartós kitartással küzdött szinte minden szóért, minden árnyalatért. Készen, tökéletes formában akart jelentkezni a nyilvánosság előtt. Megjelent írásait is folyton javította, csiszolta. A ciklusokba szerkesztett kötetkompozíció a korábbi évszázadok költészetében is előfordult. Baudelaire tematikus kompozíciós modellje szolgált mégis alapul az európai impresszionista-szimbolista költészet néhány alakja, Rilke és Ady számára. A második kiadás 1861 tavaszán hagyta el a sajtót, 35 új verssel gazdagodva. A harmadik, végleges kiadás csak a költő halála után egy évvel került piacra, 1868 decemberében. 157 vers található benne.

A kötet francia címét *Fleurs du Mal* (e.: flór dü mál) a magyar fordítás jól megközelíti, de mégsem adhatja vissza teljesen annak többértelműségét. A *Mal* szónak az indoeurópai nyelvekben összetett jelentése van: egyszerre idézi fel a rosszat, a gonoszt, a testi bajt, a betegséget, a kárt, a gyötrelmet, a veszteséget és a fájdalmat. A cím kontrasztja azt az ellentétet sugallja, amely áthatotta és meghatározta Baudelaire egész életét, lelki drámáját: a rosszból, a romlottságból a művészet virágait fakasztotta, a megunt és megvetett világgal szembeállította az örök szépséget, melytől „enyhül a rút világ s könny-nyül a lomha perc”.

Baudelaire a szépségimádat esztétikáját a nagy amerikai költőtől, **Edgar Allan Poe**-tól (1809–1849) tanulta. Poe szerint a költészet célja nem az igazság és nem az erkölcsi tanulság, hanem „a szépség ritmikus megteremtése”. Benne tudatosodott először a tanítástól, politikai, valláserkölcsei és egyéb eszméktől mentes „tisztá költészet” fogalma. A költő feladata eszerint „*a rajongó erőfeszítés a felsőbbrendű Szépség elérésére*”. Ezt a Szépséget nem a való világban kell keresni, hiszen a látható, érzékelhető jelenségek egy rejtett, titokzatos valóság jelképei csupán; az egész érzéki valóság „jelképek erdejé”. (dr. Mohácsy Károly)

K a p c s o l a t o k

Templom a természet: élő oszlopai
időnkint szavakat mormolnak összesúgva;
Jelképek erdején át visz az ember útja,
s a vendéget szemük barátként figyeli.

Ahogy a távoli visszhangok egyberingnak
valami titkos és mély egység tengerén,
mely, mint az éjszaka, oly nagy, és mint a fény,
egymásba csendül a szín és a hang s az illat.

Vannak gyermeki húst utánzó friss szagok,
oboa-édesek, zöldek, mint a szavannák,
– s mások, győzelmesek, romlottak, gazdagok,

melyek a végtelen kapuit nyitogatják,
mint az ámbra, mosusz, tömjén és benzoé:
test s lélek mámora zeng bennük ég felé.

Szabó Lőrinc fordítása

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • Az újfajta költői látásmódot elsőként Baudelaire „fogalmazta meg” *Kapcsolatok* (1857) című szonettjében. A vers *A Romlás virágai* kötet *Spleen és Ideál* ciklus egyik híres darabja, sorban a negyedik.

Műfaja • Szimbolista programvers és ars poetica. A költemény versformája az egyik legzártabb, klasszikus forma – a *szonett*. Baudelaire számos költeményéhez választotta e formát s a többi impresszionista költő életművében is gyakori. A forma zártsága, rövidsége, kötöttségei (szótagszám, rímképlet) látszólag mond csak ellent az impresszionizmus konvenció-ellenességének. Éppen azt hangsúlyozza, hogy nem a hagyományos formák megbontása, széttörése az új költészet lényege – a tartalmi és stilisztikai újítások tökéletes összhangban állhatnak a szigorú, kötött formával.

Címe • A szimbolizmus alapeszméjére utal: a létező jelenségek szoros egységben, szerves összefüggésben állnak egymással. E kapcsolatok és megfelelések, a rejtett lényeg feltárása, megmutatása a feladat.

Témája • A Szabó Lőrinc fordításában legismertebb vers témáját tekintve is klasszikusnak mondható. A téma ugyanis a **természet**, a természet harmóniája, a természet alkotó elemeinek, illetve az embernek és a természetnek viszonya.

Szerkezete • Baudelaire versének indító kijelentése sok szállal kötődik a korábbi századok allegorikus természetértelmezéséhez: az első metafora – a *természet templom* (a fák e templom oszlopai), szent hely, Isten földi „lakhelye”. A templomba lépő ember, amíg ismerte a rítust, míg részese volt a kultusznak, addig tudta, hogy hol a helye ebben a világban. Baudelaire „embere” csak vendég, számára az élő természet már csupán jelkép – „*Jelképek erdején át visz az ember útja...*”, az ember oly mértékben távolodott el a természettől, hogy a jelképes jelentés már elhomályosítja a valóságot.

A természet tökéletes egységének, a minden mindennel való összefüggésének titokzatossága fogalmazódik meg a második szakaszban. A fény és a sötétség ellentétpárja (éjszaka) jelképezi a harmóniát. A természet harmóniájának hordozói azok az ingerek, melyek érzékelésére minden ember képes: színek, hangok, illatok. Ebben az egyetemes összefüggésben elmosódnak a különböző érzékszervek határai. Benyomásainkban sem különülnek el ezek, csak a tudat választja szét őket egymástól. Különleges illatokat sorol fel a költő, amelyek a szinesztéziák¹ mehökkentő képzettársításai, például: „oboa-

¹ *szinesztézia* – különböző érzékelési területek összekapcsolása

édes, zöld szagok” és metonimikus, jelzős azonosítások „győzelmések, romlotak, gazdagok” mellett a markáns illatú illatalapanyagok: *ámbra, mosusz, tömjén, benzoé* felsorolása különleges hatást kelt, hisz a szagok, illatok tulajdonképpen felidézhetetlenek.

Motívumok • *Templom* – az áhítatot keltő, titokzatos, jelképes vallási cselekedetek tere, ahol kapcsolat teremthető a valós és a transzcendens világ között. A *Jelképek erdeje* – metafora a szimbolizmus filozófiai hátterét tárja fel. Az egyetemes összefüggésben összemosódnak a benyomások, a különböző érzetek, feltárul az érzékelés viszonylagossága.

Üzenete • Az emberben él a harmónia, ha „átengedi magát” a természetnek, akkor képes ezt a kapcsolatot újra érzékelni, érteni. A „vendég-ember” a maga által teremtett jelkép-erdőből e kapcsolatok segítségével találhat vissza a való természet világába, melyhez maga is tartozik, így lelheti meg önmagát.

Baudelaire legmélyebb élménye lehetett az emberi természet kettősségének átélése, hogy az emberben benne él az állat és az angyal is, a romlottság és a tisztaság is. Sok-sok versében szólaltatja meg az ember gyarlóságát, a züllés undorát s a vágyakozó sóvárgást az Ideál felé.

1. Ki volt a francia szimbolizmus első jelentős alkotója?
2. Milyen élmények határozták meg Baudelaire életét?
3. Kit hívott Baudelaire a „fekete Vénusz”-nak, és kit a „fehér Istennő”-nek?
4. Mi jelent meg 1857-ben? Hány ciklus szerepel a kötetben?
5. Kitől tanulta Baudelaire a szépségimádat esztétikáját?
6. Elemezd a *Kapcsolatok* című szonettet! Mi a vers fő gondolata?
7. Th. Gautier – a kortárs parnasszista költő – így jellemzi Baudelaire-t: „...szép és lusta, gőgös és kényes ...”. Mennyiben találó ez a leírás?

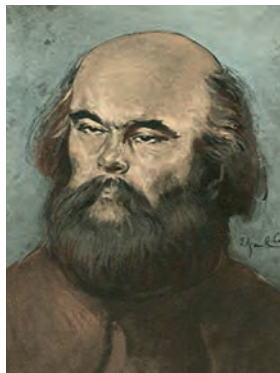
PAUL VERLAINE (1844–1896)

Paul Verlaine-t (e.: pol verlen) Szerb Antal a legfőbb szimbolistának tartja, aki a hangulatok fejedelme, az átsuhanó sejtelmek, a tárgyatlan bánat, a felzokogó emlékezés, a fáradság, a „szövegtelen románcok”, a jóság után való sóvárgás géniusza. (A világirodalom története, 1941. 749. o.)

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • Metzben (e.: mesz) született 1844. március 30-án jó módú polgári családban. Élete nagy részét Párizsban töltötte, ott járt iskolába.

Szülei jogi pályára szánták, őt azonban csak az irodalom érdekelte. Szertelen életet élt, mint az akkori művészeltek nagy része. Élete is kettős volt, mint költészete: egyszerre volt hivatalába járó polgár és lázadó bohém; komoly családapa és züllött alkoholista;

Edgar Chahine:
Paul Verlaine, 1893

családját Rimbaud-ért elhagyó homoszexuális; mélyen hívő vallásos ember és antiklerikális ateista.

Házassága • 1870-ben megházasodott, feleségül vette Mathilde Mauthét, akihez *A jó ének* (1870) című versét írta. Egy időre le is csillapodott. Családi nyugalma a francia-porosz háború (1870–1871) és Rimbaud-val való megismerkedése dúlta fel. A fiatal zseni-költőhöz fűződő kapcsolata legendássá vált, viszonyuknak végül egy máig nem teljesen tisztázott gyilkossági kísérlet vetett véget, Verlaine brüsszeli szállásukon kétszer rálőtt a szakítani akaró Rimbaud-ra, s a csuklóján meg is sebesítette. Verlaine-t a belga hatóságok letartóztatták, s a bíróság kétévi börtönre ítélte. Mélységek (börtön) és magasságok (sikerek, elismerés) jellemezték életét, melyben – szabadulása után – egy rövid nyugalmas periódus következett. Hazautazott Párizsba, dolgozni kezdett, de hamarosan ismét visszatért régi életéhez, csavargott, hónapos szobákban tengődött, visszasüllyedt az alkoholba, a züllésbe, a szegénységbe és a betegségbe. Reuma húzta görcsökbé, egyik lábára megsántult, cukorbeteg lett, állandósultak szívpanaszai és főképp gyógyíthatatlan alkoholista volt. 1894-ben Leconte de Lisle halála után megválasztották a költők fejedelmének (ő volt a modern katolikus költészet egyik megteremtője), de ekkor már alig hagyta el az ágyat. Szánalmas nyomorban halt meg Párizsban 1896. január 8-án.

MUNKÁSSÁGA

Költészetének jellemzői • Költészetét leginkább a parnasszizmus eszméivel lehetne jellemezni: szembefordult a romantikával, tagadta a költő vátesz mivoltát és prófétai küldetését. Elvetette a fejlődéshitét, és a végzet erejét hirdette. Központi témája az eszményi szép volt, amelyet szenttelen hangnemben és precíz stílusban próbált meg elérni. Ugyanakkor jelentős nyomokat hagyott rajta a szimbolizmus is, korai lírájára Baudelaire volt a legnagyobb hatással.

Költészetének szélsőséges kettősségét mutatja két verseskötete: *Szeretet* és *Párhuzamosan* (1888–1889). A *Szeretet* vallásos, barokkos szépségű versei mellett a másik kötet érzékisége, szörnyű látomásai döbbenetes ellentétei az első kötet versvilágának. A második kötet verscíme arra utal, hogy ezek a versek az előző kötet verseivel egy időben születtek.

A megértés, a megtalált hit verseit tartalmazza az 1881-ben megjelent *Jóság* című kötete, amelyet a börtönből való szabadulása után jelentetett meg. Szintén vallásos költeményeket közöl az *Egykor és nemrég* (1884) című kötete. A *Párhuzamosan* kötet szélsőségeit példázza az élete utolsó szakaszában megjelent – a korábbi művek színvonalát csak ritkán elérő – néhány kötete: *Meghitt liturgiák*, 1892 és *Szitkozódások*, 1896.

Verlaine a varázslatos pillanatok költője, nem teljességre törekszik, mint Baudelaire vagy Mallarmé (francia szimbolista költő és műfordító), de a hangulatokat talán egy költő sem tudja oly szépséggel megörökíteni, mint ő. A francia nyelv egyik legnagyobb mestereként tartják számon. Kedvelte a klasszikus formákat, például a szonettet, legjellemzőbb műfajai a dal (chanson) és a hangulatfestő miniatűr (kisebb művészeti tárgyú írás). Költészete csupa érzés, muzsika, csupa árnyalat, 'nüansz', határozott körvonalak nélkül, a páratlanságokat kereső különös zeneiséggel. Dalaiban a mélységet egyesíti a könnyedséggel.

A magyar költők közül nagy hatással volt Adyra, a nyugatosokra, de még az Ezüstkor költőire is.

K ö l t é s z e t t a n

(Charles Morice-nak)

Zenét minékünk, csak zenét,
ezért a versed lebegőben
ragadd meg a lágy levegőben,
amint cikázik szertesztét.

A gyilkos Csattanó gaz úr,
baj lenne ha versedbe hagynád,
az ötletet, e durva hagymát,
melytől könnyez a szent Azúr.

Ha szókat írsz, csak légy hanyag,
és megvetőn dobd a zenének,
mert édes a tétova ének,
s a kétes olvadó anyag.

Szónoklat? Törd ki a nyakát
és jó, ha izmod megfeszíted,
pórázra szoktatván a Rímet.
Mi volna, ha nem volna gát?

Fátylak mögött tüzes szemek
és déli, reszkető verőfény,
s a langyos őszi ég merő fény,
kék csillagok tündöklenek.

Ó jaj, a Rím silány kolomp,
süket gyerek, oktondi néger,
babrál olcsó játékszerével
s kongatja a szegény bolond.

Mert csak te kellesz, Árnyalat,
és semmi Szín, koldusi ékül,
ó, fuvola s kürt összebékül,
e síma álomszárny alatt.

Zenét minékünk, muzsikát!
Legyen a vers egy meg nem álló
lélek, mindig új vágyba szálló,
mely új egekbe ugrik át.

Egy jó kaland legyen dalom,
hajnalban, az ideges szélben
mentákra üljön észrevétlen...
A többi csak irodalom.

Kosztolányi Dezső fordítása

Amit a múról tudnod kell!

Keletkezése • Az 1874-ben megjelent *Egykor és nemrég* című kötetében olvasható a *Költészettan* című vers. Verlaine a mons-i börtönben írta ezt a költeményét. Talán ez is jelképes: szenvedély és szenvedés szorításában született.

Témája • A versben Verlaine az új költészet fő téziseit és saját ars poeticáját fogalmazza meg: a költészet nem más, mint *zene* (ritmus), *hangulat* és *árnyalat* – minden, ami képes az ellentéteket önmagában is kifejezni. Sem a világban, sem az emberben nincs egyértelműség, szabály, igazság – minden összetett, s a világ lényegét csak az összetettségben találhatjuk meg.

Alapgondolata • Az impresszionizmus lényegét próbálja megfogalmazni. Az új költészet, az új művészet lényege a pillanat, a hangulat megragadása, külső és belső világ „*összeolvadása*” s a folyamatos változás. Az értelmi üzenet másodlagos: „*Ha szókat írsz, csak légy hanyag*”, „*A gyilkos Csattanó gaz úr*”, „*Szónoklat? Törd ki a nyakát*”, elsődleges a zeneiség. A tartalmas, elgondolkodtató mondatok, gondolatok helyett inkább a szavak jelzésértéke, asszociatív (társító, egyesítő) jelentése, hangulata a fontos.

A zene, zeneiség nyomatékos hangsúlyozása – „... *édes a tétova ének*”, „...*ó, fuvola s kürt összebékül*” –, a képzőművészet eszközeire való folyamatos utalások – *Mert csak te kellesz Árnyalat / és semmi Szín...*, *szent Azúr* – valódi újdonságot jelentenek. Azt közvetítik, hogy az új költészetben elmosódnak a művészetek közötti határok, a költészet eszköztandereze kiegészül a zene és a festészet eszközeivel, s nem csupán a fogalmak, a megfogalmazás szintjén, hanem az érzékelés és befogadás szintjén is. A művészetek szinte azonosává válnak egymással: a szavak, szókapcsolatok szerepe hasonlít például a festészetben alkalmazott színkeverésre vagy a zenei motívumokra.

Olyan hagyományos értékek és alapelemek, alapvető érvek ellen emeli föl szavát – mint nyelv, retorika, rím –, melyek nélkül a költészetet nehéz elképzelni. Világos azonban az is, hogy költészeteszményének lényege alapvetően a tudatosság, a mesterségbeli tudás érvényesítésének kerülése.

A megfogalmazott tan természetesen nem mint megvalósított mű, hanem mint esztétikai elv és eszmény érvényes, de tökéletesen kifejezi azokat a célokat, elképzeléseket, melyek az impresszionista-szimbolista költészet általános esztétikai törekvései voltak. Ezt fogalmazza meg a zárómondat is: minden, amiben működik a tudatosság, minden megalkotott mű „*csak irodalom*”, az új művészet, a költészet ennél magasabb rendű, mert a tudat az érzékelés számára megragadhatatlan. Nem az irodalmat, hanem a hivatalos, a nagybetűs, az akadémikus, a sznobok irodalmát veti el a költő.

Verlaine más műveiben is hangsúlyozza, hogy a hagyományos értékek vagy nem érvényesek, vagy új értelmet kell nyerniük, de a verlaine-i tézis szerint nem gondolati, filozófiai értelmezésre van szükség, hanem művészire. A valóság taszító látszat, az igazi lényeg a valóság mögött van, a „*világ csak hangulat*”.

Vissza-visszatérő képei • A holdfényes táj, a tó, a fák is a lebegést sugározzák. A szavakkal való kecses, gonoszodó vagy éppen féktelenül nyers játékot is megtaláljuk nála.

Nota bene! A következő alapelveket fogalmazta meg Verlaine.

A szimbolista-impreszionista költészet programja:

- „Zenét minékünk, csak zenét” – hangzik a híres kezdő sor, vagyis összekapcsolja a költészetet és zenét, és a vers zeneiségét kiemeli, fontosabbnak tartja a szavak hangzását jelentésüknél.
- A hangzás kifejezése érdekében számúzi a gondolatiságot, a filozófiai vagy politikai tartalmat, a retorikus elemeket.
- Paradox módon elutasítja a rímet is, ami pedig a zeneiség egyik legfőbb stíluseszköze. Itt pontosítanunk kell: a rímmel való visszaélést veti el, a rímnek egyébként – ez verseiből is kitűnik – nagyon is fontos szerepet tulajdonít.
- A harsány színek helyett árnyalatokra van szükség, mert ez illik az általa megkövetelt lágy zeneiséghez. Csak az ilyen költészet lehet a valóság teljesebb megismerésének az eszköze, minden más „csak irodalom”.

1. Mely két városhoz kapcsolódik Verlaine élete?
2. Mik azok a sötét foltok, melyek tragikussá tették életét?
3. Melyek Verlaine első verseskötetei? Milyen hatást mutatnak?
4. Melyik háborúban vett részt személyesen?
5. Mikor találkozott Rimbaud-val? Meddig tartott a barátságuk?
6. Milyen jelentős köteteit ismerjük?
7. Melyik két kötetével bizonyíthatod Verlaine költészetének kettősségét?
8. Verlaine Baudelaire-t ünnepelte mestereként, a szimbolizmus költői programját azonban mondhatni ő adja meg egy versével. Mi a címe ennek a versnek?
9. Foglald össze a szimbolizmus programjának alapelveit!

1. Korabeli képzőművészeti alkotások felidézésével, elemzésével próbáld megfogalmazni, hogy milyen törekvések felelnek meg a képzőművészetben a verlaine-i „programnak”!

ARTHUR RIMBAUD (1854–1891)

Jean-Nicolas-Arthur Rimbaud (e.: zsán-nikola-artúr rembó) a világirodalom „csodagyereke”. A francia szimbolista líra harmadik nagy egyénisége három év alatt, 19 éves korára teremtette meg életművét, később már nem írt újabb verseket. Ezért is nevezik **kölyök zseninek**, vagy Victor Hugo nyomán „kamasz Shakespeare”-nek. Gondolkodásmódjára a kamaszos szembenállás, a lázadás jellemző, és ez vezette el költői pályafutásának végén a kötött formájú verstől a prózakölteményig. Még nem volt 20 éves, amikor végleg lezárta írói pályafutását, és semmiféle szépirodalmi művet nem írt többet.

Théodore Fantin-Latour:
Arthur Rimbaud, 1872

ÉLETÚTJA

Gyermekkor, ifjúsága • 1854. október 20-án született Charleville-ben (e.: sárlövill). A fiút anyja bigott (vakbuzgó) szellemben egyedül nevelte, mert apja, a nyughatatlan katonatiszt elhagyta családját: szigorú katolikus iskolába járt és kiváló tehetségnek bizonyult. Csak 15 éves volt, amikor tökéletes latin nyelvű verseivel csodálatba ejtette tanárait és iskolatársait.

Párizs, Verlaine • 1870 augusztusában megszökött hazulról és a francia–porosz háború zavaros időszakában Párizsba ment. Mivel pénze nem volt, már a pályaudvaron letartóztatták, mert élelmet lopott. Innentől élete a szökések és csavargások története. 1871 szeptemberében kötött barátságot Paul Verlaine-nel. Kapcsoltuk szerelemmé érett, örömeivel és gyötrelmeivel felnőtté avatta a kamasz fiút. A párizsi bohémvilág életét élte, ennek legfőbb ismertetőjele a polgárpukkasztó attitűd, a megbotránkoztatás és a botrány. Együtt bebarangolták Belgiumot, Londont és Dél-Angliát. Verlaine még családját is elhagyta érte. Kapcsolatuknak Verlaine pisztolylövése vetett véget.

Szakítása az irodalommal • 1873 után felhagyott a költészettel. További életét a csavargás, a kereskedelem, az egzotikus utazások töltötték ki. A hetvenes évtized második felében Európában kóborolt, később a holland idegenlégió egyik hajóján Jávára is elvetődött. Innen egy skót tengerjárón tért haza, matrózként. Járt Stockholmban mint kiskereskedő, majd az afrikai utazások következtek. Kalandos élete valójában menekülés, elutasítása a józan polgári életformának, amelynek ürességét gyermekkorában alaposan megtapasztalta. De menekült önmaga elől is, lázadó szelleme nem tűrte sokáig az egyformaságot. Az európai ember számára szinte elviselhetetlen körülmények között eltöltött évek aláásták egészségét. 1891. november 10-én, harminchét évesen Marseille-ben halt meg. Halálával szinte egy időben vált világhírű költővé.

MUNKÁSSÁGA

1870-ben írta első francia nyelvű verseit. Végigjárta a francia líra egész skáláját, de hamar ki is nőtte ezeket: elődeit, kortársait nemcsak követte, hanem egyben parodizálta is.

A három alkotó esztendő három élesen elváló korszakra tagolható.

I. korszak (1870–1871) • Témái között a kamaszos erotika, a szabadságért való rajongás, a zsarnokság gyűlölete, a társadalmi igazságtalanságok miatti felháborodás, a kisemmizettek iránti részvét szerepel. Első versei: *Napfény és hús*, *A kovács*, *Az első este*. Első versei között leghíresebb remeklése *A meghökkentek* (1870), ami fokozódó szociális érzékenységének tanúbizonysága. Ez az érzékenység a kommün időszakának verseiben teljesedett ki legjobban: *Párizsi csatadal*, *Jeanne-Marie keze*. Szinte minden ellen lázadozott, ami

körülvette. Szökéseinek és csavargásának költői termése a tíz szonettből álló sorozat, mely vándorlásainak valóságos, realiztikus „útinaplója”. Személyes sorsának és az ország háborús helyzetének ötvözete jelenik meg bennük. Idill és tragédia sajátos együttese: *A völgyben egy katonatiszt alszik* (1870). A kamasz bájos szereleméhsége szólal meg *A Zöld Hordóban* s *A kísértő* című költeményekben. Mindkettő ihletforrása egy-egy cselédlány iránti finoman ébredező vágyakozás. A tizedik szonett – a *Kóborlásaim* – elragadó önarckép az elnyűtt ruhában és „sebzett” cipőben vándorló ifjú poétáról. Ebben a korszakában írja híres versét: *A magánhangzók szonettjét*, a magánhangzók színéről és úgymond, lelki tartalmáról. Költészetének legjelentősebb darabja *A részeg hajó* című költemény, a kalandvágy, féktelen szabadságszeretet és messze tengerek hívásának páratlan remekműve.

II. korszak (1871–1872) • Fokozatosan búcsút mondott a kötött formákban írt verseknek. Ekkor lázadása már maga a költészet ellen irányul. Megundorodik mindentől, amit az emberek előtte írtak és festettek, előlről kell kezdeni az egészet. Így találja fel „módszerét”, a *Látnok Elméletet*. Próza-költeményeket kezdett írni, amelyek *Les Illuminations* (e.: léziluminásción) gyűjtőcím alatt váltak ismertté az irodalomban. A magyar fordítás *Színvázlatok* címen közli ezeket az írásokat. Rimbaud szándékosan felidézett látomásainak gyűjteménye a színek és formák vad káosza, épületek, tájak és néptömegek vonulnak el szemünk előtt. Értelmüket nem szabad keresni, úgysem lehet fogalmi úton megközelíteni. Ezek a látomások állandó sebes mozgásban vannak, egymásba olvadnak és kiszorítják egymást.

III. korszak (1872–1873) • Verlaine-nel való szakítása után Rimbaud befejezte a pár hónappal korábban megkezdett *Egy évad a pokolban* című, főleg prózát, de verseket is tartalmazó művét. Leszámolás ez a könyv az irodalommal, lezárása költői pályafutásának. Látnoki stílusban elmondja, hogy a víziók sem vezetnek semmire, „hazugságból táplálkoztam”. 19 éves ekkor, s ezután semmit sem ír többé. Az *Egy évad a pokolban* füzetecskéje 1873 októberében jelent meg Brüsszelben 500 példányban a szerző költségein. Rimbaud kezébe egy sem került. Anyja megígérte, hogy fedezi a kiadás költségeit, de a kész könyvekért nem volt hajlandó fizetni. Csak 1901-ben derült ki, hogy az eltűnt példányok a kiadónál lappanganak.

Látnoki költészet • Rimbaud költészetét látnoki költészetnek nevezi az irodalomtörténet – tegyük hozzá, nem alaptalanul. Költővé formálódásában saját képességei mellett jelentős Baudelaire költészetének hatása. A költők fejedelme, a „legelső látnok” újító törekvéseinek folytatására készült Rimbaud. 1871. május 13-án, illetve 15-én egy-egy levelet küldött két tanár barátjának, Georges Izambard-nak (e.: zsorzs izambár) és Paul Demeny-nek (e.: pol dömöni). Ezek azok az úgynevezett *látnok-levelek*, amelyekben újszerű ars poeticáját fogal-

mazta meg. A második levélben ezt írta: „Az mondom, hogy látnokká kell válnunk, látnokokká kell tennünk magunkat. A költő azzal válik látnokká, hogy hosszú, roppant, meggondolt munkával összezavarja összes érzékeit. A szeretet, szenvedés és örület minden formáját; megkeresi önmagát, kimer magából minden mérget, és csak azok sűrített lényegét tartja meg magának. Kimondhatatlan szenvedés, amelyben szüksége van minden elképzelhető hitre, emberfeletti erőre, amelyben nagy beteggé, nagy bűnössé, nagy átkozottá válik – s a legfőbb dolgok Tudójává! – Mert elérkezik az ismeretlenhez!”

Sajátos költői ars poeticájának első megfogalmazása is pontosan érzékelteti azt a szándékot, amely szerint Rimbaud a világ mélyebb és rejtett rétegeit csakis a látomások erejével kívánja feltárni. Az utókor Arthur Rimbaud-ban látja a szimbolizmus központját. Belőle indul ki a modern francia költészet és majd a különböző izmusok is.

K ó b o r l á s a i m

Mentem, két öklöm két ronggyá rohadt zsebemben.

A köpeny vállamon már eszmévé szakadt.

Szolgáltalak, Múzsám, menvén az ég alatt,
s nem álmodott még hejh! szerelmet senki zsebben!

Féltett nadrágomon nagy lyuk ékeskedett.

Kicsiny Hüvelyk Matyi, rímet pergetve léptem
s mélán. Szállásra a Nagy Medve várt az égen.

Csillaghad döngicsélt lágyan fejem felett.

Felicia Simion fotója

Hallgattam züm-zümük s egy árok volt az ágyam
september estjein s a homlokomra lágyan

mint frissítő ital, estharmat csöppje hullt;
rímeltem s míg a fák között vad árny hajolt át,
térdemre dőltem és sebzett cipóm zsinórját
pengettem egyre csak, mint lanton méla húrt!

Radnóti Miklós fordítása

Amit a mőről tudnod kell!

Keletkezése • 1870 második felében a stíluspróbálgatások, témakeresések, zseniális másolatok és könyvélmények után jutott el önmagához, saját témáihoz. Kétszer is megszökött otthonról (Párizsba, Belgiumba), sokat gyalogolt, csavargott, s utazásainak élményeit tíz szonettben örökítette meg. Ezt az „útinaplót” a tizedik szonett, a *Kóborlásaim* című költemény, első alkotói korszakának gyümölcse zárja le.

Témája • A költői elhivatottság, magatartás megfogalmazása. Annak ellenére, hogy kóborlásai, csavargásai során elnyűtte ruháját, rongyos a cipője, de Múzsáját szolgálja így is.

Műfaja • Szonett. Címe kamaszkori csavargásaira utal. A vers legelső elolvasása is meggyőzhet bárkit, hogy a fiatal költő már nem utánozza sem Verlaine álmatag hangulatait, sem Baudelaire vagy a parnasszisták szépségimádatát. Együtt szól benne a középkori vagánsköltészet hangja, a romantika őszinte kitárulkozása, a hitehagyottság, az önbizalom. A kezdeti, áradó formákban megnyilvánult lendület itt belsővé válik. A nyárspolgári életelveket megvető, „ronggyá rohadt” ruhában, a nehézségeknek fittyet hányó „egy árok volt az ágyam”, a Múzsáját kóborolva, a szabad ég alatt elszántan szolgáló kamasz-költő megkapó önarcképe ez a szonett. Az önirónia, a bizarr játékoság és a lírai megrendülés váltogatja egymást a versben, s ez az ismétlődő hangnembváltás teszi oly őszintén eredetivé, vonzóvá a költeményt.

1. Mennyi időt tett ki Rimbaud költői pályája?
2. Szerinted miért sajátos Arthur Rimbaud ars poeticája? Mi volt a célja?
3. Hány korszakra tagolható munkássága?
4. Mikortól vált csavargóvá Rimbaud? Mely versei szólnak csavargásairól?
5. Jellemezd a *Kóborlásaim* című vers hangulatvilágát! Milyen költői magatartást fogalmaz meg?
6. Ki volt Rimbaud példaképe? Hogyan fogalmazta meg költői célját az úgynevezett „látnok-levelek”-ben (1871)?

1. Olvasd el *A részeg hajó* című költeményt! Milyen tájak, természeti jelenségek, évszakok jelennek meg benne? Mi a szerepük?
2. Jellemezd Rimbaud költészettechnikáját a megismert művek alapján!

IRODALMUNK A XX. SZÁZADBAN

TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

Társadalmi-politikai helyzet • Az 1867-es kiegyezés következtében Magyarország visszanyerte belső állami önállóságát, s a kialakuló dualista rendszer igen nagy mértékben segítette elő a gazdasági és kulturális fellendülést. Látványos, sőt elkápráztató gazdasági és civilizációs eredmények sokaságára lehetett büszke a honfoglalás ezeréves évfordulóját (1896) ünneplő ország. Kiepült a vasút- és úthálózat, korszerű és virágzó gyárak jöttek létre. Az addigi csöndes, különálló Duna-parti városok (Pest, Buda, Óbuda) 1873-ban Budapestté egyesültek, s az ország központja valóságos világvárossá lett. A század utolsó két évtizedében mindenkit valamiféle építkezési láz fogott el: a belváros mai képe ekkor alakult ki. A körutak és az új sugárutak mentén történelmi és eklektikus stílusban új paloták emelkedtek, felépült az Országház, a Halászbástya, a Múcsarnok, a New York-palota és sok más közintézmény pompás székháza. Építkezett az állam, az arisztokrácia és a polgárság. 1896-ban Európában elsőként Budapesten indult meg a földalatti vasút is. A technika fejlődése mögött jól képzett műszaki értelmiség állott s olyan kiváló természettudósok, mint **Eötvös Lóránd**, Eötvös József fia, a róla elnevezett inga feltalálója, **Puskás Tivadar**, a telefonközpont létrehozója, **Bánki Donát**, a benzinmotor és karburátor megalkotója és **Kandó Kálmán**, a vasút-villamosítás úttörője.

A gyors ipari fejlődés ellenére azonban az ország kettős képet mutatott. Az egyik az elmaradott, **vidéki Magyarország**. Itt megmaradtak a nagybirtokok, az arisztokraták továbbra is a hagyományos nemesi értékrend szerint, a többi társadalmi rétegtől elzárkózva éltek. Az elszegényedett s polgárosodni nem tudó, de a régi hatalom és gazdagság illúzióit megőrző köznemesi rétegből alakult ki a **dzsentrí**. A földesúri önkény miatt a századfordulón és a század elején másfél millió paraszt, mezőgazdasági munkás vándorolt ki Amerikába. Emellett a parasztság tömegeinek szegénysége, kiszolgáltatott helyzete jellemezte a vidéket.

A **kapitalizálódó városok** más képet mutattak. A városok vezető rétegét a nagypolgárság alkotta: a meggazdagodott vállalkozók, gyárosok, kereskedők, bankárok. Mellettük jelentősen nőtt a középosztályhoz tartozók: a tisztviselők, értelmiségiek száma. Azonban a városi lakosság nagyobb részét is a szegényebb rétegek, a megélhetéért küzdő kispolgárok és a sokszor éhbérért dolgozó munkások képezték.

Szellemi élet • A kiegyezés után bevezetett kötelező népiskolai oktatás eredményeként egyre többen tudtak írni-olvasni, s megnövekedett az igény a kultúra iránt. A fővárosban és a vidéki nagyvárosok-

ban színházak épültek, újságokat alapítottak, de olvasóköroket, könyvtárakat a kisebb településeken is létrehoztak.

Az irodalom, hasonlóan a társadalomhoz, kétarcúvá vált. Hiszen a városi életforma olyan problémákat is felvetett, melyekre a hagyományos népnemzeti szemlélet és stílus már nem volt képes megfelelő választ adni. Az írók és epikusok a 67 utáni ellentmondásos életérzésnek kívánták feltárni a gyökereit. Elemezték a kiábrándulást szülő viszonyokat, s keserű bírálatot mondtak a polgárosodni már nem képes, dzsentrivé alakuló nemességről. **Arany László**, a kiváló költő fia, *A délibábok hőse* (1872) című ironikus verses regényében számolt le nemzedékének illúzióival. A korszak élményeit **Vajda János** költészete foglalta össze, mellette **Reviczky Gyula** és **Komjáthy Jenő** lírája már a szimbolizmus előtt egyengette az utat. A realista elbeszélő irodalomnak **Mikszáth Kálmán** volt a legnagyobb egyénisége, mellette **Tolnai Lajos** és **Justh Zsigmond** adott képet a magyar társadalom belső konfliktusairól.

Költőeszmény • Megváltozott a kor költőeszménye is. A költő már nem romantikus népvezér, aki tűzön-vízen át vezeti népét az ígért földje felé, nem lángoszlop többé, hanem elszigetelt, a tömegekből kiszakadt, azzal szembeforduló, magányos töprengő, aki szenved is emberi árvasága miatt, de gögösen büszke is rá, mint kiválasztottságának bizonyítékára, s valamiképpen a tragikum bélyegét hordja homlokán.

A századvég irodalma elsősorban a városi életforma és kultúra terjedéséről számolt be. Vezető műfaja a **novella** volt, amely részben elégikus, részben ironikus módon mutatta be a magyar társadalom látszólagos nyugalma mögött ható szociális és morális feszültségeket. Ezt a novellairodalmat **Iványi Ödön**, **Petelei István**, **Gozsdu Elek**, **Papp Dániel** és **Thury Zoltán** képviselte. **Gárdonyi Géza** regényei, közöttük a népszerű *Egri csillagok* (1901) a történelmi múltat keltették életre. **Tömörkény István** a paraszti világot, **Bródy Sándor** a főváros alakuló életét mutatta be. **Ambrus Zoltán** az útját kereső magyar értelmiség, **Herczeg Ferenc** a dzsentrireteg és a hozzá igazodó polgárság eszményeit fejezte ki. A költészetben **Kiss József** és **Heltai Jenő** készítette elő a modernebb törekvéseket. A korszak színházi kultúrája nagyrészt a népies színműirodalom hagyományait folytatta, a társadalombírálat igénye **Csiky Gergely** drámaiban kapott fórumot. A dualista korszak általános fejlődése az irodalmi élet intézményeire is kihatott: új folyóiratok jöttek létre, megindult irodalmunk történetének módszeresebb feldolgozása. A konzervatív irodalomnak a *Budapesti Szemle*, a modernebb törekvéseknek a *Hét* c. folyóirat adott teret.

A XX. század elején kezdődött **Bartók Béla** és **Kodály Zoltán** révén zenei megújulásunk. 1904-ben nyitotta meg kapuit a Thália színházi társulat azzal a céllal, hogy a modern drámairodalmat meg-

ismertesse a magyar közönséggel. Ibsen, Strindberg, Hebbel, Hauptmann, Gorkij stb. színművei szerepeltek műsorán.

Ezeknek az éveknek irodalmi levegője tele volt valami különös feszültséggel. Egyre nagyobb igény mutatkozott az irodalom megújítására. Egelőre még névtelen fiatal írók kis csoportokban gyűltek össze. Jelszavuk a „modernség” lett, mely a magyar irodalomban nem csupán művészi arisztokratizmust jelentett, mint nyugaton, hanem feudalizmusellenességet is, szembefordulást a parlagiassággal. Művészi modernség és társadalmi progresszió kölcsönösen kiegészítették egymást.

Ezeknek a törekvéseknek volt a bevezetője az 1908-ban indult *Nyugat*, mely szerkesztőinek köszönhetően egyszerre képviselte a magas művészi színvonalat és az alkotói szabadságot.

A NYUGAT ÉS KORA

A *Nyugat* első száma, 1908. január 1.

A Nyugat stílusforradalma • A XX. század első évtizedeiben fellépő új írónemzedék valóságos „irodalmi forradalmat” hozott. Szakítva a mind jobban erjedő konzervatív népiességgel, a nyugat-európai irodalmakban keresett ösztönző példát, a század vég fontosabb művészi áramlatai: a szimbolizmus, az impresszionizmus, a naturalizmus és a szecesszió meghonosítása révén alakította ki a modern irodalom sajátosan magyar változatát. Az „irodalmi forradalom” képviselői a nyugat-európai fejlődés eredményeit követték, ugyanakkor jellegzetesen magyar szellemiséget akartak teremteni, ezért birtokba vették a nemzeti kultúra régebbi hagyományait. Az 1908-ban induló *Nyugat* körül gyülekeztek, ennek a fo-

A *Nyugat* alapítói: Ignó Ignó, Osvát Ernő és Fenyő Miksa

lyóiratnak a radikális reformokat hirdető **Ignotus** (eredeti nevén Veigelsberg Hugó), báró **Hatvany Lajos**, **Fenyő Miksa** és a rendkívüli szerkesztői tehetséggel megáldott **Osvát Ernő** voltak az irányítói.

A címlapon Beck Ö. Fülöp *Mikes-emlékérmé* látható emblémaként. A metszet egy gyertyafénynél virrasztó diákot ábrázol, aki éppúgy lehet a külföldön bujdosó II. Rákóczi Ferenc diákja, Mikes Kelemen, mint valamelyik XVII. századi, világjáró vándordiák, aki azon fáradozott, hogy hazahozza, és elterjessze a műveltséget. Jelképezi a hazai műveltség kettős természetét: a **magyarságot** és az **európaiságot**. Más szavakkal: a **hazafiságot** és a **humanizmust**; a **bujdosó magyar irodalmat**.

A gazdag polgárok által támogatott folyóirat kéthetenként jelent meg, alacsony példányszámban. Eleinte csupán néhány száz, később egy-kétezer példány fogyott a lapokból. Jelentősége azonban ennél jóval nagyobb volt.

Programja, célja • A *Nyugat* szemben állt a maradisággal, de egyetlen politikai irányzat mellett sem kötelezte el magát. Az „írói szabadság óreként” fiatal, ismeretlen tehetségek írásait is megjelenítette. Így fedezték fel pl. Móricz Zsigmondot és Babits Mihályt, akik később szerkesztői lettek a folyóiratnak. A *Nyugat* céljának tekintette a magyar irodalomnak a nyugati nagy irodalmak színvonalára emelését. Határozottan szembefordult a félfeudális ország epigonizmusba¹ süllyedt irodalmával, de elődjének tekintette a XIX. század második felében jelentkező új törekvéseket és szélesre tárta kapuit a korszerű nyugati stílusirányzatok előtt. Nagy jelentőséget tulajdonított a modern nyugat-európai irodalom megismertetésének.

A folyóirat ezenkívül a művészetek más területeit is bemutatta: rendszeresen beszámolt színházi bemutatókról, volt képzőművészeti és zenei rovata is.

A Nyugat-nemzedékek • A laphoz az első világháborúval lezáruló időszakban csatlakozókat nevezük a **Nyugat első nemzedékének**. Ennek kiemelkedő alakjai: *Ady Endre*, *Babits Mihály*, *Juhász Gyula*, *Karinthy Frigyes*, *Kosztolányi Dezső*, *Móricz Zsigmond* és *Tóth Árpád*. De helyet kaptak a *Nyugat* írói között *Füst Milán*, *Nagy Lajos*, *Kafka Margit*, *Molnár Ferenc*, *Szabó Dezső*, *Szép Ernő*, *Szomory Dezső*, *Tersánszky Józsi Jenő* és mindazok, akik a *Nyugat* kezdetétől, vagy nem sokkal azután jelen voltak a folyóiratban, így a korábban induló *Krúdy Gyula* és mások is. Kritikusi gárdájába tartozott *Ignotus*, *Hatvany Lajos*, *Schöpflin Aladár*, *Lukács György*.

Az irodalmi nemzedékek nagyjából tízévenként követik egymást. A **második nemzedék** írói, költői – például *Szabó Lőrinc*, *Illyés Gyula*, *Gelléri Andor Endre*, *Tamási Áron*, *Hunyadi Sándor*, *Márai*

¹ *epigonizmus* – olyan irányzat, magatartás, eljárás, amely valamely korábbi mintát szolgáian utánoz

Sándor, Németh László, Cs. Szabó László vagy a Nyugatban kevésbé otthonos József Attila – általában a húszas évek első felében kezdték pályájukat.

Őket követik a harmincas évek elejétől kibontakozó **harmadik nemzedék**, ide tartozik például Weöres Sándor, Radnóti Miklós, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Képes Géza, Vas István, Zek Zoltán, Bálint György, Szentkuthy Miklós, Szerb Antal stb., de a folyóirat összetartó erejének csökkenését idézték elő az új és jelentős időszaki kiadványok, amelyek kezdték kialakítani saját írói táborukat. Őket az **Ezüstkor nemzedékének** is nevezzük.

A negyvenes években szárnyát bontogató írónemzedékből is sokan a Nyugat örökösének tekinthetők. Vagy azért, mert a Magyar Csillagban már megjelentek műveik, vagy azért, mert a „nyugatos” irodalom vonzáskörébe tartoznak. **Negyedik nemzedék**ként is emlegetik a negyvenes években kirajzó költőket, írókat – Pilinszky Jánost, Nemes Nagy Ágnes, Mátyás Ivánt.

Igen jelentős a Nyugat szerepe a XX. század első felének irodalmában, de nem kizárólagos. Az újító szellemű Kassák Lajos például a Nyugatinál merészebb hangú, modern és olykor megbotránkoztatást keltő írásokat közölt rövid életű folyóirataiban az első világháború idején, illetve a húszas években (*Ma, A Tett, Munka, Dokumentum*).

Általában nem zárkózott el a Nyugat semmilyen stílusirányzat elől, ha tehetséggel művelték (Kassák írásait is közölték). Éppen ez volt a vonzereje. De minden irányzatot nem foghatott össze. A Nyugat vezetői megbecsülték a vidéki életet bemutató Móricz Zsigmondot vagy Tersánszky Józsi Jenőt, de a harmincas évek elején, amikor a parasztság helyzete már elviselhetetlenné vált, ennél többre támadt igény. Ekkor bontakozott ki a **népi írók** mozgalma. Részt vett ebben a Nyugat köreiből otthonos Illyés Gyula éppúgy, mint az Erdélyben induló, majd a negyvenes években Magyarországra költöző Tamási Áron. A népi írók mozgalma átnyúlt a második világháború, és szervesen folytatódott az újabb nemzedékek munkásságában.

1. Hogyan alakult a századvég társadalmi-politikai és szellemi élete?
2. Melyik réteg alkotta a dzsentrit?
3. Milyen életformáról és kultúráról számolt be elsősorban a századvég irodalma?
4. Kik alapították a Nyugatot?
5. Mi szerepelt emblémaként a Nyugat címlapján az első számtól kezdve mindvégig? Mit jelképezett?
6. Milyen szerepet töltött be a Nyugat című folyóirat az irodalom fejlődésében?
7. Mi volt a Nyugat programja, célja?
8. Kik tartoznak a Nyugat három nemzedékéhez?
9. Vitassátok meg, miért lehetett olyan nagy hatása a Nyugatnak!

1. A Nyugat tevékenységének ismeretében értelmezd Móricz Zsigmond kijelentését: „Jó garázs volt a régi Nyugat: csak jó kocsikat vettek fel, s azok futhattak, amerre akartak!”

ADY ENDRE (1877–1919)

„Ő volt az, akiben teljes lett az idő, akinek elébe futottak az előfutárok, aki kimondta a szót, amit ki kellett mondani. Az egész nemzedék köréje csoportosult, olyannyira, hogyha a régi egyéniségtisztelő iskola hívei lennének, Ady Endre koráról kellene beszélni. ...Az első pillanattól kezdve, amint feltűnt, egyszerre formát kapott az addig kaotikus irodalmi tudat: Ady neve két ellentétes táborra osztotta az embereket, egyszerre mindenki pontosan tudta a helyét ...” (Szerb Antal)

ÉLETÚTJA

Gyermekkora • Ady Endre 1877. november 22-én született a Szilágy megyei Érmindszenten (ma Románia). Az Ady család elszegényedett köznemesi (a költő szavaival bocskoros, hétszilvafás) família volt. Édesapja, Ady Lőrinc jogi, politikusi pályára szánta. Édesanyja, Pásztor Mária ágán papok és tanítók is voltak a költő ősei között. Viszonyukban mindig az erős érzelmi kötődés, a rajongó szeretet volt a meghatározó. „Édes”-nek hívta, így szólította verseiben, leveleiben is. Testvére, Ady Lajos az első életrajzírója.

Iskolái, pályaválasztása • Tanulmányait Érmindszenten, Nagyváradon, Zilahon végezte és itt érettségizett 1896 júniusában. A család döntése alapján a debreceni egyetem jogi karára jelentkezett, de nem fejezte be. Inkább különböző debreceni lapoknál újságírással foglalkozott (*Debreceni Hírlap, Debreceni Főiskolai Lapok, Debreceni Ellenőr, Debrecen*). Debrecenben jelent meg első verseskötete *Versek* (1899) címmel. 1900-ban Nagyváradra ment, a *Szabadság*, majd a *Nagyváradai Napló* című ellenzéki újság munkatársa lett, végleg az újságírói pályát választva (a költészet ekkor még másodlagos volt számára). Itt alakult ki újságírói stílusa, mely publicisztikájának jellemzője maradt a későbbiekben is. Már ekkor támadások érték szókimondó, ironikus cikkei nyomán, és később is sokszor került összeütközésbe a hatalommal írásai miatt. Nagyvárad azonban nemcsak a sikereket, hanem a szörnyű betegséget is jelentette a költő életében. Betegsége – szifilisz – ebben az időben még gyógyíthatatlan volt.

Léda és Párizs • Nagyváradon ismerkedett meg első nagy szerelmé-

Székely Aladár: Ady Endre portréja, 1908

Székely Aladár: Léda (Brüll Adél), 1908

vel, Lédával (Diósy Ödönne Brüll Adél). Léda asszony – ahogy a költő elnevezte keresztnévét visszafelé olvasva. Ekkor kezdődött kilenc évig tartó, ellentmondásokkal teli, szenvedélyes szerelmük. A kivételes intelligenciájú, széles érdeklődési körű, az irodalom iránt fogékony férjes asszony szerelme, kapcsolatai és pénze új távlatokat nyitott meg az ifjú publicista-költő előtt: Párizst, a nagyvilágot. A századforduló Párizsa vitathatatlanul a modern európai szellemiség központja volt, s Ady költővé válásában Párizs az alapélmény (1904 és 1911 között hétszer járt itt). A szűkös, vidékies magyar állapotokból a „világ fővárosába” való kerülés döntő változásokat hozott szellemi, eszmei nézetrendszerében. A korábban csak megérezett, sejtett igazságok bizonyítást nyertek számára. Haladás, fejlődés, valódi polgári értékek, élénk és színvonalas szellemi élet, magas szintű kultúra, művészet – mindezeket megtalálta a költő Párizsban.

Párizsi tartózkodásai egyre rövidültek, Léda iránt érzett szerelme szűnőben volt, majd 1912-ben végleg szakítottak egymással. Az éjszakai élet és az erős altatószerek használata miatt Ady egészsége fokozatosan romlott. A karácsonyt mindig édesanyjával, a családdal töltötte Mindszenten.

Házassága • 1911-től levelezett a tizenhat éves diáklánnyal, Boncza Bertával. A levelek kezdetben baráti hangúak voltak, majd egyre érzelmesebbek, rajongóbbak lettek. 1914-ben találkoztak először a csucsai Boncza-kastélyban, majd egy év múlva megtartották az esküvőt. Ady játékosan a Csacsinszka becenévből Csinszkanak nevezte a feleségét.

Házasságuk első éveit Csucsán töltötték. Adyt ekkorra már az I. világháború lelkiileg megviselte, viszolygott a háborúért lelkesedő politikától. A házaspár már ebben az évben Budapestre költözött. Betegsége miatt 1914 óta nem jelent meg kötete, a lapok sem nagyon vállalták versei közlését. Mindenhol a háborús propaganda uralta a sajtót.

Székeley Aladár:
Csinszka (Boncza Berta), 1914

1918-ban betegsége súlyosra fordult, tüdőgyulladást kapott, amelynek leromlott szervezete már nem volt képes ellenállni, s 1919. január 27-én meghalt.

MUNKÁSSÁGA

Kötetei • Ady első (*Versek*, 1899) és második (*Még egyszer*, 1903) verseskötete nem keltett jelentős visszhangot. A harmadikkal aratott igazi sikert, ez volt az első kiforrott Ady-kötet. Az *Új versek*

(1906) új korszakot nyitott a magyar irodalom történetében. Látásmódja, ízlése, nyelve és újszerű költői magatartása miatt erős ellenállásba ütközött a kötet szerzője. Szerelmi lírája új és merész hangvételű volt, és ostorozó, bíráló a versek hangja, amikor a maradi úri világról szólt. Kíméletlen harc indult ellene, de voltak olyanok is, akik fenntartás nélkül melléálltak, akik megértették az új hangot. Új értékrend, új kifejezőmód született 1906-ban, itt kezdődött a modern magyar költészet időszámítása.

1907 decemberében jelent meg újabb verseskötete, a *Vér és arany*, amely még tovább fokozta az ellene irányuló, már-már rosszindulatú támadások hevesességét. Csak az 1908. január 1-jén megindult *Nyugat* enyhítette a költő elszigeteltségét. A nagy tekintélyű folyóirat felvállalta Adyt, amelynek a költő a haláláig főmunkatársa volt.

Következő kötete *Az Illés szekeren* 1908-ban látott napvilágot. Ebben a gyűjteményben jelentek meg először istenes versek, s ettől kezdve külön ciklust alkotnak kötetekben 1912-ig. Istenes lírája egyrészt a magyar líra hasonló tematikájú tradícióinak (Balassi) folytatása, másrészt saját vallással, hittel szembeni kételyeinek, hite stációjának lenyomata. Forradalmi versei is ebben a kötetben olvashatók.

1909-ben jelent meg a *Szeretném, ha szeretnének*, melynek versei az általános emberi elhagyatottságról, az elidegenedésről, a meg nem értettségéről szólnak. Következő kötete 1910-ból *A Minden-Titkok versei*. A tőle származó felosztásban a különböző tematikus rétegek nagymértékben függenek össze egymással, mivel a Szerelem Titkai egyben a Szomorúság Titkai is, a Dicsőség Titkai egyszersmind a Magyarság Titkainak is bizonyulnak.

Még a háború kitörése előtt, 1910 és 1914 között sajátos magatartásbeli és ezzel összefüggő poétikai változás következett be Ady költészetében. A szimbolikus látásmód szerepe 1910 után fokozatosan, 1912-től pedig rohamosan csökkent. *A menekülő Élet* (1912) c. kötetben a versek mintegy harmada tartalmaz jelképet. Az 1913-ban kijövő *A Magunk szerelme* című gyűjteményben már kevesebb, mint a harmada, a *Ki látott engem?*-ben (1914) az ötödénél valamivel több. Az egyéni mitológia helyébe egyre inkább a nemzeti mitológia jelképei kerülnek, a magyarság- és kurucversei ezek.

Életében megjelent utolsó kötetét, *A halottak élén* (1918) címűt Hatvanyi Lajos¹ adta ki. Az ebből kimaradt vagy később született költemények csak a költő halála után, 1923-ban jelenhettek meg *Az utolsó hajók* című kötetben.

Publicisztikája • Cikkeit, publicisztikáit, kritikáit élete végéig írta. Publicisztikai írásainak kritikai kiadása tíz vaskos kötetben jelent meg. Az újságírás a költő számára kereseti forrás volt, de cikkei-

¹ *Hatvany Lajos* (1880–1961) – író, kritikus, irodalomtörténész. A tehetséges fiatal írókat – Ady Endrét, József Attilát, Tóth Árpádot és másokat – mecénásként segítette.

ben fejtette ki részletesebben a verseiben is felbukkanó politikai nézeteit. Közéleti témájú írásaiban mindig világos, egyértelmű fogalmazásra törekedett, a magyar újságírás hagyományainak egyik legnépszerűbb képviselője volt. A versek és a publicisztikai írások jelentősége elhomályosítja a prózaíró Ady műveit, pedig pályája elejétől kezdve írt elbeszéléseket, novellákat is (*Sápadt emberek*, 1907, *Muskétás tanár úr*, 1913 című kötetek)

1. Milyen események köthetők Ady életéből a következő helyekhez: Érmindszent, Nagykároly, Zilah, Debrecen, Nagyvárad, Párizs, Budapest, Csucsá?
2. Mely korabeli lapokban, folyóiratokban jelentek meg Ady írásai? Sorolj fel legalább hármat!
3. Ki volt Ady nagy szerelme? Honnan ered a Léda név?
4. Miért támadta a konzervatív irodalomkritika Adyt?
5. Mit jelentett Ady számára Párizs? Kik támogatták anyagilag?
6. Mektől meddig tartott a Léda-szerelme?
7. Ki volt Boncza Berta? Honnan ered a Csinszka név?
8. A világháborús történések hogyan hatottak Ady Endrére?
9. Mi jellemzi Ady publicisztikáját?

ADY KÖLTÉSZETÉNEK FŐBB JELLEMZŐI, ÚJÍTÁSAI

Hatások • Költészetére jelentősen hatottak a francia impresszionista-szimbolista költők (elsősorban Baudelaire és Verlaine), de Ady nem egyszerűen követte az impresszionizmus, szimbolizmus, szeceszzió hagyományait, hanem azokat továbbfejlesztve, egyénítve alakította ki saját, csak rá jellemző stílusát. Az ő költészetében a tradicionális nyelvi és képi elemek mellett hangsúlyosabbak az egyéni, egyedi képek, jelképek, stíluseszközök, formai megoldások, újítások. Szimbólumai leggyakrabban saját leleményei, és ezek a jelképek egymással összekapcsolódva sajátos rendszert alkotnak.

Kötődések • Ady költészete sok szállal kötődik a magyar irodalmi hagyományhoz is. Példaképeként vallotta Petőfi Sándort és Vajda Jánost, de szemléletére, nyelvére, stílusára hatott Kölcsey, Csokonai, Balassi is. Ady is sok versében foglalkozik társadalmi, politikai kérdésekkel, költeményei olykor politikai állásfoglalások, programok – mintegy politikai cikkeinek, írásainak lírai megfogalmazásai. Politikai témájú verseiben a magyar forradalmi költészet hagyományait folytatja, ugyanakkor egyre többször jelenik meg költészetében a nemzetihalál, a magyar nemzet pusztulásának rémképe, a nemzetféltés, jövőféltés hagyományos motívuma. Művészi erővel fejezte ki a lét és a magyar lét minden fájdalmas korlátját, bűnét, problémáját.

Költői nyelve • A régi magyar irodalom legszebb emlékeit eleveníti föl. Érintkezik magyar népballada rejtélyes, tragikus hangulatával. Sokszor merít a Károlyi Gáspár-féle *Bibliából* – a protestánsok által használt, legrégebbi teljes fordításból.

Igen lényeges szempont Ady költészetének megértéséhez, elemzéséhez a kötetkompozíciók, ciklusok vizsgálata, ugyanis a ciklusok címe és kötetbeli helye költészetének tematikáját fejezi ki. Minden maga által szerkesztett kötetében ciklusokba csoportosította verseit. Ebből a szempontból is a legtudatosabb költők egyike Ady Endre. Megfigyelhető, hogy az Ady-versek címe szinte mindig *három szóból áll*. A szimbólumokat általában nagy kezdőbetűvel írta.

Kötet- és cikluskompozíciói • Első verseskötetétől az utolsóig Ady mindig nagy gondot fordított arra, hogy ciklusokba rendezze verseit és megszerkessze kötetait. A példa Baudelaire *A Romlás virágai* kötete lehetett. A kötet- és cikluscímek – két kivétellel – azonosak egy-egy vers címével. A költő ügyelt arra, hogy a címadó vers a ciklus közepe táján kapjon helyet. A ciklusok tematikus egységet alkotnak. Elrendezésükben az ellentét és a szimmetria elve uralkodik.

Tematikus csoportosítás • Ady verseit nehéz lenne a hagyományos műfaji kategóriákba sorolni. A különböző kötetekben nem feltétlenül szerepel minden réteg és minden verstípus. Az *Új versekben* lényegében megtalálható mindaz a vezérmotívum, alapérzés, magatartás és szellemi beállítottság, amely a későbbi kötetekre is jellemző lesz. Ezek – *Az Illés szeke*rén címűig – még újabb témakörökkel gazdagodnak, de a továbbiakban inkább elmélyülnek, kiszélesednek, árnyalatokban módosulnak, a lényeg azonban nemigen változik. Az évenként megjelenő kötetek folytatták az egyes témaköröket. Külön ciklusokban elkülönítve feltűntek újra a magyarság sorskérdései, a szerelem, a pénz, a halál motívumai, az Isten-élmény, a politika, a forradalmiság költeményei. Különös erővel, mélyülő szomorúsággal fejeződött ki csaknem minden kötetben a magára hagyottság, az elszigeteltség, az otthonalanság tragikus érzése, a titkokkal átszótt világban való eltévelyedés és az idegenség.

A *Csinszka-versek* egységes témakört alkotnak munkásságában, megnyugvást és harmóniát sugallnak. Ezzel szemben a *Léda-versek* a nő és a férfi egymásért és egymás ellen folytatott harcát mutatják.

Ady költészetének rétegei:

Az egyén szintje	A közösség szintje	A transzcendens szintje
<i>én-versek</i>	<i>magyarság-versek</i>	<i>istenes versek</i>
<i>létharc-versek</i>	<i>látomásos tájversek</i>	
<i>pénz-versek</i>	<i>kuruc versek</i>	
<i>élet-halál versek</i>	<i>forradalmi versek</i>	
<i>szerelmes versek</i>	<i>háborús versek</i>	

Újításai • Ady költészetének hangsúlyos eleme a lírai én, a **beszélő** jelenléte. Nemcsak a szerep- és szerelmes versekben, hanem a

táj-, magyarság-, forradalmi és háborús versekben is erőteljes a beszélő szerepe.

A költő sok tekintetben megújította a **magyar lírai hagyományt**. Ez az újító törekvés érvényesül *szerelmi lírájának* erotikus motívuimaiban, a testi kapcsolat megjelenítésében (*Léda-versek*). Újszerű a társadalmi rétegek megjelenítése *forradalmi és háborús költészetében*. *Istenes lírájában* is erőteljes a személyesség. Sajátos változási folyamat figyelhető meg: a harcos, ironikus-gúnyos „ateizmus”-tól vezet ez a folyamat a megtalált, „zsoltáros-bűnbánó” hitig. Ady tudatosan választotta a kuruc és az istenes versekhez az **archaikus formákat**, a **régies nyelvet**, ugyanakkor verseinek témái, problematikája modern, XX. századi. Az új kor emberének kérdései, félelmei, szorongásai fogalmazódnak meg bennük.

Újszerűek azok a versei, melyeknek témái hagyományosan jelen vannak az irodalomban, de Ady szimbólumaival, asszociatív képiséggel új módon fogalmazza meg ezeket: szegénység – gazdagság ellentéte (*pénz-versek*); élet és halál ellentéte, a létértelmezés kérdései (*élet-halál versek, létharc-versek*); a táj, a természet ábrázolása (*látomásos tájversek*).

Általánosan érvényes Ady költészetének újítására a vers képi világának és nyelvének a megújítása. A jellegzetes, rendszert alkotó szimbólumvilág a **látványos, erős képiség** (metaforák, szinesztéziák), a **retorikai alakzatok** (ismétlések, felsorolások, refrén, figura etymologica, halmazás, ellentét) sokfélesége, az egyéb **stílusesszók** (emlékezetbe idézés, utalás, zenei elemek – hangszimbólika, alliteráció, áthajtás stb.) állandó használata, az **egyéni szóalkotások** együttesen adják e líra egyediségét, stílusának sajátosságait.

Jelentős költészetének **formai változatossága** is. Strófaszerkezeteiben gyakoriak a páratlan számú sorokból vagy nem egyforma hosszúságú egységekből álló szakaszok, gyakori a sorok szótagszámának ingadozása, a félsorok alkalmazása.

Irodalomelméleti ismeretek

Szimbólum • Görög eredetű szó, jelentése *ismertetőjegy, bélyeg*. Jelkép. Érzések, hangulatok, elvont fogalmak, rejtett összefüggések érzéki jele. Eredetileg (a görögöknél) a felismerést lehetővé tevő jel volt. Mesékben, mítoszokban, népköltészetben és mindennapi nyelvünkben is megtalálható. Az irodalomban és a művészetben elvont dolgokra, érzésekre és gondolatokra utaló ábrázolásmód (Tompá Mihály, Ady Endre, Babits Mihály). A költői nyelv egyik legnagyobb hatású kifejezőeszköze. A szimbólumban önállóan a kép, a szimbolizált és képi jelentés egymás mellett hat, megéreztetni, sejtetni a tartalmat. Például *A Nyár heves s a kasza egyenes* (Ady Endre). Szimbolikus kifejezőmódról akkor beszélünk, ha a jelképekben való ábrázolás az egész

költeményt áthatja. Ez a kifejezőmód irodalmunkban leginkább Ady Endre költészetére jellemző.

Szimbolizmus • A XIX. század utolsó harmadában és a XX. század elején Franciaországban létrejött irányzat. Szakít a realitások világával és az eszmék világát a művészet révén akarja érzékeltetni. Törekvése, hogy a jelenségek mögött meghúzódó lényeket jelképek segítségével érzékeltesse. A szimbolizmus gazdagította a költészetet, és a költői nyelv megújításához is jelentősen hozzájárult. Legerősebben Franciaországban (Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Mallarme) és Oroszországban (Balmont, Belij, Blok) virágzott, de a német (Stefan George) és az osztrák (Rilke) irodalomban is jelentős szerepet játszott. A magyar irodalomba Ady Endrénél és a *nyugatosok* körében terjedt el.

Séta bölcsőhelyem körül

*Ez itt a Bence, látod-e,
Szelíd, széles domb s méla lanka,
Tán klastrom állt itt egykoron,
Bence-nap éjén köd-torony
Fehérlík s kong süllyedt harangja.*

*Ez itt az Ér, a mi folyónk,
Ős dicsőségű Kraszna-árok.
Most száraz, szomorú, repedt.
Asszonyom, tépjek-e neked
Medréből egy-két holt virágot?*

*Ez itt a Kótó, volt falu,
Elsüllyedt vagy turk horda dúlta,
Csupa legendák és jelek.
Itt akartam járni veled
És most gyerünk be a falunkba.*

*Ez itt falu, az én falum,
Innen jöttem és ide térek.
Mindszentnek hívják hasztalan,
Mert minden gonosz rajta van,
S itt, jaj, átkos, fojtó az élet.*

*Ez itt pedig magam vagyok,
Régi tüzek fekete üszke
S fölöttünk végzet-szél fűtyöl,
Szaladj tőlem, átkozz, gyűlölj,
Avagy légy rám ujjongva büszke.*

Bence – itt: bencés kolostor; **klastrom** – kolostor, zárda, férfi vagy apáca rendház, ahol a világtól elvonultan éltek a szerzetesek

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • Költészetében a bölcsőhely, a gazdag múltú világ tájai gyakran megelevenednek. Hol a mindennapok dísztelenségében, hol a múltat élesztő képzelet legendás szép színeiben. Ady Endre gondolkodását és költészetét, politikai nézeteit és közírói tevékenységét nem lehet Erdély nélkül megérteni. Ő maga a Partium öntudatos szülőtte, a „vén Szilágy” patriótája, Nagykaroly és Zilah neveltje volt. Verseiben és más írásaiban nemegyszer idézte fel szülőföldjének természeti és emberi világát, kultúráját és történelmét. Ennek a szülőföldnek, Érmindszent környékének minden apró mozzanatát a költészet tárgyává, sőt mitikus tárggyá tette.

1908 szeptemberében Lédával néhány napig Érmindszenten tartózkodtak. A már országos hírű költő melegséggel és lelki elégtétellel mutatta meg szerelmes zsoltárai ihletőjének, Lédának ezt a világot. A vers az 1909-ben megjelenő *Szeretném, ha szeretnének* kötet, *A Hágár oltára* ciklusban olvasható.

Szerkezete • Öt strófa. Minden egyes versszak öt sorból épül fel. A versben a hajdan volt Bence (bencés) kolostor régen elnémult harangját szólaltatta meg újra, a *száraz, szomorú, repedt Ér*, az *ős dicsőségű Kraszna-árok* holt virágaira mutatott, a *turk horda dúlta* Kótó falu legendáját idézte, majd közvetlenül szülőfaluját szólította meg: *Ez itt falu, az én falum. / Innen jöttem és ide térek. / Mindszentnek hívják hasztalan, / Mert minden gonosz rajta van. / S itt, jaj, átkos, fojtó az élet.*

Üzenete • Ady számára a szülőföld megnyugvást ígérő menedék, emberi méltóságot és hitet erősítő jelkép volt a lelki válságok közepette. Nem pusztán szokványos, nosztalgikus emlékezés lírai megélésről van szó ebben a versben. Sokkal inkább belső azonosulásról. Különös séta egy különös tájon. Valós és elképzelt, szelíd és léleksorvasztó, a múltat sejtelmesen őrző, a jelent tényitisztelő pontossággal megragadó, lehangoló és mégis ragaszkodásra készítő, menekvésre és maradásra kényszerítő.

1. Milyen alkalmából született a vers? Kinek mutatja be szűkebb pátriáját?
2. Melyik versszak szól Érmindszentről?
3. Értelmezd a következő versrészletet: *Ez itt falu, az én falum. / Innen jöttem és ide térek!*
4. Mit jelentett Ady számára a szülőföld?

1. Írj rövid fogalmazást arról, hogy mit jelent számodra a szülőföld!

A magyar Ugaron

Elvadult tájon gázolok:
Ós, buja földön dudva, muhar.
Ezt a vad mezőt ismerem,
Ez a magyar Ugar.

Lehajlok a szent humuszig:
E szűzi földön valami rág.
Hej, égig-nyúló giz-gazok,
Hát nincsen itt virág?

Markó Károly: *A puszta*, 1853

Vad indák gyűrűznek körül,
Míg a föld alvó lelkét lesem,
Régmult virágok illata
Bódít szerelmesen.

Csönd van. A dudva, a muhar,
A gaz lehúz, altat, befed
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.

Ugar – bevetetlen, parlagon hagyott föld; **dudva** – gaz, gyom; **muhar** – fűféle; **humusz** – itt: termőföld

Amit a múról tudnod kell!

Korszaknyitó kötetének versei mind arról vallanak, hogy Ady művészi törekvésekben és életformában messze szakadt már a feudális maradványokkal terhelt falusi Magyarországtól, ennek szűk körű provincializmusától. Egy újfajta, kritikai jellegű nemzetszemléletet, hazaszeretetet tudatosított, amelyben egyszerre adott volt a szeretet gyöngéd és a bíráló indulatos érzése ugyanúgy, mint Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty vagy Petőfi verseiben. Harca a szellem harca volt a szellemellenes korlátoltsággal szemben.

Keletkezése • A költő életművében kulcsversnek számít *A magyar Ugaron*. A költemény 1905. augusztus 13-án a *Budapesti Napló*ban, majd

1906. február elején az *Új versek* című kötet *A magyar Ugaron* ciklusában jelent meg. A kötet valamennyi verse keserű támadó, nemzetostorozó indulatot fejez ki. *A magyar Ugaron* teljes ciklusa azonnali felháborodást váltott ki nemcsak a közönségből, hanem az olyan formátumú kortársakból is, mint Babits vagy Kosztolányi: «...*De a sok ízléstelenség között a legnagyobb kétség-telenül a magyar ugarra való szitkozódás. ...Ő ez a föld nem a „lelkek temetője” – itt nemcsak „gatyás, bamba társak vannak...”*» (Babits Mihály levele Kosztolányi Dezsőnek. Baja, 1906. febr. 21–22.)

Műfaja • A ciklus címadó verse, újfajta tájábrázolást képvisel. Látomásos tájvers. Petőfi még a környezet szépségéért vagy a hazaszeretet kifejezéséért festette meg a tájat. Adynál a táj bemutatott eleme elsődleges jelentésükben lényegtelené válnak, s mögöttes tartalmuk lesz fontossá. Szemében a táj elátkozott föld, ahol minden és mindenki pusztulásra ítéltetett. Ady belső látásunkat ragadja meg riasztó látomásként. Feszítő, cselekvésre izgató ellentétek találhatók a költeményben: az *elvadult táj*, a *vad mező*, a *giz-gazok* szemben áll az *ős*, *buja* (termékeny), *szüzi földdel*, a *szent humusszal*; a szépséget jelképező, illatával szerelmesen bódító *virággal* pedig a *dudva*, a *muhar*, az *égig nyúló giz-gazok*, a *vad indák* kerülnek szembe. A képek és a jelzők egyrészt a nagy lehetőségekre, a föld gazdag termékenységére utalnak, másrészt az elkésérítően kopár valóság, az eldurvult, műveletlen világ leverő élményét fejezi ki. A reménytelenség, a kilátástalanság érzése vegyül a tiltakozó keserűséggel.

Alap gondolata • Ady kora szellemi-kulturális közállapotainak jellemzésére a Széchenyi Istvántól örökölt metaforát (a *Nagy Parlág*) tágítja e versében szimbólummá, allegóriává. Az eleven, cselekvő, ellenséges Ugar képe azt a Magyarországot jelenti, ahol a tehetség nem érvényesülhet (*Hát nincsen itt virág?*). A bajokat vizsgálni nem szabad (*Vad indák gyűrűznek körül, / Még a föld alvó lelkét lesem...*), az ország adottságait pedig csak élőködők használják ki (*E szüzi földön valami rág*).

Szerkezete • A mű két azonos hosszúságú részre osztható az alapján, hogy a beszélő képes-e cselekedni, vagy a külvilág cselekszik-e rajta. A költemény szervezőelve a lírai én fokozatos lebomlása, pusztulása.

A versnek két pillére van: a tájélmény – „*Elvadult tájon gázolok*” és a hangélmény – „*Csönd van.*” Négy strófából áll.

Az **1–2. versszakban** még egyes számú első személyű a lírai alany, az ébresztő, felfedező szándék a tevékeny, cselekvő (*gázolok, ismerem, lehajlok*). „*Hát nincsen itt virág?*” – számonkérően hetyke és még magabiztos felkiáltó kérdés is ezt jelzi.

A **3–4. versszakban** az Ugar válik cselekvővé: az indarengeteg megmozdul, gyűrűzni kezd „*Vad indák gyűrűznek körül*”, s a föld alvó lelkét ébresztető, virágot kereső s a régmúlt szépségeket idéző hős tehetetlen, béna rab lesz az indák fojtogató gyűrűjében. A halmozott alany (*a dudva, a muhar, a gaz*) s a fokozatos igesor (*lehúz, altat, befed* – halmozott állítmány) a vad mező végső győzelmét fejezi ki: az ugar-léttel szemben a virág-létre vágyó lírai én (a költő, a művész) sorsa az aláhullás, a züllés, a közönségességben való elvezés. A süket csöndben a kacagó szél ironikusan kíséri a nagyra törő szándé-

kok, merész álmok elbukását. A „föld alvó lelke” nem szabadult fel: az elvetélt lehetőségek hazája maradt a magyar föld.

Így is ábrázolhatjuk az Ady-vers szerkezetét:

Verselése • Időmértékes és ütemhangsúlyos sorokat egyaránt tartalmazó kevert verselés. Hangulata komor, keserű és felháborodott.

1. Vitassátok meg, hogy valóságos vagy szimbolikus táj jelenik meg a versben!
2. Határozd meg a költő viszonyát a valósághoz, a kibontakozó küzdelemhez és a tájhoz!
3. Gyűjtsd ki azokat a kifejezéseket, amelyek riasztóvá teszik az ábrázolt képet!
4. Mi bizonyítja, hogy ez a föld termékeny volt?
5. Milyennek látja saját korának földjét a lírai én? Milyen ellentéppárokkal jelzi ezt?
6. Elemezték a verset a következő kulcsszavak mentén! Lehet-e a korabeli magyar lélek jelképéről beszélni?
 - a) hangulat:
 - b) csönd:
 - c) táj

1. Gyűjtsd ki a magyar tájhoz, a földhöz kapcsolódó jelzőket! Csoportosítsd őket aszerint, melyiket érzed pozitívnak, illetve negatívnak! 2. Tanuld meg a verset emlékezetből!

Párisban járt az Ősz

Párisba tegnap beszökött az Ősz.
Szent Mihály útján suhant nesztelen,
Kánikulában, halk lombok alatt
S találkozott velem.

Ballagtam éppen a Szajna felé
S égtek lelkemben kis rőzse-dalok:
Füstösek, furcsák, búsak, bíborak,
Arról, hogy meghalok.

Elért az Ősz és súgott valamit,
Szent Mihály útja beleremegett,
Züm, züm: röpködtek végig az uton
Tréfás falevelek.

Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé
S Párisból az Ősz kacagva szaladt.
Itt járt s hogy itt járt, én tudom csupán
Nyögő lombok alatt.

Szent Mihály útja – Párizs egyik híres sugárútja, nevét Szent Mihály arkangyalról (azaz főangyal) kapta. Ő a mennyei seregek vezére, aki diadalmaskodik a sötétség hadai felett. A magyar néphagyományban Szent Mihály áll a haldoklók mellett, segít nekik itt hagyni a földi világot, átkíséri a lelkeket a túlvilágra; **hőköl** – megáll, megtorpan

Amit a múról tudnod kell!

A halál, a halálvágy, az elmúlás nosztalgiája, a francia szimbolizmus s a századvégi magyar líra e jellegzetes témája korán megjelent Ady költészetében is, s a *Vér és arany* kötetben már önálló ciklust kapott. A kor szecessziós felfogása szerint az érzékeny lelkű, túlfinomult idegzetű „Művész” megkülönböztető jegye lett a betegség, a testi gyengeség. Az új, szokatlan értékeket is a „sejtető, beteg és finom” dalok jelentették. A csúf élettel szemben megszépült a halál, s a fáradt, beteg, menekülni vágyó lélek menedéke, otthona lett. Ismételten kiújuló betegsége, a gyakori egzisztenciális¹ bizonytalanság, a sokasodó politikai támadások miatt Ady életének alapélménye az elmúlás közeli lehetősége. Több verseskötetét állította össze azzal a tudattal, hogy ez lesz életében az utolsó.

Keletkezése • A halál-motívumot tartalmazó versek közül az egyik legismertebb és legszebb a *Párisban járt az Ősz*. 1906 augusztusában Párizsban írta. Ady barátai jegyezték fel, hogy nagyon sok vers élményanyaga Ady egyik kedvenc kávéházának teraszán született meg. A költő gyakran üldögélt itt, és nézte a párizsi életet. Az 1907-ben megjelenő *Vér és arany* kötet *A halál rokona* ciklusának harmadik verse.

Műfaja, témája • Dal, a verlainé-i chanson egyik legszebb magyar nyelvű változata. Témája: a halál eljövételének váratlan megsejtése. A vers címe három szóból áll, melyek közül az egyik nagybetűs, azaz szimbólumként sze-

¹ egzisztenciális – a megélhetéshez szükséges, létfontosságú

repel. Mit is szimbolizál az ősz? A természetben az elmúlás évszaka. A természetből átvett metaforaként az emberi élet alkonyát, az öregséget jelenti. Így válik az Ősz az elmúlásnak, a Halálnak a szimbólumává.

Vershelyzet • Egy forró augusztusi napon Ady a Szent Mihály sugárúton sétál, egy kóbor szellő száraz faleveleket sodor elé a fákról. A lehulló levelek az ősz, az elmúlást, a halált juttatják a költő eszébe (29 éves ekkor). A vers „főszereplője” a megszemélyesített Ősz, vagyis maga a Halál. A szokásos komor ábrázolás helyett Ady itt úgy festi le a halált, mint egy vásott, rossz fiúcskát (*beszökött, suhant, kacagva szaladt*), aki csak a csínytevésen törí a fejét. Mint az a gyerek, aki becsönget a házak kapuján, s mire a háziak előjönnek, már messzire szalad (*S Párisból az Ősz kacagva szaladt.*). A könnyed, szinte idilli kép súlyos gondolatokat tartalmaz.

Szerkezet • A 4 versszak egy röpke pillanatot mutat be: a költő és az Ősz találkozását. Az 1. és a 4. versszakban a megszemélyesített Ősz gyors, könnyű lépteit látjuk (*beszökött, suhant, kacagva szaladt*). A lendületes mozgás megszakad, a 2. és a 3. versszakban, mintha megállt volna az idő. Ez az a pillanat, amikor az Ősz megsúgja a költőnek, hogy meghal (*Elért az Ősz és súgott valamit*). A rádöbbenés az igazságra, nemcsak a költő lelkét rendíti meg, hanem egész világot (*Szent Mihály útja beleremegett*). Az elsuhanó Ősz csak száraz, lehulló faleveleket hagy maga után, mintegy emlékeztetőnek. A vers végére költő és természet érzései összeolvadnak, azonossá válnak, mindkettő megrémül az elmúlástól (*Nyögő lombok alatt*).

Hangulatilag két részből épül fel a költemény A vers tegnapkal indul, múlt idővel kezdődik, s ez az időkezelés jelzi, hogy emléket idéz fel a beszélő. A halál, az életből való eltávozás leheletfinom sejtelve már az első két strófában megjelenik: nyár közepén, kánikulai forróságban csak egy pillanatra *szökött be* Párizsba az Ősz, a megszemélyesített elmúlás. *Nesztelenül* jött, észrevétlenül *suhant*, a lombok halk rezdületlensége is erre a titokban való érkezésre utal.

Az Ősszel való találkozás a vers második felében válik tragikus élménnyé. Az Ősz olyasvalamit *súgott*, amitől *beleremegett* Szent Mihály útja, a lombok nyögni kezdtek, a fákról száraz, zörgő falevelek hullottak. Izgatottá, remegővé, titokzatossá vált a költemény második fele. Hogy mit *súgott*, mit közölhetett az Ősz, az csak abból sejthető, hogy az idill tragédiába fordult, a lélek melankolikus békéjét a megdöbbenés váltja fel. Itt már a pusztulás baljós hangulata lett úrrá. A lélek a kánikulában valósággal didereg – magányosan, elhagyatottan néz szembe az emberi lét végső drámájával. Rettetését nem oszthatja meg senkivel: a világ, a Nyár, az élet észre sem vette, meg sem hallotta a halál sugallatát, az Ősz pedig *tréfás faleveleivel* gúnyosan kacagott vissza rá. Az *én tudom csupán* mondat emeli ki mind az egyedüllet árvaságát, mind a szörnyű felismerés bizonyosságát. Az élet éppúgy múlik el, mint a Nyár.

KÜLSŐ TÁJ: →	TALÁLKOZÁS	→ BELSŐ TÁJ:
Párizs		Lélek
<i>Szent Mihály útja</i>	<i>Lírai hős</i>	<i>Füstös, furcsa, bús,</i>
<i>Szajna</i> ←	<i>Ősz</i>	← <i>bíbor, rőzse-dalok,</i>
		<i>nyögő lombok</i>

Verselése • A költemény kevert, időmértékes és ütemhangsúlyos sorokat is tartalmaz.

Üzenete • A vers azt a nehezen elfogadható igazságot fejezi ki, hogy mennyire más a halál tudatával valóban találkozni, mint a halálra csak úgy gondolni. A hirtelen, leveleket letépő szélfuvallat képe a nyárban végzi a halálra való igazi emlékeztetés feladatát. A költemény az elhallgatás eszközével élve a halálról való beszéddé válik. A vers hangulata melankolikus, visszafogott.

1. Gyűjtsétek össze, „kik” a vers szereplői! Olvassátok fel külön-külön az egyes szereplőkre vonatkozó részleteket!
2. Milyen „történetet” mesél el a lírai én? Mikor éli ezt át?
3. Mennyi az átélt élmény időtartama?
4. Bizonyítsátok, hogy hangulatilag két részből épül fel a költemény! Segítségül íme néhány kulcsszó: a) *beköszönt, suhant, nesztelen*; b) *beleremegett, nyögő lombok*.
5. Hol lelhető fel az idill a sorokban?
6. Melyek az elégikus hangvételű részek?
7. Hol fedezhető fel a tragikum a versben?
8. Milyen szerepet játszanak a mű mozgást, haladást jelentő igéi? Bizonyítsátok be a meglátásotok helyességét!

1. Keressetek a költeményből a festői jelzőre, megszemélyesítésre, szimbólumra, szinesztéziára, fokozásra és az impresszionizmus jegyeire! Mi a versbeli szerepük ezeknek a kifejezőeszközöknek?
2. Tanuljátok meg a verset emlékezetből!

A föl-földobott kő

Föl-földobott kő, földedre hullva,
Kicsi országom, újra meg újra
Hazajön a fiad.

Messze tornyokat látogat sorba,
Szédül, elbusong s le hull a porba,
Amelyből vétetett.

Mindig elvágynak s nem menekülhet,
Magyar vággyakkal, melyek elülnek
S fölhogadnak megint.

Tied vagyok én nagy haragomban,
Nagy hűtlenségben, szerelmes gondban
Szomorúan magyar.

Föl-fölhajtott kő, bús akaratlan,
Kicsi országom, példás alakban
Te orcádra ütök.

És, jaj, hiába, mindenha szándék,
Százszor földobnál, én visszaszállnék,
Százszor is, végül is.

Amit a múról tudnod kell!

Ady újra meg újra tisztázn próbálta: mit jelent számára a magyarság, s kivált az ő magyarsága. A költőt ekkoriban irodalmi és politikai támadások érték elmaradottságot ostorozó versei miatt. Ady mélyen és őszintén szerette a hazáját, éppen ezért ostorozta, ezért hívta fel a figyelmet a hibákra. Úgy érezte, joga van ehhez, hiszen pont az a célja, hogy amit lehet, kijavítsanak, jobbá tegyenek, s talán ez az igazi hazaszeretetet. A költemény a hazatérő Ady vallomása a hazaszeretetről, a hűségről, egyben válasz az őt ért vádakra.

Keletkezése • 1909-ben keletkezett, amikor csaknem féléves párizsi és rivieri tartózkodás után újra hazatért. Ugyanebben az évben látott napvilágot a *Szeretném, ha szeretnének* című kötetben.

Műfaja, témája • A hazaszeretet verse, hazájához, *kicsi országához* való sorsszerű kötődésének legszebb vallomása. A vers egy öntudatos művész vitája saját magával: érdemes-e, kell-e neki hazatérnie oda, ahol megvetik, akadályokat állítanak elé, lehúzzák és kinevetik. A vers címadó metaforája, a föl-földobott és a földre mindig visszahulló kő a szükségszerűséget, a determináltságot hangsúlyozza, a végleges helyhez kötöttséget.

Címe • A feldobott kő példáját először egy XVII. században élt filozófus, Spinoza használta. Az emberi szabadság, illetve a szabad akarat hiányát akarta szemléltetni a feldobott és lehulló kő példájával.

A földobott és visszaeső kő motívumát a magyar irodalomban először Széchenyi használta 1834-ben megjelent cikkében. „*A jó hazafi visszatér, mert valamint a követ, bármi magasan vettessék is a levegőbe, valami ellenállhatatlan erő vonja vissza a földhöz: úgy varázsolja a romlatlan természet nagy törvénye a hazafit anyaföldjére vissza ismét.*”

A cím kettős érzést takar. Egyrészt a feldobott kő mozgását megváltoztathatatlan fizikai törvények szabályozzák: ha földobják, le is esik. Másrészt a megismételt igekötő a habozást, a bizonytalanságot fejezi ki.

Szerkezete • A versszakok a kő ellentétes mozgását sugallják, de ellentétes az érzelmek mozgása is. Hat strófából áll.

1. vsz.: A hazaszeretet mindig visszahúzó ereje azonosul a költői képből a legnagyobb, a világegyetemet működésben tartó erővel, a gravitációval.

2. vsz.: A *messzi tornyok* a nagyvilág színesebb, gazdagabb tájait jelentik, melyeket azonban mégsem lehet elcserélni a szülőfölddel.

3. vsz.: A lélek szándéka a menekülés innen, a lenti világból *Mindig elvágynak, a fölhogadnak – elülnek* szavak feszültséget teremtenek a messze távol és a közel, a fent és a lent világa között.

4. vsz.: A vers csúcspontja, haragja, hűtlensége, szerelmes gondja ellenére is megvallja hazája iránti hűségét: *Tied vagyok én...*

5. vsz.: A lírai én tiltakozik a porhoz kötött, kisszerű sors ellen, de a *Kicsi országom* megszólítás a ragaszkodását, a szeretetét bizonyítja, ami végül is megsemmisíti az eltávolító vágyak erejét.

6. vsz.: *És, jaj, hiába...* felajdulás a végzetszerűséget fejezi ki. Eldőlt a széthúzó erők és vágyak harca: győzött a *végül is* a hazához fűző eltéphetetlen, vállalt ragaszkodás.

Verselése • A vers kettős ritmusú, azaz szimultán verselésű: időmértékes és hangsúlyos verselésű is. Minden versszak három sorból áll. Ebből kettő hosszú, egy rövid. A hosszú sorok felező tízesek, erre csap rá a rövid sor (felező hatos): hangzását tekintve a földre csapódó kő hangját, koppanását idézi fel.

Az egész művön ellentét vonul végig: a harag és az elvágódás, illetve a haza iránt érzett *szerelmes gond*, az azonosság érzése a nemzethez fűződő érzelmek összetettségét érzékelteti.

Üzenete • A vers a hűség költeménye. A világ haladását szerette volna látni hazájában is. Ha az ország százszor „földobná”, elvetné is magától, ő mindig hűségesen visszatér, mert a hazaszeretet elől nincs menekvés. Nem büszkén, dicsekedve, csak meghasonlottan és szomorúan vallja meg magyarságát, hazája iránti hűségét, népével való azonosságát.

1. Mikor keletkezett *A föl-földobott kő* című vers, melyik ciklusban, és melyik kötetben jelent meg?
2. Mi a vers témája és üzenete?
3. Milyen érzés uralja a verset?
4. Mit jelképeznek a költeményben a tornyok?
5. Milyen bibliai történetet idéz fel a második versszak *por* kifejezése?
6. Mi jelzi a vers végén a hazához való feltétlen hűséget?
7. Milyen ellentétre épül a vers?

1. Értelmezd ezt az ellentmondásos lelkiállapotot kifejező sort: „*Mindig elvágynak s nem menekülhet, ...!*”
2. Tanuld meg a verset emlékezetből!

A SZÁZADVÉG ÉS A SZÁZADFORDULÓ PRÓZÁJA

Prózai hagyományok • A XIX. század végének magyar epikájában többféle irányzat alakult ki. A két élő klasszikus, Mikszáth és Jókai elbeszélő művészete határozta meg legerőteljesebben ezt a kort. Kissé megkésve ugyan, de megjelentek az európai irodalomban a szá-

zad végére már elterjedt irányzatok – realizmus, naturalizmus, szimbolizmus-impreszionizmus, szecesszió – is.

Mikszáth hatására szerzőink is elsősorban a hangulatteremtésre és -megragadásra törekedtek. Legtöbbjük műveire jellemző a *személyesség*, az elbeszélői szubjektum erőteljes jelenléte és az *anekdotikus* ság.

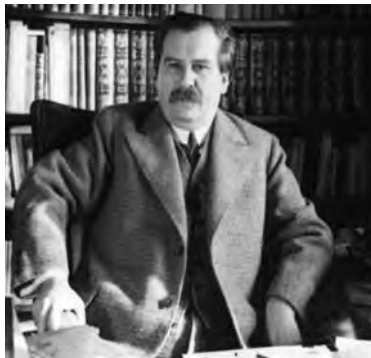
Új témák, motívumok • A magyar próza századvégi szerzői közül már igen sokan polgárok. Mindannyiuknál megfigyelhető az újdonság iránti törekvés. Egyes szerzőknél a korabeli irodalom fő témái (elszegényedés, deklasszáció, alkoholizmus, pszichikus betegségek stb.) kerülnek a középpontba, másoknál a szociográfia¹ és a folklorisztika jelenik meg új motívumként. A századvég szerzőinek zöme nemcsak író, hanem publicista is. Alkotói tevékenységük szerves része az újságírás, sőt szépprózai műveiket is áthatják a publicisztika módszerei, műfajai (riport, tudósítás). Más szerzők esetében a művészi tevékenység mellé tudósi, kutatói pálya kapcsolódik.

Vidékiesség • A századvég szerzőinek jelentős része vidéki, életük nagy részét vidéki magyar városokban éltek le. Ez a *vidékiesség* szintén meghatározó a témaválasztás, az ábrázolt világ tekintetében. A századforduló szerzői közül az első igazán ízig-vérig nagyvárosi szerző **Bródy Sándor** volt.

A nyugatosok • A *nyugatos* elbeszélő irodalomnak **Móricz Zsigmond** és **Krúdy Gyula** volt a legkiválóbb, különben egymástól eltérő utat választó mestere: egyik a valóság, másik az álom nyomában kutatott. **Kaffka Margit** a századforduló önmagukat és hivatásukat kereső asszonyait mutatta be, *Színek és évek* (1912) című regényében a hangulatok mesteri érzékeltetésének van fontos szerepe. **Karinthy Frigyes** a magányos értelmiségi ember világvégét elemezte, humoros írásaiban eredeti filozófiája érvényesült. *Így írtok ti* (1912) című „irodalmi karikatúra”-gyűjteményében kortársairól adott gunyoros bírálatot. **Szabó Dezső** regénye, *Az elsodort falu* (1919) a parasztság felemelésében jelölte meg a magyarság újjászületésének eszközét. Tanulmányaiban a népi mozgalom gondolkodására ható társadalmi reformjavaslatait dolgozta ki. A *Nyugat* prózáját képviselték **Szomory Dezső**, **Csáth Géza**, **Török Gyula**, **Színi Gyula**, **Cholnoky Viktor**, **Cholnoky László** elbeszélései és **Tersánszky J. Jenő** művei is. **Móra Ferenc** a hagyományos elbeszélő próza mestere volt, *Ének a búzamezőkről* (1927) című regényében a kisemberek háborús szenvedését ábrázolta. **Molnár Ferenc Pál utcai fiúk** (1907) című klasszikus ifjúsági művében gyermekéveinek élményvilágát dolgozta fel.

¹ *szociográfia* – kisebb-nagyobb társadalmi rétegek életviszonyait feltáró és leíró mű

MÓRICZ ZSIGMOND (1879–1942)

Mórícz Zsigmond az otthonában

Mórícz Zsigmond a *Nyugat* első nagy nemzedékének tagja, a XX. század első felének legjelentősebb prózaírója. Művészetében az a folyamat tetőződött be, amely a XIX. század végén Mikszáth-tal indult meg s a századforduló gazdag novellatermésével folytatódott. Magába olvasztotta a nagy elődök elbeszélő örökségét, de túl is lépett a hagyományokon. A magyar falu, a magyar vidék legnagyobb írója volt, a nagyváros világát csak élete vége felé ábrázolta.

ÉLETÚTJA

1879. július 2-án született Szatmár megyében, Tizsacsécsén, református családban. Neveltetésében a vallási és a hagyományos nemzeti értékek fontos szerepet kaptak. Édesapja, Mórícz Bálint vállalkozó szellemével ötholdas parasztból a nagygazdák közé küzdötte magát. Édesanyja, Pallagi Erzsébet szegény, de művelt lelkészi családból származott, és mindenáron ragaszkodott kilenc gyermeke iskoláztatásához.

Iskolái • Mórícz Zsigmond hatéves volt, mikor apja vállalkozása csődbe ment. A család átköltözött Prügyre. Itt járta az elemi. Nagy szegénységben éltek. Ennek ellenére 1890-től a Debreceni Református Kollégiumban tanult három évig. Később a sárospataki kollégium diákja lett. Itt az első félév végén három tárgyból megbukott, ezért anyai nagybátyja felügyelete alá került a kisújszállási gimnáziumba, és ott is érettségizett 1899-ben jeles eredménnyel.

Gyermekkorra élményeit több művében megörökítette: *Judith és Eszter* című novellája a prügnyi évek hangulatát idézi fel, kollégiumi diákéveiről a *Légy jó mindhalálig* című regényében emlékezik meg, a kisújszállási évek a *Forr a bor* című regényben elevenednek meg; az *Életem regénye* című önéletírásában is vall ezekről az évekről.

Érettségi után Debrecenben volt teológus-, majd joghallgató, aztán a budapesti jogi karon folytatta tanulmányait, de egyetemi diplomát sohasem szerzett. Ekkorra már elhatározta, hogy író lesz. 1903-ban az akkor induló *Az Újság* gyermekrovatához került, itt jelentek meg első meséi, gyermekversei, verses állatmeséit *Boldog világ* címen gyűjtötte össze és adta ki 1912-ben.

Népdalgyűjtő utak • Mórícz bekapcsolódott a Kisfaludy Társaság népdal- és népmesegyűjtő munkájába. Szülőföldje, Szatmár megye falvait járta négy nyáron át – ekkor tudatosultak gyermekkori emlékei, ekkor találkozott felnőtt fejjel újra a magyar falu kultúrájával, gondolkodás- és beszédmódjával, moráljával. Ettől kezdve egyik

fontos munkaeszköze a kicsire hajtogatott papírlapokra jegyzetelő ce-ruza, amivel megfigyeléseit, egy-egy helyzet vagy párbeszéd jellemző fordulatait, szavait jegyezte le.

Házassága, első sikerei • 1905-ben feleségül vette Holics Eugéniát, akit Jankának nevezett. Házasságuk két évtized alatt teljesen megromlott. A lelki szenvedés, az emberi kétségbeesés, az apai fájdalom is közrejátszott abban, hogy annyi írói próbálkozás és újrazkezdés után végre rátalált saját hangjára és témájára. Első kisfiúk meghalt, a második is, s ezután írta meg első igazi sikert hozó novel-láját, a *Hét krajcárt*. A novella kedvező fogadtatása elsöpörte a koráb-bi gátlásokat, felnyitotta a zsilipeket, s Móricz bőséggel írta műveit. Az egyre emelkedő tiszteletdíjak véget vetettek a korábbi évek garasos kuporgatásainak. 1911-ben Leányfalun telket vásároltak, majd szép, kényelmes házat építettek rá. 1913 nyarán feleségével együtt Olaszországba utaztak. Az első világháború kitörésekor Móricz is a hamis, félrevezető jelszavak hatása alá került. Úgy gondolta, hogy a háború tisztítótüze elemészti mindazt, ami idejétmúlt és halálra ítél-t a társadalomban. Önként jelentkezett 1915-ben haditudósítónak a keleti frontra. A magyar katonák hősiességéről akart riportokat készí-teni, de a fronton szerzett tapasztalatok hamarosan rádöbbenették az embertelen borzalmakra, a háterszági nyomorra, a hadi gépezet korruptségára. Az 1919-es kommunista diktatúra első tettei még csa-lóka, ábrándos reményeket keltettek benne, de hamarosan vissza-riadt a Lenin-fiúk terrorizmusától. A húszas évek elején az új rend-szerben mégis megszegyenítették, meghurcolták, valósággal gyaláz-ták 1919-es cikkei, riportjai miatt. Házassága is egyre elviselhetle-nebbé vált. Janka mindenre és mindenkire féltékeny volt. Egymás után kétszer is öngyilkosságot kísérelt meg, s a második alkalommal már nem tudtak segíteni rajta. 1925 áprilisában halt meg. 1926-ban Móricz ismét megnősült, feleségül vette Simonyi Mária színésznőt. Ez a házasság mintegy tíz évig tartott, válásukban (1937) szerepe le-hetett Móricz fogadott lányának, Littkey Erzsébetnek is, akit Csibének hívott. Ekkor végleg Leányfalura vonult vissza.

Műveinek visszatérő motívuma a férfi és nő házasságbeli kapcso-latának bemutatása – *Sárarany, Az Isten háta mögött, Nem élhetek muzsikaszó nélkül, Úri muri, Rokonok*. Janka az ihletője Móricz puri-tán, áldozatkész, ugyanakkor szenvedélyesen gyötrődő és követelőző, a férjüket a meg gondolatlanságo któl és a nagy tervektől egyaránt tá-voltartó nőalakjainak.

Halála • A második világháború kitörése elrettente Móriczot. Jövőbe vetett hite is megrendült, a fasizmust, Magyarország hábo-rús szerepvállalását elutasította. Írói tekintélyét is megpróbálta lat-ba vetni a zsidótörvények sújtotta pályatársaiért. 1942. szeptember 4-én agyvérzés következtében halt meg Budapesten 63 esztendő-s korában.

MUNKÁSSÁGA

Első alkotói korszaka (1908–1919) • 1908-ban a *Nyugat*-ban jelent meg a *Hét krajcár* című elbeszélése, majd 1909-ben ugyanezen a címen novelláinak gyűjteményes kötete. A kötet megjelenésétől számíthatjuk Móricz első alkotói korszakát, amelynek legfontosabb jellemzője, hogy a magyar falvak és kisvárosok világát új szemlélettel ábrázolta. Paraszti hősein keresztül bemutatta a falvak társadalmi tagozódását: zsellérek, napszámosok, szegényparasztok, nagygazdák világát, és az ebből adódó tragikus élethelyzeteket, sorsokat (*Tragédia*, *Judith és Eszter*, *Sárarany*, *Szegény emberek*).

A *Nyugat* 1909-es évfolyamában kezdte el közölni első regényének, a *Sárarany*-nak fejezeteit. 1911-ben jelent meg *Az Isten háta mögött*. Ezt követte 1912-ben *A galamb papné*, 1913-ban *Kerek Ferkó*. Első ízben festette meg hőséiben a nagyra, szépre törő lobogás s a hirtelen letörő, porba hulló, de az író számára bukásában is vonzó dzsentri figuráját. A *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* (1914) című kisregénye egy fiatal pár civódásának és kibékülésének idilli rajza. A *Szegény emberek* (1916) című novellája már hangos tiltakozás az embert lealacsonyító vérontás ellen. 1917-ben jelent meg *A fáklya* című kisregénye, melynek alaptémája a vidéki értelmiség útvesztése, árulása. A *Légy jó mindhalálig* (1920) már címében is vallomás és program. Nemcsak a gyermekkort idézte meg regényében, hanem legfrissebb fájdalmait, érzéseit is.

Alakjait *realis-naturalisztikus* módon ábrázolta. Hősei láznak a sorsuk ellen, és Móricz lázadásuknak indítékait próbálja feltárni. Az okok vagy társadalmi jellegűek (szegénység, feltörekvés, szerzésvágy, elvagyódás), vagy az ösztönökben rejlőek (túlfűtött szexualitás – Turi Dani, Veres Pálné). Sorsuk többnyire tragikus, hiszen az egyéni boldogulást, a tehetség vagy a magánélet kibontakozását meggátolják a közösség normái, a társadalmi berendezkedés mozdulatlansága vagy az eltérő, ellenkező értékrendű környezet.

Második alkotói korszaka (1922–1933) • 1922-ben új téma jelenik meg regényművészetében: a magyar történelem. A XVII. századi Erdélyi Fejedelemség története alkalmas saját kora sorskérdéseinek megjelenítésére. A *Tündérbert* című első részt a *Nyugat* 1921-ben közölte folytatásokban, könyv alakban 1922-ben jelent meg. Később két másik művel – *A nagy fejedelem*, 1927; *A nap árnyéka*, 1934 – Móricz trilógiává bővítette, és 1935-ben *Erdély* címen jelentette meg.

A húszas évek jelentősebb regényeiben Móricz új témák felé fordult: a távolabbi múlt helyett a történelmi félmúltat elevenítette fel, a XIX. század végét, a dzsentri tegnapját. Közel egy évtizeden át szépirodalmi alkotásaiban a dzsentrit teszi művészetének mérlegére. A kezdeti rokonszenv, a reményeket tápláló együttérzés azonban az

egymást követő írásokban fokozatosan kiábrándultságba megy át, s a teljes reménytelenségbe torkollik.

Kivilágos kivirradtig (1924) című, harmonikusan szerkesztett regénye egyetlen éjszakába, az 1898. december 26-i István-nap hajnalig tartó mulatozásába sűríti az eseményeket. Az idősebbek és a fiatalok erkölcsi felfogását állítja szembe egymással, s az írói ítélet elmarasztalja az ifjabb nemzedék morális felelőtlenségét.

Az *Úri muri* (1927) cselekménye a millennium évében (1896) történik: kb. négy nap úri duhajkodásának keretében a környezetből kiemelkedni akaró, de annak szorításában elbukó ember tragédiáját írta meg.

Az 1929-ben kezdődő világgazdasági válság is hozzájárult ahhoz, hogy Móriczban végleg szétfoslottak a történelmi osztályokhoz fűződő illúziók. Szinte naponta kerültek felszínre ekkor államhivatalnokok, városi vezetők különböző sikkasztásai, visszaélései, lelepleződött az egész intézményes korrupció. *Rokonok* (1932) című regényének ideje a megírás jelene, a nagy gazdasági válság éve. A cselekmény egy nagyszabású úri panama (nagyszabású csalás hivatalos személyek megvesztegetésével) kipattanása körül bonyolódik. Ezzel a művel Móricz végleg kiírta magából a dzsentritémát.

A *Forr a bor* (1931) a *Légy jó mindhalálig* „folytatása”. Központi alakja az érettségi előtt álló, maturandus (érettségi vizsgára készülő) Nyilas Mihály, aki mindenáron, görcsös erővel készül írói hivatására. Osztálytársai, egy századvégi (1899) alföldi gimnázium nyolcadikos diákjai, léhák, könnyelműek, felszínesek. Nyilas Mihály furcsa különöncnek számít komolyságával, elhivatottságával ebben a világban. A regény lehangoló végkövetkeztetése, hogy milyen felnőttek, milyen vezetők nőnek fel abból a generációból, amelynek tagjai így készülnek fel az életre, ilyen módon válnak „éretté”.

Utolsó alkotói korszaka (1933–1942) • Móricz Osvát Ernő halálát követően Babitscsal együtt szerkesztette (1929–1933 között) a *Nyugatot*.

Új pályaszakaszának kezdetén a *Barbárok* (1932) című kötet áll kilenc novellával. 1936-ban újabb nagyszerű kötet látott napvilágot: a *Komor Ló* – huszonnégy novellával. Ezek az írások más jellegűek, közlés és a leírás háttérbe szorul, megnő a drámai párbeszédnek jelentősége; szociografikus és folklorisztikai motívumok járják át a szöveget.

1936 őszén egy új élmény jelent meg életében: megismerkedett egy fiatal, árva, állami intézetben nevelkedett „kis proletárlánnyal”, Littkey Erzsébettel, akit írásaiban Csibének nevezett el. Több mint húsz novellája s *Árvácska* (1941) című regénye született a sokat szenvedett kis lelenclány embertelen sorsának élményköréből.

Utolsó nagyszabású, de már befejezetlenül maradt vállalkozása a XIX. századi híres betyárról, Rózsa Sándorról szóló trilógia lett volna.

A *Rózsa Sándor a lovát ugratja* 1941-re készült el. A második kötetet, *Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét*, mely a szabadságharc idején játszódik, már nem tudta véglegesre csiszolni. Megjelent ugyan 1942 könyvnapjára, de ez a második rész befejezetlennek tűnik: fáradtsága, betegsége rajta hagyta a bélyegét.

Újszerű parasztábrázolás • Móricz paraszti témájú novellákkal kezdte írói pályáját, de hosszú időbe telt, míg el tudott szakadni a beidegzett, szinte kötelezővé vált konvencióktól. A kor csak a romantikusra színezett parasztképet kedvelte: a falu a derű, a csend, a nyugalom, a meghittség, a harmónia stb. csábító színhelye. Ezzel a faluképpel szállt szembe Móricz, és láttatta a szegénységet, az elégedetlenséget, a sok nyomort, a vad, hirtelen kirobbanó indulatokat, a durva ösztönöket és azt is, hogy a civilizálatlan körülmények között a tehetség elsikkad. Feltárta a falun belül megfigyelhető ellentéteket, a falusi szegénység és a gazdag parasztok szembenállását, s bemutatta a földesúr és a vele szembenálló, földért harcoló parasztság világát is korai elbeszéléseiben. Zola naturalista szemléletmódjának és stílusának a hatását fedezhetjük fel. A naturalista író az ember ösztönéletének, majd a nyomornak részletező bemutatását adja. Stílusára jellemző az élő beszéd fordulatainak alkalmazása. Móricz írásában a tájszavak és a tájnyelvi ejtést utánzó helyesírás a naturalista stílus legjellemzőbb jegyei. Elbeszéléseire a drámaiság jellemző. Kevés az elbeszélő és leíró elem. Az elbeszélések főleg párbeszédre épülnek. A drámaiság másik forrása a kiélezett konfliktushelyzet, ami minden elbeszéléseinek meghatározó eleme. A hagyományoktól és a konzervatív világszemlélettől való lassú elszakadás jelentette Móricz számára is az évekig tartó írói vergődést.

1908 sorsdöntő év volt az író életében. Ekkor jelent meg hosszú, gyötrelmes írói útkeresés után első igazi remeke a *Hét krajcár*. A sikert, az írói hírnevet azonban nem adta ingyen a sors. „*Milyen mélyre kellett zuhannom – emlékezik vissza az író Életem regényében –, hogy magamra leljek. Második kisfiam koporsója mellett írtam az első elbeszélésemet, amely meghozta az első tiszta hangot. ... és a teljes sikert annyira, hogy megjelenése után szinte eltűnt az addigi 9–10 éves vergődés emléke. Attól kezdve nem győztem eleget írni, hogy lecsapoljam a bennem árvízszerűen feltorlódott mondanivalókat.*”

A *Hét krajcár* nyomora még csak a testet törte meg, a lélek ép és egészséges maradt. Ezt követő alkotásaiban – naturalista hatásra – egyre nagyobb figyelmet szentelt az ember ösztönvilágának működésére, s műveiben megjelenik később a túlfűtött érzékiség, az erotika is.

Tragédia (1909) című novellája már a lelket eltorzító, a komikum határát súroló nincstelenségről, egy ember örökös éhezéséről szól. Kis János nemcsak külsőleg jelentéktelen, érdektelen figura, hanem eldurvult lelkű, gyűlölködő, szinte a vegetatív ösztönélet szintjére korlátozott ember. Egyetlen vágya, hogy egyszer jóllakhasson. A lakoda-

lomra határozott céllal megy, úgy akar bosszút állni Sarudy gazdán, hogy kieszi a vagyonából. Móricz ezt a tudatlan, szerencsétlen embert minden komikumával együtt mégis a nagy tragédiák magasába emeli. A kisszerű, nevetséges célért folytatott hatalmas emberi erőfeszítés teszi groteszkké ezt a küzdelmet. Eltorzult bosszújával önmagát pusztította el. A novella befejezéséből már eltűnik minden nevetséges vonás, s Kis János tragédiáját csak fokozza, hogy „*senki se vette észre, hogy eltűnt, mint azt sem, hogy ott volt, vagyis azt, hogy élt*”.

Legelső regényében, a *Sáraranyban* (1910) az ábrázolás közép-pontjában az ügyessége révén szegény zsellérfiúból lett módos gazda, Turi Dani áll, aki egyre gyarapodva kevésnek érzi a maga tulajdonát. Móricz azonban nem hőse tehetséget domborítja ki, hanem annak vad, hirtelen kirobbanó indulataira, a műveltség által nem civilizált durva ösztöneire fókuszál. Turi Dani mohó szereleméhségében nem elégszik meg a falu leányaival, asszonyaival, úrinőre veti szemét. Célját eléri, a grófnét is képes magáévá tenni. De győztes diadalmamora értelmetlen és embertelen tettekre ragadtatja. Elpusztítja szerelmi vetélytársait. Sorsa ezáltal megpecsételődik, s a tehetség elsikkad a civilizálatlan körülmények között: *sárként használódik el az emberi élet útjain*. A cím is erre utal.

1. Milyen kapcsolatban állnak Móricz Zsigmond életével a következő helynevek: Tiszacsécse, Prügy, Debrecen, Sárospatak, Kisújszállás, Pest, Leányfalu?
2. Kit vett feleségül Móricz 1905-ben, illetve 1926-ban?
3. Milyen szankciókkal sújtották Móriczot a Tanácsköztársaság idején (1919) betöltött szerepe, írásai miatt?
4. Melyik regénye példázza az író ekkor érzett kivülállását, magányát, sértettségét?
5. Mely újságoknál, folyóiratoknál dolgozott Móricz?
6. Állítsd időrendi sorrendbe alkotói periódusait és az ekkor írott műveit!
7. Melyik kötete jelzi új pályaszakaszának kezdetét? Más jellegűek ezek az írások? Bizonyítsd ezt!
8. Miért újszerű Móricz parasztábrázolása?

Irodalomelméleti ismeretek

Realizmus • A latin *realis* *valóságos* szóból ered. Valósághű ábrázolás, művészi és írói magatartás. A latin *realis, res való, valóságos* szóból ered. A XIX. század első harmadában kialakult művészeti stílusirányzat, mely a romantikával szinte egy időben jött létre. Forrása a csalódás, az illúzióvesztés: a felvilágosodás emberboldogító, nagy, szent eszméit megtagadó polgári-kapitalista társadalomból való keserű kiábrándulás. A realista írók a valóságról, igazságról és igazságtalanságról, társadalmi ellentétekről, morális problémákról írnak, és mindig szembe fordulnak saját korukkal. Törekvésük az, hogy az emberi és társadalmi valóságot hitelesen ábrázolják, hogy a társadalom életének alapvető, lényeges összefüggéseit, az események s az egyes emberek legjellemzőbb vonásait tárják fel. A realista művészek mindig az em-

beri haladás szemszögéből ítélik meg az ábrázolt problémákat, határozott meggyőződéssel és állásfoglalással. Hőseik nem héroszok, hanem átlagemberek. A realista írók nem a történelmi múlthoz fordulnak, hanem a jelenre összpontosítanak. Nem esztétikai érzékünkre, hanem etikai nézeteinkre akarnak hatni: figyelmeztetnek, értékelnek, ítélnek és nevelnek. A realizmus lényeges eleme a körültekintő lélekrajz, a szereplők lelkivilágának a feltárása. A realizmus nyelvére általában a természetes, egyszerű, ugyanakkor változatos szókincsbeli, nyelvtani és stilisztikai elemek használata jellemző (Stendhal, Dickens, Gogol, Csehov, Thomas Mann, Móricz Zsigmond stb.).

Novella • Olasz eredetű szó, jelentése *újdonság*. Rövid terjedelmű, zárt szerkezetű epikus műfaj. Boccaccio teremtette meg *Dekameron* című művével, mely a XIX–XX. század egyik legfontosabb műfaja lett. Kevés szereplő, egységes cselekmény jellemzi. Egyik fő eleme a sorsfordulat, amikor a mű menetében hirtelen változás áll be, felgyorsul a cselekmény, mely a végkifejlethez vezet el. Ezt látjuk a *Hét krajcár*ban is: megismerjük az édesanyát, aki beletörődéssel viseli a szegénység terhét, és boldogan játszik gyermekével. A vidám játék, a krajcárok keresgélése tragikusra fordul, amikor az édesanya nevetése fuldokló köhögésbe csap át, s a szegények betegsége, a tüdővész jeleként vér buggyan ki a száján. Betegsége az egész család sorsára hat.

A novella felépítése ugyanazon szabályok szerint történik, mint más epikai műfajoknál: expozíció, probléma (bonyodalom kezdete), bonyodalom, tetőpont, fordulópont és megoldás.

Az epikus művek lényege, hogy bennük bizonyos *személyek* bizonyos *helyszíneken*, meghatározott *időben* különféle dolgokat *cselekszenek*, és velük különféle dolgok *történnek*. A novella is ilyen kompozíciós egységből épül fel: a helyszín, idő, szereplők és cselekvések egységéből.

Hét krajcár

Jól rendelték az istenek, hogy a szegény ember is tudjon kacagni.

Nemcsak sírás-rívár hallik a putriban, hanem szívből jövő kacagás is elég. Sőt az is igaz, hogy a szegény ember sokszor nevet, mikor inkább volna oka sírni.

Jól ismerem ezt a világot. A Soósoknak az a generációja, amelyből az apám való, megpróbálta az ínségnek legsúlyosabb állapotát is. Abban az időben napszámos volt az apám egy gépműhelyben. Ő sem dicsekedik ezzel az idővel, más sem. Pedig igaz.

És az is igaz, hogy soha már én jövődő életemben nem kacagok annyit, mint gyermekségem e pár esztendejében.

Hogy is kacagnék, mikor nincsen már piros arcú, vidám anyám, aki olyan édesdeden tudott nevetni, hogy a könny csorgott a végén a szeméből, s köhögés fogta el, hogy majdnem megfojtotta...

És még ő sem kacagott úgy soha, mint mikor egy délután azzal töltöttünk, hogy hét krajcárt kerestünk ketten. Kerestünk és találtunk is. Hármat a gépfiókban, egyet az almáriumban... a többi nehezebben került elő.

Az első három krajcárt még maga meglegelte az anyám. Azt hitte, többet is talál a gépfióban, mert pénzért szokott varrni, s amit fizet-

tek, mindig odarakta. Nekem a gépfia kifogyhatatlan kincsesbánya volt, amelybe csak bele kell nyúlni, s mindjárt van terülj asztalkám.

El is bámultam nagyon, mikor az édesanyám kutat benne, tút, gyűszút, ollót, szalagdarabokat, zsinórt, gombot, mindent szétkotort s egyszerre csak azt mondja nagy bámulva:

– Elbújtak.

– Micsodák?

– A pénzecskék – szólt felkacagva az anyám.

Kihúzta a fiókot.

– Gyere csak, kisfiam, azért is keressük meg a gonoszokat. Huncut, huncut krajcárkák.

Leguggolt a földre, s olyanformán tette le a fiókot, mintha attól félt volna, hogy kirepülnek; úgy is borította le, egyszerre, mint mikor kállal lepkét fog az ember.

Nem lehetett azon nem kacagni.

– Itt vannak, benne vannak – nevetgélt s nem sietett felemelni –, hacsak egy is van, itt kell lenni.

Leguggoltam a földre, úgy lestem: nem búvik-é ki valahol egy fényes pénzecske? Nem mozgott ott semmi. Tulajdonképpen nem is nagyon hittük, hogy van benne valami.

Összenéztünk, és neveltünk a gyerekes tréfán.

Rogán Miklós rajza, részlet a *Hét krajcár* című diafilmből

Hozzányúltam a fenekével felfordított fiókhoz.

– Pszt! – ijesztet rám az anyám. – Csendesesen, még kiszökik. Te még nem tudod, milyen fürge állat a krajcár. Nagyon sebesen szalad az, csak úgy gurul. De még hogy gurul...

Jobbra-balra dőlünk. Sokat tapasztaltuk már, hogy igen könnyen gurul a krajcár.

Mikor felocsúdtunk, én megint kinyújtottam a kezem, hogy felbilentsem a fiókot.

– Jaj! – kiáltott rám újra az anyám, s én megijedtem, úgy visszakaptam az ujjam, mintha a sparherthez ért volna.

– Vigyázz, te kis tékozló! Hogy sietne már kiadni az útját. Addig a miénk, míg itt van alatta. Csak hadd legyen ott még egy kis ideig. Mert látod, mosni akarok, ahhoz szappan kell, szappanra legkevesebb hét krajcár kell, kevesebért nem adnak, nekem már van három, még kell négy, az itt van ebbe a kis házikóba; itt lakik, de nem szereti, ha háborgatják, mert ha megharagszik, úgy elmegy, hogy sose látjuk többet. Hát vigyázz, mert a pénz nagyon kényes, csínnyán kell vele banni. Tisztességgel. Könnyen megáprehendál, mint az úri kisasszonyok... Te, nem tudsz valami csalogató verset, azzal tán ki lehetne csalni a csigabigahéjból.

Hányat kacagtunk e csacsogás közben. Tudom is én. De a csigabiga-csalogató nagyon furcsa volt.

*Pérez bácsi gyere ki,
Ég a házad ideki...*

Azzal felfordítottam a házat.

Volt alatta százféle szemét, csak pénz, az nem volt.

Az anyám savanyúan felhúzott ajakkal kotorászott, hiába.

– Milyen kár – mondta –, hogy asztalunk nincsen. Ha erre borítottuk volna ki, nagyobb lett volna a tisztesség, akkor lett volna alatta.

Én összekapargáltam a sok lomot, s beleraktam a fiókba. Az anyám azalatt gondolkozott. Úgy eltörte az eszét, nem tett-é valahova valaha valami pénzt, de nem tudott róla.

De nekem fúrta valami az oldalamat.

– Édesanyám, tudok én egy helyet, ahol van krajcár.

– Hol, fiam, keressük meg, míg el nem olvad, mint a hó.

– Az üveges almáriumba, a fiókba vót.

– Ó, boldogtalan gyermek, be jó, hogy elébb nem mondtad, most asse lenne.

Felállottunk s mentünk az üveges almáriumhoz, aminek nem volt üvege már régen, de a fiókjában ott volt a krajcár, ahol én tudtam. Három nap óta készültem kicsenni onnan, de sose mertem. Pedig cukrot vettem volna rajta, ha azt is mertem volna.

– No, van már négy krajcár. Sose búsulj már, fiacskám, megvan a nagyobbik fele. Már csak három kell. Osztán, ha ezt az egyet megke-restük egy óra alatt, azt a hármat is megleljük uzsonnáig. Még akkor is moshatok egy rendet estig. Gyere csak szaporán, hátha a többi fiókban is lesz egy-egy.

Hiszen ha minden fiókba lett volna. Akkor sok lett volna. Mert az öreg almáriom fiatalabb korában olyan helyen szolgált, ahol sok dug-

gatnivaló lehetett. De nálunk nem sok terhe volt az árvának, nemhiába volt olyan göthös, szüette, foghíjas.

Az anyám minden új fióknak tartott egy kis prédikációt.

– Ez gazdag fiók – vót. Ennek sose volt semmije. Ez meg mindig hitelből élt. No, te rossz, nyavalyás kódus, hát neked sincs egy krajcár. Ó ennek nem is lesz, mert ez a mi szegénységünket őrzi. No, neked ne is legyen, ha most az egyszer kérek tőled, most se adsz. Ennek van a legtöbb, ni! – kiáltotta kacagva, mikor kirántotta a legalsó fiókot, amelynek egy csepp feneke se volt.

A nyakamba akasztotta, aztán leültünk neveltünkben a földre.

– Megállj csak – szólott hirtelen –, mingyárt lesz nekünk pénzünk. Az apád ruhájába lelek.

A falba szegek voltak verve, azon lógtak a ruhák. S csudák csudája, ahogy a legelső zsebbe belenyúlt az anyám, rögtön a kezébe akadt egy krajcár. A szemének alig akart hinni.

– Megvan – kiáltotta –, itt van! Mennyi is van már? Meg se győzők olvasni. Egy – kettő – három – négy – öt... Öt! Már csak kettő kell. Mi az, két krajcár, semmi. Ahon öt van, ott akad még kettő.

Nagy buzgósággal kutatta végig az összes zsebeket, de sajnos, hiába. Nem lelt egyet sem. A legjobb tréfa sem csalt ki sehonnán még két krajcárt.

Már nagy vörös rózsák égtek az anyám arcán az izgatottságtól s a munkától. Nem volt szabad dolgoznia, mert mingyárt beteg lett tőle. Persze, ez kivételes munka, a pénzkereséstől nem lehet eltiltani senkit.

Eljött az ozsonnaidő is, el is múlt. Mingyárt este lesz. Az apámnak holnapra ing kell, és nem lehet mosni. A puszta kútvíz nem viszi ki belőle azt az olajos szennyet.

És akkor a homlokára csap az anyám:

– Ó, ó, én, én számár! Hát a magam zsebet nem néztem meg. De bizony, ha már eszembe jut, megnézem.

És megnézte. És tessék, ott is lelt egy karajcárt. A hatodikat.

Lázások lettünk. Most már csak egy kell még.

– Mutasd csak a te zsebedet is! Hátha abba is van.

Az én zsebembe! Nojsz, azokat megmutathattam. Azokban nem volt semmi.

Bealkonyodott, és mi ott voltunk a hiányos hat krajcárunkkal, mintha egy se lett volna. A zsidónál nem volt hitel, a szomszédok éppoly szegények, mint mi, s csak nem kérünk egy krajcárt!

Nem volt más mint tenni, mint tiszta szívből kinevetni a nyomorúságunkat.

És akkor beállított egy koldus. Éneklő hangon, nagy, siralmas könyörgést mondott.

Az anyám majd belebódult, úgy ránevetett.

– Hagyja el, jó ember – mondta –, ma egész délután itt heverek, mert nincs egy krajcárom a félfont szappanhoz, hibázik az árából.

A koldus, jámbor arcú öregember, rábámult.

– Egy krajcár? – kérdezte.

– Hát.

– Adok én.

– No még a kéne, kódustól alamizsnát.

– Hadd el, lyányom, nekem nem hibádzik. Nekem mán csak egy hibádzik, a kapa főd. Avval minden jó lesz.

Kezembe adta a krajcárt, s nagy hálálkodással eldöcögött.

– Na, hála legyen – szólt az anyám –, szaladj hát...

Ekkor egy pillanatra megáll, aztán nagyot, nagyot kacagott.

– Jókor van együtt a pénz, hiszen ma már nem moshatok. Setét van, oszt lámpaolajom sincs.

Fuldoklás jött rá a kacajtól. Keserves, öldöklő fuldoklás, és ahogy odaállottam alá, hogy támogassam, amint két tenyerébe hajtott arccal hajlongott, valami meleg ömlött a kezemre.

Vér volt, az ő drága vére. Az anyámé, aki úgy tudott kacagni, ahogy a szegény emberek között is csak kevés tud.

almárium (lat.) – alacsony, polcos, üveges szekrény; **sparhet** (sparhelt; né.m.) – takaréktűzhely; **megápprehendál** (lat.) – duzzog, neheztel, megsértődik

Amit a műről tudnod kell!

A novella átütő sikerének titkát, művészi értékét Czine Mihálynak, a Móricz-életmű egyik legjobb ismerőjének szavai világítják meg: „Együtt, egyszerre láttatni könnyet és mosolyt, tragédiát és idillt, a legnehezebb művészi feladat egy művön belül. A legnagyobbaknak is ritkán sikerül. A novellában talán Csehovnak és Tamási Aronnak leginkább. S Móricznak, a Hét krajcárban.” Erre a művészi ellentétre épül az egész novella: az indítástól egészen a befejezésig.

Kelekezése • Már említettük, hogy 1908-ban írta, s a tizenkét novellát tartalmazó azonos című kötetben jelent meg 1909-ben. Móriczot az egyéni szenvedés vezette el mások szenvedésének meglátásához, megértéséhez: „...csak azt lehet leírni, ami fáj”. A Hét krajcárban a szegénysors olyan mélységeibe világított be, ahol a koldustól kell alamizsnát elfogadni, s már ez sem segít. A korábbi falusi-vidéki idill bizonyos mértékig még jelen van ebben az írásában: az anya és kislánya játékosan, szívből jövő kacagással keresi az elbújt, huncut krajcárokat. A keresgélés közben azonban feltáruul az irdatlan nyomor, melyet jókedvvel, derúval sem lehet elleplezni: az édesanyának a nyomorúságot legyőzni akaró kacagása véres, tüdőbeteg köhögésbe fullad.

Elbeszélői nézőpont • Az idill és a tragédia ötvözése adja ennek a kis írásnak sajátos báját, mehökkentő újszerűségét, az egyes szám első szemé-

lyű elbeszélés pedig egy gyermek emlékein át szűri meg az ínség riasztó tényeit.

Az első három mondat „személytelen” kijelentés, mintha valahonnan kívülről, magasról állapítaná meg az író a szegény ember különös természetét: sokszor nevet, mikor inkább sírásra lenne oka. Aztán perspektívát vált, s egyes szám első személyben folytatja tovább: ez átéltebb, hitelesebb, személyesebb, mint a harmadik személyű.

A cselekmény tartópillére az egész íráson keresztül az ellentét. Sírnivaló, amit az anya tesz, s ő kacagva teszi. Nevetése mögött érezzük a könnyeit is.

Boldognak tűnik a családi idill: szeretik egymást, édesen játszanak – s emögött ott a keserves szegénység tragédiája.

A parasztcsalád kegyetlen nincstelensége az egyik oldalon – s az édesanya lelki nemessége, gazdagsága a másikon.

Konfliktus • A legnagyobb konfliktus az égető szükség (nagyon kellene a pénz a szappanra, hogy a napszámos apa olajos ingét ki lehessen mosni másnapra), s a rettenetes szegénység között van (se szappan, se a rávaló nincs meg a háznál). Ez a helyzet siralmas, elkésérítő az édesanya számára, de ott a kislfia, akivel nem akarja mindezt éreztetni, akinek joga van az örömrre, a játéokra. A konfliktust az anya úgy oldja meg, hogy játéokra fordítja a szomorúságot, s mosolyog sírás helyett.

Szerkezete • Epikus szerkezetű. Az expozícióban egy felnőtt tekint vissza a gyermekkorára, a múlttól mesél. A *Hét krajcár* cselekménye három részre tagolható:

ELŐTÖRTÉNET	MAGA A TÖRTÉNET	MEGOLDÁS
<i>visszaemlékezés a gyermekkor egy napjára</i>	<i>a hét krajcár keresése</i>	<i>az öreg koldus felajánlása, az anya „drága vére”</i>

Expozíció: A Soós-család bemutatása. Szegények voltak, mégis sokat kagctak. A legtöbbet azon a délutánon, amikor hét krajcárt kerestek...

Bonyodalom: Négy krajcárt könnyen megtaláltak, a többi nem akar előkerülni.

Kibontakozás: A krajcárkeresés részletes leírása – hármat lelnek a gépfiókban, egyet az almáriumban, az ötödiket az édesapa ruhájában, a hatodikat az anya a maga zsebében. Közben az idő telik.

Tetőpont: Beállít a koldus. Az anya fájdmában nevetni kezd. A koldustól kapják meg a hiányzó utolsó krajcárt.

Megoldás: A hét krajcár összegyűlt, de már sötét van, s lámpaolajra sincs pénz, a bolt is bezárt.

Játék és kacagás • A mű két meghatározó motívuma. Játékos formában jelenik meg a keresés. A művészi kifejezést szóképek erősítik: az író megszemélyesíti a pénzt a gépfiókok rejtelseinek kutatásakor *Pénn bácsi, gyere ki* és az üveges almáriumot, amikor a keresők prédikációt intéznek hozzá. A zsebek „vallatása” során az anya betegsége fogalmazódik képpé: *nagy vörös rózsák égtek az anyám arcán*.

Az anya és kislfia a játékos keresés közben szívből jövően tud kacagni. *Jól rendelték az istenek, hogy a szegény ember is tudjon kacagni*. A kacagást

azonban beárnyékolja valami: *Fuldoklás jött rá a kacajtól. Keserves, öldöklő fuldoklás, és ahogy odaállottam alá, hogy támogassam, amint két tenyerébe hajtott arccal hajlongott, valami meleg ömlött a kezemre.*

Vér volt, az ő drága vére. Az anyámé, aki úgy tudott kacagni, ahogy a szegény emberek között is csak kevés tud.

A koldus szerepe • Fontos szerepet kap ez a figura. A koldus felajánlja az utolsó, a hiányzó krajcárt. Miután Móricz Zsigmond édesapja elolvasta fia írását, megkérdezte: *Miért nem lökted oda azt a hat krajcárt annak a koldusnak?* Az író viszont így vall erről a jelenetről: *...elfogadtam a koldustól az alamizsnát, mert a koldus végre nem koldus volt, hanem ember ... embertárs... Ugyanaz, aki én... A jelenet a realizmus diadala. Móricz a szegénysors olyan mélységeibe vezeti be az olvasót, ahol a koldustól kell alamizsnát elfogadni, s ahol már ez sem segít. Jókor van együtt a pénz, hiszen ma már nem moshatok. Setét van, oszt lámpaolajom sincs.*

Üzenete • Az ember a legnyomorultabb körülményeken is felülemelkedhet mosollyal, szeretettel; a mosoly mögött sokszor könnyek feszülnek, de az édesanyák szeretete legyőz mindent. Az igazán fontos és bennünk mélyen megmaradó dolgok gyermekkorunkban történnek velünk; s ezeket a dolgokat felnőve értjük meg igazán. Minden gyermeknek joga van a mosolyhoz, a boldogsághoz, a játékhoz – függetlenül attól, hogy hová születtek.

1. Mi a szerepe az egyes szám első személyű elbeszélésmódnak?
2. A *Hét krajcár* bevezető sorait tanulmányozva keressétek meg a művészi elentét írói eszközeit, kifejezéseit!
3. Sorold fel, mit tudunk a Soós családról!
4. Melyek azok a mozzanatok, amelyek a szomorú valóságra utalnak? Ezzel ellentétben mi a szerepe a kacagásnak, a játékosságnak?
5. Melyik jelenetben éri a drámai feszültség a csúcspontot?
6. Hogyan érzékelteti az író stílusa ezt az egyre fokozódó drámaiságot? Keressetek és olvassatok fel erre példákat!
7. Miért nem részletezi az író az első három, s miért részletezi a 4., 5. és 6. krajcár megtalálásának körülményeit?
8. Milyen mozzanatok sejtetik, készítik elő a novella tragikus befejezését?
9. Milyenek ismerjük meg az elbeszélés szereplőit: az édesanyát, a kislíút, a koldust? Keressetek néhány olyan jelzős szerkezetet, amely fontos az édesanya jellemzésében!
10. A krajcárkeresés nagyszerű alkalmat nyújt az írónak a villanásszerű környezetfestésre, a szereplők részletesebb megismertetésére. Milyen környezetrajzi részletek bizonyítják a család kétségbeesítő nyomorát?

1. Milyenek látod a novella hangulatát? Tragikusnak, komikusnak vagy tragikomikusnak? Foglald össze észrevételeidet néhány mondatban!

Irodalomelméleti ismeret

Regény • A nagyepika legnépszerűbb, legmonumentálisabb műfaja. A *regélni* (mesés történetet elmondani) igéből származik. Formája próza. *Nagy terjedelmű, rendszerint hosszú időtartamot felölelő történetet ábrázol szerteágazó cselekménnyel, fő- és mellékszereplőkkel.* A történetészövés mellett fontos szerepet kap a szereplők érzelmi- és gondolatvilága, a cselekmény folyamán ki-

bontakozó jellemfejlődésük. Legfőbb formai jellemzői: idő- és térhasználat, az elbeszélő nézőpontja, szerkezet, a jellemzés módja, az utalások rendszere. Típusai: történelmi regény, fejlődésregény, társadalmi regény, pikareszk vagy kalandregény, gyermekregény, ifjúsági regény, detektívregény, szerelmesregény, lélektani regény. Vannak továbbá dokumentum-, sci-fi-, parabola s különböző szórakoztató regények, lektúrok.

Légy jó mindhalálig

(Rövid tartalom, részletek)

Első fejezet

A regény elején megismerkedünk a híres Debreceni Református Kollégiummal és Nyilas Mihály tizenkét éves második B-s gimnazista kisdíákkal. Előző évben még nem volt bentlakásos, most szobája a második emeleten a 19. számú coetus. Idén megkapta a lakást is az ingyenes tápintézet és tandíjmentesség mellé.

A kollégium nagy, komor, négyszögletű épület. Voltaképpen csak az első része komor, a Nagytemplom felőli ősi épület, a hátulsó három szakasz, amely úgy van építve, hogy az egész egy négyszögletű udvart zár be, inkább sivár. De kisdíáknak elől-hátul, mindenfelől rendkívül imponál s még bent, a coetusban is állandóan valami templomi félelmet érez, amint behallatszik, hogy kopognak a kemény cipősarkak a sivatag folyosókon, s hogy zúg be százezernyi veréb csiripelése az udvaron álló ménkő magas jegenyekácok lombja közül.

Az 1548-ban alapított zárt négyszögű Debreceni Református Kollégium épülete

Misi megszerzi első kincseit: egy Csokonai Vitéz Mihályról szóló könyvet és egy naplónak használható bőrkönyvecskét. Büszkén írja a belső oldalra: Nyilas Mihály, 1892.

Az egyik szobatársa Misinek egy lusta fiú, akit Böszörményinek hívtak. Nagyon tudott verekedni, de ezenkívül szinte semmihez sem értett. A művészi hajlamú Misi sokat gondol szüleire: anyjára és apjára, kik négy gyermeket nevelnek otthon. Inkább töprengéssel tölti a fűvészkerti délelőttöt, amit a latin nyelvtanra szánt, de a gondolatai otthon járnak. Magányos. Mikor a kollégiumba visszatér, döbben rá, hogy elveszítette ócska kalapját, amihez azért ragaszkodott, mert ilyen a „latin költők fején szokott lenni.”

coetus – e.: cötus, a diákok lakószobája a kollégiumban; **tápointézet** – étkezetés

Második fejezet

Október közepén egy szomorú és borús pénteki napon, órák közben, mint mindennap, elszaladt a pedellushoz, s megnézte a kátrányszagú, vasrácsos fekete hirdetőtáblán az érkezett levelek lajstromát. Legnagyobb rémületére ott látta a nevét a többi közt. Ha a nevét ki-mondták, vagy leírva látta, mindig szívdobogást kapott.

Két krajcárt kellett fizetni a pedellusnak minden levélért, s előre kikészítette a markába, mikor bement a nagy pedellusi szobába.

Végignézték az összes leveleket, nem találták az övét.

– Hogy híják?

– Nyilas Mihály második gimnázium.

A csizmás kis pedellus a pipát a másik oldalra tolta a szájában, s még egyszer végignézte a leveleket.

– Óvasta odaki a nevit?

– Igen.

– Osztig Nyilas András?

– Nem András: Nyilas Mihály második gimnázium, bé.

– Az a, sz ipp a nincs.

Egyszer csak a homlokához kap, s még a kalapot is feltolja rajta, a kis karimás kerek kalapot, amelyet a debreceni cívisek viselnek:

– Nízzík csak! Iszen magának nem levele van, hanem pakkja!

Pakkja! A kis Misinek a szívébe csapott egy újabb öröm ijedtsége. Pakkja! Az édesanyja pakkot küld! Egész elsápadt bele, aztán újra elpirult. Odahaza megmondta az édesanyja, hogy „Fiam, csomagot ne várj, mert én nem tudok olyan finomságokat küldeni, mint a többi gyerekeknek a szülei, hát inkább nem küldök, minek lássák azt mások, hogy milyen szegények vagyunk, édes kis fiam.”

Aláírta az ívet, hogy átvette a szállítólevelet, s odaadta a két krajcárt.

– Öt píz – mondta foghegyről a pedellus.

De ő olyan izgatott volt, hogy nem figyelt rá.

– Hajja? Öt píz!

Csak az újabb kiáltásra figyelt, hogy ez neki szól.

Erre olyan zavarba jött, hogy elkezdett minden zsebében kutatni, s végre is szerencsésen kifordította az összes pénzét a földre, úgy kellett asztal alá bujkálni érte, majd elsüllyedt a szégyentől. Kint csengettek, erre még jobban sietett, s újra kipotyogtatta a markából a harminchat krajcárját; már csak annyija volt, pedig elsején nem fizette ki Csigainét sem.

Az órán már bent volt a latintanár, Gyéres tanár úr, de még a katedrán volt, s az osztálykönyvbe írta be a tananyagot.

Gyorsan a helyére ült.

– Hun voltál? – súgta a fülébe Gimesi, aki belül ült.

– Pakkot kaptam.

– Pakkot?!

Misi érezte, hogy Gimesi irigykedve néz rá, s boldogan mosolygott.

A tanár úr felállott a pódiumon, s körülnézett az osztályon.

Ez egy feszült s kínos pillanat volt, mert most nézte ki, hogy kit szólítson fel feleletre. Igyekezett tehát mindenki olyan közönyös és fel nem tűnő lenni, hogy valamiképp ki ne híja a figyelmét. A diákok úgy értenek a mimikrihez, mint semmiféle más moszat sem a természetben. Misi pláne a mindent tudó és semmire sem gondoló gyereket utánozta; isten ments, hogy meglássék rajta a pakk boldogsága, akkor a tanár szeme most mindjárt rácsapna, s jaj.

Valahol egy hátulsó padban szólított ki egy gyereket a tanár, s Misi fellélegzett, most már látta, hogy meg van mentve, mert a tanár szokása az volt, hogy rávetette magát az osztálynak egy-két tájkára, s az egyforma tudású tanulókat leckéztette ki. Hát most a jó tanulók megpihentek, most a gyengék fognak izzadni máma.

Ez a tanár fiatal ember volt, amint lejött a katedráról, illatszer szaga áradt utána, aztán le s föl járt a teremben, szórakozottan, a kezét mindig letette minden lépésnél egy-egy pad szélére, a keze nagyon erősen meg volt mosva, a körmei igen fényesek voltak. Misi drukkolt, ha közelében volt, mert sohasem volt biztosítva az ember, hogy meg nem szólítja azt, aki éppen a keze ügyében van. A kézelője mindig ragyogó fehér volt, s az aranygomb csillogott benne, mindig tarka selyem nyakkendője volt, egészen lazán kötve, de sohasem csokorra. Ez a tanár nagy gigerli volt, a nadrágja olyan bő volt, mint a cipője hossza, s fel volt hajtva tenyérnyi magasan, még ha sár nem volt is. Nem lehetett a beszédére figyelni, mert minden szaván érzett, hogy nem az a fontos, amit mond, hanem az, hogy a nadrágján gyűrődés ne legyen, hogy a mellénye kifogástalanul simuljon, s egy porszem se szálljon rá. A szegény kis debreceni diákok nem értették, mert a szegény ember luxusa az, hogy ne törődjék a ruhával, a külsővel, s malacbátran hemperegjen a porban. Ki is csúfolták az elegáns tanárokat, egy jó helyen fel volt írva krétával, hogy:

Gyéres Báthori Sarkadi
Három büdös gigerli

Ez volt a latintanár, a számtantanár, meg a rajztanár. Hát a latintanártól nem is latint tanult, hanem azt, hogy tíz év múlva egyszer csak kilobbant benne is a testiség kultusza, s a Gyéres tanár csodálatos önérzete és fesztelensége tette bátorrá és biztos fellépésűvé, mikor olyan társaságba került, ahol erre volt szükség.

– Hazulról kaptad? – kérdezte Gimesi.

– Igen.

Odatette elébe a szállítólevelet, amelynek már elolvasta a szelvényén az édesanyja vékony kis dőlt betűivel az üzenetet. Mennyire dobogott a szíve ettől az írástól, mintha valósággal látta volna az édesanyja fehér, sápadt arcát, ijesztő, nagy, fekete szemét. Le is vágta hamar a szelvényt, s eltette, s csak akkor mutatta aztán a sárga lapot.

Gimesi végigolvasta az egész szállítólevelet, „három és fél kiló”.

– Mi az? – súgta most oda Orczy is, aki a másik oldalán ült. Mert hárman ültek egy padban, s mivel érdem szerint ültek, tehát Orczy volt az első az osztályban, ő a második, s Gimesi a harmadik. Orczy a latintanár kedvence volt, tehát most minden lépését leste, s folyton készen volt, hogy bárki helyett tudjon felelni. De azért megérezte, hogy itt valami történik mellette, s odahajolt hozzájuk.

– Pakk – mondta Misi.

Orczy hallgatott, nem tudta, mi az.

– Nyilas elemőzsiát kapott hazulról – súgta Gimesi.

– Ja – mondta Orczy, s látszott rajta, hogy még mindig nem tudja mi az, mert az ő apja igen nagy úr, egész Debrecenben a legnagyobb, persze ő meg olyan úrfi volt, hát mit tudta a kollégiumi szokásokat, csak bejárt oda, csúfolták is eleget titokban, a háta mögött, a bársonyruhája miatt, meg a térdnadrágja s a karcsú lábszárai miatt, amelyekén úgy lépett, hogy minden lépésnél meghajlott a térde, mintha ringatná magát a menéssel. Szóval, rettenetesen nagy úrfi volt, s nem illett a csikó mellől beszabadult fiúk közé.

Gimesi lesütötte a fejét, s nagyon soká nevetett Orczyn, mert látta, hogy ennek fogalma sincs arról, hogy mi az elemőzsia. Ő már tudta, mert az ő nagyanyja szokott pakkot küldeni a többi rokonának. Persze annál jobban vágyott rá, hogy egyszer ő is kapjon; ezzel nagy embernek érezte volna magát.

Óráközben aztán megbeszélték a pakkot alaposan. Mi lehet benne, mindenki elmondta, hogy mit szeretne pakkban kapni, a hátuk mögött két padsor tudomást vett a pakkról, s mindenki kíváncsian és irigykedve nézte a kis Nyilas Mihályt.

A következő óra számtan volt, s Báthori tanár úr robogott be.

Ez egy ideges, kemény legény volt, agyagsárga, lobogó haja volt, s felfelé törülve viselte, szigorú, villámló szeme volt, s kemény ökle; be-

szélték, hogy egyszer egy pedellust úgy vágott pofon, hogy kicsuklott az állkapcsa. Ez nagyon imponált a gyerekeknek, mert a csizmás pedellusokkal sok bajuk volt, viszont nem volt igaz. Ez a tanár is nagyon öltözött, de legalább nem szagosította magát, vőlegény volt, s úgy csapkodta a krétát a táblához, hogy pattogott, néha az ötödik padban ülőknek is majd kiverte a szemét a krétadaráb. Nem is sokat törődött a számtannal, eszében sem volt, hogy a számtan törvényeit megfigyeltesse, megértesse, megszerettesse, hogy a gyermeki lelkeket felnyissa, mint a drága kis kapukat a tudás számára; hanem abban a pillanatban, mikor egy gyerek csukott szemekkel állott a törtszámok előtt, kitört rajta a düh: „Még ennyit se tudsz, te számár!” – s zengett a négy fal. Misi szégyellte magát a felelő helyett, s úgy súgta, mondta volna neki, s a végén kisült, hogy ő sem értette...

Aztán tizenkettőt csengettek, s felszabadultan rohantak ki az iskolából. Misi két perc múlva már fent volt a coetusban, s bár elhatározta tízszer is, hogy senkinek sem fogja mondani, hogy pakkot kapott, mert az édesanyja a szelvényre is ráírta, hogy: „Ne dicsekedj velem, nincs mivel dicsekedni fiacskám” – mégis az volt az első szava, hogy:

– Pakk!

– Mit?! – kiabáltak a fiúk – pakk!?

– Nyilas pakkot kapott, Nyilas pakkot kapott! – kiabált Böszörményi – de én is fogok a napokban, már megírták otthonról, egész sült libát fognak küldeni!

Misi szégyellte előre pakkját, most már muszáj lesz megmutatni, s kitenni az asztalra, ahogy mások is szokták. Ő ugyan nem hagyja magát megvendégtelni senkinek, de azért ő is kénytelen volt egy pogácsát megenni, mikor minap a szobafőnök pakkot tett ki.

A dolog aztán megoldódik azzal, hogy a többiek – Misi távollétében – felbontják a csomagot, s megesznek belőle mindent. Böszörményi még a Misi cipőkrémét is elnyalagatta.

A többiek előbb elámultak, aztán rettentően kacagtak.

– Én azt hittem, hogy vaj.

– De jó, hogy nem ettem belőle, mondtam, hogy avas! Én mondtam, hogy avas!

Másnap Misi megtalálta Böszörményi elveszített bicskáját, amit zsebre rak. Ez volt az első pillanat, amikor a maga kis szerény módján fellázadt. Valami igazságtételt érzett. De éjjel alig tudott aludni, mert eszébe jutott, hátha megtalálják nála a kést. Nagy úr, az „öreg diák” orvoshoz küldi kivizsgálás végett. Közben elrejtí a kést a nagy tölgyfa láda mögé. Egy röpke szobavizsgálatot rendelnek el a kalap és a bicska ügyében, s ez azzal zárul, hogy Böszörményi és Nyilas Misi is megnyugszik: egyikük sem tolvaj. Nagy úr pénzkereseti lehetőséget ajánl fel az irodalomkedvelő Misinek: havi három forintért kell felolvasnia egy vak öregúrnak, bizonyos Pósalakynak. Kenyérkereső ember lett! Büszkeséggel töltötte el a gondolat.

Harmadik fejezet

Misinek volt ideje jól megnézni, egészen piros öregúr volt, nem is lehetett nagyon öreg, vastag bajusza volt, olyan, mint mikor télen ráfagy a zúzvara a rozmaringra, dús és lobogó, nagyon gyönyörű fehér bajusz. Egészséges és derült ember volt, s oly tisztán nézett kék szemével, hogy az ember zavarban volt előtte, nem hitte volna, hogy nem lát, ha a homlokán nem lett volna egy félkör alakú zöld selyemellenző.

Egyik szombaton Orczy, a gazdag osztálytárs meghívja magukhoz. Misi először meglepődik, mivel még sosem hívta magához senki. Orczy volt az első az osztályban, a tanárok – kivált a latintanár – kedvence. Misi elmegy Orczyékhoz, de feszélyezve érzi magát a gazdag családnál, akit mint „fiuk kis barátját”, udvariasan fogadnak. Orczynak mindene van, miről Misi csak álmodik: van saját szobája, könyvei, mindene. Amikor Orczy lánytestvérei is megjelennek, Nyilas Misi bátorsága inába száll.

Miután elbúcsúzott a vendéglátó fiútól, még sokáig gondolt a „szürke szemű, sárga hajú kislányra”, az egyik Orczy lányra.

Negyedik fejezet

Ahogy távolodott az Orczy-háztól, úgy gyűlt föl benne valami nyugtalanság, mikor a városháza sarkához ért, már megint lángolt az arca, mintha tűz mellett járna. Nagyon megalázottnak, kicsinek, csa-csinak érezte magát... Talán most Orczyéknál épp őrajta nevetnek. Beszaladt a templomkertbe, és jól kisírta magát.

Még felolvasás közben is elpityeredett. Elmondta Pósalaky úrnak, hol járt vendégségben, meg hogy az ő családja hogyan él. A testvéreiről is beszélt, és arról is, hogy minden rossz akkor kezdődött, amikor a cséplőgép felrobbant, akkor lett az apja ács.

Az öreg újból magázni kezdte, s ez megnyugtatta, de azt is látta, ha helyt akar állni az emberek közt, nem szabad kimondani senki előtt, hogy az apja ács. Utána már jól ment az olvasás. Végül Pósalaky úr elmondta, hogy különös álma volt az éjjel. A takarítónő meg is fejtette az álmot, mindenhez egy szám tartozott: 85, 73, 39, 45, 22.

Ezeket a számokat most Misinek meg kell tenni a kislutrirra. Ha nyernek, feleznek. Kap egy forintot, hogy tegye meg az öt számot.

Egy délután elment Gimesihez, aki a nagymamájával élt. Igazi barátság szövődik közöttük. Egyikük sem olyan kiváló, mint Orczy, és Gimesi szegényebb is nála. Szót értenek. Gimesi nagymamája finom süteménnyel traktálja a fiukat, Misi pedig örömmel mutatja vendéglátójának a lutri reskontóját.

Hamarosan újabb pénzkeresési lehetősége akad, mert házitanítószkodást vállal a Doroghy családnál. Doroghy Sanyi gyenge képességű fiú, mindenki csak mulyának nevezi. A Doroghy család elszegényedett nemesi família, havi két forintért fogadja fel Misit Sándort korrepetálandó. Megismerkedik Doroghyék bájos lányával, Bellával.

lutri – szerencsejáték, lottó; **reskontó** – a lutri cédulájának a szelvénye (az igazoló szelvény)

Ötödik fejezet

Misi meglátogatja korábbi szállásadóit, Törökéket. Korábban itt lakott. Jól derülnek azon, hogy Misi öt forintot keres – tizenkét éves korában – tanítóskodással. A dicséretnek hatására felbátorodik, s megemlíti a lutriügvet. Török János, aki nagy szélhámós hírében állt Misi előtt is, kapva kap az alkalmon, s elkéri a reskontót Misitől, aki átadja neki, nézze meg.

Török János azzal bízta meg Misit, hogy adjon át személyesen egy szerelmes levelet Bellának. Közben ügyesen ellopja a naiv fiútól a lutriszelvényt. Misi nem vesz észre semmit.

– Kisöcsém, itt van egy levél, ... vidd el ezt a Doroghy lánynak, de annak a szépnek.

Misi kétségbeesve teljesíti a megbízatást.

Hatodik fejezet

Gyéres tanár késett. Őrszemet kell állítani, felhúzta-e már a függönyt a szobája ablakán.

Orczy és Misi mentek. Futottak ki az iskolából az utcára. Misi most tudta meg Orczytól, hogy a város legnagyobb nevezetessége a líciumbokor, amit még Rákóczi ültetett. Mikor a bokrot nézegették, rákőszönt János úr: odaadta-e már a levelet?

– No jó, hogy szerdán, szerdán. De azt megmondom neked, hogy őneki mondd ezt: nagyon kéretem a kisasszonyt, hogy írással ne fáradjon, hanem izenje meg veled, hogy, vagy azt a szót, hogy *szívesen*, vagy azt a szót, hogy *sehogyse!*

Találkoztak a szekérrel is: az öregebb diákok kápsáltak. Úgy eltelt az idő, hogy mire visszatértek Gyéres ablakához, a tanár már ott állt az ablakban, és jól megszidta a fikat. Később az osztály előtt fordította le velük a következő mondatot: *Az is tolvaj, aki az emberek bizalmát meglopja.*

Misi lángvörös lett, egyszerre megértette a tanár finom célzását és halálosan elijedt. A szeme kimeredt s az arca elnyúlt. A tanár többet nem figyelt reá ...

Tétován állt még, majd Gimesi barátja rántja le a padba. Misi öszszeroskad. Az osztály csodájára jár kiváló dolgozatának, mikor elégtelenre írta szinte mindenki, de Misi csalódott.

Egész nap kábult volt és szomorú.

Elment Doroghy Bellához, s átadta a levelet. A válasz ez volt:

– ... mondja meg neki, hogy: csak ennyit mondjon: *szívesensenhogyse!* érti ... Vagy így: *sehogyseszívesen!* ... ahogy tetszik...

Vacsora után Misi megtudja a számokat. Ezek nagyon ismerősek, de hogy ellenőrizhesse őket, a zsebében kotorászni kezd a szelvény után. Ekkor döbbent rá, hogy a reskontó eltűnt...

Hetedik fejezet

Misit olyan mélabú szállja meg, hogy felelni sem tud földrajzból.

Misi hallgatott, egy pillanatig lehunyta a szemét, s nagyot szédült vele a világ, rettenetesen kellett felnyitni a szemét, hogy el ne essen. Aztán tétován a térkép felé fordult, s homályosan villózott előtte a francia

föld képe, amely, mint egy cifra kendő terült el, a tengerbe vetett csipkés sarkával...

Szűts Istók tornaóráján aztán újabb megaláztatás éri, mert nem tudja végrehajtani a feladatát. Orczy áll ki mellette, aki közli, hogy Nyilas Misi beteg.

– Ha beteg, menjen a pokolba! – volt a válasz, s kizavarta volna Misit a tornateremből, de ő az átélt izgalmak hatására elájult.

Míg Misi ájultan fekszik, Gimesi közli Orczyval az igazi okot: eltűnt Misi telitalalatos reskontója – de az is lehet, hogy ellopták.

Nyolcadik fejezet

Misi ebéd után leült a helyére s tanulni akart. A szoba üres volt, csak Nagy úr feküdt az ágyán, s olvasott. Ő kihúzta a fiókját, s eszébe jutott a megkezdett levél, amit szüleinek kezdett írni, de már legalább egy hete csak ott volt a fiókban...

Írni kezd, de hamar rájön, hogy akarja is meg nem is az igazságot írni, majd a fáradtságtól különös álomba zuhan. Nagyon rossz álma volt. Apja a reskontót kérte tőle. Felriadt. Szerencsére Nagy úr nem vett észre semmit, olvasott. Magyarország történelméről, az ország sorsáról. Misi örült, hogy hallgathatja, addig sem gondol a saját kis bajára. Nagy úr beszélt a magyarok bejövételéről, Magna Hungariáról, Juliánusz barátról.

Közbe nézték a térképet is.

– Abba fogyott el a vérünk, hogy a keleti atyafiakkal verekedtünk, s védelmeztük a nyugati idegeneket, akik ezer éven át idegenek maradtak és gyűlöltek...

– Hát nem borzasztó az, hogy itt vagyunk Európa közepén, élünk, dolgozunk, kínlódunk, dalolunk, vigadunk: s nincs az egész világon sehol még nép, amelyik megértené a mi nyelvünket...

Nagy lendülettel fejezte be a levelet, tanult, s már menni kellett felolvasni.

Misi életében először hazudik Pósalaky úrnak, mikor az érdeklődik a reskontó felől. Közben társai segítségére sietnek, hogy együtt keressék meg az elveszett szelvényt. Megalakítják a *lutristák* körét.

Kilencedik fejezet

Első lépésben összeírták, kit lehet gyanúsítani. Nagy titokban kellett cselekedniük, hogy senki ne vegye észre. Orczy mindenkivel beszélt, aki gyanúba jöhetett.

Misi délután Doroghyékhoz megy órát tartani, de mivel Sanyi késik, Misi kénytelen-kelletlen elfoglalja magát: verset kezd írni.

Már régen motoszkált a fejében ez a vers. Ki tudja, mikor jutott eszébe ez a négy sor, de nem bírja folytatni, a többit nem tudja kitalálni, mert soha nincs ideje gondolkodni rajta. *Simonyi óbester / Kisgyerek korába / Felmászott egyszer a / Veres toronyba.*

Doroghy Bella szakítja félbe a versírást, mert leleplezi a sarokban kucorgó fiút, aki „élete árán” védi költeményét. Később hosszasan beszélgetnek egymással, s a szép Bella bevallja, hogy ők egy cseppet sem gazdagok, csak

nehezen taníttatják a kis Sanyit, s ő bizony, Bella, jó pénzért egy gazdagabb úr kegyeit nem tagadná meg...

A kis Misinek még ismeretlenek ezek a szavak, de azt érti, hogy őt is abból fizetik Doroghyék, mit oly nehezen raknak össze. Misi elgondolja, hogy szívesen segítene Bellán, ha volna pénze. De nincs.

Az öregúrnál kimerülten olvasta az újságot. A lutriszámok is benne voltak. Álmodni sem merete volna, hogy ilyen könnyen tud majd hazudni, hogy ilyen egyszerű lesz letagadni a számokat. Abban bízik, a papiros hamarosan előkerül.

Hazafelé tart, amikor egy kirakat előtt két alakot pillant meg: egy kisaszony és egy úr vidáman beszélgetnek. Török János és Bella volt az.

Tizedik fejezet

Misi már egészen megszokta, hogy éjjel nem bír aludni. Nagyon rossz érzései vannak Bella és János úr miatt. Szomorúja, hogy ilyen gyenge, és nem tudja Török János ellen felvenni a harcot.

Megtudja, hogy Török János elutazik. Találkozik is vele, sőt Török Misire bízza a pénzzel teli táskáját, míg bemegy a szüleihez elköszönni. A történések itt felgyorsulnak. A pályaudvaron meglátja az utazni készülő Bellát.

Misi ott állt azon a helyen, ahonnan először meglátta Bellát, s ott állott egészen addig, míg mindenki ki nem ment a váróteremből s egészen üres maradt a helyiség.

Misi ezután felveszi a postán szüleitől kapott pénzét, majd Orczyékhoz siet. Az öreg Fáni szakácsné közlésére kiderül, valójába mi is történt a szelvényel. Az öt szám közül négyet kihúztak, s a nyereményt már fel is vették. A leírás alapján a gyerek ráismer János úrra. S ő ma azt a táskát cipelte. Doroghyékhoz rohant. Azok épp akkor találták meg Bella levelét. Felolvasni az öreg úrhoz már nem is mert elmenni.

Tizenegyedik fejezet

Másnap öltözködés közben egy tízforintost talál a zsebében. Ezt csak Török János tehette oda. Zaklatott lett a pénz miatt, zavaros érzései, gondolatai támadtak.

A reskontóügyben feljelentést tesznek a rendőrségen. Misit hívhatja az igazgató. A teremben már rendőrök várták. Azzal gyanúsították Misit, hogy elsikkasztotta a reskontót. Az igazgató azonban megvédi a debreceni növendéket.

...Ez a gyerek, tudják az urak, ki ez a gyerek? ... Ez egy színjeles tanuló, ez a kollégium kitüntettetje, ez egy bentlakó diák! ... A becsületességnek, a megbízhatóságnak, a puritán nevelésnek példánya, aki előtt kalapot emelhetnek az urak ...

Másnap szembesítik Doroghy Violával, aki Bella dolgával, a levélváltással vádolja a gyereket. Végül az igazgató még most is Misi mellett foglalt állást. Azt azért megmondta a gyerekeknek, hogy még egyszer nem akarja ott látni.

Harmadnap ismét az igazgató úrhoz kell mennie. Pósalaky úr is előadta a történetét, a fogadás részleteit. Minden gyanú Misire terelődik. Egyedül István bácsi, a pedellus hallgatta meg, s biztatta, ha ártatlan, nem kell félnie.

A gyerek rettenetesen szégyelli magát. Összehúzódott kicsire, kábultan ült a nagy fotelben. Arra gondolt, miért nem szereti őt senki, csak az édesanyja meg az édesapja. Senki nem hisz neki, pedig ő ártatlan.

Misi megérezte, hogy valami nagy dologban van most benne. Talán ebben a pillanatban lépi át a gyermekkor határát, belekerült a felnőttek világába. Érezte, hogy ő van felül, neki van igaza, s mindenkinek bocsánatot kell kérnie tőle, aki megbántotta. Nagyon egyedül volt most a rettentő szobában, de majd egyszer híres lesz, s mindenki az ő írásait fogja olvasni.

Nyílt az ajtó, hívta a pedellus.

A teremben csupa idegen arc vette körül: ez most a tanári törvényszék. Elkezdődött a vallatás: a reskontó, Török János, hogy ő eladta neki az igazoló szelvényt; aztán már a tanárgyalázó versekről kérdezték, hogy kinek és miért küldözgetett pénzeket, miért csak számtanra és latinra tanítja osztálytársát, mit tud Belláról ...

– Kérem szépen, én nem bántottam senkit, és nem is csináltam senkinek semmit.

De ez már senkit nem érdekelt. Azt mondták, hazudik, eladta a reskontót.

– Miféle gyerek vagy te! Mi az apád?

– Nem hallod? Mi az apád?

– Ács.

– Na, meglátszik. Így nevelni rá a hazugságra ... Ez bele van trenírozva a hazudozásba. Miféle apja, anyja van az ilyennek.

Ez tördőfés volt. Misi összeszorította a fogát. Aztán egyszerre kiszakadt belőle:

– Én nem akarok debreceni diák lenni tovább!

Kiküldték a teremből, tanácskozni kezdtek a bírák. Ekkor érkezett meg a nagybátyja, Isaák Géza. Misi végre kisírhatta magát.

– Nem leszek többé debreceni diák! – kiáltotta a gyerek. – Nem akarok többet! ... Bántanak! ...

pedellus – hivatalsegéd

Tizenkettedik fejezet

Egyedül maradt a teremben, amíg a nagybátyja bement a bírákhoz. Versekkavarogtak a fejében. Az édesapja sorsára gondolt.

Zsibongás hallatszott, jöttek ki a teremből a tanárok. Az igazgató hangját hallotta:

– No, szegény kis nebuló – mondta az igazgató erős katonahangján –, mindig mondtam, mit kerítenek ilyen nagy feneket ennek a szármárságnak... Nézzetek rá! sugárzik róla a becsületesség...

Misinek arcát elöntötte a könny.

– Jó tanuló, jó munkás, pénzkereső gyerek: büszke lehet a szegény édesapja rá... No, sebj, fiam, csak ezután megbecsüld magad...

Sápadtan, pirosan, ijedten s álmélkodva állt fel Misi, de a tanárok tovább is sötétek, gonoszak, idegenek voltak, mintha nem lett volna

ínyükre a szerencsés befejezés: a kövér, pohos krumplifejű tanár olyan vállveregetően nézett rá, hogy ő megint csak nem bírta róla levenni a szemét az utálattól, még mikor tovább ment, még mindig utána nézett, hogy tovább utálhassa. Mért nézte ezt a tanárt oly előklöndöző undorral, szegényke nem is tudta, milyen tehetségtelen történész volt e professzor, csak később tudta meg, hogy Bethlen Gáborról milyen iszonyúan ostoba írásokat írt ez a hájfejű, aki rothadt elteltséggel nézett mindent a világban, ami ész, szív és erő. Az elnök egészen megváltozott jóakarattal nézett rá, ez rendes ember volt, olyan, amilyeneknek kell lenni: ha szid, zsörtölődő, ha dicsér, fecseg:

– No, fiacskám, ezek után csak egy tanácsot adok, azt, ami benne van a kollégium címerében: „Ora et labora!”... tudod, mit jelent ez? Imádkozzál és dolgozzál! Ezt tartsd szem előtt: imádkozni s dolgozni, akkor a jóisten segítségét nem fogod nélkülözni... Hát akarsz-e már debreceni diák lenni? – s körülnézett nevetősen a kollégákon, mint aki tudja, hogy mitől döglük a légy, s egyúttal két kézzel igazította meg cvikkerjét.

De ekkor Misiből kigyúlt valami dac, megmerevedett, és rekedt lett, és azt felelte:

– Nem.

Nagy konsternáció tört ki az egész társaságon, elképedve néztek a gyerekekre, s leginkább persze az elnök, aki egyszerre nem tudta elég nagyra nyitni apró szemeit.

– Neem?... – s szemöldökét olyan magasra húzta, ahogy bírta – És miért nem?!... – rikácsolta el magát.

Misi hallgatott. Már majdnem elkiáltotta magát, hogy *csak: nem!*... – mikor a szeme a bátyjával találkozott, aki komolyan, csodálkozva, de megértően figyelmeztetve s kérve pillantott rá... és az ő szeme ott maradt a drága barna szemekben, a mély és mennybéli drága szem-párban, aki mintha messze mesemessziből, a túlvilágról, ködökön, felhőkön, elmúlt élteken át pillantott volna rá, s elbágyadt és ellankadt, s elvesztette erejét, s érezte, hogy megrokkban benne az akarat, a gonoszság, elomlik az erő, a kegyetlenség, s jóságra és türelemre válik, s mély szakadék szélén ingott és lebegett, s nem mondta tovább, nem mondta, csak gondolta, suttogta, magában vacogta: számtalanszor, hogy: nem... nem... nem... csak: nem!... csak: nem!... csak: nem!...

– Nem kell kínozni a gyereket! – mondta az igazgató. – És ha nem akar, nem akar... Ember lesz a pataki diákból is, nemcsak a debreceniből, hogy a tatár vigye el!

Erre ő még jobban összecsuklott s érezte, hogy a bátyja kézen fogja, jégdermedt kezeit még hűvösebb kezébe veszi, s aztán elvezeti a sok beszédek és már tűrhetetlen okos emberek közül...

Vakon, mintegy szellemkézen ment... lépcsőkön fel, folyosókon tova.

Mentek nagybátyjával a szobába összecsomagolni. Misi még egyszer végignézte debreceni életének helyszíneit.

Elájult, csak az ágyban tért magához. Egyszer meglátogatta őt Orczy meg Gimesi. Tőlük tudta meg, hogy Török János mindent bevallott, a pénzt Török bácsi fizette ki Pósalaky úrnak. Géza bácsi a Misi részét nem fogadta el, Törökéknek úgyszólván elég bajuk van. Viola és Sanyika is meglátogatták. Elmondták, hogy Bella nagy szerencsét csinált a hercegnével, és ők most már meg vannak mentve.

Amikor már jobban volt, megkérdezte tőle Géza bátyja, mikor mennek iskolába. A fiú kitartott elhatározása mellett: nem akar debreceni diák lenni.

– Hát mi akarsz lenni édes fiam? – kérdezte bátyja újra.

Misi hirtelen azt mondta:

– Az emberiség tanítója

Újra hallgattak soká.

– Tanító: tanulás nélkül még senki sem lett!... – szólt a bátyja.

Misi elszégyellte magát, hiszen ő akar tanulni, nem is tanulni: tudni!... Tudni akar ő: mindent, amit ember tud, s megrémült, hogy most elárulja magát, a titkot, amit senki se tud, még ő maga sem akar önmaga előtt sem tisztázni... amit senkinek se tudna megmondani, talán csak az édesanyjának, hogy: „költő”...

– Hogy gondolod, Misikém – szólt édes tréfájával a bölcs bátyja –, csak úgy elindulsz és mégy az úton, és aki szembejön az élet országútján, azt mindjárt tanítani kezded?

Misi lehunyta a szemét titkos mosollyal:

– Igen.

A bátyja fél szemmel, mosolyogva nézett rá.

Sokára, a jószagú szivarját kivette a szájából, s azt mondta erélyesebb s rendesebb hangon:

– Én úgy gondolom, legjobb lesz, ha eljössz abba az iskolába, ahol én tanítok, és ott majd tanulsz, odáig amíg mind megismered a declinációkat és conjugációkat és mindent, amit mások tudnak, hogy te is tovább taníthass másokat.

Soká csendben ültek, Misi lassan sírt és boldog volt, és örült, hogy így lesz. Akkor azt mondta a bátyja nyájas szelídséggel – mint egy lelki biztató hang, mely a szívet feloldja a zárakból, s kiteríti az isten színe elé:

– Vagy más egyébre akarod te tanítani az emberiséget?

Misi lopva nézte, nézte a bátyját, újra könny öntötte el a szemét, s összekuporodott, mint egy kis giliszta, s egészen halkán és egészen csendesen azt rebegte:

– Csak arra, hogy légy jó... légy jó... légy jó mindhalálig...

S fejét leejtette, s márványszínű lett a szoba, s egyszerre kimondhatatlan vágy fogta el: menni, elmenni innen abba az iskolába, ahol már ő tanít... ő... a drága, az édes jó bátyja... az égbe... az égbe... mert az maga az ég...

Amit a mőről tudnod kell!

Keletkezése • A *Légy jó mindhalálig* 1920-ban jelent meg. A cím bibliai eredetű erkölcsi útmutatás és program. A kor, melyben a regény született, a nagy csalódások kora. Semmi sem valósult meg abból, amiért Adyék küzdöttek. Az ország továbbra is a hárommillió koldus országa maradt. Az elbukott forradalmak és a trianoni békeszerződés következtében a magyarság helyzete súlyosbodott. Az ellenforradalmi korszak kezdetén a nemzet üldözőkre és üldözöttekre szakadt. Az új határokon kívül rekedt több millió magyar is. A hatalomra jutott ellenforradalom súlyos belső állapotokat teremtett. Sokakra halál, másokra börtön vagy emigráció várt.

Az ellenforradalom Móriczot sem kímélte. A forradalomban való részvételeért kizárták a Kisfaludy és a Petőfi Társaság soraiból. Kíméletlen sajtóharcot folytattak ellene. Írásait az újságok sem közölték. Csendőrök hurcolták el leányfalui házából. Egy hétig vallatták. Testben és lélekben megtörve került haza, de nem tagadta meg elveit: az általa tisztelt emberi eszmények, az igazság mellett tett hitet mindhalálig.

A forradalom bukása miatt érzett megrendülésében és saját szenvedéseinek fájdalomban drámát kezdett írni Dózsa Györgyről. A mű azonban nem készült el. „Megértette – írja Móricz Virág –, hogy éppen most lehetetlen Dózsa György emlékét idézni. Túlságosan átlátszó allegória. Valami enyhébbet, lágyabbat, elfogadhatóbbat kellett találnia. ... Félretette Dózsa György történetét, és elővette a magáét. Megállt tizenkét éves korában a debreceni kollégiumban. Így született a *Légy jó mindhalálig*. Ez a könyv nemcsak egy kis gyermek meséje, ez annak a kornak fájdalmas következménye. ...Nemcsak a kicsiny gyermek szenved a gonosz és ostoba felnőttek, a fejletlenségükben bántó társak között, de az egész emberiség.” (Móricz Virág: *Apám regénye*. 222. o.) Így készült Móricz Zsigmond legszemélyesebb vallomása: a *Légy jó mindhalálig*.

Műfaja • A gyermekszereplők miatt sokan tekintik ifjúsági regénynek, de az író nem annak szánta. A kisfiú sorsában saját felnőttkori kétségeit, szenvedéseit is megfogalmazza. „*Nyilas Misi tragédiájában* – vallja Móricz 1930-ban Magoss Olga-nak írott egyik levelében – *nem a debreceni kollégium szenvedéseit írtam meg, hanem a kommün alatt s után elszenvedett dolgokat... Én akkor egy rettenetes vihar áldozata voltam. Valami olyan naiv és gyerekes szenvedésen mentem át, hogy csak a gyermeki szív rejtelmei közt tudtam megmutatni azt, amit éreztem, s lám az egész világ elfogadta, s a gyermek sorsát látták benne... Ami kedves van a darabban, az debreceni emlék, ami nem kellemes, az máshonnan jön... Nekem a debreceni tanárokkal sose volt ilyen bajom vagy tapasztalatom, a Beöthy Zsoltokkal és Bársony Istvánokkal és más kegyetlenekkel volt bajom akkor, mikor a legtöbb segítségem lett volna szükségem. A legkevesebb megértést találtam azokban, akiknek hivatása lett volna, hogy az író megértse... Ezeket az érzéseket vetítettem ki a tanári kar figuráiba... Ilyen furcsán alakul át az írásban az élet. Voltaképpen minden írás líra: a szenvedő szív gyötrelme idegen alak burkában egyénítve...” Nyilas Misi életútját a *Forr a bor* című regényében írta tovább Móricz Zsigmond.*

Témája • Nyilas Misinek nagy erkölcsi próbája ez a történet. Megmutatja, hogy a romlott felnőttek bajba sodorhatják a naiv, jóra törekvő és értékes gyermeket, de a fiú erkölcsi tartását akkor sem törhetik meg, ha lelkében

megsebzik, a kollégium elhagyására készítetik. A regény a jóság, a tiszta emberség eszményét mutatja fel, amelyet túlerő sem győzhet le. A regény alapkonfliktusában végső soron a lelki tisztaság áll szemben a pénzzel.

Ideje • A cselekmény időpontja 1892. Az évszámot Nyilas Misi pergamenkötésű könyvecskéjéből tudjuk meg. A cselekmény néhány hónap története csupán: szeptember végétől decemberig. Az elbeszélő több ízben visszaautal a múltra. Misi emlékeiben a család életének apró mozzanatai is felidéződnek.

Szerkezete • Tizenkét fejezetből áll. Koncentrikus felépítésű, azaz a főszereplő mindig a színen van, körülötte bonyolódnak az események. A történeteket is mindig az ő nézőpontjából látjuk, azt a folyamatot követve, ahogy ő tekint mind messzebbre. A regény színterei ily módon egyre tágabb sugarú koncentrikus köröket alkotnak, amelyeknek középpontjában, legbelül Nyilas Misi áll.

A szerkezet első egységében, az *expozícióban* (1–3. fejezet) Nyilas Misi körülményeivel, személyiségével, a kollégiumi élettel, tanulórsaival és tanáraival ismerkedhetünk meg. A *bonyodalom* (a 4. fejezettől) abból adódik, hogy szorosabb kapcsolatba kerül a debreceni felnőtt világgal: felolvasást vállal a vak Pósalaky úrnak (kulcsmozzanat a reskontó vásárlása), házitanító lesz Doroghy Sanyi mellett, és felkeresi Törökéket, egy évvel korábbi szállásadóit. Egyre inkább megveti a lábát a nagyvilágban, megállja a helyét az életben, és egyre magabiztosabbá is válik. Éles fordulatot jelent azonban sorsában, hogy (a 6. fejezet végén) nem találja a reskontót.

A regény második felében, a *kibontakozásban* (7–10. fejezet) Misi mély válságon megy át. Csaknem minden felnőttben csalódik, a *tetőponton* (11. fejezet) teljes értetlenséggel és rosszhiszeműséggel találkozik. Iskolatársai között is egyre idegenebbnek érzi magát. Lélekben azonban kezd megedződni, keserű tapasztalatai lassanként leülepednek benne (*hát lehetetlen, hogy az igaz ember a sötét s buta emberek közt élni tudjon?*), és megfogalmazódik életideálja: **költő és tanító akar lenni**.

A *megoldáshoz* bátyja érkezése segíti hozzá: az ő közreműködésével tisztázódnak a félreértések, de Nyilas Misi elhatározása már megmászhatatlan: elmegy Debrecenből, és másutt akarja szolgálni a legnemesebb eszméket.

Szereplők • Nyilas Misi – debreceni diák, Gimesi Lajos – Misi barátja, Orczy Vilmos – Misi barátja, Pósalaky úr – vak, nyugalmazott tanácsos, akinek Misi felolvas, Doroghy Bella – Misi tanítványának középső nővére, Török János – Misi előző évi szállásadójának fia. Mellékszereplők: Böszörményi – Misi szobatársa, Lisznyai – szobafőnök, Nagy úr – nyolcadikos diák és a kollégium tanárai: Valkay tanár úr – vallástanár, Gyéres tanár úr – latintanár, Báthori tanár úr – számtantanár, Öreg Názó – földrajztanár, Csoknyay tanár úr – énektanár, Szüts Istók – testnevelő tanár, Sarkadi tanár úr – rajztanár, igazgató, pedellus (István bácsi).

■ **Nyilas Mihály:** a főhős szegény sorsú, egyszerű szülők gyermeke, kiket a kislíru rajongva szeret: apjára tisztelettel felnéz, anyjához forró érzelmi kapcsolatok fűzik.

A kamaszgyerek mélyen érző, tiszta érzésű és gondolkodású, végtelenül jóhiszemű, szemérmes, félénk, poétikus alkat. Szellemi képességei az osztály legjobbjai közé emelik, jóllehet tapasztalnia kell, hogy a tanárok többségét a tanulók származása is befolyásolja az értékelésben. Magatartása azért ingtag, mert hatalmas terhek, feladatok nehezeden rá. A szerető édesanyjától és a becsületességben példát mutató édesapától elválasztva, egyedül próbál meg

– kisfiú létére – felnőttként viselkedni. Épp ezért érzelmileg kiegyensúlyozatlan; néha túlradó boldogság tölti el, máskor egyszer csak elkezdett kimondhatatlanul zokogni. Nagyon egyedül érzi magát, ezért kezdi gondosan kiépíteni saját kis önálló várát (csúnya, de különálló ágyat választ a coetusban), saját meghitt világát (főként a könyvek és a versek révén), amelybe nem enged bepillantást senkinek. Még Gimesi előtt is titkolózik, pedig ő az *egyetlen jó társa*. Fizikailag gyenge (*utolsó volt a tornaórán, neki mindjárt fájt a feje a legcsekélyebb érintésre is*), de önérzetében erős (*ha ő egyszer kimondta, hogy nem kér, akkor nem kér*). Erkölcseleg érett, egyenes (ő úgy érezte, hogy kétféle viszony két ember közt nem lehet – *ő nemcsak hogy nem tett, de nem is gondolt rosszat senkiről és semmiről*), mégis könnyen hazugságba keveredik, mert szemérme még erősebb, és tart – látjuk, jogosan – a félreértéstől (*ilyen könnyű a hazugság, csak egy szó az egész. Érdemes volna annyi bajt magára zúdítani, mikor csak ennyibe került a szabadulás?*).

A II. B-s diák kálváriája, legsúlyosabb megpróbáltatása a reskontó-ügyel kezdődik, s a megalázó vallatási jelenetben éri el tetőpontját. Először a kollégium igazgatója hallgatja ki, majd bizottság elé idézik, mely a kollégium tanáraiból áll. Misi kétségbe esik, hiszen ártatlanul vádolják. Olyan emberek ítélkeznek felette, akiket ő sem ismer, de őt sem ismerik. Félelme egyre fokozódik. Tiszta lelkű emberkeként nem tudja felfogni, hogy miért nem hisznek neki, hogyan feltételezhetnek róla annyi rosszat. A rázúduló kérdésekre képtelen válaszolni. Hallgatása tovább súlyosbítja helyzetét. Az ellenséges tanárok ezt is félreértelmezik. Úgy bánnak vele, mint a leggonoszabb bűnözőkkel szoktak. Nyilas Misi sérelmei akkor lépik túl az elviselhetőség határát, amikor a fekete szakállas professzor a fegyelmi tárgyaláson apját kezdi becsmélteni.

Az igaztalanságnak ebben a mélységében az ártatlanul meggyötört kisdíák mégis magára talál: édesanyja tanításában találja meg további élete célját, értelmét. A megoldás a jövőnek szól: Misi költőként akar az emberiség tanítójává lenni.

A Légy jó mindhaláligban Nyilas Misi lesz a győztes: megtalálja a sötétben a szívárványozó ígét, a jóság ígését. Nem a forradalom szava ez, hanem a hűség és a vállalásé, s benne van a forradalom eszményeiben való hit is. Nyilas Misi kintől fuldokolva búcsúzik Debrecentől, hogy többet vissza ne forduljon, s az emberiség tanítója akar lenni: *Móricz Zsigmond is újra akar kezdeni mindent, illetve folytatni azt az utat, amelyen gyermekségében elindult, a tisztaság és az igazság útját. A Légy jó mindhalálig így a lélek felegyenesedésének a regénye, a kínok tengeréből kilábaló, új küzdelemre kész íróé, aki vállalja az Ady halála után rá váró feladatot: új igék érlelését az egész magyarság számára.* (Czine Mihály)

■ **Misi legszűkebb környezete:** a diáktársak alkotják, konkrétan a coetus (négy évfolyamtárssal és két végzőssel), illetve a kollégium gimnáziumának második B osztálya. Élete elsősorban az ő körükben telik, bár jellemzően kevés velük a kapcsolata, inkább befelé fordul. A diáktársak viselkedésének okait csak akkor ismeri fel, amikor képes meglátni a mélyebb összefüggéseket is: a társak családi hátterét, társadalmi helyzetét. Első élményei éppen ezért eleinte csak megzavarják, növelik az amúgy is nagyfokú szorongásait (pl. fogadtatásakor Orczyéknál). Gimesi valóban társa lesz (megérzi, hogy elveszett a reskontó), Orczy pedig – a családi háttér segítségével – ellenpontja. Mindketten a maguk módján jó barátai Misinek. A tanárokról eleinte csak

felszínes impressziókat, bár a lényegét sejtető benyomásokat kapunk (*három bűdös gígerli*), de egyes gesztusaikból és megnyilvánulásaikból már közvetlenül a magyar társadalmi valóságra pillanthatunk – Misiben a kép csak az élmények leülepedése után áll össze. Ő eleinte még rendkívül büszke a kollégiumra.

Nyelve, stílusa • Minthogy Misi szemével nézünk ebben a regényben, az ő stílusában íródik a mű. Az egyes szám harmadik személyes forma mindvégig megmarad a belső monológokban is, ez az elbeszélő objektivitását is kifejezi, az elmondottak hitelét is fokozza. A regény szövegében keverednek azok a kifejezések, melyek a megszólaltatott szereplők szókincsét jellemzik. A debreceni diáknyelv szavai éppúgy szerepet kapnak, mint az otthonról hozott ízes tájnyelvi fordulatok. Orczyék úri kifejezései Nyilas Misinek is furcsák, szokatlanok, ami jelzi, hogy a nyelvhasználat a társadalmi helyzetet is tükrözi.

Önéletrajzi elemek a regényben • Móricz 1890-től volt a debreceni kollégium tanulója, de egészségi állapota miatt egy év halasztás után kezdte meg tanulmányait. Így 1892-ben volt másodikos, mint Nyilas Misi a regényben. Tandíjmentességet kapott, és örökké rettegett attól, hogy azt elveszítheti. Igyekezett szülői segítség nélkül eltartani magát a kollégiumban. A regényből ismert felolvasásban és a tanításban neki is része volt. Gulyás István, egyik kedves tanára ajánlotta be házitanítónak, hogy így segítsen tehetséges, de szegény sorsú diákjának és szüleinek. Móricz rengeteget olvasott ezekben az években, ekkor határozta el, hogy író lesz. Komoly, zárkózott fiúként tartották számon. Ábrándozásai között szerepelt, hogy szülőfaluját felvirágoztatja.

A regénybeli, ácsmesterséget kitanuló, szegény apa és a vallásos, művelt anya saját szüleinek az alakját éppúgy, mint a sok testvér, akiket szintén igyekeznek taníttatni.

Géza bácsi alakjában az anyai nagybátyja, Pallagi Gyula személyét fedezhetjük fel, aki a kisújszállási gimnázium igazgatója volt, ahol Móricz később érettségizett. Az író anyai nagyanyját pedig Nyilas Katalinnak hívták.

1. Hogyan gondol a regény elején Misi arra, hogy a debreceni diákok közé tartozik?
2. Mikor, és miért változnak meg ebbéli érzései?
3. Milyen a viszonya Misinek a könyvekhez, a híres költők, írók műveivel?
4. Vannak-e hibái Misinek? Ha igen, mik azok?
5. Hogyan érzi magát Orczyéknál, Gimesiéknél és Törökéknél?
6. Milyennek látod őt osztálytársai között?
7. Mivel zsarolja meg Misit Török János?
8. Hogyan lesz Misi Török János és Doroghy Bella kapcsolatának eszköze?
9. Miért nem mond igazat Misi Pósalakynak? Te mit tennél a helyében?
10. Milyen vádakkal illette a fegyelmi bizottság Nyilas Misit?
11. Kik segítenek Misinek, hogy kiderüljön az igazság?
12. Mi a legnagyobb sértés, ami Misit éri?
13. A megpróbáltatások hatására milyen életcél fogalmazódik meg a gyerekekben?
14. Indokold meg, miért a reskontó körüli bonyodalom és a vallatási jelenet a regény legdrámaibb része! Keress példákat az író drámai zaklatottságú nyelvhasználatára!
15. Melyik mondat érvényes Misire a tárgyaláson?
 - a) Nem tudja megvédeni magát, mert nincs fogalma arról, hogy mi a jó, és mi rossz.
 - b) Tudja, mi a különbség jó és rossz között, de úgy érzi, nem értenék meg, ezért hallgat.
 - c) Nem akarja, hogy a becsapott Doroghy Bella is bajba kerüljön.

16. Miért tekinthetjük a regény címében is szereplő Nyilas Misi vallomását Móricz írói, művészi hitvallásának?

1. Értelmezd szótár segítségével a következő szavak kort, helyszínt felidéző jelentését: *konviktus, coetus, langaméta, pedellus, brugó, dárdás, stipendium, penecilus, karcer, kápsálnak!*

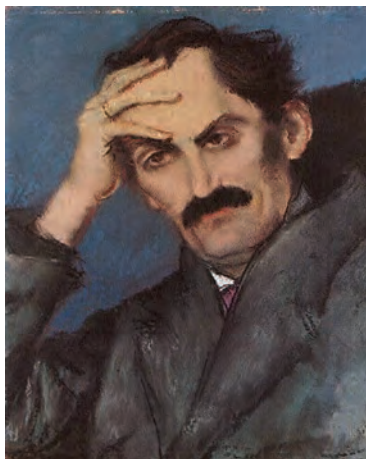
2. Válaszd ki azokat a jelzőket, amelyeket találónak érzel Misi jellemére: *bátor – félenk; lusta – szorgalmas; értelmes – gyenge felfogású; érzékeny – közönyös; takarékos – könnyelmű; tisztességtudó – léha; megbízható – megbízhatatlan; magányos – ügyes szervező; középszerű – nem mindennapi egyéniség!*

A NYUGAT LÍRIKUSAI

BABITS MIHÁLY (1883–1941)

A XX. század első felének költészeti megújulása szorosan összekapcsolódott **Babits Mihály** nevével. A népmozgalmi irányzatot váltó modern, esztétikai és tartalmi értelemben is a XX. századi világot kifejezni és értelmezni akaró irodalom vezéregyénisége volt. Műveltsége és ízlése kétezer év irodalmának és kultúrájának átfogására tette alkalmassá. Az európai szellem értékeinek átmentését úgyanúgy alapfeladatnak tekintette, mint az újítás fontosságát. Az új irodalmi ízlés híve volt. Adyhoz hasonlóan a szimbolizmus sajátosságait mutatta. Ő azonban **a művészi formát nemcsak eszköznek, hanem célnak is tekintette.** Versei óriási formai változatosságot és gazdagságot mutatnak.

Nagy szerepe van költészetében a **játékosságnak**. Nem felszínes játék ez, hanem művészi varázslás. **Újszerű ritmusokat, dallamokat** csalt ki a nyelvből. Ezért nevezzük **formaművészeknek** is.

Rippl-Rónai József: *Babits Mihály*, 1923

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, iskolái • 1883. november 26-án született Szekszárdon. Értelmiségi családból származott. Édesapja törvényszéki bíró volt. Babitsék négyen voltak testvérek, ő volt a legidősebb. Egyik húga, Olga másfél éves korában meghalt, öccse pedig túlélte a költőt.

A harmonikus családi háttér, a keresztény-katolikus eszmerendszer, a kulturális örökség későbbi életére, gondolkodására is nagy hatást gyakorolt. Anyja műveltsége messze túlmutatott a korabeli hölgyek átlagos kulturáltsági és műveltségi szintjén.

Elemi iskoláit Budapesten és Pécsen végezte el. 1893 őszétől a pécsi cisztercita gimnáziumban tanult (itt végzett apja és nagyapja

is). 1901-ben a budapesti bölcsészkar magyar-francia szakára iratkozott be, de a franciát hamarosan latinra cserélte. Az egyetemi évek talán legmeghatározóbb élményét a Négyesy László vezette stílusgyakorlati szeminárium jelentette. Itt szövődött barátsága Juhász Gyulával és Kosztolányi Dezsővel, valamint Karinthyval. Esztétikai és filozófiai érdeklődése mellett görög, német, francia, angol, olasz nyelvet is tanult. Fordított és foglalkoztatta a modern pszichológia is.

Az egyetem elvégzése után Baján, a cisztercita gimnáziumban mint világi ideiglenes helyettes tanár töltötte gyakorló évét. 1906-ban szerzett tanári oklevelet. Ezután Szegeden vállalt tanári állást az általi főreáliskolában.

A tanár • 1908. június 24-én az erdélyi Fogarasra nevezték ki rendes tanárrá. Babits valóságos száműzetésnek élte meg „világ végére” helyezését. *„Úgy érzem magam, mint Ovidius, mikor Tomiba készült”* – írta Juhász Gyulának. Mielőtt azonban „rabságának” helyszínére utazott volna, a nyár egy részét Itáliában töltötte. Különösen Velence volt rá nagy hatással, és természetesen az irodalom. *„Nagy kedvvel, lelkesedéssel olvasom, fordítom, tanulmányozom a világnak kétségtelen legnagyobb költőjét, Dantét”* – ezeket a sorokat küldi Juhász Gyulának, s valóban, a műfordító Babits talán legteljesebb munkája lett az *Isteni színjáték* átültetése.

Három tanévet töltött a fogarasi gimnáziumban. Saját bevallása szerint magányosan és szabadidőben bővelkedve. Sokat és sokfélét olvasott, tanult és írt. 54 verse született itt.

1911-ben Újpestre helyezték a Könyves Kálmán Gimnáziumba. Végre bekapcsolódhatott a főváros szellemi életébe is. Barátja és támogatója, Hatvany Lajos járt közben a visszahelyezés ügyében a vallási és közoktatási miniszternél. Ettől az évtől kezdve a *Nyugat*nak is állandó munkatársa lett. 1912 novemberétől 1916 elejéig a budapesti tisztviselő-telepi gimnázium tanára. Az első perctől kezdve tiltakozott az esztelen vérontás, a háború ellen. Hazafiatlansággal és erkölcsstelességgel vádolták. Támadói – tanártársai közül is néhányan – hazafias szempontból alkalmatlannak tartották a tanári pályára. Hecckampány indult ellene. Rövid ideig tanári állását is fel kellett adnia, egy ideig a Budapestvidéki Főigazgatóságon dolgozott, majd egy másik gimnáziumba helyezték, ahol nyugdíjazásáig (1919) tanított.

1919 januárjában Babits egyetemi katedrát kapott, de erkölcsi elveivel nem találta összeegyeztethetőnek a tanácsköztársaság eszméit, így a közszerepléstől hamarosan visszavonult. A kommün alatti tevékenységéért mégis eljárás indult ellene, nyugdíjától megfosztották, az írói társaságok kizárták soraikból. Szellemi menedéket a 20-as évek elején csak a műfordítás jelentett számára.

Házassága • A közélet viharai elől magánéletbe menekült. 1921-ben házasságot kötött Tanner Ilonával, aki magát Kazinczy felesége

után Török Sophie-nak nevezte. Kapcsolatuk Babits számára élete végéig kiegyensúlyozott családi hátteret jelentett. Anyagi helyzetük is rendeződött, 1923-ban az esztergomi Előhegyen kis telket és házat vásároltak, a nyarakat ettől fogva mindig ott töltötte a család. Közös gyermekük nem lévén, egy rokon kislányt, Ildikót fogadták örökbe.

Betegsége • 1934 fordulópont volt a költő életében: ekkor tapasztalta betegsége első jeleit. Később így vallott róla: „*Engem éveken át egy gonosz kór keze fajtogatott: szó szerint fuldokolva és lihegve jártam a világot, mintha a levegő kiapadt volna körülöttem.*” 1937-ben orvosai gégerákot állapítottak meg panaszai okául.

Állapota 1940 elején rosszabbodott, ennek ellenére vállalta márciusban az olaszországi utazást. 25-én San Remóban átvehette a Dante-fordításokért az olasz állam kitüntetését, a San Remo-díjat. Még ez évben az MTA tagjai közé választotta.

1941. augusztus 4-én halt meg Budapesten, a Siesta szanatóriumban.

MUNKÁSSÁGA

Költészetének első szakasza • Ha Adyt tekintjük a magyar költészetben a szavak megújítójának, akkor Babits a mondat megújítója. Költészetének legjellemzőbb sajátossága a gondolati-filozófiai mélység, a meditatív¹ attitűd, amely a lét értelmezéséhez segítségül hívja a modern ember megannyi problémáját.

Eredetileg filozófusnak készült. Filozófiai érdeklődése egész költészetére hatással van. Gondolatisága nemcsak a vers magvas gondolati anyagában, hanem kifejezésmódjában is érvényesül. Nem a saját érzelmeiről beszél, hanem a gondolat erejével kelt érzelmeket az olvasóban. Költői hitvallása: „*Egy vers jobb lesz és nem rosszabb, ha az ész építi.*”

Tárgyias költőnek is nevezzük, mert személyétől független tárgyakról, személyekről szólva jobban ki tudta fejezni érzelmeit, mintha vallomást tett volna arról, hogy mit érez.

Első kötetének – *Levelek Írisz koszorújából* (1909) – verseit az 1902-től írt alkotásaiból válogatta össze. Gyűjteményes jellegű abban az értelemben is, hogy egymástól eltérő, sokszínű arcát mutatja meg benne a költő. A kötet cím egyben értelmezi a sokszínűséget, hiszen Írisz a görög mitológiában az istenek követe, az ezerszínű szivárvány istennője. A versek az istennő koszorújának levelei. Téma-, stílus-, hangnem- és versformabeli sokszínűség jellemzi a kötetet. Újklasszicizmus és modernség egyszerre szólal meg a versekben. Egy dolog azonban mindvégig állandó: a minőség iránti elkötelezettség. Kötetét három nagyszerű óda vezeti be, s mindhárom felfogható ars poeticának, programversnek: *In Horatium*, *Óda a bűnhöz*, *Himnusz Írishez*.

¹ *meditatív* – szemlélődő, tűnődő

1910 és 1911 között láttak napvilágot első irodalomtörténeti, irodalomkritikai munkái: *Petőfi és Arany, Az irodalom halottjai, Az ifjú Vörösmarty.*

1911 áprilisában jelent meg Babits második kötete, a *Herceg, hát-ha megjön a tél is!*, amelynek versei Henri Bergson¹ és Nietzsche² filozófiájának hatását mutatják. A kötet talán legfontosabb és legismertebb verse az *Esti kérdés*. Szépségét képei és a megidézett hangulatok adják, nyugtalanítónak talán a megválaszolhatatlan kérdések teszik. Az egyetlen, 53 sorból álló, többszörösen összetett mondat az élet értelmére, céljára kérdez.

Az 1913-as év termése az *Isteni színjáték* első része, a *Pokol* és első regénye, *A gólyakalifa* (a *Nyugat* közölte folytatásokban, könyv alakban 1916-ban adták ki).

1916 januárjában jelent meg harmadik kötete, a *Recitativ*. Ady ez alkalommal verssel üdvözölte a költőt. A kötet első részének darabjait a száműzetésként megélt fogarasi évek élményei ihlették. Szinte mindegyik vers az egyéni léthelyzet keserűségéről tanúskodik. A kötet második része az *Intermezzo* címet viseli.

A negyedik, a *Béke és háború közt* című kötetben az 1913 és 1916 között keletkezett versek kaptak helyet. A kötet egyik legjelentősebb verse a *Húsvét előtt* (1916). A költemény a szellem emberének bátor helytállása, valóságos lázadás a korabeli gondolkodásmód ellen. A háborúellenes költészet legnagyobb darabja.

A 20-as években jelent meg Dante-fordításának folytatása, a *Purgatórium*, a befejező rész pedig *Paradicsom* címmel 1923-ban látott napvilágot. Ugyanekkor jelent meg a Szabó Lőrincsel és Tóth Árpáddal közösen készített *Baudelaire-kötet*.

Költészete a két világháború között • A két világháború közötti írásaiban a diktatúrák elítélése és az újabb háború felé tartó világ féltése visszatérő motívumként tűnik fel. *Az európai irodalom története* című nagy munkájának is ez az alap gondolata, és ugyanaz az eszmeiség jelent meg epikai alkotásaiban, mint a *Kárvavár*, a *Tímár Virgil fia* és a *Halálfi* című regényben is. Tudományos-fantasztikus regényében, az *Elza pilóta, vagy a tökéletes társadalomban* az eljövendő háború borzalmainak vízióját vázolta fel.

Utolsó versei – szembenézés a halállal • Az 1937-ben megjelent *Babits Mihály összes versei* 18 új költeményt tartalmaz. Utolsó éveinek költészete **szembenézés a halállal**, felkészülés az elmúlásra. A szenvedés és a halál a művészet és költészet alapvető kérdései közé tartozik. Babits számára a probléma nem filozófiai-bölcseleti. A

¹ Bergson, Henri Louis (1859–1941) francia filozófus, aki azt valotta, hogy a világ dinamikus folyamat, az élet és fejlődés elválaszthatatlanok egymástól

² Nietzsche, Friedrich Wilhelm (1844–1900) német filozófus, esztétikai írásaiban az eszményi szépséget állítja szembe a reális, érzéki szépség világával

betegség önkívületében s a halál árnyékában nem az a kérdés, hogy miért a szenvedés és miért a halál – hiszen az tény immár, napi tapasztalat –, hanem az, hogyan tudjuk emberi módon elviselni a szenvedést és a halált. A halál közelségének tudata erősíti benne katolikus vallásosságát.

Az elmúlással kapcsolatos versek elsőként a *Versenyt az eszten-dőkkel* című kötetben jelentkeztek, de a halállal való szembenézés legfontosabb versei az *Újabb versek*ben találhatóak. Ilyenek az *Ősz és tavasz között*, a *Balázsolás* című versek. Az utóbbi költeményben többször elhangzik a könyörgés, de csak a végén derül ki, hogy mihez kér segítséget a költő: nem a gyógyuláshoz, hanem a halálba való bölcs belenyugváshoz, mert csak akkor válik igazán felnőtté az ember, ha elég érett a halál elviselésére.

1. Milyen kapcsolatban vannak Babits életével az alábbi hely- és személynevek: Szekszárd, Budapest, Fogaras, Esztergom, San Remo, Tanner Ilona (Török Sophie), Móricz Zsigmond, Juhász Gyula?
2. Milyen fontosabb pozíciói voltak Babitsnak az irodalmi élet irányításában?
3. Mely filozófusok hatottak Babits gondolkodására?
4. Melyik nagy világirodalmi művet fordította Babits 1912–1923 között?
5. Mire utal Babits első verseskötetének címe? Melyek a kötet ismertebb versei?
6. Melyik verseit tekintjük programverseknek, ars poeticának?
7. Miért indult Babits ellen hecckampány 1915-ben?
8. Munkásságát hány szakaszra különíthetjük el?
9. Sorold fel fontosabb köteteit!

1. Juhász Ferenc vallott így a „poeta doctus”-ról (tudós költő), azaz Babits Mihályról: „...*hatalmas szellem és hatalmas okosság, a magyar és minden bizonnyal az európai líra egyik nagy újjáteremtője, a legokosabb és leggyőtrőbb emberfők közül való, és nemcsak az Újat-teremtés, de a Megtartás, Megőrzés, a Fönntartás és Megóvás Okos Bizonyossága. ... Ez a Csodálatos Ember, Babits Mihály: szellemünk történetében a legnagyobbak közül való. A nemzet szellemi összvagonának, szellemünk vagyon-összességének gyönyörű része az Ő életműve.*” Egyetértetek-e ezzel a kijelentéssel? Miért? 2. Emeljétek ki a fenti gondolatok kulcsszavait!

Irodalomelméleti ismeretek

Idill • Antik irodalmi műfaj. Görög eredetű szó, jelentése *képecske*. A görög irodalomban mint a pásztori élet boldogságát, harmonikus világát bemutató műfaj. Az ókorban a görög Theokritosz írt 10 híres idillt, és mivel ezek egy része a pásztoréletről és a vidéki életről szólt, a szó értelmezése így szükkült le a vidéki élet témájáról szóló lágyan gördülő művészi alkotásokra. Eredetileg pásztorok és pásztorlányok, olykor tündérek szerelmes jeleneteit ábrázolta. Később a barokk és a rokokó idején is népszerű volt. Rokon műfaja az ekloga. Napjainkban olyan költői látásmód, amely harmonikusnak ábrázolja az ember és a természet, eszmény és realitás viszonyát. Az ilyen művet öröm és boldogság hatja át.

Leoninus • Rímes időmértékes versforma, szűkebb értelemben csak a **rímes disztichon** neve, amelyben a sorok közepe és vége rímel. Nevét egy

Leo nevű XII. századi költőről kapta. A bizánci költészetben fejlődött ki, amikor ez a késői görög költészet keleti hatások folytán megismerte a ríméletst.

A XVIII. században a legnevezetesebb magyar alkalmazója Gyöngyössi János és Édes Gergely voltak, akik kedvelték ezt a formát, sok leoninust írtak.

Babits Mihály *Új leoninusok* című verse modern változata a versformának.

*Kékek az alkonyi dombok, elülnek a szürke galambok
hallgat az esteli táj, ballag a kései nyáj.*

Figyeljétek meg a vastagított betűkkel jelölt rímpárok elhelyezkedését a sorokon belül és a sorvégeken! A hexameter közepe felé elhangzó *dombokra* rímel a sorvégi *galambok*, majd a pentameterben az *esteli tájra* rímel a *kései nyáj*.

A dallamosságot fokozza, hogy a pentameterben a sor eleji *hallgat* szóra a sormetszet utáni rész kezdő szava, a *ballag* is rímel. Ez a belső rím a vers *zeneiségét* fokozza.

Versláb • Az időmértékes verselés ütemeit *versláb*nak nevezzük. Az elnevezés az ókori görögöktől származik, ők az emberi lábat s a verslábát egyaránt *púsz*nak nevezték.

Az időmértékes verselés alapegysége tehát a versláb. Egy versláb két, három vagy négy szótagból áll, s kötött a rövid és hosszú szótagok sorrendje. A legfontosabb verslábak a következők:

○ ○ : pirrichius

– ○ : trocheus

– – : spondeus

○ ○ – : anapesztus

○ – : jambus

– ○ ○ : daktilus

Az időmértékes ritmus szépségét akkor érzékeljük igazán, ha a rövid szótagokat röviden, a hosszú szótagokat hosszan ejtjük. Az ily módon érzékeltetett versolvasást, versmondást *skandalálás*nak nevezzük.

Új leoninusok

Kékek az alkonyi dombok, elülnek a szürke galambok

hallgat az esteli táj, ballag a kései nyáj.

Villám; távoli dörgés; a faluban kocsizörgés

gyúl a vihar serege: még lila s már fekete.

Éjre csukódnak az aklok, jönnek az éjjeli baglyok

csöndben a törpe tanyák, félnek az édesanyák.

Sápad a kék hegytábor, fátyola távoli zápor;

szél jön; csattan az ég; porban a puszta vidék.

Szép est a szerelemre: jövel kegyesem kebelemre;

sír és fél a világ: jer velem, árva virág!

Mikor ölembe kaplak, zörren az üveges ablak

hajtsd a szivemre fejed; künn az eső megered.

Sűrűn csillan a villám; bús szemed isteni csillám.
Míg künn csattan az ég, csókom az ajkadon ég.
Ó, bár gyújtana minket, egy hamuvá teteminket
a villám, a vihar: boldog az, így aki hal.

akol – a juhok istállója; **jövel** – jöjj; **kegyesem** – kedvesem

Amit a múról tudnod kell!

Keletkezése • Szabó Lőrincnek írt levelében így ír a vers keletkezéséről:
„Szekszárd, este, épp vihar előtti hangulatban, a szőlőhegyen. Elképzelt szerelem. Mikor elejét írtam, nem tudtam, hogy mi lesz a vége. De a hangulat nagyon belőlem nőtt, és szeretem ezt a verset... Az ég színárnyalatai roppant meghatottak akkor, mikor írtam. Jártam ott az úton. Széles kilátás van.” A vers 1909-ben jelent meg a *Levelek Írisz koszorújából* című kötetben.

Műfaja • Idill, nyugalmas, boldog hangulatot áraszt, ember és természet összhangját érezteti. Címűl Babits a középkori versformát adja, de hozzáteszi az új jelzőt, jelezve ezzel, hogy újszerűvé akarja tenni. Így ír erről: *„Örülök, hogy találtam egy formát, melynek múltja van ugyan a magyar költészetben, de jelenleg senki sem használja kívülem.”*

Szerkezete • A vers indítása akár egy festmény leírása is lehetne. Kévs benne az ige, sokszor hiányosan szerkesztett mondatokból áll, amelyekből az igei állítmány hiányzik (*Villám; távoli dörgés; a faluban kocsizörgés*). Az impresszionisták által kedvelt napszakot, az estét mutatja be. Az estét és a vihart is finom pasztellszínekkel festi meg: kékek, szürke, lila, fekete. A színeket idéző szavak, kifejezések is beleilleszkednek ebbe a színvilágba: *villám, sápad a kék hegytábor, fátyola távoli zápor*.

Az impresszionista festők remegő, vibráló ábrázolását az apró képek egymás mellé sorakoztatása adja vissza. Szinte minden sorban legalább két különböző képet mutat be (*dombok – galambok; aklok – baglyok*). A felsorolt képek pedig lazán egymás mellé állított mellérendelő mondatokból állnak.

A verset két részre lehet osztani. Az **1. rész** egy vihar leírása. Bemutatja, ahogy a vihar a távolban feltűnik, egyre közelebb ér, majd a faluban tombol: *távoli dörgés, gyűl a vihar serege, fátyla távoli zápor, szél jön, csattan az ég*. Képeket villant fel arról, hogyan fogadják az emberek, az állatok a vihar közeledtét: *a faluban kocszörgés, Éjre csukódnak az aklok, félnek az édesanyák*. A kezdeti nyugalmat felváltja a vihar elől menekülő emberek mozgása, a kocsik zörgése, az ajtók, ablakok csukódása. A fenyegető vihar előjele az egyre sötétedő világ. Az este gyorsabban sötétedik, mint máskor, hiszen viharfelhők sötétítik el az eget (*gyűl a vihar serege: még lila s már fekete*).

A **2. részben** egy szerelmet mutat be. A kinti világ viharát állítja párhuzamba a belső érzésekkel. A szerelem kivetítése a tájra elképzeltetőbbé teszi az érzelmek tombolását: *Sűrűn csillan a villám; – bús szemed isteni csillám. / Míg künn csattan az ég, csókom az ajkadon ég*.

A vers stílusa • A vers impresszionista stílusú. Néhány perc, egy hangulat bemutatása – a vihar megérkezésének és az elképzelt szerelem hangulatának megfestése költői eszközökkel. Az impresszionista stílus jellemzője, hogy egyszerre hat a különböző érzésekre, például a látásra és a hallásra, amelyek egymásba olvadva jelennek meg: az esti táj csendjébe lassan beszüremelő hangok egyre erőteljesebbé válnak, ahogy a vihar közeledik, illetve ahogy a közeledő vihar elől menekülnek az emberek fedél alá. A versben fontos szerepe van a hangok stílusértékének is. Az első, idilli képekben a lágy mássalhangzók segítenek a megfelelő hangulat visszaadásában (*alkonyi, elülnek, galambok, hallgat, esteli, ballag*). A külső és belső vihar képét a *cs* hangok csattanása erősíti (*csattan, csillan, csókom*).

Verselése • Időmértékes verselésű, disztichonokból épül fel. A disztichon időmértékes sorpár, egy hexameterből és egy pentameterből áll. A versben belső rímek találhatók: a sor közepe és vége rímel. A zeneiséget erőteljesen fokozza, hogy a rímek többsége tiszta rím, vagy tiszta asszonánc.

Összegzés • Babits régies formát ad a szerelmi jelenetnek (*jövel kegyesem kebelemre, jer velem, árva virág*), és ezzel eltávolítja magától. Arra utal ezzel, hogy nem valóságos helyzetet ír le, csupán ábrándozik róla. Az idill a tökéletes szerelmet mutatja be, amely azonban nem létezik a valóságban.

1. Magyarázd meg a *leoninus* szó értelmét!
2. Határozd meg a vers témáját!
3. Melyik az a mondat a versben, amely mintegy kétfelé osztja a szerkezetet?
4. Mennyiben felel meg ez a bontás a témának?
5. Gyűjtsd össze a tájra jellemző hanghatásokat és színeket! Mit állapíthatunk meg a tájról?
6. Hogyan jelennek meg a természet képei a vers második részében?
7. Milyen kívánság jelenik meg a költemény lezárásában?
8. Milyen a vers hangulata?

1. Tanuld meg a verset emlékezetből!

Ősz és tavasz között

Elzengett az őszi boros ének.
Mégfüledt már hüse a pincének.
Szél s viz csap a csupasz szőlőtőre.
Ludbórzik az agyagos domb bőre,
elomlik és puha sárrá rothad,
mint mezitlen teste egy halottnak.

Este van már, sietnek az esték
álnokul, mint a tolvaj öregség
mely lábhegyen közeledik, halkan,
míg egyszer csak ugrik egyet, s itt van!
Nem tudjuk már magunkat megcsalni:
óh, jaj, meg kell halni, meg kell halni!

Leesett a hó a silány földre,
talán csak hogy csúfságát befödje.
Most oly fehér, mint szobánkban este
fekhelyünk, ha készen vár megvetve,
puha dunnánk, makulátlan párnánk:
s mintha a saját ágyunkon járnánk,

mint a pajkos gyerekek, ha még nem
akarózik lefeküdni szépen,
sétálnak az ágy tetején, ringva,
míg jó anyjuk egyszer meg nem unja,
s rájuk nem zeng: „Paplan alá! Hajjcsi!”
Óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!

Már az év, mint homokóra, fordul:
elfogy az ó, most kezd fogyni az új,
s mint unt homokját a homokóra,
hagyja gondját az ó év az újra.

Mennyi munka maradt végezetlen!
S a gyönyörök fája megszedetlen...

Türelmetlen ver a szívünk strázsát,
mint az őr ha tudja már váltását.
Idegesen nyitunk száz fiókot.
Bucsuizzel izgatnak a csókok.
Öreg öröm, nem tud vigasztalni:
óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!

Olvad a hó, tavasz akar lenni.
Mit tudom én, mi szeretnék lenni!
Pehely vagyok, olvadok a hóval,
mely elfoly mint könny, elszáll mint sóhaj.
Mire a madarak visszatérnek,
szikkad a föld, híre sincs a télnek...

Csak az én telem nem ily mulandó.
Csak az én halálom nem halandó.
Akit egyszer én eleresztettem,
az a madár vissza sohse reppen.
Lombom, ami lehullt, sohse hajt ki...
Óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!

Barátaim egyenkint elhagytak,
akikkel jót tettem, megtagadtak;
akiket szerettem, nem szeretnek,
akikért ragyogtam, eltemetnek.
Ami betüt ágam irt a porba,
a tavasz sárvice elsodorja.

Száradt tőke, unt tavalyi vendég:
nekem már a tavasz is ellenség!
Csak te borulsz rám, asszonyi jószág,
mint a letört karóra a rózsák,
rémült szemem csókkal eltakarni...
Óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!

Amit a mőről tudnod kell!

Keletkezése • Babitsot a harmincas évek közepétől egy új téma, a testi szenvedés gyötrelmének megjelenítése és a halállal való szembenézés gondolata is foglalkoztatta. Saját betegségének rosszabbra fordulása mellett a költő és barát, Kosztolányi Dezső elvesztése (1936. november 3.) miatt érzett fájdalom lehetett ihletője egyik legnagyobb versének. Halála előtt 5 évvel írta.

Témája • A költemény témája az egyéni elmúlással való kérlelhetetlen szembenézés, nem pedig a halál. A halál idegenségét próbálta feloldani a természeti képek és a gyermekkor meghitt pillanatainak felidézésével. Szervező eleme az *idő* és az *emlékezés*: a természet körforgása és a személyes képek együtt jelennek meg. A vers indító képe az őszi táj, a szüret utáni időszak naturalista rajza.

Szerkezete • A költemény szerkezetét nagyjából az évszakváltás rendje szabja meg; azt emeli ki a páros strofák refrénje is. A két versszakonként visszatérő sóhajszerű refrén a *haláltánc-énekek*¹ hangnemére emlékeztet. Ebből adódik a következő szerkezeti felosztás.

I. rész: az 1–6. versszak általánosságban, példázatosan, a refrénnel még jobban megerősítve tudatosítja bennük a halál tényét, bizonyosságát.

Az **1. vsz.:** az elmúlást idéző kifejezésekkel indul: az őszi múltával közeleg a tél. Az évszak-metaphora klasszikus kifejezése az elmúlásnak. Ezt erősítik a halálra utaló szavak: *elomlik, rothad, halott*. Az egyre rövidülő esték az ember napjait tolvajló, lopakodva közeledő öregség képét hívják elő. A **2. vsz.:** a természeti kép az őszi szüretet követően a halál szelét érzékelteti.

A **3–4. vsz.:** gyermeki emlékeket idéz (*hó, puha ágy*), a gyermekkori hancúrozások helyszíne, ugyanakkor belejátszik mindebbe a halottas ágy képzete is. Az anya szava, ahogy véget vet a játéknak „*Paplan alá! Hajjcsi!*”–, de a halál kiáltása is lehet. (Nyomatékosítja ezt a refrén.)

Az **5–6. vsz.:** az óv és az újév fordulójával nem a vidám szilveszteri hangulatot kelti fel, hanem az idő megállíthatatlan múlásának élményét. A jövő reménye fel sem merül, csak az Arany János-i panasz tör fel: *Mennyi munka maradt végezetlen! / S a gyönyörök fája megszedetlen ...* A búcsúzás szomorúsága, a jövőt tagadó vigasztalanság, a türelmetlen idegesség uralkodik el a sorokon.

II. rész: a 7–10. versszak: a lírai ében tudatosul, hogy a halál az ő teljes megsemmisülését is elhozza.

A **7–8. vsz.:** a tavasz nem új életet hoz, hanem az élet is elpusztul a téellel. Háromszor tér vissza erős hangsúllyal kiemelve az *én* személyes névmás. A halállal mindenkinek magának, egyedül kell szembenéznie. Fokozza a lírai én félelmét: hogy a költészete is el fog pusztulni: *Lombom, ami lehullt, sohse hajt ki...*

A **9. vsz.:** az elmúlás teljes magányra is kárhóztatja az embert. A magány fájdalmát növeli az a félelem, hogy az új tavasz – a nélküle megújuló élet – műveit is halálra ítéli: *Ami betűt ágam irt a porba, / a tavasz sárvíze elsodorja.*

¹ *haláltánc-énekek* – fr. danse makabre (e.: dansz mákábr) középkori irodalmi és képzőművészeti műfaj. Lényege, hogy a végső percben, a halál színe előtt minden ember elmondja élete rövid summáját. A verses haláltáncokban minden halálba menő egy-egy versszakban összegzi életét.

A 10. vsz.: a vers vége visszaível, s belefogózik a kezdőstrófa motívumába, s így harmonikusan kerek egészzé formálva összegzi az egészet: a csupasz, kiszáradt szőlőtő, mellette a letört karó képe megzendíti a fő mondanivalót: erre az örök télre már nem jön tavasz többé. De fel is oldja, megnyíthatja az *aszszonyi jószág*, hűség népdalszerű szimbolikájával, a karóra boruló rózsza költői képével. A halál iszonyatos, de úrrá lehet lenni rajta, az élethez hozzátartozik.

Verselése, ritmusa • A vers formája és ritmusa nagyban hozzájárul a megidézett költői magatartás hű kifejezésére. A versszakok hat sorból állnak, a szakaszok rímei páros rímek. A szakaszszáró sor refrénként ismétlődik. A sorok hangsúlyos ritmusa három ütemű tízes (4–4–2 osztásúak). A vers rímes-időmértékes versként is értelmezhető, a sorok trochaikus lejtésűek.

Üzenete • Babits, a műformák mestere, sőt – ha kell – virtuóza, ebben a mélyen emberi témáról szóló versében szándékosan lemondott a formai büvészkedésről. A sorok vonatott ritmusából bontakozik ki a mélabús dallam, amely jól festi alá a mondanivalót. A vers azért talál könnyen visszhangra az olvasó lelkében, mert egy egyéni élményekből fakadt élményt – az elmúlás fájdalmát – művészien tud mindannyiunk által átélhető érzéssé általánosítani. Babits hangsúlyozza, minden emberi lét hasonló egymáshoz, mindannyiunk életét lezárja a halál. Bele kell nyugodni, meg kell vele békülni, nincs értelme lázadni ellene, de értékes életet kell élnünk.

1. Mi ihlette az *Ősz és tavasz között* című vers megírását?
2. Mi a szerepük a metaforáknak és hasonlatoknak a versben? Keress példákat!
3. Hány szerkezeti egységre bontható a vers?
4. Mi zárja az egyes szakaszokat?
5. Írd ki az Arany Jánost idéző sorokat!
6. A vers melyik részében találkozunk az egyéni tragédiával?
7. Olvasd fel hangosan a verset! Érzékeld a ritmust!

1. Tanulj meg egy általad kiválasztott részletet a versből!

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ (1885–1936)

Kosztolányi Dezső

A *Nyugat* első, nagy nemzedékének, a századelő művészi átalakulásának egyik leg-sokoldalúbb, de talán a legtöbb vitát is kiváltó képviselője **Kosztolányi Dezső**. Kortársai közül elsősorban rendkívüli tehetségének virtuóz (mesteri, tökéletes) eleganciájával tűnt ki. **Az ő erkölce a szépség volt.**

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • 1885. március 29-én született Szabadkán (Vajdaság), polgári-értelmiségi családban. A családi hagyományok, a 48-as honvéd nagyapa, Kosztolányi Ágoston emlékei, a gimnáziumi igazgató édesapa

műveltség iránti tisztelete erősen befolyásolta és meghatározta az ifjú gondolkodását. Négy és fél éves korában már tudott írni és olvasni. Edesanyja, Brenner Eulália a leendő költő születésekor alig múlt tizenyolc éves. Kosztolányi tízéves koráig örökösen betegeskedett. Állandó fulladásos rohamai miatt rettegett a haláltól. Ugyanakkor ez az időszak az önfeladt boldogságnak, a világra rácsodálkozó ifjú ember terveket és vágyakat dédelgető idilli világának kora is. A gyermekkor emlékei később vissza-visszatérő motívumai lesznek Kosztolányi írásainak.

Gimnáziumi tanulmányait Szabadkán végezte. Tanári pályára készült. 1903 őszén a budapesti egyetem bölcsészkarára iratkozott be magyar-német szakos hallgatóként. A Négyesy László vezette híres szemináriumok révén szövődött barátsága Babits Mihállyal, Juhász Gyulával és Zalai Bélával. Már diákként állandó cikkírója lett a *Bácskai Hírlapnak* és a *Szeged és Vidékének*. 1904-ben a bécsi egyetemen filozófiát hallgatott. Ekkor ismerkedett meg Sigmund Freud munkásságával, a pszichoanalízis tanai nagy hatást tettek rá. Egyetemi tanulmányait nem fejezte be, de egyre több cikke, tárcája, rajza jelent meg a különböző lapokban.

Újságíró • 1906-ban került a *Budapesti Naplóhoz*, a Párizsba utazó Ady Endre helyére. Versei – Ady költeményeivel felváltva – vasárnaponként jelentek meg a lap első oldalán. „Az érvényesülés, az elismerés, az ismertté levés és dicsőség korát” élte – amint ezt Babitsnak írta egyik levelében.

1908-ban az induló *Nyugatnak* rendszeres munkatársa lett. 1908 és 1910 közt beutazta Európát, a szellemes világfi viselkedése és modora jellemezte: könnyű szerelmek, bohém életforma. Ennek állított emléket később az 1912-ben megjelent *Kártya* című versciklus. 1910-ben ismerkedett meg a fiatal színésznővel, Harmos Ilonával. Barátságuk 1913-bn érett házassággá. 1915-ben született meg egyetlen gyermekük, Ádám. A fiát valóssággal imádta, éberem, aggályoskodva vigyázott rá.

A válság éve • A háború Kosztolányit is lesújtotta. Íróársaihoz hasonlóan ő is elítélte azt. A vérontás befejezését követő őszirózsás forradalmat reménykedve fogadta, de a tanácsköztársaság riadalommal töltötte el. A belső bizonytalanság, a túlfokozott magányérvzés, a szorongás, a halálfélelem a világháború éveiben katasztrófaérzéssel párosult, amikor az emberi haladás eszméjébe vetett hit pusztá ábránddá vált. Magánéletét is sorozatos csapások érték: Csáth Géza (eredeti nevén Brenner József, legjobb barátja) öngyilkossága mélyen megrendítette, a trianoni békeszerződés következtében apjától és testvéreitől is elszakadt.

Rövid ideig a szélsőjobboldali *Új Nemzedék* című lapnak dolgozott, de hamar felismerte, hogy a művészet és politika egymást kizáró tevékenységek. Tévedését a kortársak és az irodalomtörténet is csak ne-

hezen bocsátotta meg, Kosztolányit hosszú ideig a mellőzött szerzők közé számúzték.

Betegsége • Súlyos, gyógyíthatatlan betegségének első tünetei 1933 nyarán jelentkeztek. Kimondta rögtön a diagnózist: „*Rákomban van.*” Összesen kilenc műtétet hajtottak végre, hogy megmentsék az életét. A betegség időszakában voltak enyhébb szakaszok is. Az élettől kapott még egy utolsó ajándékot: 1935 júniusában az újságírók visegrádi üdülőjében megismerkedett egy asszonnyal, Radákovich Máriával. A kései szerelem hatására szinte a túlcserélő boldogság eufóriájába került, s ekkor született meg *Szeptemberi áhítat* című szerelmi verse. Állapota azonban egyre súlyosabb lett. Hangját ideiglenesen elvesztette, mesterségesen táplálták. Nehezen lehetett eligazodni rajta: hol válni akart feleségétől, hol pedig görcsös bizakodással kapaszkodott bele. Felesége a nehéz pillanatokban is mellette maradt, a végsőkig támogatta. 1936. november 3-án 51 éves korában Budapesten meghalt.

MUNKÁSSÁGA

Ha a *Nyugat* hívei rajongtak Adyért, és mélységesen tisztelték Babits Mihályt, akkor Kosztolányi volt az, akit szerettek. Őszinte és szeretetre méltó. Verseit és prózáit olvasva egyaránt úgy érezzük, mintha a legbizalmasabb titkaiba avatna be bennünket. Stílusa pontos, érzékletes és takarékos. Verseiben sokat adott a szépségre, dallamosságra. Különösen prózájában volt közvetlen és természetes.

Életművében három fő alkotói periódust különböztethetünk meg.

Első korszaka • Az első korszakában, a háborúig főleg a sejtelen hangulatok és a gyermekkori emlékek foglalkoztatták. Első verseskötete, a *Négy fal között* 1907-ben jelent meg, amely a tökéletes forma iránti igényesség és az impresszionizmus hatását tükrözi. Már ezekben a versekben találkozhatunk azokkal a motívumokkal (a tudatos játékosság, a halál-motívum, az idealizálás vágya), amelyek költészetének meghatározói lesznek. A kötet az év egyik jelentős irodalmi eseményének bizonyult, mégis inkább a hangkeresés dokumentuma volt. A kritikusok között feltűnt Ady Endre neve is. Ady elmarasztaló kritikájában megjelent a két költői attitűd különbsége. A költőtárs így fogalmazott: „*Ő művész, ő költő, ő író, nem tudom, hogy mindenkiel meg tudom-e magam értetni: ő irodalmi író. Bevallom, hogy ez az én számból nem éppen dicséret ma, amikor egyre biztosabban kezdem gyűlölni az irodalmat.*” Kosztolányi élete végéig hordozta ennek a kritikának a tuskéjét lelkében.

Boszorkányos esték címmel 1908-ban elbeszéléskötete jelent meg. A kötet írásai között a modern lélektani érdeklődés és Freud hatása meghatározó. Második verseskötete, *A szegény kisgyermek panaszai*

(1910) a költő egyik legegységesebb stílusú és hangvételű kötete, mely irodalmi elismerést és népszerűséget hozott számára.

A tízes évek szemléleti változást jelentettek Kosztolányi pályáján. Érzékenyebben figyelt a világra, együttérzéssel és megértéssel ábrázolta a szenvedő embereket, s noha nem azonosult velük, feladatának érezte, hogy minél pontosabban ábrázolja őket. Korai novelláinak hősei a világban idegenként mozgó, magányos emberek, alapérzésük az elidegenedés (*Appendictis*, 1911).

Második korszaka • Növekvő kíváncsisággal vizsgálta az embereket, és ebben jelentős szerepe volt az újságírásnak. Éberen figyelte az eseményeket, és jobban izgatták már a mindennapi élet dolgai, mint az álmodozás és emlékezés. A háború idején született prózaköttei az *Öcsém* (1915, rajzok), a *Bűbájosok* (1916, elbeszélések), a *Tinta* (1916, rajzok) és a *Káin* (1918, elbeszélések). 1916-ban jelent meg *Mák* című verseskötete, ezenkívül írt cikkeket és tanulmányokat, illetve fordított is ez idő alatt.

Egyéni válságáról vall az 1920-as *Béla, a buta* című novelláskötet és a szintén az évben megjelent *Kenyér és bor* című kötet néhány verse. Ekkorra már teljesen kiábrándult a politikából és 1921-től a *Pesti Hírlap* munkatársa lett.

Harmadik korszaka • Életképeket írt, alakokat festett a „bús pesti népről”, a pesti utca és a kávéház emberéről ekkor. Szeretettel írt a szegényekről, és nem kímélte a pöffeszkedő, ellenszenves gazdagokat. Utolsó éveiben nagy ívű költeményekben ünnepelte az élet szépségét és nagyságát. Munkássága az írói sokoldalúság és termékenység mintaképe. A húszas évek legjelentősebb verseskötetének, *A bús férfi panaszainak* (1924) alapérzése a nagyvárosi magány, a kitaszítottság. A számvetés és a leszámolás szándékával írta meg első jelentős regényét, a *Nero, a véres költőt* (1922), amivel külföldön is hírnevet szerzett. A 20-as évek legzseniálisabb alkotásai, kivételes remekművei a regények. Gyors egymásutánban jelentek meg a *Pacsirta* (1924), az *Aranysárkány* (1925). Ekkor kezdte el írni sajátos *Esti Kornél*-novelláit, majd az *Édes Annát* 1926-ban. Pályája csúcán volt, a halál kikerülhetetlensége azonban végső számvetésre készítette: önmagával való szembenézésre. Költészetének csúcsaira az *Összegyűjtött költemények* (1935) a *Számadás* ciklus darabjaiban jutott el. Az élet végső, nagy kérdéseivel, a lét miértjével, az egyéni megsemmisülés iszonyatával és a testi szenvedés kínjaival szembesült.

1. Hogyan korszakolható Kosztolányi Dezső munkássága?
2. Melyik az a tudományág, amelynek új eredményei hatottak rá?
3. Melyik műve emelte a legnépszerűbb modern írók közé?
4. Milyen párhuzamot tudnál vonni a gyermek és a költő lelkivilága között?
5. Hány alkotói korszakot különíthetünk el munkásságában?
6. Sorold fel fontosabb köteteit!

Irodalomelméleti ismeretek

Versciklus • Görög eredetű szó, jelentése *kör*. Olyan önálló versek sorozata, amelyek egy témakörhöz kapcsolódnak. A versek közt nincs mindig közvetlen összefüggés. Nem folytatódnak úgy, mint egy elbeszélő költemény vagy egy regény fejezetei. A ciklus versei különböző oldalról világítják meg a fő témát. Az egyes versek önmagukban is teljes értékűek, de együtt egy közös, nagyobb művé állnak össze. *A szegény kisgyermek panasza*i közös címmel írt verseket Kosztolányi ciklusba rendezte.

Szereplíra • Lírai műfaj, a költő belehelyezkedik egy más ember egyéni ségébe, magatartásába, elsősorban a lélek történéseire figyel, kifejezi mindazokat az érzelmeket és gondolatokat, amelyek e találkozás során lelkében keletkeznek.

*A szegény kisgyermek panasza*i

Amit a kötetről tudnod kell!

A XX. század elején nagy fejlődésnek indult a **lélektan**. A tudósok felismerték, hogy a gyermekkor élményei, megrázkódtatásai, vonzalmi és ellenszenvi kihatnak a felnőttkorra. Kosztolányi az elsők közt használja fel műveiben a tudomány új eredményeit.

*A szegény kisgyermek panasza*i 1910-ben jelent meg, a *Nyugat* első nemzedékének, de talán az egész XX. századi magyar lírának leg-sikeresebb és legnépszerűbb kötete, mely alámerülés a gyermekkorba.

Összefüggő, megszerkesztett lírai kötetet alkot, egyik legegységesebb stílusú és hangvételű műve Kosztolányinak, mely irodalmi elismerést és népszerűséget hozott számára. Itt találta meg a költő a neki legmegfelelőbb hangot és témát. Feleleveníti a kisvárosi környezetet, a családot, az ismerősöket, az iskolát, a játszótársakat. Felidézi első lelki élményeit,

meghitt hangulatait, a váratlanul rátörő szorongásokat. Innen származtatja különleges érzékenységet, amely őt költővé tette. Még a halálfélelem eredetét is a gyerekkorban találja meg.

Az első kiadásban 32 vers jelent meg. 1923-ig 63 versre bővült a kötet. Ezek a versek nemcsak visszaálmódják a gyermekkort, hanem a pillanatnyi benyomások helyett az emberi tudat legmélyebb rétegeinek feltárásával átfogó létértelmezésre tesznek kísérletet. A gyermek még észlel olyan dolgokat, amelyeket a felnőtt már nem, hiszen a világot már más szempontból látja. A versek önmagukban lezártak, nem kapcsolódnak egymáshoz, halk, nosztalgikus hangjuk teremti meg a kötet egységét. A kötetek visszatérő motívuma a

búcsúzás és a halál. A gyermek még nem látja tisztán, mit jelent a halál, inkább megszemélyesíti, belépteti saját világába. A kisgyermek a kötet utolsó versében maga is „meghal”, a halál az életet beteljesítő léthelyzetté válik.

*A szegény kisgyermek panasza*i egészében elégikus versciklus. Az elégia általában búslakodó hangon idéz fel múltbeli alakokat, eseményeket, dolgokat. Fő sajátossága, hogy nem a jelenben támadó érzelmeket fejez ki, hanem az emlékezet szűrőjén keresztül szemléli a dolgokat. Ennek a versciklusnak elsősorban az emlékezés adja elégikus jellegét. Stílusa egységes, nyelvileg, ritmikailag önálló és változatos.

A költő *gyermekkora, családja, szülőföldje* a témája a versciklusoknak. A gyerekkor, minden szépségével, az oltalmazó család biztonságával. Kosztolányi szerint a felnőttben rejlő egykori gyermeket kell megismerni ahhoz, hogy őt magát is megismerhessük. A gyermek az önkifejezés közvetítője. A modern költészet lényege éppen ebben rejlik.

A ciklus versei mind a gyerekkorról, a családról és az egykori környezetről szólnak, de hangulatuk változatos. Van köztük szelíden álmodozó, kellemetlen emlékeket felidéző, egykori rettegésre emlékeztető vagy éppen a felnőttvilág durvaságait villantja fel. A különböző hangulatú versek a gyermeklélek összetettségét tárják elénk. A szereplőre sajátos megvalósulásának lehetünk tanúi. A költő beleéli magát a vidéki, a szabadkai kisgyermek helyzetébe. A gyermeki léleknek a világra rácsodálkozó bája teszi feledhetetlenné ezeket a verseket. A költemények a félénk és ideges kisgyerekek hallucinációit, színes vízióit, a világ titkaival való találkozását örökítik meg. A költő annak a kis embernek a szerepét ölti magára, aki a maga gyanútlan, angyali ártatlanságában néz körül, s olyannak hiszi a világot, amilyenek a pillanatnyi benyomás, a szűzi érzékelés mutatja, aki – természetesen – még mentes mindazoktól a „szerepektől”, amelyeket az élet, a foglalkozás, a társadalmi érvényesülés kényszerít a felnőttre. A versek különös újszerűségét a kétféle szempont, a kettős látószög állandó egybejártsága adja: *a felnőtt nézi benne – emlékezve – gyermek-önmagát, a gyermek pedig ámulva és borzongva felezi fel a világot még előítéletek nélkül, s a létezés számára meglepetések sorozata.*

A kötet a gyermeki képzelet csapongó ugrásait követi, az emlékidézésben nincsen időrend. Legfeljebb annyiban fedezhető fel bizonyos előrehaladás, hogy az évek múlásával együtt az élmények száma is egyre nő, s a versek kicsiny hőse egyre tudatosabban tekint szét maga körül. Az ámulat mellett megtalálható a döbbenet is, hiszen a világ furcsa talányosságára borzongató titkokkal van tele. A versfűzér egészét belengi a szorongó félelem, az önsajnálattal, a mások iránti részvét. A szegény kisgyermek valójában mindentől fél: retteg a betegségtől, a haláltól, az ébredő nemiségtől, fél az élettől, a sötétől, apjától. Szánalommal szemléli szomorú édesanyját és hűgát, akit eljegyzett a bánat.

1. Milyen tudományág újabb felfedezései hatottak Kosztolányira?
2. Melyik kötet hozta meg Kosztolányi számára az ismertséget? Mikor jelent meg?
3. Milyen stílusirányzatok hatása érződik *A szegény kisgyermek panasza*i című kötetben? Jellemezd a kötetet!
4. Mi a versciklus? Mi a szereplőre?
5. Mi a kötet témája?
6. Milyen emlékeket idéz a gyermek a kötetben?
7. Milyen hangulat jellemzi ezeket a verseket?

Már néha gondolok a szerelemre

Már néha gondolok a szerelemre.
Milyen lehet – én Istenem – milyen?
Találkoztam tán véle messze-messze,
valahol Andersen meséiben?
Komoly és barna kislány lesz. Merengő.
A lelke párna, puha selyemkendő.

És míg a többiek bután nevetnek,
virágokat hoz majd a kis betegnek.
Ágyamhoz ül. Meséskönyv a szeme.
Halkan beszél, csak nékem, soha másnak.
Fájó fejemre hús borogatást rak.
És kacagása hegedű-zene.
Egy lány, ki én vagyok. Hozzám hasonló.
Különös, titkos és ritkán mosolygó
Az éjbe néző. Fáradt. Enyhe. Csöndes.
Csak széttelint, és szobánkba csönd lesz.

Amit a múról tudnod kell!

Az első szerelem sok szempontból kiemelt az emberek életében. Az általános lélektanból tudjuk, hogy egy sorozatnak az elejét és a végét sokkal jobban megőrizzük az emlékezetünkben – mondja a pszichológus.

Mindenkinek van egy első szerelme, a becses és felülmúlhatatlan. Dédelgetjük emlékét egy életen át, gondolatban sokszor átéljük és felelevenítjük ezt a nagyszerű, szívet melengető érzést. Szívesen emlékezünk rá, bármennyi idő távlatából, mert fontos szerepet tölt be életünkben az első szerelem. Álmodjuk, hogy egyszer megtaláljuk azt, akiben elmerülhetünk, és megtaláljuk lelkünk másik felét. Az első szerelemnek ez az igazi titka, elhisszük, hogy Ő lehet, akit nekünk rendelt a sors. Nem egy esetben előfordult, hogy az első szerelem egy életre szól, ez azonban elég ritka, de annál becsesebb és felemelőbb. Kicsi gyermekek még nagy természetességgel közelednek a másik nemhez. Kislány és kisfiú közösen játszanak, de gesztusaikban már ott lapang a titok. Kamaszkorban azonban kitágul a világ, de ugyanakkor belép valami félszegség. A fentebb olvasott versben a felnőtt Kosztolányi a kisgyerekek emlékének visszahozatalával vall a szeretetről, szerelemről, álmokról, ábrándokról.

Keletkezése • A verset 1910. április 1-jén írta Kosztolányi, *A szegény kisgyermek panaszai* című kötetben jelent meg. A versciklust a költő saját bevallása szerint akkor kezdte írni, amikor édesatyja egyszer látogatóba ment hozzá az Üllői úti lakásba. „Kikísértem a hajnali vonathoz, és talán a látogatás hatása alatt, mert eszembe jutott a vele való kapcsolatom, az elmúlt diákkorom és a vidéki életem, amikor a pályaudvarról visszafelé mentem, egyszer fölzendült bennem ennek a verssorozatnak első költeménye: Mint aki a sínek közé esett ... Aztán rövidesen, alig egy hét alatt, az egész sorozatot leírtam, és máig sem tudtam rajta változtatni egyetlen sort sem.” Ami föltétlenül hiteles az elmondottakban, a költő családi ihletettsége, s hogy a ciklus értése és kialakulása szempontjából a verscsokron rajta van az egy ihletforrás nyoma, mind a megformálás módjának, mind eszmei-érzelmi felfogásának tekintetében. Ez az a több mint harminc vers, amely az első kiadásban jelent meg – a ciklus első versrétegeként a kisgyermek találkozik a halállal, újraéli félelmeit, betegségeit, iskoláit, diákéveit stb. E körből gyűrűznek tovább azután emlékek és érzelmek, hogy a gyermekkor elmúltának, s túl azon, az Éden elvesztésének az élményét is immár befutva tegyék teljessé Kosztolányinak ezt a költői „elbeszélését”. A „visszaálmódások e sorozatában” (Lengyel Menyhért) a költő útmutatása nyomán az „ősélet”-elképzelést találjuk meg, azt, amit a későbbi interpretáció úgy mond, hogy Kosztolányi „hangot adott a gyermekkor boldog öntudatlanságának” (Baráth Ferenc). Mélyen szimbolista ebben a törekvésében, miként azt Sőtér István figyelte meg, *fanatikus az eltűnt időnek*, amikor arról beszél, hogy ne a költői eszközökben és költői módszerében keressük a szimbolizmust, hanem a versciklusnak mintegy az egészét fogjuk fel szimbolistának, mert benne a „gyermekkor válik szimbólummá”. Főképpen az ihlet első nagy lobbanásában írott versekre érvényes a szimbolista minősítés, mert a gyermekkori lét kertjében a betegség, a halálélmény a fő téma. *A szegény kisgyermek panaszait* akár a betegség mitológiájának képeskönyveként is forgathatjuk: *Hervadt ruhában ébred a gyerekkor, / mely a szívemben porladoz, alant — éneklő a Halottak napján kezdetű versében. Az első verskör az, amely a betegség- és a betegséggel annyira összeforrt halálélményt szólatlatja meg igen hatásos nyitányaként az emlékezéseknek (A doktor bácsi. Múlt este én is jártam ottan, Azon az éjjel). Ebbe a sorozatba tartozik, a Már néha gondolok a szerelemre című vers is.*

Témája • A szerelem, a szeretet, a törődés, a gondoskodás utáni vágy. Címe azonos a vers első sorával.

Szerkezete • 16 sorban mutatja be a költő a gyermeki lélek rezdülését.

Kosztolányi olyan hangulatot kelt szavaival, mely az éber álmodozásnak felel meg. A gyermek megpróbálja megtestesíteni, elképzelni, konkrétá tenni a szerelem külsejét, haja színét: *komoly és barna kislány*, aki merengő, jó lelkű (*lelke párna, puha selyemkendő*). Még nincs valós élménye, a mesehősök között keresi az „igazit”: *Találkoztam tán véle messze-messze, / valahol Andersen meséiben?* De tudja, hogy tökéletes lesz majd a választottja: *Halkan beszél, csak nékem, soha másnak*. A beteg, fejfájással küzdő gyermeknek az ágyára ül, gondoskodik róla, ápolja (*Fájó fejemre hűs borogatást rak.*), felvidítja, bár a környezetük kineveti őket. Talán azért, mert nem értik azt a titkos kötődést, amit ők éreznek egymás iránt.

Stílusa • A vers az impresszionizmus jegyében született. Kosztolányi számára a téma alkalom arra, hogy hangulatot teremtsen, és megszólaltassa a szavak zenéjét. A dallamosság, a lágy és csengő hangok (*l, n, c, cs*) a zeneiség eszközei. A költő nem meggyőzni akarja az olvasóját, hanem gyönyörködtetni.

Üzenete • A címmel ellentétben a versben nemcsak a szerelemről van szó, hanem inkább a szeretetről, a törődésről, olyan mintha a gondoskodó édesanya jelenne meg a versben, aki elhozza a harmóniát, a nyugalmat az arra vágyó kisgyerekeknek.

Mostan színes tintákról álmodom

Mostan színes tintákról álmodom.

Legszebb a sárga. Sok-sok levelet
e tintával írnék egy kisleánynak,
egy kisleánynak, akit szeretek.
Krikszkrakszokat, japán betűket írnék,
s egy kacskaringós, kedves madarat.
És akarok még sok másszínű tintát,

bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat,
és kellene még sok száz és ezer,
és kellene még aztán millió:
tréfás-lila, bor-színű, néma-szürke,
szemérmetes, szerelmes, rikitó,
és kellene szomorú-viola
és téglabarna és kék is, de halvány,
akár a színes kapuablak árnya
augusztusi délkor a kapualján.
És akarok még égő-pirosat,
vérszínűt, mint a mérges alkonyat,
és akkor írnék, mindig-mindig írnék.
Kékkel húgomnak, anyámnak arannyal:
arany-imát írnék az én anyámnak,
arany-tüzet, arany-szót, mint a hajnal.
És el nem unnám, egyre-egyre írnék
egy vén toronyba, szünes-szüntelen.
Oly boldog lennék, Istenem, de boldog.
Kiszínezném vele az életem.

Amit a múról tudnod kell!

A színeket – elsősorban a szivárvány hét színét – már az ősi kultúrák népei is jelképeknek tekintették. A kőkorszaki ősember a halottak csontjait vörös okkerral kente be, bízva abban, hogy így újjászületnek. Az ókori Egyiptomban a sárga és arany szín a halhatatlanság, a zöld az egészség, a fekete az alvilág isteneinek a szimbóluma volt. A bíbor az uralkodók színeinek számított. Kosztolányi 'színes' versében minden színhez hozzátársította a saját képeit, érzelmeit, hangulatait. Magánemberként Kosztolányi mindenkinek zöld színű tintával írt.

Egy Babitshoz írott levelében Kosztolányi a következőket írta: „*Nem tudom, miért, de én fanatikusa lettem az elmúlt időknek. Gondolatok és hangulatok bántanak. Mindég arról álmodok, hogy gyerek vagyok, s oly érzelmeket érzek ilyenkor, amelyeket kifejezni sohasem tudok. De mindig vigaszt merítek belőlük.*”

Keletkezése • Kosztolányi Dezső *Mostan színes tintákról álmodom...* kezdetű verse az 1910-ben megjelent *A szegény kisgyermek panaszai* ciklus része. Mivel a kötetet szerves egésznek tekintjük, a vers értelmezése során óhatatlan az egybevetés a ciklus más, színekben ugyancsak bővelkedő darab-

jaival: a tulajdonképpen „megfejtéshez” is a párhuzamok kimutatása, elemzése viheti, viszi közelebb az olvasót.

Témája • Gyermekkori ábránd, álmodozás, de egyben költői ars poetica is. A vers címe is utal egy fontos tényre, a költő számára a boldogságot az írás jelenti. Játékos, impresszionista formában fogalmazta meg, hogy élete végéig írni szeretne.

Szerkezete • A 26 soros versben a címsor önálló szakaszba kerülve azt az illúziót kelti, mintha valami nagyon fontosat tartalmazna a közlés. A gyermek azonban nem magyaráz, nem indokol, csak kijelenti, hogy színes tintákról álmodik, s a legszebb a sárga. Ezután türelmetlen sietséggel sorolja a színek árnyalatait, a tinták elképzelt színskáláját – a fekete kivételével –, s a legvégén – az indító sárgát mintegy felfokozva – a legnagyobb erővel az aranyat ragyogtatja fel. A vágy nyugtalanságát, fölerősödését a sodró halmozások és a számneves túlzások érzékeltetik (*és kellene még sok száz és ezer / és kellene még aztán millió*), s ugyanezt hangsúlyozza az „és” kötőszó gyakorisága is, mely nyolc ízben sor- és mondatkezdésben tér vissza. A színes tinták képzete az írás boldogító mámorával kapcsolódik egybe, a színárnyalatok pedig ezerféle hangulatot és érzelmet sugallnak. Az ébredező szerelmet a sárga krikzkrakszok japán betűi közvetítik, hűgának késsel írta, anyjának meg *arany-imát, aranyszókat, arany-tüzet* vetne papírra.

A zaklatott, mégis egylendületű költeményt végig óhajtó mondatok uralják. Ezek a fokozás, emelkedő versépítésbe mindig erősebb, teljesebb érzelmi-gondolati töltést visznek, mely ellenállhatatlan erővel szólaltatja meg az írás vágyát (*mindig-mindig írnék, És el nem unnám, egyre-másra írnék*), majd a verset lezáró felkiáltásban teljeseedik ki: *Oly boldog lennék, Istenem, de boldog*.

A külön „strófabán” felhangzó utolsó sor egyszerű prózaisága – *Kiszínezném vele az életem* – bizonyos lehangoltságot lop az addig ünnepélyes hangú költeménybe, s a feltételes módban álló igék is mind a vágy bizonytalanságát, reménytelenségét sejtetik, s ezt már nem a gyerek mondja, hanem a felnőtt. Pontosan érzékelteti ezt a költő azzal, hogy különválasztja a hosszú versszaktól. E sejtető sor a felnőttkor szürke, színtelen világára utal.

A vers befejezése a költő ars poeticája: szüntelen írhatna, az írás gyönyörének ír, mint impresszionista a színeket tartja a legfontosabbnak.

1. Milyen lelkiállapotról van szó a fentebb olvasott két versben?
2. Milyennek képzeled el a beszélő szerelmét?
3. Ki a lírai beszélő a versekben?
4. Milyen motívumokból épül fel a valóságos és a vágyott világ a *Mostan színes tintákról álmodom...* című versben?
5. Milyen gyermeki tulajdonságok jelennek meg képi formában?
6. Melyik szónak van többletjelentése a verszárlatban, és miért?
7. Milyen gyermeknyelvi szavakra ismersz rá?

1. Biztosan voltál már szerelmes. Fogalmazd meg, mit jelent számodra a szerelem!

TÓTH ÁRPÁD (1886–1928)

A *Nyugat* nagy nemzedékének lírikusai közül **Tóth Árpád** életműve a legegységesebb. Egész lírai termésére rányomta bélyegét a mérhetetlen nyomor határát súroló szegénység és a súlyos tüdőbetegség. „Az ő költészete nemcsak utólagosan színezi a tragikus végzetet. A fiatal halál beivódott életébe, gondolataiba, rímeibe. A betegség kiemelte őt profán világunkból, megóvta a harcoktól és tévedésektől. Ezért tudott megmaradni tiszta költőnek és makulátlan művésznek.” (Babits Mihály)

Tóth Árpád

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, iskolái • 1886. április 14-én született Aradon (ma Románia), de Debrecenben töltötte gyermekkorát. Édesapja, Tóth András műkedvelő szobrász, kőfaragó mester volt, művészi ambícióit azonban nehéz anyagi helyzete miatt nem tudta kibontakoztatni. Talán épp ezért támogatta fia művészi pályáját. Már gyermekként meglepő ügyességgel rajzolgatott, festeggett, s ezért apja úgy határozott, hogy reáliskolába íratja. 1904-ben színjeles eredménnyel érettségizett. Az érettségi után még egy évet otthon töltött, kiegészítő érettségi vizsgára készült latinból és görögből. 1905 őszén beiratkozott a pesti egyetem bölcsészkarára a magyar-francia szakra. Kosztolányival, Babitscsal együtt látogatta a Négyesy-féle stílusgyakorlatokat. A család anyagi gondjai miatt azonban nem fejezhette be az egyetemet, a tanári oklevelet sem szerezhetette meg.

Házassága • 1911-ben ismerkedett meg élete egyetlen nagy szerelmével, későbbi feleségével, a tizenhat-tizenhét esztendőes Lichtmann Annával, aki kezdő tisztviselő volt Debrecenben. Szegénységük miatt csak évek múlva, 1917-ben köthettek házasságot, s ehhez is Hatvany Lajos segítő támogatását kellett igénybe venniük.

1920. május 20-án született leányuk, Tóth Eszter, aki maga is költő és műfordító lett, értékes emlékezéseket írt apjáról.

Indulása • Korán jelentkező tüdőbaja is gátolta pályájának kibontakozását. Sok más pályatársához hasonlóan ő is újságíróként kereste kenyerét előbb Debrecenben majd Budapesten. A *Nyugat*nak szinte kezdettől fogva munkatársa volt.

A háborús izgalmak is nagyon megviselték egészségét, rontottak állapotán, mely időnként komoly aggodalomra adott okot. 1915-ben és

1916-ban hónapokat töltött Újtátrafüreden, majd Tátraházán, s a szanatóriumi kezeléseket tetemes összegét Hatvany Lajos állta. Tóth Árpád rövid életébe a szerelem és a családi élet harmóniája lopott be mégis valami boldogságot. Kicsi gyermekébe vetett bizakodása oldani tudta pesszimista hangulatát. A kislány nyiladozó értelme, tehetsége, rajzkészsége valósággal elragadta.

A háborús összeomlás után egy ideig állás nélkül maradt. A trianoni békediktátum után megrendült, úgy érezte, a nemzet sorsa kilátástalanná vált. Csak 1921 őszen jutott álláshoz, *Az Est* című lap meghívta munkatársai közé. Az újságírói robot azonban kimerítette, egyre terhesebbnek érezte ezt a munkát, s mind gyakrabban szorult kezelésre, szanatóriumi kúrákra, hegyvidéki levegőre. Élete utolsó évtizedeiben háttérbe szorulása az irodalomban fokozta magányosságát. A *Nyugat* alig közölt egy-egy költeményt tőle. 1928-ban az egyik budapesti szanatóriumban kezelte magát. November 7-re virradó éjjel halt meg. Temetésén Babits zokogva búcsúztatta. Mindössze negyvenkét évet élt.

MUNKÁSSÁGA

A XX. századi magyar líra megújítói közt van Tóth Árpád is, aki szintén virtuóz formaművészek bizonyult. Markánsan egyéni tulajdonságok jellemzőek valamennyiük költői világára: Adyéra az indulat és ellentmondásosság, Babitséra a kétely és bölcsesség, Kosztolányiéra a játékoság és nosztalgia, Juhász Gyuláéra a mélabú és boldogtalanság, Tóth Árpádéra pedig a **magány** és **világfájdalom**.

A költői egyénisége kialakulásában döntő szerepet játszottak azok a hatások, amelyek a személyiséget életútja során érték. Tóth Árpád sem azért lett a magány és a világfájdalom költője, mert erre való hajlammal született, hanem azért, mert személyes sorsa szerencsétlenül alakult. Korai versei közül a legjellemzőbbek egyike az 1908-ban írt *Meddő órán*. A kilencsornyi költemény olyan lírai önarckép, amelyből árad a magányérzés, a lemondás és nyomorúságos helyzetének tudata.

Kötetei • Legelső verseskötete, a *Hajnali szerenád* csak nagyon későn, 1913 áprilisában jelent meg a *Nyugat* kiadásában. Hat eszterdő verstermésének javát, 43 költeményt gyűjtöttek össze benne.

Második kötete, melyet Hatvanynak dedikált, 1917 áprilisában hagyta el a nyomdát *Lomha gályán* címmel. 35 verset tartalmazott a kötet.

Harmadik s életében utolsó verseskötete 1921. december elején jelent meg (1922-es dátummal): *Az öröm illan*, melyben mindössze 29 vers olvasható.

Utolsó kötetének megjelenését – *Lélektől lélekig* – már nem érte meg. 1928 végén került ki a nyomdából. Ezt a könyvét még saját maga rendezte sajtó alá, s maga is korrigálta. Ez a legterjedelmesebb verseskötete: 59 alkotás található benne. Viszonylag nagyszámú vers maradt hagyatékban is, olyanok, amelyek nem kerültek bele köteteibe.

A kritikus és műfordító • Kiemelkedő Tóth Árpád kritikusi és műfordítói tevékenysége. Recenzióiban, bírálataiban, előszavaiban, cikkeiben elsősorban a kortárs irodalommal foglalkozott. Műfordítóként az európai irodalom XVIII–XIX. századi prózáját és költészetét ültette át magyar nyelvre. Fordított Goethétől, Flauberttől, de lefordította Baudelaire egy teljes kötetét is. Fordításaira a hangulati érzékenység, apró részletek bravúros magyarosításai jellemzőek, bár az is igaz, hogy gyakran a szöveghűség helyett inkább az érzelmi, hangulati világ visszaadására törekedett. A fordítások költészetére is visszahatottak. Leginkább az angol romantika (Byron, Shelley, Keats, Poe) és a francia szimbolizmus mestereinek (Baudelaire, Verlaine, Rimbaud) költészete hatott művészetére. Műfordításait 1923-ban külön kötetben jelentette meg *Örök virágok* címen.

1. Milyen kapcsolatban vannak Tóth Árpád életével a következő helynevek: Arad, Debrecen, Budapest, Újtátrafüred?
2. Ki volt Tóth Árpád szerelme, aki felesége is lett? Ki volt a lányuk?
3. Mely ismertebb lapok közölték verseit?
4. Mely folyóiratnak lett segédszerkesztője 1917-től? Mely lap munkatársa 1921-től?
5. Melyek Tóth Árpád kötetei?
6. Mely kötet tartalmazza Tóth Árpád műfordításait?
7. Mely stílusirányzatok hatottak elsősorban költészetére?

Irodalomelméleti ismeretek

Szinesztézia • Hangulati egyezésen alapuló szókép, egy érzékterület körébe tartozó fogalmat valamely más érzékterületről vett rokon hangulati hatású szóval fejez ki a költő. A metaforával rokon kép, jelentése *együttérzés, összeérzés*.

Kétféleképpen jöhet létre: hasonlósági és érintkezési képzettársításból. A hasonlósági képzettársításban valamilyen fizikai vagy hangulati hasonlóság van, pl. *rikító szín*, az érintkezésen alapuló képzettársításban a szemlélet egységéből születik a szinesztézia, a szemléletben érzéki benyomásként fordulhat elő, pl. *fehér csönd*. A szinesztézia lényegét Baudelaire *Kapcsolatok* című versében így fejezte ki:... *egymásba csendül a szín és a hang s az illat*.

Irodalmi példák: Látás+hallás: *Egy kirakatban lila dalra kelt / Egy nyakkendő*. (Tóth Árpád); ízlelés+látás: *borzongva isszuk a hús őszi holdfényt* (Kosztolányi Dezső)

A sorátlépés (enjambement) (e.: anzsambman) ● Francia eredetű szó. Verstani fogalom. Sorátvétést, szóáthajlást, mondatmegtörést jelent, vagyis a gondolat vagy a mondat átvitele az egyik verssorból, esetleg versszakból a másikba. Olyankor alkalmazzák, ha a versben a sorvég nem esik egybe a mondatvéggel, illetve a sorvég szorosan összetartozó szavakat vág el, pl.: jelzőt a jelzett szótól, állítmányt a határozótól, névelőt a névszótól és így tovább. Az így keletkezett értelmi feszültségnek jelentésgazdagító hatása lehet, de a vers ritmikáját is befolyásolja. Ilyen **sorátlépéssel** találkozunk például Tóth Árpád: *Körúti hajnal* című versében: *Bűvölten állt az utca. Egy sovány / Akác részegen szitta be a drága / Napfényt, és zöld kontyában tétován / Rezdült meg csüggeteg és halovány / Tavaszi kincse: egy-két fürt virága.*

Játékos eljárás a **szóáthajlás**. Egy szó elválasztásával jön létre, pl.: „*tani – tani*” (József A.: *Születésnapomra*). **Sorátvetésről** akkor beszélünk, ha az áthajló mondat a sor elején ér véget. A sorátvetés játékos formája, ha a rím egy elválasztott szó végével esik egybe, pl.: *Néha-néha az ember elbizony- / talanodik, ha versenyt fut a verssel, / egyszerre két lépcsőn rohan le s fel, / le az egyikén, fel a másikon.* (Kálnoky László: *Kettéhasadtan*)

Stílushatása az összetartozó egységek megbontásából, s ennek szokatlan-ságából adódik. A költők főként a viharzó érzések ábrázolására, s néha humorkeltésre használják. A modern versekben igen gyakran előfordul.

Áprilisi capriccio

Aranyos Fodorka fotója, 2009

Az útszél: csupa pitypang,
A bokrok: csupa füttyhang.

Rigó fuvoláz; rája tíz
Zugból is felcsivog a csíz.

Hallgatja még a rest éj
Félálmában a kastély,

Emelve tornyát álmatag,
Mint nyújtózó kart, bár a nap

Elönti friss arannyal. A parkban – rőt aranyhal –	Rügyecskék, zöldacél-rugók, Ó, fuvolás aranyrigók,
Kövér úr sétál lebegő Hassal az édes levegő	Ó, csermelyhangu csízek, Illatos, édes ízek,
Árjában, sportruhája Most szelídség csuhája,	De jó most elfeledni, hogy Az élet rút és vad dolog,
Mert még nem kezdi üzletét, És tőzsdetippektől setét	Hogy itt, amennyi arc van, Megannyi csúnya harc van,
Agyában a mohóság Helyett valami jószág	S hogy botrány lenne, ajajaj, Micsoda cifra, szörnyü baj,
Zsendül, mint egy kis korai Tavaszi virág szirmai,	Ha most, annak jeléül, Hogy tavasszal megbékül
Melyek, sajnos, lehullnak, Ha majd e drága úrnak	Szegénység, bánat, szenvedés, Belépnék e szép kertbe, és
Súlya alatt új és remek Autója bőgve megremeg...	– Áprilisi merénylő – A hájas úrnak fénylő
Ó, áprilisi út-szél, Tréfás, arcomba fútt szél,	Búbjára rábökném szelíd Öklöm vidám barackjait.

Amit a múról tudnod kell!

Tóth Árpád egyre betegobb, egyre fáradtabb már ekkor. Talán ezért jelent neki egyre többet a tavasz, az élet. Különösen április tartozik a kedvencei közé a hónapok közül. Tudjuk, hogy ő is áprilisban született. Ilyenkor, tavasszal a játékra, a tréfára is kapható a költő. „Fuvoláján” szeszélyes, szabad, csapongó capricciót fúj. Szemét, orrát, fülét megtöltik a friss látványok, hangok, illatok, bőrén tavaszi szelet érez és meghökkentő világot villant fel az *Áprilisi capriccio* című versében, amelyik csupa zene a szertelen lüktetésével, vidám hangzásával együtt.

Keletkezése • Az *Áprilisi capriccio* című vers 1927-ből való. A verscím-ben szereplő capriccio (e.: kapriccsió) szó elsősorban a zeneművészet egyik közismert műfaját jelölő kifejezés. Kötetlen formájú, könnyed, csapongó, élet-teli, vidám, esetenként szeszélyesnek tűnő zeneműveket neveznek így.

Szerkezete • A vers kötetlen formájú (a páratlan strófákban 7–7 szótag, a páros szakaszokban 8–8 szótag található soronként), könnyed, csapongó (megállíthatatlanul hömpölyögnek előre a szinte szüntelenül át-áthajló verssorok), életteli, vidám alkotás. A vers 22 kétsoros strófából, negyvennégy sorból áll.

Már a kezdő sorokat olvasva a rímek tisztaságára, csengésére a *tíz – csíz, csízek – ízek, pitypang – füttyhang, rugók – rigók* különleges hangalakjára figyelhetünk fel. Fülünk a játszi szavak nyomán megtelik zenével. A szavak jelentése a tavasz képét jelenítik meg. De Tóth Árpád tavaszi képének előterében egy groteszk figura jelenik meg: egy ormótlan alak, *rőt aranyhal, ...lebegő / Hassal az édes levegő / Árvában...* Nem más, mint egy kövér úr, aki *tőzsdetippektől setét* üzetét fontolgatva sétál, megjelenésével belerondít az idilli képbe. És ha egy pillanatra megérinti is a csönd és a szelídség, ezek olyan idegenek belső világától és környezetétől, mint elegáns *sportruhája* a szegénységet fogadott szerzetes *csuhájától*, s mint a benne fészkelő *mohóság* az emberi *jóságtól*.

A költő érzelmeit, véleményét, állásfoglalását leginkább az az ironikus hangnem fejezi ki, amellyel *A hájas úrnak fénylő / Búbjára az Áprilisi mérenylő* (vagyis maga a költő), aki vidám és játékos, mint ahogy az az alkalomhoz illik *rábökném szelíd / Öklöm vidám barackjait*. Mert *tavasszal megbékül / Szegénység, bánat, szenvedés*. Az egész kaland feltételes módban áll, de a költő elképzeli micsoda *botrány ... cifra, szörnyű baj* lenne mindebből, ha valóban is megtörténne.

Verselésé • Beszédese a rímek elhelyezése. A tavasz képében a sor végén felhangzik a hívás és csendül rá a válasz: *pitypang – füttyhang, út-szél – fűtt szél, zöldacél-rugók – aranyrigók*. De jó elfelejteni ilyenkor, hogy *Az élet rút és vad dolog*. A verssorok világos elrendezésben, párokban követik egymást. Aztán a sorok és versszakok áthajlanak (enjambement) egymásba, pl.: *...a mohóság / Helyett valami jóság / Zsendül...* Ez a versszaképítkezés egy bonyolultabb világ, az *amennyi arc ... megannyi csúnya harc* világának a hangulatát, gondolkodásmódját közvetíti.

Stílusa • A költemény költői stílusa tipikusan impresszionista: a költő pillanatnyi benyomásait rögzíti egy adott pillanat varázsos hangulatában. Szemléletének színes kaleidoszkópjában a külső világ jelenségei elvesztik a merev körvonalait, a színek hangokba olvadnak át. Ez az impresszionizmus elválaszthatatlan a költő személyétől. Nemcsak azért, mert minden egyes apró részletkép az ő szemén, sőt pillanatnyi benyomásán keresztül érzékelteti a külső világot, hanem azért is, mert a költő meleg kapcsolatot teremt a külső világ, a természet mozzanataival. Az áprilisi körpanoráma nem szenttelen leírás, hanem meleg hangulatkép is, és egyúttal hú kifejezője Tóth Árpád elmúlásra érzékeny, rokonszenves egyéniségének.

Enjambement • Az áthajló sorokkal létrehozott könnyedségnek hangulatteremtő szerepe van. Ez a költői eljárás a szöveg áradását érezteti, és még növeli is. Az áthajlás helyzeti fajtáit tekintve itt egy-egy versmondattal végének átcúsúzása figyelhető meg a következő sorba, ez másképpen: **átvetés**. Jelen van az is, amikor egy-egy versmondattal eleje még az előző sor végén helyezkedik el, ez a **hátravetés**.

1. Mi a versszervező téma?
2. Milyennek nevezhetjük a költemény hangvételét?
3. Milyen összefüggés van a cím és a szövegegész között?

4. Gyűjtétek ki a Tóth Árpád-capriccióból a látvány-, illat- és hangélményeket! Beszéljétek meg, hogy milyen szerepet játszanak ezek a versben!
5. Jellemezzétek a költemény egyes szerkezeti egységeit úgy, mintha zenekart kellene szerveznetek! Mikor melyik hangszert szólaltatja meg a költő?
6. Miféle színekkel varázsolja elénk az április képeit Tóth Árpád?
7. Hogyan járul hozzá az *Áprilisi capriccio* zeneisége megteremtéséhez a mű verselése és rímelése?
8. Mi az enjambement?

1. Nézzetek utána a festészetben és a zeneművészetben olyan alkotásoknak, amelyek capricciók, azaz kötetlen formájúak, könnyedek, csapongóak, életteliak, vidámak, kissé szeszélyes hatásúak!

Esti sugárkoszorú

Előttünk már hamvassá vált az út,
 És árnyak teste zuhant át a parkon,
 De még finom, halk sugárkoszorút
 Font hajad sötét lombjába az alkony:
 Halvány, szelíd és komoly ragyogást,
 Mely már alig volt fények földi mása,
 S félig illattá s csenddé szűrte át
 A dolgok esti lélekvándorlása.

Illattá s csenddé. Titkok illata
 Fénylett hajadban s béke égi csendje,
 És jó volt élni, mint ahogy soha,
 S a fényt szemem beitta a szívembe:

Nem tudtam többé, hogy te vagy-e te,
Vagy áldott csipkebokor drága tested,
Melyben egy isten szállt a földre le
S lombjából felém az ő lelke reszket?

Igézve álltam, soká, csöndesen,
És percek mentek, ezredévek jöttek –
Egyszerre csak megfogtad a kezem,
S alélt pilláim lassan felvetődtek,
És éreztem: szívembe visszatér,
És zuhogó, mély zenével ered meg,
Mint zsibbadt erek útjain a vér,
A földi érzés: mennyire szeretlek!

lélekvándorlás – utalás arra a hitre, hogy a halál után a lélek az egyik testből a másikba száll; **áldott csipkebokor** – a *Bibliában* Isten égő csipkebokor képében jelenik meg Mózes prófétának

Amit a múról tudnod kell!

Az *Esti sugárkoszorú* a hitvesi költészet egyik legszebb darabja a magyar irodalomban. A költemény szövege sehol sem árulja el, de tudnunk kell, hogy feleségéhez írta a költő házasságuk hatodik évében. Tóth Árpád sok költeményt írt, amelyek címében is szerepel az est. Ebben azonban nem az esti órák szomorúságra intő sötétje uralkodik, hanem a fokozatosan elmélyülő szeretet.

Keletkezése • A vers 1923-ban született, és az 1928-as posztumusz kötetben, a *Lélektől lélekig*ben jelent meg. Műfaja gyönyörű szerelmi vallomás, magasztos hangnemű, patetikus elégico-óda. Címében az este és a sugárkoszorú a fény és az árnyék ellentétére, illetve egymásba olvadására is utal. A sugárkoszorú mint fénykoszorú a glória jelentését is felidézi. Ezenkívül a cím megnevezi a versben megjelenő időpontot, és kiemeli a vers legfontosabb motívumát.

Vershelyzet • Az alkony impresszionista leírása, az elmosódott kontúrok, hamvas út, halvány ragyogás, színek, fények illattá és csenddé váló összeolvadása, szinesztéziás kifejezések adnak hangulati hátteret.

Szerkezete • Három nyolcsoros strófa. Az **első versszak** olyan élményt rögzít, amely egy szerelmes esti séta pillanatnyi benyomásából fakad: a fény lassú eltűnésében elmosódnak a tárgyak éles körvonalai, súlytalaná, lebegővé válik a világ, majd a fény hirtelen megfogyatkozásában holttestként elzuhanó árnyak (*mintha kísértetek lennének*) teszik egy pillanatra komorrá, ijesztővé, lidércessé a hangulatot. A menekülő fény csak a kedves haját fonja körül sugárkoszorújával. S itt már megkezdődik a varázslat: a kezdeti látvány látomássá alakul át. A sugárkoszorú már nem földi lény, hanem a középkori szen-

tek rajongó ámulása, glóriája, s a lélek bővült állapotát további szinesztéziák egészítik ki.

A pillanatnyi csoda a **második strófában** tovább mélyül: az illat *titkok illatává*, a csend a *béke égi csendjévé* lényegül át, s mindkettő mennyei fényben ragyog. Aztán kép, szín, minden eltűnik, s kibuggyan a rajongó vallomás: *És jó volt élni, mint ahogy soha. Az elragadtatott boldogság önkéntelen, akaratlan megnyilatkozatása ez, s aki azt a rajongó boldogságot adta, már nem földi lény, hanem a bibliai égő csipkebokorban megjelenő Isten, túlvilági lélek. A szerelem valami léten túli létbe, testetlen égi érzésbe váltott át. Az igézet mámoros pillanata az időtlenbe lendült.*

A **harmadik versszakban** a kedves érintésére a lírai én visszazökken a valóságba, *Egyszerre csak megfogtad a kezem*. A végtelen távlatokba nyitó álmodozás véget ér, a földöntúli rajongás kiegészül a legszebb földi érzéssel, két ember szerelmi boldogságával, s szerelmet vall feleségének a legegyszerűbb módon, mégis magasztosan fogalmazza meg a *földi érzést: mennyire szerlek!*

Stílusa • Az *Esti sugárkoszorú* című vers egyike a legteljesebb mértékben kiforrott impresszionista költeményeknek. Csodálatos egyszerűséggel, pompával kapcsolódik a természet, a lenyugvó nap keltette fényjelenség a lelki tájjal, a kedves iránt érzett szerelemmel. Az esti séta, a szerelmes közelsége mind előhívói lehettek e pillanatnyi látomásnak. Tóth Árpád egy egyszeri, pillanatnyi élményt örökített meg, s tett egyúttal mások számára is felidézhetővé.

Kifejezőeszközök • Pillanatnyiságra utaló képek (a *még* és a *már* átmenetének ellentéte az első versszakban), a pillanatnyi idő örökkévalóságnak érzékelése az utolsó versszakban: *És percek mentek, ezredévek jöttek*, az illat, a csend és a színek egymásba olvadására utaló képek, a szinesztéziák, pl.: *Titkok illata / Fénylett hajadban s béke égi csendje*. Az út, amely az emberi élet, a meghatározó érzelmek: a szerelem, a kétségbeesés, a gyász végigjárásának ősidőktől fogva jelen lévő metaforája. A hamvas út lassú, szinte mozdulatlan kepe után *árnyak teste zuhan át a parkon* gyors, hirtelen mozgással. A fény „megváltozása” az impresszionisták és Tóth Árpád költészetében is oly gyakori *szinesztéziákban* nyeri el kifejező erejét (*finom, halk sugárkoszorú, halvány, szelíd, komoly ragyogás, illat és csend*). Az enjambement-oknak is az állapot, a hangulat kifejezésében van szerepük. Az ellentétek jelen vannak a hanghatásokban, de a színekben is. Az egymást kiegészítő érzékek szinesztézia-láncolata az egész verset áthatja.

Üzenete • Csakúgy, mint ősszel, este is meghal egy kicsit a természet, de reggel újraébred. Ily módon a másodpercek alatt átélt jelenségek, történések is összekapcsolódnak a végtelennek tűnő földi élettel. A rész csak időtartamában tér el az egésztől, történéseiben nem. Mint a hópehely, amelyet bármikorára nagyítunk, mindig ugyanolyan marad. Az utolsó sor a költő mély humanizmusáról tanúskodik. A szerelem földi érzés, amit erősíthet a természet harmóniájával, a béke csendjével való azonosulás. Az *út* metafora most az ereket jelképezi, amikben a kedves érintésére indul meg a vér, az újjászületést, az örök körforgást folytatva.

1. Mikor, és milyen alkalomból írta Tóth Árpád az *Esti sugárkoszorú* című verset?
2. Milyen hangulat uralkodik a versben?
3. Mely érzetcserek fejezik ki az átmenetet a nappalból az éjszakába?

4. Milyen vallásos hiedelemre és bibliai részletre utaló jelkép fordul elő a versben?
5. Hogyan válik látomássá a látvány?
6. A 3. versszakban melyik részlet utal arra, hogy a szerelem és az örökkévalóság összetartozik?

1. Mit hangsúlyoz az utolsó sorban a földi érzés? Keresd ki a helyes választ a következőkből: a) az égi erők részesítik kegyeikben a földi embert; b) az embereknek semmi közük az égi jelenségekhez; c) a szerelmes férfi arról vall, hogy rendkívüli élménye nem álom, hanem valóság! Válaszodat indokold meg!

JUHÁSZ GYULA (1883–1937)

Juhász Gyula)

A nyugatosok közül **Juhász Gyula** sorsa volt a legtragikusabb, a legnehezebb. A század eleji nagy irodalmi fellendülésnek egyik vezető lírikusa. Babits Mihály felfedezője, de a *Nyugat*nak már nem tartozott az élvonalába, s az első évek után verseinek zöme vidéki lapokban, folyóiratokban jelent meg. Derékba tört írói karrierjének, életének egyik döntő oka lehetett örökös vidéki „száműzetése”, az eleven szellemi központtól való távolsága, elszigeteltsége.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, iskolái • 1883. április 4-én született Szegeden. Édesapja postai távirtdatiszt volt, s korán meghalt gerincvelő-sorvadásban. E szörnyű örökletes betegség réme állandó fenyegetésként nehezedett Juhász Gyula életére, s gyakran úgy érezte, hogy egyre súlyosbodó idegbaja tragikus apai örökség. Állandó depresszióval¹ küszködött.

Iskolái • Elemi iskoláit és gimnáziumi tanulmányait is Szegeden végezte. A hatodik osztály után mélyen vallásos édesanyja hatására kispapnak jelentkezett a váci piarista rendházban. Az itt eltöltött nyolc hónap (1899. augusztus – 1900. május) nagyon komoly megpróbáltatást jelentett számára, s már itt „a vallás kaszárnájában” is érhettek lelki sérülések. Otthagytta a papnevelvét, s Szegeden folytatta a középiskolát. 1902-ben érettségizett.

Ősszel a budapesti egyetem bölcsészkarára iratkozott a magyar–latin szakra. Az egyetemi négy év életének egyik legkiegyensúlyozottabb, boldognak mondható szakasza volt. Tehetségével és műveltségével kitűnt társai közül, tanárai nagy tudományos karriert jósoltak

Összel a budapesti egyetem bölcsészkarára iratkozott a magyar–latin szakra. Az egyetemi négy év életének egyik legkiegyensúlyozottabb, boldognak mondható szakasza volt. Tehetségével és műveltségével kitűnt társai közül, tanárai nagy tudományos karriert jósoltak

¹ *depresszió* – pszichés eredetű betegség, lehangoltság, melankólia, a tevékenység korlátozódása, a gondolkodás beszűkülése, öngyilkossági hajlam és más tünetek kísérik

neki. A híres Négyesy-szemináriumokon őt tekintették a legtehetségesebbnek, hat féléven át ő volt a „stílusgyakorlatok” titkára, ő állította össze hétről hétre a felolvasások rendjét.

A tanár • Babitshoz hasonlóan őt is vidékre helyezték a tanári oklevél kézhez kapása után. Ezzel a nagy reményeket, becsvágyakat tápláló életút már a kezdet kezdetén valósággal kettétört. 1906 őszén az ország egy távoli zugába, Máramarosszigetre (ma Románia), a piarista gimnáziumba kapott tanári kinevezést. 1907 őszén Lévára (ma Szlovákia) került tanárnak. A tanárságot ő is száműzetésként élte meg. Már október 3-án szó nélkül hátat fordított iskolának, városnak, Budapestre utazott. A Lánchídról a Dunába akart ugrani, amikor egyik ifjúkori szerelme véletlenül arra járt, s közölte vele, hogy Szegeden megjelent régen várt első kötete. Ezután hazament édesanyjához Szegedre.

1908. február 14-én Nagyváradra érkezett, ahol a premontrei (franciai eredetű katolikus szerzetesrend) gimnáziumban ideiglenes tanári beosztást kapott. Várad pezsgő élete kedvezően hatott rá, depressziójából lassan kilábalt, örömmel látott a munkának. Egyedül itt érezte igazán jól magát. 1908 és 1911 között élt itt. Bekapcsolódott a város élénk szellemi életébe, itt kezdte szervezni a fiatal költők antológiáját, *A Holnapot* (1908–1909). Részt vett a *Holnap Társaság* megalapításában, bekapcsolódott a helybéli Szigligeti Színház életébe. Itt ismerte meg a jelentéktelen és nem túl szép Sárvári Annát, akiből később olyan eszményképet varázsolt az *Anna-versekben*, amilyen Beatrice vagy Laura lehetett.

A premontreiek felmondása után (1911 februárjában) többszöri kérvényezés következtében Szakolcára került. Két tanévet tanított itt, bár fél év elteltével már áthelyezését kérte. Végül Makóra került az állami főgimnáziumhoz. Idegbetegsége, megalázó mellőzöttsége miatti depressziója súlyosabbra fordult. 1914. március 14-én váratlanul Pestre utazott. Egy szállodában mellbe lőtte magát, de az orvosoknak sikerült megmenteniük. Itt ismerkedett meg a fiatal, huszonöt éves, intelligens és bájos Eőrsi Júlia újságíróval. Ő volt az első nő, aki viszonzta a költő szeretetét, törődött vele, s megpróbált rendet teremteni széthulló életében.

A háborús évek • A háborúban betegsége miatt nem vett részt. 1917-ben végleg felhagyott a tanítással, hazaköltözött szülővárosába. Majd különböző helyi lapoknál újságíróskodott, és bekapcsolódott a szegedi irodalmi élet szervezésébe. A kezdeti lelkesedés után hamarosan kiábrándult a háborúból, megrendítette a szenvedések, a háború okozta veszteségek élménye. Gondolkodására erősen hatottak a baloldali eszmék, a forradalmak rövid időre még depressziójából is kiragadták. A tanácsköztársaság idején még politikai szerepet is vállalt, nagy terveket szőtt a népművelés megszervezéséről, a színházi kultúra terjesztéséről.

Közéleti szerepvállalása miatt később őt is súlyos támadások érték. Rá is jellemző az az ambivalencia (ellentétes érzelmek együttes megnyilvánulása, egy időben két irányban való érvényesség), mely kortársainál is megfigyelhető: erkölcsi kötelességének érezte, hogy a forradalmak idején szerepet vállaljon, ugyanakkor Trianon számára is az ország végromlásának, pusztulásának fenyegetését jelentette.

Az utolsó évek • A húszas évektől súlyosbodott betegsége. Valósággal menekült az emberek elől, és tudatosan készült öngyilkosságára. Újra meg újra öngyilkossági kísérleteivel hívta ki a sorsot maga ellen. 1934 őszéig még írt verseket, az utolsó három évben azonban végleg elhallgatott. 1937. április 6-án ismét nagymennyiségű altatót vett be. Eszméletlen állapotban szállították be a szegedi idegklinikára, de ezúttal már nem tudtak rajta segíteni.

MUNKÁSSÁGA

Kötetei • Első verseskötete 1907-ben jelent meg Szegeden *Juhász Gyula versei* címmel. A megjelenés hírére szerencsére lemondott öngyilkossági szándékáról (egy darabig).

Második verseskötete 1915 januárjában jött ki *Új versek* címmel (1914-es dátummal). A háborús összeomlás, az őszirózsás forradalom s az utána következő történelmi változások kiragadták – átmenetileg – depressziójából. Gyors egymásutánban újabb verseskötetek hagyták el a sajtót: *Késői szünet* (1918. szeptember), *Ez az én vérem* (1919. június), *Nefelejcs* (1920. december – 1921-es évszámmal). Következő verseskötete 1924 decemberében látott napvilágot *Testamentum* címmel, 1925-ös évszámmal.

1929 januárjában az elsők között kapta meg a 4000 pengős Baumgarten-díjat¹, s a következő évben másodszor is elnyerte ezt. 1929 márciusában még megjelent *Hárfa* és *Holmi* címmel válogatott műveinek verses és prózai gyűjteménye, de a költő már élőhalott, alig tartott kapcsolatot a külvilággal. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagjaitól származott az a gondolat, hogy ki kellene adni Juhász Gyula évek óta összegyűlt költeményeit. Így jelent meg lelkes barátai támogatásával 1935 augusztusában utolsó könyve: *Fiatalok, még itt vagyok*.

Önéletrajzi jellegű kisregényét, az *Orbán lelkét* 1924-ben írta. A Szokolcán töltött rövid idő tanári élményeit írta meg. Ez a szlovák városka Pozsonytól északra, a Morva folyó bal partján fekszik, s tényleg a fővároshoz képest a „világ végén”, az „isten háta mögött” van. Szokolca itt a Végvár nevet viseli, a regény hőse pedig Orbán Gergely, aki a hozzá méltatlan körülmények közül az öngyilkosságba menekülne, de nincs hozzá elég bátorsága. Csak szenvedni tud, s az a

¹ *Baumgarten Ferenc Ferdinánd* (1880–1927) esztéta alapította végrendeletében a megalkuvást nem ismerő, anyagi szükséglet szenvedő írók számára. Kurátora (döntnöke) Babits Mihály lett.

meggyőződés alakul ki benne, hogy „...a szenvedés az egyetlen forma, amellyel a sors és az emberek mostohasága és ostobasága ellen” védekezhet. Hiába sóvárog valami elérhetetlen után, az íróasztalán tornyosuló százhusz darab magyar-latin dolgozat ráébreszti a komor valóságra.

A szakolcai két tanév gazdagította költészetét is. Itt születtek az *Anna-versek*, a reménytelen vágyakozás és a viszonzatlan szerelem versei. Életrajzából tudjuk, hogy Váradon ismerkedett meg nagy szerelmével, múzsájával, szerelmi költészetének fő ihletőjével, a szőke Sárvári Anna színésznővel. Az Anna-szerelemnek valójában nem is volt élményi alapja, csak a költő egyre távolodó emlékeiben légiésült-finomult Anna alakja dallá, költészetté, halhatatlan Múzsává, s reá borította „örök vágyból szőtt tündérpalástját”. A versekben megszólaló rajongás a legnépszerűbb szerelmi költők egyikévé tette Juhász Gyulát.

Költészetének jellemzői • Juhász Gyula egész életén át boldogtalan volt, társtalan magánya sohasem oldódott fel, s a „végekre” való száműztetése, tragikus betegsége meg pesszimista kedélyvilága csaknem a kezdetektől fogva rányomta bélyegét verseire. Egyéni sors és lírai témavilág talán egyetlen modern költőnk esetében sem forrott annyira össze, mint Juhász Gyula művészetében. Így lett lírájának alaphangja a mélabú, a rezignált (csüggedt, lemondó) bánat, ő maga pedig „az elérhetetlen nosztalgiák és a kiapadhatatlan szomorúságok legtisztább hangú költője” (Vargha Kálmán: *Juhász Gyula*. Gondolat. Bp., 1968. 176. o.).

A korszak költői közül Juhász Gyulára hatott talán legerőteljesebben a francia impresszionizmus, elsősorban Paul Verlaine. Költészetének meghatározói a különböző hangulatok, nosztalgikus élmények, tájak. Kedvelte az egyszerű dalformákat, a szonettet, dalaiban az impresszionizmus-szimbolizmus mellett a magyar dalköltészet hagyományai is fellelhetők.

A költemények hangulati elemei, érzelmi telítettsége gyakran meghatározóbb, mint gondolati tartalmuk. Ez a Verlaine költészetében is megfigyelhető módszer, tudatos költői megoldás, Juhász Gyula verseire is a formai tökéletességre, zenei megkomponáltságra való törekvés a jellemző. A zeneiség, hangulatiság mellett költői nyelvét a kihagyásos, balladisztikus szövegalkotás és az erőteljes képiség határozza meg.

Képi világában jelentősek a szimbólumok. Az ő szimbolizmusa azonban, szemben Adyével, szorosabban kötődik a jelképpé váló tárgyhoz, személyhez, gondolathoz. Szimbólumai a valóság mélyebb értelmű, tartalmasabb megfelelői. E téren a francia parnasszista költők hagyományait követi. Egyes alkotásaira a pátosz (ünnepélyesség, emelkedettség), himnikus hangvétel és a meggyőző erő is jellemző (pl.: *Testamentum*, *Magyar táj*, *magyar ecsettel*, *Himnusz az emberhez*). Rendkívül termékeny költő volt.

Verseinek hangulatvilágát a tragikus magány, a nosztalgikus múltba fordulás és az eszmények határozzák meg. Gondolatrendszerére, alkotásaira a sokrétűség, ellentmondásosság jellemző. Erősen befolyásolták a vallásos eszmék, filozófiák is.

Költészetének tematikáját négy fogalomkörrel lehet meghatározni:

SZERELEM	MAGYARSÁG	VALLÁS	ÉN-VERSEK
Anna-versek	magyarság-versek	istenes versek	én-versek
<i>Milyen volt..., Anna örök</i>	<i>Magyar táj, magyar ecsettel, Tápai lagzi</i>	<i>Az élet hegyén, Tápai Krisztus</i>	<i>Testamentum</i>

1. Hol helyezkedik el Juhász Gyula a magyar költők sorában?
2. Melyek Juhász Gyula életének főbb állomásai?
3. Miért tekintette a tanárságot száműzetésnek? Ki érzett ugyanígy kortársai közül?
4. Mi a címe annak a Nagyváradon megjelent antológiának, amelynek szerkesztésében Juhász Gyula aktívan részt vett, és amelyben versei is megjelentek?
5. Milyen versei születtek a Szakolcán töltött évek alatt?
6. Melyik kisregénye dolgozza fel szakolcai tanári élményeit?
7. Miben különbözik Juhász Gyula szimbolizmusa Adyétól?
8. Hogyan csoportosítanád Juhász Gyula verseit?

Irodalomelméleti ismeretek

Szonett • Tízennégy soros jambikus lejtésű költemény, itáliai eredetű versszerkezet. Hangzása kivételes (Virág Benedek elnevezése: *hangzatka*). Kötöttsége nagy fokú, ezért a legintenzívebb, ambivalens lírai tartalmak kifejezésére a leghatásosabb. Szakasztagolása a leggyakrabban 4+4+3+3, a négy soros strofa a *quartina*, a háromsoros a *terzina*.

Az alaptörvényektől való eltérések száma és mértéke idővel megnőtt, a szabad vers korában már akár minden 14 soros vers szonettnek tekinthető.

A versforma két klasszikusa: Petrarca és Shakespeare.

Petrarcánál az alapforma: abab / abab / cde / cde (vagy: cdc / dcd).

Shakespeare-nél az alapforma: abab / cdcd / efe / fgg.

Tájvers • A leíró költészet egyik műfajcsoportja. A tájvers az epika-líra határán álló műfaj. Egyrészt egy táj bemutatását tartalmazza, másrészt a költőnek a tájhoz fűződő érzéseit, a táj hatására keletkezett gondolatát tárja fel.

Azok a művek tartoznak ide, amelyek nem kizárólag, de meghatározó mértékben az embert körülvevő élő és élettelen természeti környezetet jelenítik meg, beleértve az ember által alkotott épületeket, tárgyakat. A természet-leírás része is lehet egy nagyobb műnek.

A szoros értelemben vett tájköltészet Európában a felvilágosodás és a romantika szülötte, ekkor fedezik fel a költők a természeti környezet valódi arculatát, s azt a lehetőséget, hogy ez saját érzéseik, hangulataik kifejezésére kiválóan alkalmas. A tájköltészet a XX. században is jelentős, de gyakrabban kapcsolódik más témakörökhöz.

A magyar irodalomban a tájköltészet megjelenik Janus Pannonius, Balassi Bálint, Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Fazekas Mihály, Berzsenyi Dániel költészetében, a tematika azonban Petőfi Sándor életművében teljesedik ki (*Az alföld, A csárda romjai, A Tisza, A puszta télen, Kiskunság*). A XX. században megváltozik a tájlíra jellege (Juhász Gyula *Tiszai csönd, Magyar táj, magyar ecsettel, Magyar nyár, József Attila Nyár, Holt vidék, Külvárosi éj, Téli éjszaka*).

Magyar táj, magyar ecsettel

H. Molnár Magda: *Magyar táj, magyar ecsettel*, 2008

Kis sömlyék szélén tehének legelnek,
Fakó sárgák a lompos alkonyatban,
A szürke fűzfák egyre komorabban
Guggolnak a bús víz holt ága mellett.

Távolba néznek és a puszta távol
Egy gramofon zenéjét hozza nekik,
Rikácsolón, rekedten iderémlik,
A pocsétában egy vén kácsa gázol.

Az alkonyat, a merengő festő fest:
Violára a lemenő felhőket
S a szürke fákra vérző aranyat ken,

Majd minden színét a Tiszának adja,
Ragyog, ragyog a búbanat iszapja.
(Magyar táj: így lát mélán egy magyar szem.)

sömlők – mocsaras, ingoványos, süppedékes terület; **pocséta** – pocsolya, sár

Amit a múról tudnod kell!

Juhász Gyula számos művében a magyarság téma a társadalom sorskérdéseivel kapcsolódik össze. Végtelen érzékenységgű bánatlírájában is egyéni szint jelentenek a tápai és a szegedi tájjal összefonódó szimbolikus versei, a nagy feszültségű modern népi életképei. Az alföldi vidék, a tárgyi környezet egyszerre külső és metaforikus belső táj is ugyanúgy, mint József Attila nagy gondolati költeményeiben. A költő a maga érzésvilágát rávetíti a tájra, *a bánatos rónákat bús testvéreivé* humanizálja, amelyek *mindég elértették* az ő romantikusan, nagy bánatát. Verseinek erős hangulati töltésében zéttéphetetlenül egybeforr egyén és szülőföld.

Keletkezése • A vers 1912-ben keletkezett Szakolcán. Életrajzából tudjuk, hogy itt kapott tanári állást. A felvidéki faluban nem találta a helyét, hiányoztak a barátok, hiányzott az irodalmi élet, és hiányzott a szerelem. A költő, aki egyébként is hajlamos volt a depresszióra, most magába roskadt.

Műfaja, címe • A vers formája szonett. A vers az alföldi tájat, a Tiszapartját mutatja be. Ám ez a táj sivár, elhanyagolt, semmi szépség nincs benne. A vers mégsem hagyományos tájkép, ezt a címben kétszer is megismételt *magyar* jelző mutatja. A táj valóban magyar, az őt szemlélő magyar költő a saját érzéseit vetíti ki a tájra. Így válik a tájlíra a költő sivár, kiábrándult hangulatának tükörképévé.

Szerkezete • A verset két nagy részre lehet osztani.

I. rész: 1–2. vsz.: ez valóságos tájat mutat be, bár itt is erősen érződik, hogy a költő a saját depressziós hangulatán át lát mindent (*fakó sárga, lompos alkonyat, komor, bús víz, holt ág*). A tájat a reménytelenség hatja át.

Az 1. versszakban a jelzők festik meg a tájat (*fakó, lompos, szürke, bús, holt*). A fűzfák nem magasba törnek, vagy lehajolnak a vízhez, ahogy azt a költők láttatni szokták, hanem egy furcsa, leszorított állapotban guggolnak. A lompos alkonyat az elhanyagoltságra utal. A 2. versszakban a látvány helyét a hangok veszik át. A közelebbi faluból egy vén kacsá rikácsoló hangja hallatszik, a távoli városból pedig a gramofon hangja szól. A XX. századi eszköz sem nyújt azonban felüdülést, reményt a költőnek, hiszen a gramofon hangja is elnyűtt, rekedt, rikácsoló (*Rikácsolón, rekedten iderémlik*). Az *-r, -k, -cs* más-salhangzók bántó hangja adja vissza a táj lehangeltségét, elhanyagoltságát.

II. rész: 3–4. vsz.: ebben a részben a költő belső látásmódját ismerjük meg. A lompos tájba egy kis vigaszt, egy kis szint nyújt az alkony varázsa. A fakó színek helyére az impresszionisták kedvenc színei, a viola és az arany kerül. De ez sem tökéletes, hiszen az arany vérzik. Az elfolyó vérről folyik el a költő élete is. Az alkonyi fényben felragyogó iszap sem igazán a szépséget jelenti. A búbanat iszapja inkább az emberi lélekben felhalmozódó szomorúság,

amibe belesüllyed az ember. *Sömlék, pocseták és kácsák* nem teremnek máshol, csakis itthon. Pontosan felidézük ezek a szavak a helyszínt, a Tiszát, a tájat. A táj pusztulásával az ott élő emberek is megváltoznak, mert körbe nézve végtelen keserűséget tapasztalnak. Az emberek rossz közérzete vetül a tájba, amely a költő számára a szomorúság földjévé lett.

Stílusa • A vers impresszionista stílusú. Mindjárt a címében feltűnik az első jellemzője: magyar ecsettel. Vagyis egy tájképet fogunk látni. A szonett második részében ez a kép még határozottabbá válik. Egy metaforával magát az alkonyt nevezi meg festőnek a költő. Ez a festő ráadásul impresszionista is, hiszen az impresszionisták által kedvelt témákat és színeket jeleníti meg. A legkedveltebb téma az alkony és víz (*Fakó sárgák a lompos alkonyatban; Az alkonyat, a merengő festő fest; ...minden színét a Tiszának adja*). A legkedveltebb színek közé tartozik a viola és az arany (*Violára a lemenő felhőket / S a szürke fákra vérző aranyat ken*).

A festményekre jellemző az állókép, amelyet a nominális stílus alkalmazásával ér el a költő, vagyis kevés az ige, és sok a névszó. A 78 szóból mindössze 12 az ige, 43 a névszó. A versben szereplő igék passzívak (*guggolnak, néznek, iderémlik, ken, adja*).

Verselése • A verselése időmértékes, jambusok építik fel. Rímképlete: abba, cddc, eef, ggf.

Üzenete • A cím és az utolsó sor szinte teljesen megegyezik, mintegy keretbe foglalja a verset. A négyyszer megismételt *magyar* jelző ítéletet mond a magyarokról, Magyarországról. Akárcsak Adyánál a magyar Ugar, itt is az elmaradottságot jellemzi a magyar táj.

1. Milyen érzéseket fogalmaz meg a költő a *Magyar táj, magyar ecsettel* című versében?
2. Értelmezd a vers címét! Mi a műfaja? Ismételd meg a szonetről tanultakat!
3. Keresd ki a versből azokat a jelzőket, amelyek a mozdulatlanságra utalnak!
4. Vázold a vers szerkezetét!
5. Értelmezd az utolsó sor jelentését a vers egészében! Mi a zárójel szerepe?

Milyen volt...

Milyen volt szőkesége, nem tudom már,
De azt tudom, hogy szőkék a mezők,
Ha dús kalásszal jó a sárguló nyár
S e szőkeségben újra érzem őt.

Milyen volt szeme kékje, nem tudom már,
De ha kinyílnak ősszel az egek,
A szeptemberi bágyadt búcsuzónál
Szeme színére visszarévedek.

Milyen volt hangja selyme, sem tudom már,
De tavaszodván, ha sóhajt a rét,
Úgy érzem, Anna meleg szava szól át
Égy tavaszból, mely messze, mint az ég.

Sárvári Anna

Amit a műről tudnod kell!

1908-tól 1911-ig a nagyváradai premontrei gimnáziumban tanított Juhász Gyula magyar-latin szakos tanárként. Nagyváradon ismerte meg Sárvári Annát, abban a városban, ahol nem sokkal előtte Ady és Léda talált egymásra. Juhász Gyula szerelme viszonzatlan maradt. A távolról csodált Anna színésznő volt, alig ismerte a költőt. Jóval később tudta meg, hogy a költő *Anna-versei* neki és róla szólnak. A legszebb költemények nem is Nagyváradon születtek, hanem később, amikor a költő már máshol élt.

Keletkezése • Szakolcán írta 1912-ben a versét. A benne ábrázolt érzés már nem a szerelem, hanem az emlékezés a szerelemre. Juhász Gyula impresszionista hangulatlírájának szépségét csodálhatjuk meg a költeményben. Az elégikus dal szövegéből nyilvánvaló, hogy télen írta Juhász Gyula, hiszen a tél hiányzik a felvillantott évszakokból. Az emlékképek a nyár, az ősz, a tavasz színeivel, hangjaival idézik fel Annát.

Témája, címe • A szerelem elmúlásának fájó érzése. Nincs szó benne szerelmi vallomásról, csupán a költő egyre halványodó emlékei között kutat, bánatosan elmerengve. Címe, a *Milyen volt...* kérdő mondat nem kérdőjellel, hanem három ponttal zárul, így a tűnődés hangulatát teremti meg.

Szerkezete • A vers szerkezetében hármas tagolást eredményez az, hogy háromszor lendül neki az emlékezésnek a költő. A három szerkezeti rész egybeesik a versforma három strófájával. A részek képei természeti képek, az évszakváltást követik.

A költemény mindössze 12 sorból áll, keresztrímes jambusokból épül fel. Mindhárom azonos felépítésű strófa tétova kérdéssel indít. Miután először szólal meg a *Milyen volt...* bizonytalan kérdése, az önvád hangjai csendülnek fel: *nem tudom már*. A *de* kötőszó azonban tiltakozást fejez ki a feledés ellen, s a természet képeiben rögtön fel is elevenednek a szeretett nő vonásai. Az évszakok impressziói idéződnek fel: a *nyári búzamezőben* Anna szőkeje, a *szeptemberi égben* szeme kékje, a *tavaszi rét sóhajában* Anna hangjának selyme. A feledés elleni tiltakozás lassan mégis elerőtlenedik. Míg a költő az első versszakban még határozottan állítja, hogy *újra érzem őt*, a második versszakban *visszaréved*, s végül már csak annyit mond: *úgy érzem*, s ez elbizonytalanodást jelez. Vagyis Anna alakja a földtől az égig, az égtől a messzi végtelenbe nő, a verszárlatban pedig az őszből az emlékezés örök tavaszába vetítődik.

Kifejezőeszközök • A versben hétköznapi szavak kelnek életre, a szinestéziák (*hangja selyme, meleg szava*) és a szövegösszefüggés hatására jelentésük feldúsul. A költemény második felében a megsokasodó alliterációk révén a vers még zeneibbé válik, a sorok valósággal muzsikálni kezdenek. A természeti és szerelmi emlékek erősítik egymást: a táj olyan szép, mint Anna; Anna olyan szép, mint a táj. A vers hangulata rezignált, mélabús, de a lemondó bánatot az impresszionista ragyogás sugározza be. A szerelem emléke és a hazai táj szeretete összekapcsolódik ebben az elégikus

költeményben, s a két motívum együttes hatását fölerősíti a rímszerkezet (a b a b) is.

Üzenete • Kosztolányi távolodó emlékeiben légiesülhetett Sárvári Anna kisszerű alakja halhatatlan műzsává, az ifjúság, az el nem ért szerelem örök jelképévé. A költő újra és újra bizonyítja, mindenekelőtt magának, hogy immár nem lehet kiforgatni jogos birtokából. Anna elveszhetett, de az érzés, amit ébresztett, önálló életre kelt, hidat alkotott a költő szűkös élete s a végtelen lét között. Így több önmagánál: őrizi az emléket s az élet lehetőségeit is jelképezi. Ezért idézi *szőke haj* helyett a *szőkeséget*: nem egyetlen konkrét vonást, hanem a lét egészére vonatkoztatható tulajdonságot. Azért elvontak a főnevek is, hogy ne csak egy tájat, hanem az élet nyarát s a lét egét jelentsék.

1. Mit tudsz a vers keletkezéséről?
2. Mitől szép ez a vers szerinted?
3. Milyen a hangulata?
4. Milyen stilisztikai elemeket ismersz fel a versben?
5. Gyűjtsd össze a természeti képeket, amelyek a költő számára Anna emlékét idézik!
6. Szerinted miért a tavasz képeivel zárul a vers?
7. Mi az üzenete?

1. Olvasd el az *Anna örök* című verset! Mi a közös a két versben? Észrevételeidet fogalmazd meg rövid esszében!

KARINTHY FRIGYES (1887–1938)

A *Nyugat* első nemzedékének kiemelkedő alakja, a komikus irodalmat magas művészi szintre emelő író – **Karinty Frigyes**. Költőnek, elbeszélőnek, műfordítóknak készült, de pályája humoros-szatirikus irányba fordult, s elsősorban mint humorista lett közismert az olvasók körében. Mindig fájt neki, hogy a kortársak egy része és a közönség a szórakoztató s nem az elgondolkodtató, filozofikus író látta benne. „*Ez a marha volt köztünk az egyetlen zseni*” – mondta tréfásan, de nagy elismeréssel Kosztolányi Dezső róla. Karinty számos nyilatkozatából kiderül, hogy irodalmi tevékenységét ujjgyakorlatoknak, előkészületnek tekintette a majdani Nagy Mű megalkotásához, mely bölcséleti mélységével el fogja kápráztatni a világot.

Karinty Frigyes

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, iskolái • 1887. június 25-én született Budapesten értelmiségi családban. Édesapja a Ganz-gyár tisztviselője, négy nyel-

ven tudó levelezője volt. A család felvilágosodott, a művészetek iránt fogékony légkörében nőtt fel a leendő író öt testvérével együtt. Életének első súlyos csapása, mely mélyen ható lelki sérüléseket okozhatott benne, édesanyjának korai halála volt (1893). Még nem töltötte be a hatodik évet, az édesanyjáról csak kevés és hézagos személyes emlékei maradhattak, de hosszú éveken át nyomasztotta az anya hiányának fájó érzése.

Iskolai tanulmányait a Markó utcai főreálban kezdte, de franciából megbukott, így a Wesselényi utcai polgáriba írárták át, majd viszsza került a gimnáziumba, ahol még két alkalommal szerzett elégtelen osztályzatot év végén: mértanból és mennyiségtanból. Ettől függetlenül tanárai éles eszű, tehetséges ifjúként jellemezték. Karinthy hoszszúnak és unalmasnak találta az iskolát, jobban érdekelte az irodalom.

A középiskola befejezése után (1905-ben érettségizett) beiratkozott a műgyetemre, eközben látogatta az orvosegyetem előadásait, tagja volt a híres Négyesy-szemináriumnak, sokat és sokfélét olvasott. Szertelen érdeklődésének köszönhetően nem tudott dönteni a tudományterületek között, s hiába kezdte meg tanulmányait több fakultáson, vizsgát nem tett sehol. Megmaradt zseninek ahelyett, hogy doktorátust szerzett volna. Enciklopedikus műveltségének természetesen ez felelt meg leginkább. Tudását az irodalom szolgálatába állította, újságíró lett.

Az újságíró • 1906-ban jegyezte el magát az újságírással. Ebben az évben ismerkedett meg Kosztolányival, Csáth Gézával. Az ideg orvos Csáth vezette be Karinthyt a freudizmusba¹ (e.: frajdizmus). 1907–1908-tól kezdve egyre több lapban közölte különböző műfajú írásait: humoreszkeket, novellákat, kritikákat, paródiákat s elvértve néhány verset is.

Házasságai • 1912-ben kezdődött romantikus nagy szerelme Judik Etel színésznővel, akit 1913-ban feleségül is vett. Meghitt, szerelmi házasságban éltek. Egyetlen gyermekük Gábor nevű fiúk volt. Életének második, legfájdalmasabb csapása, hogy 1918 októberében felesége a spanyolnátha-járvány áldozata lett. Az író rettenetesen megszenvedte az asszony elvesztését. Szenvedélyes szerelmi vallomáseit költészet értékű naplójegyzetei őrzik.

1920-ban újra megnősült, felesége egy orvostanhallgató, Böhm Aranka lett. Az új házasság már nem ajándékozta meg olyan felhőtlen boldogsággal, mint az első. Aranka korának híres szépsége volt, szerelmi viszonyai és legendás barátságai árnyékolták be a házasságot. Egyéniségét nem áldozta fel híres és tehetséges író férje kedvéért.

¹ *Sigmund Freud* (1856–1939) zsidó származású osztrák neurológus és pszichiáter, a pszichoanalitikus iskola megalapítója. A freudizmus lélektani elmélete, amely szerint az emberi magatartás fő mozgatói a tudattalan élettani ösztönök, elsősorban az elfojtott nemi ösztönök.

Második házasságából 1921-ben született Ferenc nevű fiúk, a későbbi regény- és drámaíró.

Írói hírneve és népszerűsége egyre nőtt. Regények, novellás- és humoreszkkötetek, karcolatok és tárcák gyűjteményei kerültek ki tőle alól.

Betegsége • 1936-ban Karinthy maga „fedezte fel” betegségét. Márciustól egyre súlyosbodtak rosszulletei: szédülések, furcsa hallucinációk. Az orvosok agydaganatot állapítottak meg, melyet sürgősen meg kell műteni. 1936. május 5-én Stockholmban Olivecrona professzor sikeres agyműtétet végzett Karinthy-n. Az operáció után sokáig lábadozott, de energiája, munkakedve a régi maradt. Megdöbbenő hitelességgel, humoros-ironikus megközelítésmódban számolt be betegségének minden apró részletéről *Utazás a koponyám körül* (1937) című naplóregényében, művészetének egyik legjelentősebb alkotásában. Öt évre szóló írói tervet készített, de 1938. augusztus 29-én Siófokon agyvérzés következtében váratlanul meghalt. Temetésén a Kerepesi temetőben a gyászbeszédet MórícZ Zsigmond tartotta.

MUNKÁSSÁGA

A sokoldalú író • Kis terjedelmű költészete éppúgy jelentős, mint novellái, regényei és humoreszkjei. Humoreszkjeivel az irodalmi értékű újságírás kiemelkedő alakja lett. Ezek az írásai nemcsak nevetetőek, hanem elgondoltatóak is. Mélyre látott a városi élet visszáságaiban, és nagyfokú emberismeretről tett bizonyosságot. Műveit olvasva egy éles elméjű és szellemes egyéniség véleményét érzékeljük.

Ő az az írónk, akinek működésében a leghívebben fejeződik ki a XX. század természettudományos vívmányai. Minden nagy találmányt örömmel üdvözölt s az emberiség életének jobbrafordulását remélte tőlük.

Karinthy a magyar irodalom legkitűnőbb parodistája. Írásaiban felhívta az alkotók figyelmét a téves gondolatokra és a modorosságokra is. Kosztolányi írta Karinthy paródiáiról: „*Nála a humor igazi kritika, alkotó művészet ... Nem véletlen, hogy ez a fiatal humorista éppen akkor jelentkezett, amikor az irodalomban egy komoly és bátor csoport átértékelte a régi értékeket, és egy mélységesen új művészetről kezdett beszélni.*”

Fontosabb kötetei • Első írásai 1906-tól jelentek meg először az *Újság* című lapban, ahol az idő tájt Kosztolányi is dolgozott. 1907-1908 között rendszeresen publikált különféle lapokban, az *Ország-Világtól* a *Fidibuszig*, a *Budapesti Naplótól* a *Borsszem Jankóig*. Az induló *Nyugat* is közölte írásait. Ismertté és divatosná vált a neve a fővárosi irodalmi életben. Az igazi áttörést azonban az 1912-es év hozta meg. Több kötete is megjelent: *Esik a hó*, *Ballada a néma férfiakról* (novellák), *Együgyű lexikon*, *Görbe tükör* (humoreszk). Ez az esztendő hozta meg számára az igazi sikert: az *Így írtok ti* című humoros-sza-

tirikus antológia országosan ismertté tette nevét. Néhány hét alatt elfogyott az első kiadás.

1913-ban jelent meg a *Találkozás egy fiatalemberrel* című novelláskötete. 1915-ben *Két hajó* címmel újabb novelláit adta közre. 1916-os az *Utazás Faremidóba* című fantasztikus regény. Még ugyanebben az évben jött ki a *Tanár úr kérem* című, a diákevek világát megjelenítő kötete és a *Holnap reggel* című drámája, illetve elbeszéléseinek gyűjteménye, a *Legenda az ezerarcú lélekről*. Háborúellenes szatírái az 1917-es *Így láttátok ti* című és az 1918-as *Krisztus és Barabás* című kötetekben jelentek meg.

1921-ben látott napvilágot újabb humoreszkjeit tartalmazó köte- te, a *Ne bántsuk egymást*. Ekkor adta ki a *Hököm-színház* címmel je- leneteinek gyűjteményét, két novelláskötetét – *Jelbeszéd, Gyilkosok* –, valamint újabb regényét, a *Capilláriát*. Következő regénye, a *Kötéltánc* 1923-ban látott napvilágot, még ebben az évben jelent meg a *Nevető dekameron* című kötet. 1924-es a *Harun al Rasid* című elbeszéléskötet és karcolatainak gyűjteménye: *Egy tucat kabaré*. 1926-ban adta ki szatíráinak és karcolatainak újabb gyűjteményét *Ki kérdezett?* cím- mel. Szintén 1926-os a *Drámák ecetben és olajban* című paródia- és színműkötet. 1927-ből való a *Notesz* című karcolatkötet.

1928-ban az Athaeneum tíz kötetben adta ki összes munkáit. A *Minden másképp van* című karcolatgyűjtemény 1929-es, 1930-ból való első verseskötete, a *Nem mondhatom el senkinek*. 1933-ban, Hitler hatalomra jutásának évében a szellem válságáról és a világot fenyege- tő veszélyről írt. Ekkor jelent meg *Hasműtét* című novelláskötete és a *Még mindig így írtok ti* című karikatúragyűjtemény, illetve a *Barabás* című novelláskötet.

1937-ben jött ki a már fentebb említett *Utazás a koponyám körül* című naplóregénye, illetve a *Nevető betegek* (1936). Az 1937-es eszten- dő egy másik regény születési dátuma is, ekkor látott napvilágot talán legnagyobb regénye, a *Mennyei riport*. Posztumusz verseskötete *Üzenet a palackban* és *Kiadatlan naplója és levelei* 1938-ban jelent meg.

A HUMOR SZEREPE KARINTHY ÍRÁSAIBAN

Karinty írói pályáját meghatározta a humoros szemléletre való hajlama, a logikátlanságra való érzékenysége. Egyéniségének legfel- tűnőbb vonása a kihívó, bizarr, komikus látásmód, a nagyképűségtől való irtózás. Mégis minduntalan szakítani akart a szatírával, a humo- ros irodalommal, ki akart törni a komoly novella, regény, vers felé. Az *Így írtok ti* (1912) darabjai paródiák, irodalmi karikatúrák. Karinty paródiái rendkívül sokarcúak, összetettek, nem csupán szórakoztatás az író célja, van bennük irodalomesztétikai következetesség és tuda- tosság is. Kritikák ezek az írások, ugyanakkor az író büszke arra,

hogy olyan sokféle hangot tud utánozni. Szatirikus, maró gúnnyal átszótt támadásokat intéz a konzervatív népnemzeti akadémikus írók ellen, pl. a Szabolcska Mihályról vagy Herczeg Ferencről szóló paródiákban. A nyugatosokról írt karikatúrákat inkább a rokonszenv, a huncutkodó fricska, a szeretet jellemzi. Nem is ártottak ezek az írások a *Nyugat* nagyjainak, sőt, népszerűségüket növelték. Az olvasók közül sokan előbb ismerték meg a paródiákat, s csak ezek után vették kézbe az eredeti alkotásokat.

Adyban egyrészt a fölényes gesztust, a messianisztikusságot parodizálja, és a gőgöt, amellyel mindenki más felett állónak tüntette fel önmagát (*Moslé Korszár*), másrészt a gondolatritmust fokozó sorismételeket, a refrén gyakoriságát.

A fiatal Babits vonzalmát az alliterációkhoz egy képtelenséggel emeli ki: azért született Szekszárdon, hogy megírhasa *Szekszárdon születtem, Színésznőt szerettem* című leendő versét (Babits természetesen sosem írt ilyen verset). Az *Antik szerelemben* szigorú formaművészetét, klasszikus műveltségét, bravúros verstechnikáját s antik szépségideálját parodizálja, a *Dana Idákban* pedig az eredeti vers (*Danaidák*) csaknem áttekinthetetlen, zárójellel bonyolított mondatait állítja pellengérré.

A Turi Daniról (a *Sárarany* főhőse) írt karikatúra az első Móricz-regény naturalista stílusát, a paraszti beszéd utánzását, az erőltetett népiességét, a főhős túlfűtött erotikáját kacagtatja ki gyilkos iróniával.

Kosztolányitól *A szegény kisgyermek panaszait* tűzi tollhegyre *A szegény kis trombitás szimbolista klapac nyöszörgései* című írásban. A humor poétikai eljárása a ciklusban: az eredeti szöveg emelkedett tárgyának hétköznapi és közönséges szintjére való lefokozása. A *Mint aki halkán belelépett...* kezdetű paródia az eredeti versciklus nyitó darabjára játszik rá, s az új, ifjú Kosztolányi impresszionista-szimbolista irányát torzítja el az obszcén felé.

A *Tanár úr kéremben* (1916) ugyanaz a nosztalgia jelentkezik, mint *A szegény kisgyermek panaszai*ban, ezért is ajánlotta művét Kosztolányi Dezsőnek. A legismertebb fejezetek címei: *Elkéstem, Eladom a könyvem, A jó tanuló felel, A rossz tanuló felel, A bukott férfi, Röhög az egész osztály, Magyarázom a bizonyítványom* stb. A *Bevezetés* még 1913-ban készült, arról szól, hogy az iskolapadból még alig kikerülő író azt a valaha vágyott felnőtséget, amelyről hatodikos korában annyit álmodozott, úgy élte át, mint valami kellemetlen és tökéletlen álmot, s most boldogan ébredt fel a 6. B álom-valóságában. Újra beleéli magát az elveszett ifjúságba, az emlékezetben megszépülő, boldog diákévekbe. A serdülőkort Karinthy olyan világnak fogja fel, amelyben egészen más törvények uralkodnak, más az értékrendje. Hősei 6. osztályos kamaszok, a tanárok csak szükséges epizódfigurák az iskolában. Az elbeszélésekből a diákélet bontakozik ki. Az egyes

részletek laza, mégis szerves kapcsolatban állnak egymással. Az író egy-egy gyöngé, de mégis törekvő, jóindulatú, ábrándokat szövögető diák szemével látta az iskolában történeteket.

A regény a hat órai keserves ébredéssel kezdődik, majd az elkésett tanuló osonása idéződik fel a kihalt folyosón, s a szörnyű felismerés, hogy már becsöngettek. Az író ezeket finom humorral s lélektani megalapozottsággal adja elő. A jó tanuló és a számtantanár között intim dialógus alakul ki. A rossz tanuló nem hisz a fülének, mikor kimondják a nevét. Kacagtató s egyben keserű stílusparódia a két magyardolgozat: a teljesen üres, csupán frázisokat egymásra halmozó dolgozat érdemjegye $4/5$, míg a valamiféle tárgyi ismeretet eláruló, bár rosszul fogalmazott írás $1/2$. A *Röhög az egész osztály* című epizódban a tanár egy szokványos hasonlatára kirobban az addig visszafojtott, harsány röhögés, a tanár pedig elnézően mosolyog és magában a humorát dicséri. A rossz tanuló fizikai kísérletekbe fog és fantasztikus utópiák ragadják magával, balsikere sem veszi el önbi-zalmát. A *Magyarázom a bizonyítványom* képtelen ötletek sora, mely-lyel a szegény diák a rossz osztályzatok válótlanságáról próbálja meggyőzni a kétkedő szülőket. A tornateremben a szeren lógó ügyet-len diák arról álmodozik, hogy híres tudós, kiváló művész és tornász-világbajnok lesz belőle, de aztán lezuhan a szerről. Fantáziálás, re-ménykedés, szorongás jellemzi a kötetet. Az utolsó kis történet (*Hazudok*) az elszabadult képzelet merész ötleteivel írói játék is egy-ben (mint az egész kötet). A kötet lezárása már az iskolából kifelé, a felnőttek világába vezet s visszakapcsol a 26 éves íróhoz, aki újra végigálmolta a felejthetetlen ifjúságot.

1. Mit jelölnek az alábbi évszámok Karinthy Frigyes életében: 1887, 1905, 1906, 1912, 1913, 1916, 1920, 1936, 1938?
2. Milyen fontosabb kötetei jelentek meg?
3. Mire készült egész életében? Milyen műfajban alkotott mesterien?
4. Jellemezd Karinthy egyéniségét, munkásságát!
5. Melyik irodalmi karikatúrája szól a nyugatosokról? Mondj néhány példát!
6. Melyik művében bújik bele egy hatodikos diák bőrébe?

Irodalomelméleti ismeretek

Humoreszk • Kisepikai prózai műfaj, a novella, az anekdota és a karcolat rokona. Rövidség, könnyed, kedélyes hangvétel, ironikus vagy gúnyos látásmód jellemzi. Az élet fonákságait, furcsaságait nevettetően megmutató írás. A XIX. században jött létre önálló műfajként a komikus elbeszélésből önállósdva. Igazi nagy terepe az újság, ezért a századfordulótól gyakori.

Helyzetkomikum • A komikumnak azon formája, amelyben a komikus esemény hőse nem saját belső tulajdonságai miatt válik nevetségessé, hanem a külső körülmények alakulása folytán. Ilyen például a *Röhög az egész osz-*

tályban az a jellegzetes helyzetkomikumon alapuló jelenet, amelyben az egyik tanuló belebújik az osztályban újonnan elhelyezett szemétláda.

Jellemkomikum • A szereplő neveltető jellembeli tulajdonságán alapul. Azzal kelt komikus hatást, hogy a szélsőséges tulajdonságok rendszerint ütköznek a környezet megszokott rendjével, s a komikus jellem viselkedését váratlannak, meglepőnek érezzük. Szemléletes példa *A jó tanuló felel* és *A rossz tanuló felel* szereplőjének jellemzése.

A helyzetkomikum és a jellemkomikum Karinthy több novellájában együttesen van jelen (*Lógok a szeren*).

Röhög az egész osztály

Karinthy Frigyes illusztrációja a novellához

Az ördög bújik az osztályba. Reggel, mikor bejöttünk, új szemétládat találtunk. Szép, nagy szemétláda, politúros. Azonnal kiderült, hogy egész kényelmesen el lehet férni benne.

A szemetet természetesen kiszedjük belőle, és szépen eltrancsírozzuk a tetején. Ehhez művészi ösztön kell. Körös-körül egyenlő távolságban kenyérbelek jönnek: középre, mint valami dísz tárgy, egy nagy darab szalonnahéj. Mindenki rendez valamit: régi vasakat, tollszárazakat viszünk a szemétkiállításra, amit belépődíj mellett mutogat a Deckner.

A második tíz percben váratlanul kitör a cédularagasztás. Először Kelemen hátán jelenik meg egy rövid jelentés, mely tudtul adja, hogy az illető önmagát „szamár”-nak minősíti, s ezt minden külön értesítés helyett állandóan reklamozni óhajtja. Kelemennek aztán bizalma-

san megsúgja valaki, hogy elhatároztuk, hogy cédulát ragasztunk Roboz hátára, Kelemen röhög magában, és csakhamar feltűz egy hasonló cédulát Roboz hátára. Roboz már öt perce röhög velünk együtt Kelemen céduláján. Kelemen már fuldoklik, hunyorog a szemével – a röhögés nő, dagad, egyre vidámabb lesz, orkánná fajul –, de minél jobban röhögnek ők egymáson, mi annál jobban röhögünk órajtuk.

Aztán a következő dolgot találja ki valaki. Az ember odamegy például Auerhez, aki szorgalmasan ír valamit; lihegve nekiszalad, lázasan, örömtől feldúlt arccal – kapkodó hangon karon ragadja. „Gyere, gyere, gyorsan...!” fuldokol és viszi magával. Auer kapkod, nem érti. „Na mi az, mi az, mi történt, hová?” kérdi izgatottan és ijedten, és szedi a lábát. A másik nem felel, lihegve cipeli, keresztülvonszolja a folyosón, felrohan vele a harmadik emeletre. Auer agyán villámgyors iramban többféle lehetőség mozgóképe száguld. A nagybácsija jött meg Amerikából. Az igazgató hívhatja, mert konferencia volt, és ott végre megállapodtak a tanárok, hogy ez az Auer egészen kivételes, érthetetlen zseni, amilyent egy században egyet szül csak a korszellem, és azért rögtön ki kell adni neki az érettségi bizonyítványt és ezer korona ösztöndíjat egy nagy beszéd kíséretében, amit a tanári szobában tart az igazgató. A kultuszminiszter hívhatja, aki itt van a tanáriban, direkt miatta jött, mert valaki beküldte neki Auer legutóbbi magyar dolgozatát, amit könnyek között felolvastak az országházban, és Auerral most kezét akar fogni a kormány képviselője. A szabadkézi-tanár hívhatja, mert egy gazdag mecénás meglátta az ő „Stilizált levélalak” című szépiarajzát, és harmincezer koronáért meg akarja venni a városligeti Feszty-körkép helyére, amit most elárvereztek. Húszezerért is odaadom, gondolja még hirtelen Auer, amint lihegve felérnek a negyedik emeletre. Ott egyszerre a hírvívó, aki eddig egy szót se szólt, elereszti Auer karját, és szép lassan megindul lefelé. Auer csudálkozva utána fordul, a lépcső alján már ott áll az egész osztály és röhög. Auer egy percig áll, marhák, mondja, aztán dühösen indul, szégyenszemre lefelé, két perc múlva már ő röhög legjobban, mikor Robozzal csinálják végig ugyanazt.

Közben Wlach a táblára lerajzolta Kőkörcsin tanár urat, alsónadrágban, de különben cilinderrel a fején, amint II. Józsefnek jelentést tesz az Osztály magaviseletéről. II. József az orrát piszkálja, és egy üveg Zacherlint nyújt át Kőkörcsinnek, aki köszöni alássan, és jót húz az üvegből.

Zajcsek ordít, hogy öt nem hagyják tanulni, végre fogja magát, beül az új szemétládjába, magára húzza a fedelet, és orrhangon énekel. Wlach jelt ad, egyszerre mindenki elhallgat és feláll. Zajcsek rémülten dugja ki fejét, azt hiszi, a tanár jött be. Vad röhögés. Zajcsek megvetően kiköp a ládjából, és undorral magára húzza a fedelet.

Hanem most tényleg belép Kőkörcsin. Halálos csend: egyszerre mindnyájunknak eszébe jut Zajcsek, aki a szemétládjában ül. De Zajcsek másodszor már nem hagyja becsapni magát, nem mozdul.

És most rettenetes óra következik. Az egész osztály egyetlen, hullámzó rekeszizom, amit képtelen erőfeszítéssel szorít le a halálos röhögés. A fojtott röhögés forróláza lüktet a vérvörös arcokon, és a halántékok kidagadnak. Mindenki a pad fölé hajol. A csönd, melynek fenekén egy esetleges kipukkadás borzasztó réme vonaglik, ingerlően zúg a fülünkben. És vannak elszánt, vakmerő gazemberek az utolsó padokban, akik még feszítik a kritikus hangulatot. A kis Löbl lebújt a padok alá, négykézláb mászkál kényelmesen, körös-körül mászta az osztályt, és egyenként megfogta a lábunkat. A szemétláda gyanúsan mozog. Kökörcsin emelt hangon fejtegeti II. József érdemeit; hátulról meglöknek, egy hang sűg rekedten a fülembé „vigyázz, jön a pad alatt Löbl, már a negyedik pad alatt van!” Mindenki felhúzza a lábát a padra: a szájunk reszket a röhögéstől, kétségbeesetten próbálok figyelni, hogy másra tereljem a fantáziámat. Kökörcsin lelkesen magyarázza, milyen szép dolog volt II. Józseftől, hogy egy tollvonással visszavonta összes rendeleteit. Az anyja második Jóska! – mondja Eglmayer az utolsó percben hihetetlenül mély gyomorhangon. Auer élesen felszisszen: – Löbl most ért odáig, és belecsípett. Nézd, mondja valaki mellett, Kökörcsin egyik lába rövidebb, mint a másik.

A szemem majd kiugrik. Most... most vége... még egy pillanat... robban... Ebben a percben a tanár a következő viccet csinálja:

– Auer... mit mozgolódik maga, mint egy sajtkukac?

Soha még bohózatírónak olyan hatása nem volt közönségére. Mint gátját áttépő áradat: harsan fel a röhögés. Percekig röhögünk, felszabadulva, hörögve. A tanár csodálkozva néz, és elnézően mosolyog – magában megállapítja, hogy milyen frappáns és ellenállhatatlan humora van neki.

reklamírozni – itt: hirdetni, közhírré tenni; **korona** – korabeli pénzegység; **szabadkézi-tanár** – rajztanár; **mecénás** – olyan személy, aki a művészeteket anyagilag támogatja. Az elnevezés az ókori római államférfi, Maecenas (e.: mecénász) nevéből származik; **szépiarajz** – barnásvörös festékkel készült ábrázolás. Eredetileg ez a festék a tintahal (más néven szépia) váladékából készült; **Feszty-körkép** – Feszty Árpád *magyarok bejövetele* című festménye, ma Ópusztaszeren tekinthető meg; **cilinder** – magas csőszerű kalapféle; **Zacherlin** (e.: zaherlin) – korabeli rovarirtó; **frappáns** – váratlan, meghökkentő, találó

Amit a műről tudnod kell!

Akár iskolai élmények, akár az írói képzelet termékei Karinthy Frigyes kötetének, a *Tanár úr kéremnek* (1916) a novellái, a diákélet örök elevenségével hatnak. Kiderül belőlük az is, hogy több mint száz évvel ezelőtt a tanulók ugyanolyan hangulatban töltötték szüneteiket, mint a mai diákok. A tréfák, a poérok akár egy XXI. századi iskolában is elhangozhattak volna.

A kötetről • Karinthy a *Tanár úr kérem* darabjait külön-külön írta meg, s csak utólag szerkesztette őket egybe, így egymással összefüggő humoresz-

kek füzérét kapta. A kötet egységes azért is, mert a novellákat összekapcsolja az az életszemlélet, amely Karinthyt jellemzi. Ahogyan a kötet bevezetőjében írja: *furcsa álomnak véli a felnőttkor „zavaros és zagyva” dolgait, melyből fel akar ébredni, hogy a diákeletet élhesse újra.* Az iskola ezért már nem is olyan fárasztó és nyomasztó számára, mint egykor, hanem „kedély és humor és em-lék és szép fiatalság” kora és helyszíne.

Ez egyfajta menekülés is a részéről, hiszen az első világháború idején menekül vissza a kamaszkorba a világ rémségei elől.

A novelláról • A *Röhög az egész osztály* című novella ennek a gyűjteménynek egyik darabja. Egy kamaszfiú szemével láthatjuk a 6. B osztály egy napját, a diákcsinnyek és a nagy iskolai nevetések nosztalgikus hangulatát.

A novella szereplői a 6. B osztály és Kökörcsin tanár úr, a történelemtanár. Már a cím is magáért beszél, nevetéssel van tele az egész fejezet. De nem is nevetés, hanem egyenesen röhögés ez. Ez a nyers, diákos humor és a féktelen jókedv az egész művet áthatja. Az első mondat előkészíti a várható tartalmat. A történet végig jelen idejű. Ez azt a hatást kelti, hogy a diákos csínyek, az ugratások épp most játszódnak, így az olvasó még inkább az események részesévé válik.

A heccek, amelyekkel a fiúk magukat szórakoztatják, egyre nagyobb derűtséget keltenek. A megrézfált Auer agyán például egyre képtelenebb lehetőségek suhannak át.

Kökörcsin tanár úrról és II. Józsefről gúnyrajzot készítenek, mely tekintélytisztelet nélkül szórakoztatja a féktelenül hahotázó társaságot. A tanár megjelenése nem tudja megváltoztatni a diákok hangulatát: Zajcsek a szemetesládában ül, Löbl a padok alatt mászkál négykézláb.

Kökörcsin humorosnak csak nagy jóindulattal nevezhető megjegyzésére: *Auer... mit mozgolódik maga, mint egy sajtukaca?* – azután kitör a nevetés, amelyet a diákok addig magukba fojtottak. A tanár önelégülten nyugtázza a kacajt, majd büszkén megállapítja, hogy milyen *frappáns és ellenállhatatlan humora van neki.* Mi, az olvasók már szinte az osztály tagjaként nevetünk, hiszen a fiúk titkainak, csínytevéseinek beavatottjaként mulathatunk a komikus helyzeten.

A helyzet- és jellemkomikum szerepe a novellában • A *Röhög az egész osztály* című novellában elsősorban nem a szereplők nevetségesek, hanem a helyzet, a szituáció komikus. Már az első mondat (*Az ördög bújt az osztályba.*) összefoglalja, sűriti a történet lényegét. Fékevesztett, egyre fokozódó tomboló hangulat uralkodik a diákok egymást heccelő cselekedeteiben (a személtáda felavatása; cédula Kelemen, Roboz hátán; Auer becapása; a táblára rajzolt karikatúra Kökörcsin tanár úrról és II. Józsefről; Zajcsek a ládában).

A vad felfordulásnak a tanár belépése vet véget. Ordítóan éles az ellentét: halálos csend váltja fel az előbbi féktelen zivajt, harsány röhögést. *És most rettenetes óra következik.* Visszafojtott röhögés gyöttri az egész osztályt. A komikus helyzet egyre éleződik: látszólag lelkesen figyelnek az órai magyarázatra, de Zajcsek a ládában kuporog, a pad alatt a kis Löbl négykézláb mászkálva belecsíp a lábakba, s valaki fojtott hangon mulatságos megjegyzést tesz Kökörcsin lábáról.

A felkívánczó röhögés végre kitörhet a tanár viccelődő megjegyzésére.

Kökörcsin tanár úr a jellemkomikumra kiváló példa: a jópofa, ellenállhatatlan humorú tanár látszatában tetszeleg, de már eleve lelepleződött, hiszen nem az ő megjegyzésén röhög az egész osztály.

1. Szerinted hogyan idézi fel az író középiskolás éveit?
2. Mutass be egy jellegzetes, a figyelmet megragadó diákszereplőt! Miért válik nevetségessé?
3. Milyen szerepe van az álmodozásnak és az álomnak a novellában? Igazold példákkal!
4. Miért tör ki végül a nevetés? Mik az előzményei?

1. Írj humoreszket a saját osztályod életéből! 2. Írj egy általad választott műre versparódiát!

A NYUGAT MÁSODIK NEMZEDÉKE

Az első világháborús vereség és a tanácsköztársaság bukása igen súlyos fejleményeket okozott. Az 1920-ban megkötött trianoni békeszerződés a történelmi Magyarország területének nagy részét a szomszédos államok között osztotta fel, s a magyarság egyharmadát helyezte idegen kormányok fennhatósága alá.

A húszas évek kulturális élete is nehéz gondokkal küzdött, a századforduló után kibontakozó tudományos és irodalmi fejlődés nagyrészt megrekedt. A *Nyugat* táborra védekezésre kényszerült. Elsősorban a létrehozott szellemi értékeket kívánta megőrizni. A liberális eszméket képviselő *nyugatos* irodalomban Babits Mihály és Kosztolányi Dezső költészetének volt irányadó szerepe. Mellettük léptek fel a második költőnemzedék képviselői. Ők az avantgárd vonzásában indultak, de később az újrealista-újklasszicista szemlélet jegyében találták meg útjukat: **Erdélyi József, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, József Attila, Németh László, Márai Sándor, Déry Tibor** nemzedéke a húszas években jelentkezett. Ezek az írók és költők a századforduló táján születtek, átélték a háborút és a forradalmakat, és az ellenforradalom ellentmondásokkal terhes korszakában kezdték pályájukat. A társadalmi valóság felé fordulás, tárgyyszerűségre törekvő, józan elemző szemlélet jellemezte őket. El kívántak szakadni az előző irodalmi áramlatoktól, saját folyóiratok megjelentetésére törekedtek: Németh László a *Tanút* (1932–1936) adta ki, Szabó Lőrinc a *Pandorát* (1927) szerkesztette.

A XX. század első évtizedeinek újjító jellegű művészeti irányzatait összefoglaló néven **avantgárd**nak szokás nevezni a francia *avantgarde* (előőr) kifejezés alapján. Az avantgárd irányzatok alkotói úgy akartak stílusforradalmat, hogy a megelőzőt el akarták söpörni. Számukra mindegyik irányzat a régít támogató, azt kifejező stílus, amelynek eszköztára elavult, nyelve elsilányult, alkotásaik pedig sematikusak és üresek lettek. Az avantgárd rendkívül kitágította a kifejezőeszközök táráát, műfajhatárokat lépett át és tüntetett el. Hatalmasan megnövelte az emberről való tudást, kitágította a művész látószögét. Újra akarta gyúrni a nyelvet, újjáteremteni a világot.

Az avantgárd stílus általános kategória, az izmusok gyűjtőkategóriája. A legfontosabbak: *expresszionizmus, futurizmus, kubizmus, aktivizmus, dadaizmus, konstruktivizmus, szürrealizmus*.

A XX. század kezdetén jelentkező avantgárd irányzatok közül egyértelműen az *expresszionizmus* a legnagyobb hatású. A latin *expressio* (kifejezés) szóból származó elnevezést 1910 táján kezdték használni. Eleinte feltehetően csupán az impresszionizmussal ellentétes szemléletű művekre alkalmazták a képzőművészetben, később az új, a modern művészet szinonimájává vált. Az irányzat szülőhazája Németország, fénykora **1910** és **1925** közé tehető, s hatása elsősorban a tőle keletre fekvő országokban, így nálunk figyelhető meg. Lényege, hogy nem a világról szerzett külső benyomásokat rögzíti, hanem a művész lelkületében meglévő tartalmakat akarja szabadon, minden kötöttség nélkül kifejezni: az ember belső erejével akar erőszakot tenni a külső világon. Az indulati tényezők előtérbe helyezése, nagyfokú aktivitás és nyugtalanság jellemzi.

Az expresszionizmus a *Nyugat* újítását meghaladva két folyóiratában, a **Kassák Lajos** irányította *A Tett* és *Ma* címűben a társadalmi változásokat vállaló és ezekért harcoló írókat vonzotta magához. Új szemléletűkre a nagyfokú cselekvéskészség, az aktivizmus volt jellemző. Saját irányukat az évtized végén már **aktivizmusnak** nevezték, ami lényegében az expresszionizmus balszárnyának megkülönböztető fogalma, az egyre tudatosabb társadalmi cselekvésvállalás kifejezője. Az expresszionizmus stílusának sajátosságaival József Attila, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Radnóti Miklós, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Déry Tibor korai alkotásaiban találkozunk.

SZABÓ LŐRINC (1900–1957)

Bernáth Aurél: Szabó Lőrinc portréja, 1955

Szabó Lőrinc a *Nyugat* és az érett József Attila közti fejlődési szakasz egyik legjelentősebb és legjellegzetesebb képviselője. Költészete a magyar polgári líra egyik csúcsa. A költészet keresztútján áll. Nemcsak a magyar irodalomban, de a XX. század világlírájában is. Szabó Lőrinc nemcsak a Várost „hódította meg”, hanem a valóság, az élet olyan tartományait is, amelyet a költők régebben nem méltattak figyelemre. Ha Babits vagy Tóth Árpád a valóság közönséges tényeit énekelte meg, mindig megszipítva, fölemelve a költőiség megszentelt, ünnepi magasába, Szabó Lőrinc magukat a tényeket ünnepelte. Pontosan, szépités nélkül írta le a dolgokat. (*Alföldy Jenő*)

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, iskolái • 1900. március 31-én született Miskolcon kisnemesi családban. Ősei református papok és tanítók voltak. Apja, Gáborjáni Szabó Lőrinc mozdonyvezető volt. Lecsúszott, sikertelen embernek érezte magát, hiszen tiszántúli református famíliájából századokon át megbecsült papok, tanítók, nyomdászok kerültek ki. Édesanyja Panyiczky Ilona. Négyen voltak testvérek: Zoltán, Lőrinc, Rózsika, Hajnalka. Szabó Lőrincet fiatalkorában erősen nyomasztotta a lecsúszottság érzése.

Az elemi Balassagyarmaton, gimnáziumi tanulmányait Debrecenben végezte. 1918 tavaszán besorozták katonának. Letette a gyalogsági tisztvi vizsgát, de az őszirózsás forradalom győzelmének hírére levette az egyenruháját és 1919-ben beiratkozott a budapesti egyetem gépészmérnöki, majd a bölcsészkar magyar-német-latin szakára, de tanulmányait nem fejezte be. Verseire itt figyeltek fel először diáktársai, akik rímelési technikáját Babitséhoz hasonlították. Novemberben verseit a *Nyugat* szerkesztőségébe vitte, ahol Babits Mihály azonnal felismerte tehetségét. Egy ideig, a nagy korkülönbség ellenére, szoros barátság alakult ki köztük. Két évig Szabó Lőrinc Babitséknál is lakott. Később azonban eltávolodtak egymástól. Valószínű oka ennek, hogy Szabó Lőrinc menyasszonyát, Tanner Ilonát Babits később feleségül vette. Egyetemi tanulmányait félbeszakította, újságíró lett.

Újságíró • 1921 őszén Tóth Árpáddal együtt az úgynevezett *Est-lapok*: Az *Est*, *Pesti Napló* munkatársa lett. Kezdetben kitűnő gyorsírói tudását kamatoztatta, csakhamar azonban újságíróként is foglalkoztatták: riportjai, interjúi jelentek meg. 1926-ban az írói függetlenség vágyától is hajtva otthagyta a szerkesztőséget, és Mikes Lajos anyagi támogatásával a következő évben önálló szépirodalmi-kritikai folyóiratot indított, a *Pandorát*. A folyóirat a *Nyugat* ellenzékeként jelentkezett, lapjain több vita indult a *nyugatosokkal*. A lap egy rövid időre maga köré gyűjtötte a fiatalokat, frissen reagált a korjelenségekre, korszerű világirodalmi tájékoztatást nyújtott. A ráfizetéses *Pandora* megszűnése után visszatért az *Est-lapokhoz*. 1928 és 1945 között a *Magyarország* szerkesztőségében dolgozott. 1945 után egy darabig nem vehetett részt az irodalmi életben, 1947-től kezdve pedig ismét hallgatásra kényszerült, életmenete leegyszerűsödött: barátok vendégként – főleg a Balaton partján – töltötte nyarait és a világirodalom klasszikusait fordította kiadók megrendeléseire.

Házassága • Életében és élményvilágában fontos szerephez jutott a szerelem, melyben a mindenséggel való egyesülést is kereste. Belső vívódásai zaklatottá tették magánéletét. 1923-ban feleségül vette az *Est-lapok* szerkesztőjének, Mikes Lajosnak az akkoriban megözvegyült lányát, Mikes Klárát. Gyermekük: 1923-ban megszületett kislányuk, Kisklára (Gáborjáni Szabó Klára: színész, versmondó).

1929-ben fiúk Lóci (G. Szabó Lőrinc filmrendező, a *Lóci-versek* ihletője). 1924 végétől előbb titkos, majd 1928 nyarán egy drámai feltárulkozás során a feleség számára is nyilvánvalóvá váló kapcsolata kezdődött felesége legjobb barátnőjével, Vékesné Korzáti Erzsébettel. Kapcsolatuk 1950-ig tartott, melynek az asszony öngyilkossága vetett véget. Az ő emlékére írta *A huszonhatodik év* szonettjeit.

Betegsége • 1951. október 10-én kapott először trombóvizist. Illyés Gyulánál vendégeskedett éppen Tihanyban. 1956-tól állandó vesebántalmaktól gyötört, a sokizületi gyulladástól megkínózva élte életét. 1957 őszén, amikor ismét rosszul lett Illyéséknél Tihanyban, újabb trombózisra gyanakodtak, de szenvedéseit az áttétes tüdőrák okozta. 1957. október 3-án hunyt el Budapesten.

MUNKÁSSÁGA

Első verseit egyetemistaként írta. Alig húszesztendősen Babits és Tóth Árpád egyenrangú fordítótársa lett. Baudelaire *A Romlás virágai* című kötetét ültették át magyarra. Érdeklődése már korábban – még gimnazista korában – Baudelaire és társai felé fordult. A műfordítás ettől kezdve kedvelt foglalkozása lett. A magyar irodalomban az egyik legnagyobb életművű műfordítóként tartjuk számon.

Első költői korszaka • Jellemzője a lázadás, az egyén és a világ között mutatkozó áttekinthetetlen diszharmonia s a szabadság dühödtt megfogalmazása. Érzí az ember kiszolgáltatottságát a társadalomban. 1922-ben jelent meg első verseskötete, a *Föld, Erdő, Isten* címmel, ami már komoly irodalmi sikert hozott számára. Az első *Nyugat*-nemzedék szimbolizmusával és érzelmesebb hangulatlírájával szemben gondolatibb, tárgyilagosabb, mégis lázasabb és indulatosabb költészetet művelt. Őszinte költő: a rosszat, az önzést is szépítés nélkül mutatta meg önmagában. Kevesebb díszítményt alkalmazott, mint mesterei, rímei egyszerűbbek, sokszor szinte észrevétlenek. Kevés, öncélúságtól mentes szemléltető eszközével a vers a gondolat kifejezését szolgálja. Általában csak egyetlen kép vonul végig a versen.

A 20-as évek elejétől sorra jelentek meg kötetei. 1923-ban a *Kalibán* című kötet, melynek címadó verse a költő személyiségének és világképének jellemző megnyilatkozása. 1925-ben a *Fény, fény, fény* című verseskötet, melynek tematikája a technika, a fejlődés és az ember viszonya. A *Sátán műremekei* 1926-ban látott napvilágot. Ez a versgyűjtemény úgy érdekes, mint egy regény. A kor társadalmának tipikus figurái vonulnak előttünk el. Végleges, egyéni hangját közvetlenül ez után a kötet után találta meg, az expresszív stílus letisztult, klasszicizálódott.

Második költői korszaka • Az intellektuális líra korszaka ez, versei egységesek. A már érett költő a *Te meg a világ* (1932) című kötetében páratlan művészi magaslatokat hódított meg. A szubjektív

lázadás után az emberi lét és a világ összefüggéseit, a személyiség megvalósulási lehetőségeit kutatta. Rájött, hogy a világ áthághatatlan akadályokat állít az egyén vágyai, törekvései elé. Ezeket az akadályokat nemcsak a külső, könnyen megragadható szociális és egyéb ellentétekben látta, hanem a rejtettebb, egyén és egyén között megjelenő feloldhatatlan emberi ellentétekben is. Szemléletét az ellentétekben való gondolkodás hatotta át: az egyik az önmegvalósításra törekvő, cselekedni akaró, a másik az ennek a törekvésnek a lehetőségét megállapító és tudomásul vevő.

Következő kötete az 1936-ban megjelent *Különbéke*. A címadó vers jól mutatja álláspontját: az életet harctérnek, *reménytelen lepratábornak* látta, nem csalta magát sem kollektív, sem egyéni ábrándokkal. Ábrándok nélkül tudomásul vette, szembenézett vele, és megkötötte a maga különbékéjét, mely nem kompromisszum, hanem az élet valóságos mivoltának látása és vállalása.

Felfedezte az élet apró örömeit, az önfelelt boldogság pillanataiba, a magánélet idilljébe menekült. Gyerekekről, főleg fiáról, Lóciról írt verseiben a gyermek törvényen kívüli pusztító felelőtlenségét, boldogságát ünnepelte. Ebben a korszakban írta keleti témájú költeményeit is, amelyek többnyire átköltések.

A következő két kötet, a *Harc az ünnepért* (1938) és az *Összes Versek* (1943). Az utóbbi átdolgozott első négy kötetének gyűjteménye. Az átalakítás mintegy kétszáz verset érintett. Esztétikai önarcképe ez a költőnek.

Utolsó két évtizede • Költészete a háború időszakában elszűnült, nemegyszer elsekélyesedett. Ráadásul 1945 után még írói és újságírói igazolóbizottság előtt kényszerült védekezésre jobboldali nézetei és szereplése miatt. Egy ideig az irodalmi élet peremén élt. Megpróbálkozott az újrakezdéssel. 1946 és 1949 között az Illyés Gyula szerkesztésében megjelenő *Válasz* című folyóirat költői rovatát szerkesztette. 1947-ben jelentkezett versesönéletrajzával, a *Tücsökzenével*, alcíme *Rajzok egy élet tájairól*. A költő az élet értelmén való elmélkedés szándékával újra átéli életútját. A múlt eseményeit, a darabokra tört világ jelenségeit a jelen belső élményidejében, az emlékezés egyseges, parttalan folyamatában idézi fel.

Költészete betetőzéseként még egy nagy és tragikus végű szerelem emlékére írt tökéletes ciklusával, *A huszonhatodik évvel* (1957) búcsúzott, amely százhusz szonettből álló lírai rekviem egy negyedszázados szerelem után elvesztett kedves halálára. A halál tükrében ismerte fel végre az élet szépségét, gazdagságát és értelmességét.

A műfordító • Szabó Lőrinc egész költői pályáját végigkíséri műfordítói tevékenysége. *Örök barátaink* című gyűjteménye szinte az egész világirodalom különböző korszakainak és nyelveinek legtöbbszörből megszólaltatott valamit magyarul. Korai fordításain még érezhető a *Nyugat* költőinek dekoratív, szecessziós ízlése, később részben meg-

szabadul ettől. Az idegen vers képzetvilágát, fogalmi lényegét, gondolati szerkezetét általában pontosabban, nagyobb hűséggel és közvetlenebb hangon adta vissza, mint elődei.

Szabó Lőrinc háromszor érdemelte ki a Baumgarten-díjat, műfordítói tevékenységét József Attila-díjjal ismerték el. Röviddel a halála előtt kapta meg a Kossuth-díjat.

Életrajzát két levelezésgyűjteményéből is nyomon követhetjük: a feleségével váltott levelek két kötete, a *Harminchat év* és a házasságával párhuzamosan megélt szerelem dokumentumai, a *Huszonöt év* című gyűjteményben láttak napvilágot. Előkerültek saját verseihez fűzött magyarázatai, *Vers és valóság* címen jelent meg.

1. Hogyan alakult a húszas évek kulturális élete Magyarországon?
2. Kik tartoznak a *Nyugat* második nemzedékéhez?
3. Nevez meg néhány újságot, folyóiratot, amelyekkel kapcsolatban állt Szabó Lőrinc!
4. Sorold fel Szabó Lőrinc legismertebb köteteit, és állítsd kronológiai sorrendbe azokat!

1. Készítsd el Szabó Lőrinc életrajzvázlatát!

Tücsökzene

(Rajzok egy élet tájairól)

Amit a kötetről tudnod kell!

Szabó Lőrinc · Tücsökzene

Keletkezése • 1947-ben kezdte írni. Fogantatásáról – utólag — így számolt be Szabó Lőrinc: „Az ostrom és az úgynevezett igazoltatások után, a legszerencsétlenebb... helyzetben és lelkiállapotban... egy késő nyári estén a Volkman utcai szobám nyitott ablakánál álltam, oltott villanylámpa a hátam megett, kint sűrű meleg nyári éjszaka. ... Kint sok hangos tücsök szólt és a legélesebb ellentétet mutatta a külvilág kegyetlenül vidám és a magam kegyetlenül szomorú lelkiállapota közt.

Sokáig az ablak előtt álltam, és csodálkoztam a természet jókedvén és lassanként csodálni, majd irigyelni kezdtem ezeket a kis fekete rovarokat. Az akkori jelen pillanatáról gyermekkori, majd diákkori és felnőttkori ha-

zai és külföldi helyzetek rajzolódtak elém, a helyzetek középpontjában mindig én álltam és mindenütt körbemuzsikált ez az egyhangú, kitartó, boldog hangosság.” Ekkor gondolta végig addigi életét, és határozta el, hogy e felmerülő emlékeket megörökíti. Az első darab éppen ezt a pillanatot dolgozza fel *A nyugodt csoda* címmel. 1948-ban fejezte be a költő.

Műfaja • A *Tücsökzene* műfaja az epika és a líra között áll: lírai emlékezés, az elbeszélte események, történések zártságát az emlékező jelen idejének vallomásai, elmélkedései oldják fel. Egész addigi életrajzát megírta benne, a gyerekkortól haladt 1947-ig, azaz a költő számára a jelenig. A visszaemlékezést az érzelmek irányítják, s lírai kifejezőmód uralkodik a sorozatban. Lírai magva a megnyugvás keresése, a zaklatott lélek vágya, hogy beleolvadhasson a természetbe, a lét mámorába. Ezt sugallja az elszongító tücsökciripelés vezérmotívuma és a látszólagos monoton versforma. A *Tücsökzene* az alkotói pálya és a kortárs magyar líra egyik legnagyobb szabású vállalkozása.

Idősíkja • A versciklus három időréteget olvaszt egybe: a megírás idejét: a jelent; a cselekmény történeti idejét: a múlt emlékeit, és a kettő között eltelt éveket. Minden idősík hangulata beleérződik a többibe, s ezzel válik egyénivé és egységessé az egész versfüzér. A háború után a kiábrándult és megkeseredett felnőtt saját, fiatalkori élményeivel, eszméivel szembesül. Felidézi az iskolát, a tanulást és a lelkes készülődést az életre: a szerelmet, a munkát, a nehézségeket, küzdelmeket. A *Tücsökzene* az élet dicsőrete azért, mert az időződő költő, akit ekkoriban mellőztek, felülemelkedik szenvedéseiben, s ünnepi hangon énekl meg a legfőbb értéket, az életet.

Címe • Maga a cím szimbolikus. A tücsökzene a régi idők óta a költészet és a zene jelképe. A párjukat fáradhatatlanul hívogató állatok hangjával a természetet, az idő múlását, az élet ritmusát és mámorát szimbolizálja. Alcíme, a *Rajzok egy élet tájairól* azt jelzi, hogy ez egy lírai önéletrajz.

Szerkezete • Az önéletrajzi versciklus önállóan is teljes értékű versek sorozata. Hét fejezetre tagolt, eredetileg 352 versből álló versciklus, amit később egészített ki 18 verssel, így beszélhetünk ma már 370 darabról.

I. Nyitány – *A férfi összegez* (1–7);

II. Miskolc – *A gyermekkor bűvöletében* (8–29);

III. Balassagyarmat – *Idillek az Ipoly körül* (30–73);

IV. Debrecen – *Érlelődő diákévek* (74–225);

V. Budapest – *Ember és világ* (226–348);

VI. Közjáték – *Az elképzelt halál* (349–352);

VII. Utójáték – *Helyzetek és pillanatok* (353–370).

A nyári éjszakán az ablakon beáramló tücsökzene mámoros hangjaira indul meg az emlékezés, a múlt pillanatainak felidézése. A gyermekkor boldog idejében még „*Egy volt a Világ*”, „*a tengertől még nem váltam külön, nem voltam sziget*”. Majd az öntudatra ébredéssel megszűnik az idill, vívódások, küzdelmek korszaka következnek. A ciklus utolsó darabjainak révült varázslatában aztán újra megtalálja a harmóniát, átélheti a teljesség mámorát.

Verselése, hangulata • A versciklust egyenként tizenhét soros, páros rímű jambikus tizedesekből álló strofa alkotja. Hangulatát tekintve a témáktól függően változó, hullámozó.

Különlegessége • Nem sorrendben születtek a versek, hanem ötletszerűen; a költő egy-egy témát több versben bontott ki, versbokrokat hozva így létre; az egyes verseknek van címe és száma is.

A befagyott Ipolyon

Korcsolyáztam. Előbb fakorcsolyán,
 aztán igazin. Még csak tétován
 mozogtam a befagyott Ipolyon,
 s féltem a forgóktól: sok helyt bizony
 vékony volt a jég, süllyedt, recsegett,
 s visszahajolva szinte röpített,
 ha rátévedtünk. Ilyen helyeken

lyukat kereső, tátogó halak
 villogtak az áttetsző zöld alatt,
 de többnyire fenékgig mereven
 állt a dermedt víz, s én kényelmesen
 kacsáztam ide-oda... Szárnyamat
 (a kabátomét) széttártam, kevély
 vitorlaként, dőljön bele a szél:
 repülés volt ez is, tükörsima
 semmiben a repülés mámore,
 s míg nyeltem a hó csapó pelyheit,
 a kalandvágly mindig messzebbre vitt.

Ipoly – kis határfolyó, mely Magyarországot Szlovákiától választja el

Amit a mőről tudnod kell!

A tizennyolc soros vers sorrendben a 45-ös számot viseli. Az időrendben a III. életszakaszhoz, a Balassagyarmathoz tartozik. Egyik gyermekkori nagy élményét önti versbe Szabó Lőrinc, amikor *előbb fakorcsolyán, aztán igazán* korcsolyázott a befagyott Ipolyon. Érzelmi hullámmás vízsi előre a költeményt. A fölszakadó és azonnal versbe kínálkozó, közvetlen átélésből fakadó élményt érzékeljük. Elidőzik életének e békés szakaszánál. Szinte idilli a kép, a világgal összhangot kereső szemléletét foglalta versbe. A költő belefeledkező örömmel fest szép jeleneteket, derűs természeti képeket. Az egész lényét átsugárzó nagy élmény pillanatát, a repülés mámorát önti versbe: *...Szárnyamat / (a kabátomat) széttártam, kevély / vitorlaként, dőljön bele a szél: / repülés volt ez is, tükörsima / semmiben a repülés mámora*. Révületében szinte eljut a világmindenséggel való azonosulás hangtalan gyönyöréig. Szabó Lőrinc világképének középpontjában, miként egész költészetében, az egyéniség áll. Az egyéniség, amely észleli és magába gyűjti a világot, s legfőbb boldogsága, ha megsokszorozhatja az énbe zárható élet tartalmát, a tudat és a képzelet hódításaival: *s míg nyeltem a hó csapó pelyheit, / a kalandvággy mindig meszebbre vitt*.

1. Mikor keletkezett a *Tücsözkzene*? Milyen időszakot ölel fel?
2. Miről szól a *Tücsözkzene* című önéletrajzi versciklus? Mit szimbolizál a tücsözkzene?
3. Mi a versciklus? Találkoztál-e már ilyennel más költőknél is?
4. Epikai vagy lírai mű a *Tücsözkzene*? Indokold válaszodat!
5. Mit jelez az alcím?
6. Milyen a szerkezeti felépítése a versciklusnak?
7. Milyen gyerekkori élményt idéz fel *A befagyott Ipolyon* című vers?
8. Milyen emlékekkel fejezi ki ez a vers az élet mámorát?

1. Keresd meg a *Kiegészítő olvasmányok* fejezetben az *Olvasás* című verset! Írj fogalmazást az olvasás élményéről! 2. Olvasd el ugyanitt a *Lóci óriás lesz* című verset! Mire irányítja rá a figyelmet a költemény?

JÓZSEF ATTILA (1905–1937)

József Attila a két világháború közötti költészet kimagasló alakja, a *Nyugat* második nemzedékének oszlopos tagja. Nagy költői erénye, hogy képileg is tömöríteni tudta az elvontabb gondolatokat, mintegy több dimenzióban mutatta meg az általa fölismert törvényeket s a vágyott, elképzelt és megvalósítható rend lehetőségeit a világban. Nevét a különböző rendszerek mindig saját érdekeik érdekében igyekeztek kihasználni.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, iskolái • 1905. április 11-én született Budapesten, a Ferencvárosban. Apja József Áron, ro-

József Attila

mán származású szappanfőző munkás volt, aki 1908-ban – fejében világiáró tervekkel – elhagyta a családot. Amerikába készült, de vizs-zatért Temesvárra, új családot alapított. Anyja Pócze Borbála, sza-badszállási parasztlányból lett mosónő. Attila hatodik gyermekként született, de ekkor már csak két néje, Jolán és Etel élt.

Egyedül maradván az anya fiát és kisebbik lányát az Országos Gyermekvédő Liga révén Öcsödre adta paraszti nevelőszülőkhöz. József Attila hétéves koráig élt itt eléggé viszontagságos körülmények között, disznópasztorkodott és minden egyéb más munkát is elvégez-tettek vele. Az itt szerzett tapasztalatok mély nyomokat hagytak benne.

1912-ben édesanyja hazahozta Pestre és az elemi iskola II. osztá-lyába íratta be. Felügyelet híján a külvárosi proletárgyerekek csavar-gó életét élte. Sokat mulasztott az iskolában. Kilencéves korában ki-tört a világháború. Sorsuk még nehezebbre fordult. Édesanyja már betegeskedett ekkor, méhdaganata volt. 1919 végén meghalt. Az anyai szeretet hiánya egész életében gyötörte. Sógora, Makai Ödön dr. vette pártfogásába. 1920-ban Makóra járt gimnáziumba. A VI. osztály elvégzése után otthagyta a gimnáziumot és az internátust. Színjelesen végezte ezt az osztályt. Saját bevallása szerint: „...nem tanultam, mert a tanárok magyarázata után is tudtam a leckét.” A gimnázium két utolsó osztályát összevontan, egy év alatt Budapesten, magánúton fejezte be.

1924-ben beiratkozott a szegedi egyetem magyar-francia-filozófia szakára. A *Tiszta szívvel* című verse megjelenése után eltanácsolták az egyetemről. Külföldre utazott. Járt Bécsben, Párizsban. Itt próbál-kozott tanulmányai folytatásával, de legfőképpen élettapasztalatok-ban gazdagodott. 1927-ben hazatért és a pesti egyetemen letette utol-só vizsgáit.

Magánélete és betegsége • Magánélete kiegyensúlyozatlan volt. 1928 tavaszán szerelmes lett a jómódú polgári családból szár-mazó Vágó Mártába. Apja, Vágó József radikális gondolkodású köz-gazdász volt, aki maga köré vonzotta a fiatal művészeket, írókat, publicistákat. A szülők, bár némi aggodalommal, mégis rokonszen-vel nézték a fiatalok szerelmét. Vágó József még állást is szerzett az ifjú költőnek, bejuttatta a Külkereskedelmi Intézetbe magyar-fran-cia levelezőnek. Márta az érettségi után Londonba utazott, hogy ta-nulmányait folytassa. Levelezésük egy idő után elapadt, végül kap-csolatuk is megszakadt. József Attila állását is hamarosan felmond-ta. Ugyanebben az évben súlyos idegösszeomlással kórházba került. 1930-ban ismerkedett meg élettársával, Szántó Judittal. Nagy sze-génységben éltek az asszony kétkezi munkával keresett jövedelmé-ből. Ez a szerelem tartósabb kapcsolat a költő életében. Ebben az

időszakban tört rá gyermekkora óta lappangó, 1932 óta tüneteiben is látható betegsége, a skizofrénia, a tudathasadás. De 1934-től élete még inkább válságba kerül. Barátai eltávolodnak tőle, publikációs lehetőségei beszűkültek, élettársi kapcsolata megromlott amiatt, hogy 1935-ben Gyömrői Edit, első pszichoanalitikus kezelőjébe lett szerelmes. 1936 márciusában Ignotus Pállal megindították a *Szép Szó* című lapot. A folyóirat körüli tevékenysége valamennyire oldotta magányát rövid ideig. De a megviselt szervezetű költő idegei egyre kevésbé bírták a megpróbáltatásokat, idegbetegsége egyre jobban elhatalmasodott rajta. 1937 tavaszától élete utolsó hónapjait megszépítette a győgyepedagógus, pszichológus Kozmutza Flóra (később Illyés Gyula felesége lett) iránti szerelme. Flóra nem utasította el, de nem is viszonzta ezt a szerelmet.

Halála • Állandó szanatóriumi kezelésre szorult. Állapota jobbra fordulásakor nővérei magukkal vitték balatonszárszói panziójukba. 1937. december 3-án egy meginduló tehervonat kerekei halálra gázolták. Halálának körülményei még ma is vita tárgyát képezik. Van, aki úgy tartja, hogy baleset áldozata lett, figyelmetlensége okozta halálát. Át akart bújni a tehervonat alatt, de az hirtelen elindult. Mások írásaira hivatkozva mondják, hogy régóta foglalkozott a halál gondolatával és öngyilkos lett.

1938-ban posztumusz kapta meg a Baumgarten-díjat.

MUNKÁSSÁGA

Indulása • Első verseskötete, a *Szépség koldusa* 1922-ben, a költő tizenhét éves korában jelent meg. Ehhez Juhász Gyula írt előszót. „József Attila Isten kegyelméből való költő... Nagy fiatalysága oly ígéretekkkel teljes, amelyeknek beváltása – és ez nemcsak és nem mindig a költőn múlik egészen – őt a jövődő magyar poézis legjobbjai és legigazabbjai közé fogja emelni.” Ez a kötet még az érzelmi forrongásainak korszakát élő fiatalembert mutatja. A formákat korához képest már biztosan kezeli, de versein erősen érződik a *Nyugat* költőinek, Adynak, Kosztolányinak és különösen Juhász Gyulának a hatása.

Második kötet, a *Nem én kiáltok* Szegeden jött ki 1925 januárjában. Ebben a kötetben már nagyobb számban szerepelnek expresszionista jellegű és szabad képzettársítású versek. Megszólalnak bennük a lázongásnak és a testvériség hirdetésének hangjai.

Egyéni formájának kialakulása • Harmadik kötet 1929 februárjában jelent meg *Nincsen apám, se anyám* címmel, mely négy év termését, Bécsben, Párizsban és a hazatérés után írt verseket tartalmazza. Ezt a kötetét sokszínű változatosság jellemzi. Tele van kamaszos szertelenséggel, meleg szépségek utáni vággyal. Kialakulóban van saját egyéni formája. A kötet egyes dalszerű versei a népköltészet

ősibb, archaikusabb rétegeit, zeneiségét szólaltatják meg, és ezt a modern líra asszociációs technikájával ötvözi.

Költészete a 30-as évek első felében • József Attila ebben az időszakban teremtett kapcsolatot a Bartha Miklós Társasággal. Az egyesület ekkoriban sokat foglalkozott a magyar agrárproletariátus és szegényparasztság kérdéseivel, és földreformot követelt. 1930-ban tagja lett az illegális kommunista pártnak, melynek eszméiből 1933-ra sikerült is kiábrándulnia. A 20-as évek végén, a 30-as évek elején írt verseivel újjáteremtette a magyar politikai költészetet. Kifejtette, hogy a szocialista líra nem a téma, hanem a szocialista szemlélet függvénye. Elkerülte az olcsó mozgalmi költészet veszélyeit, legjelentősebb politikai verseinek filozófiai mélységük van. Ebben az időszakban adta ki a *Dönts d a tőkét, ne siránkozz* (1931) című kötetet.

Költészetének kiteljesedését a *Külvárosi éj* (1932) és a *Medvetánc* (1934) című kötetekben érte el. A 30-as években születnek nagy gondolati költeményei, amelyekben szerves egységet alkot a leírás és a gondolati elem. A táj, a tárgyi környezet egyszerre külső és metaforikus belső táj. Versei fokozatosan elkomorodnak, egyre gyakoribbá kezd válni bennük az alkony, az este, az őszi és a tél képe, a fagy, a hideg motívuma.

Az utolsó évek • Ezekben az években viszonylag sok verset írt. Alkotói módszere észrevehetően megváltozott. Lírájában bizonyos leltisztulás, klasszicizálódás figyelhető meg. A költő e korszakának három nagy tárgyköre: a szerelem, a közélet és tragikus önsors volt. Ez a három témakör egyben három magatartásfajtát, három mentési kísérletet és három alkotásmódot is jelent. Életében megjelent utolsó verseskötete, a *Nagyon fáj* 1936-ból, már az egyetemes költő megrázó búcsúja, néhány nagy költeménye (*Hazám, A Dunánál*) pedig szinte a testamentuma.

József Attila utolsó verseiben még egyszer mérlegre tette életét, magatartását, egész emberi-költői sorsát, adottságait és lehetőségeit, még egyszer rákérdezett léte értelmére. Ezek már a végső számadás költeményei. A kor próbáitól agyongyötört költő, a beteg idegrendszerrel viaskodó ember az utolsó pillanatig megőrizte, amiben igazán hitt: az értelem világgosságát.

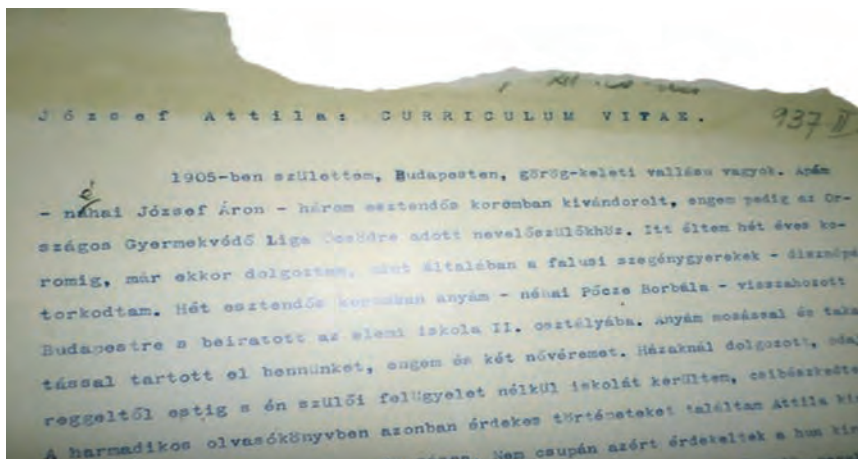

1. Milyen kapcsolatban vannak József Attila életével a következő helységek: Budapest, Ócsód, Makó, Szeged, Bécs, Párizs, Balatonszárszó?
2. Melyik folyóiratnak volt társszerkesztője József Attila?
3. Melyek főbb kötetei?
4. Mely verseiben szólal meg József Attila árvaságérzése? Főleg melyik időszakára jellemző ez a tematika?

1. Olvasd el a *Hazám* című verset! Mely soraiban fogad hűséget hazájának az országból számkivetett, otthontalan költő?

Curriculum vitae

1905-ben születtem Budapesten, görögkeleti vallású vagyok. Apám – néhai József Áron – háromesztendős koromban kivándorolt, engem pedig az Országos Gyermekvédő Liga Öcsödre adott nevelőszülőkhöz. Itt éltem hét éves koromig, már ekkor dolgoztam, mint általában a falusi szegénygyerekek – disznópásztorkodtam. Hétesztendős koromban anyám – néhai Pócze Borbála – visszahozott Budapestre s beíratott az elemi iskola II. osztályába. Anyám mosással és takarítással tartott el bennünket, engem és két nővéremet. Házaknál dolgoztam, odajárt reggeltől estig s én szülői felügyelet nélkül iskolát kerültem, csibészkedtem. A harmadikos olvasókönyvben azonban érdekes történeteket találtam Attila királyról és rávettem magam az olvasásra. Nem csupán azért érdekelték a hun királyról szóló mesék, mert az én nevem is Attila, hanem azért is, mert Öcsödön nevelőszüleim Pistának hívtak. A szomszédokkal való tanácskozás után a fülem hallatára megállapították, hogy Attila név nincsen. Ez nagyon megdöbentett, úgy éreztem, hogy a létezésemet vonták kétségbe. Az Attila királyról szóló mesék fölfedezése, azt hiszem, döntően hatott ettől kezdve minden törekvésemre, végső soron talán ez az élményem vezetett el az irodalomhoz, ez az élmény tett gondolkodóvá, olyan emberré, aki meghallgatja mások véleményét, de magában fölülvizsgálja; azzá, aki hallgat a Pista névre, míg be nem igazolódik az, amit ő maga gondol, hogy Attilának hívják.

Kilencéves koromban kitört a világháború, egyre rosszabbul ment a sorunk. Kivettem a részemet az üzletek előtt való álldogálásokból – volt úgy, hogy este kilenc órakor odaálltam az élelmiszerüzem előtt várakozó sorba és reggel fél nyolckor, mikor már sorra kerültem vol-

na, jelentették ki az orrom előtt, hogy nincs több zsír. Úgy segítettem anyámnak, ahogyan tudtam. Vízet árultam a Világ moziban. Fát és szenet loptam a Ferencvárosi pályaudvarról, hogy legyen fűtenivalónk. Színes papírforgókat csináltam és árusítottam a jobb sorsban élő gyerekeknek. Kosarakat, csomagokat hordtam a vásárcsarnokban stb. 1918 nyarán Abbáziában üdültem a Károly király féle gyermeknyaralattási akció jóvoltából. Anyám már betegeskedett, méhdagánata támadt, s ekkor én magam jelentkeztem a Gyermekvédő Ligánál – így rövid időre Monorra kerültem. Visszatérvén Budapestre újságot árultam, bélyegekkel, majd kék, fehér és postapénzzel kereskedtem, mint egy kis bankár. A román megszállás alatt kenyeresfiú voltam az Emke kávéházban. Közben – öt elemi elvégzése után – polgári iskolába jártam.

1919 karácsonyán meghalt anyám. Gyámommá az árvaszék sógoromat, a most elhunyt Makai Ödön doktort nevezte ki. Egy tavaszon és nyáron át az Atlantica Tengerhajózási Rt. Vihar, Török és Tatár nevű vontatógőzösein szolgáltam. Ekkor vizsgáztam magánúton a polgári negyedik osztályából. Ezután gyámom és Giesswein Sándor dr. Nyergesújfalura küldtek kispapnak a szaléziánusokhoz. Itt csak két hetet töltöttem, hiszen görögkeleti vagyok és nem katolikus. Innen Makóra kerültem, a Demke internátusba, ahol rövidesen ingyenes helyet kaptam. Nyáron lakásért és ellátásért tanítottam Mezőhegyesen. A gimnázium VI. osztályát színjelesen végeztem, jóllehet pubertáskori zavarok miatt több ízben öngyilkosságot kíséreltem meg, hiszen valójában sem akkor, sem előzőleg nem állott fölvilágosító barátként mellettem senki sem. Már megjelentek első verseim is, 17 éves koromban írt költeményeimet a *Nyugat* publikálta. Csodagyerekeknek tartottak, pedig csak árva voltam.

A VI. osztály elvégzése után otthagytam a gimnáziumot meg az internátust, mert elhagyatottságomban nagyon tétlennek éreztem magamat: nem tanultam, mert a tanárok magyarázata után is tudtam a leckét, hiszen erről jeles bizonyítványom is tanúskodott. Kukoricacsósznek, mezei napszámosnak mentem Kiszomborra és házitanítónak szegődtem el. Két kedves tanárom kérésére mégis elhatároztam, hogy érettségizem. A VII. és a VIII. osztályból összevont vizsgát tettem, s így egy évvel előbb végeztem, mint volt osztálytársaim. Tanulásra azonban mindössze három hónap állt rendelkezésemre, s így történt, hogy a hetedikből tiszta jó, a nyolcadikból pedig tiszta elégséges osztályzatot kaptam. Érettségi bizonyítványom már jobb a nyolcadikosnál: csak magyarból és történelemből kaptam elégségest. Ekkor már egy versemért istenkáromlás miatt pörbe fogtak. A Kúria fölmentett...

Elhatároztam, hogy végképpen író leszek és szert teszek olyan polgári foglalkozásra is, amely szoros kapcsolatban áll az irodalommal.

Magyar-francia-filozófiai szakra iratkoztam a szegedi egyetem bölcsészeti karán. Fölvettem heti 52 órát és 20 órából kollokváltam kitűnően. Napokat ettem, verseim honoráriumából fizettem lakásomat. Nagyon büszkévé tett, hogy Dézsi Lajos professzorom önálló kutatásra érdemesnek nyilvánított. De minden kedvemet elszegette az, hogy Horger Antal professzor, kinél magyar nyelvészetből kellett volna vizsgáznom, magához hívatott s két tanú előtt – ma is tudom a nevüket, ők már tanárok – kijelentette, hogy belőlem, míg ő megvan, soha nem lesz középiskolai tanár, mert „olyan emberre – úgymond –, ki ilyen verseket ír” s ezzel eléem tárta a *Szeged* c. lap egyik példányát, „nem bízhatjuk a jövő generáció nevelését”. Sokszor emlegetik a sors iróniáját, s itt valóban arról van szó: ez a vers, *Tiszta szívvel* a címe, igen nevezetessé vált, hét cikket írtak róla, Hatvany Lajos az egész háború utáni nemzedék dokumentumának nyilvánította nem egy ízben „a kései korok számára”, Ignotus pedig „lelkében dédelgette, simogatta, dűnnyögte és mormolgatta” ezt a „gyönyörűszép” verset, ahogy a *Nyugatban* írta róla és ezt a verset tette *Ars poeticájában* az új költészet mintadarabjává.

A következő évben – húsz éves voltam ekkor – Bécsbe mentem, beiratkoztam az egyetemre, s abból éltem, hogy a Rathaus Keller bejáratánál újságot árultam és a Bécsi Magyar Akadémikusok helyiségeit takarítottam. Lábán Antal igazgató, mikor tudomást szerzett rólam, ezt megszüntette, ebédet adott a Collegium Hungaricumban s tanítványokhoz juttatott: Hajdu Zoltánnak, az Angol-Osztrák Bank vezérigazgatójának két fiát tanítottam. Bécsből – egy szörnyű nyomortanyáról, ahol négy hónapig lepedőm sem volt – egyenesen a Hatvany Kastélyba kerültem vendégnek, Hatvanba, majd a ház asszonya, Hirsch Albertné ellátott útiköltséggel és a nyár végeztével Párizsba utaztam. Itt beiratkoztam a Sorbonne-ra. A nyarat a dél-franciaországi tengerparton töltöttem egy halászfaluban.

Ezután Pestre jöttem. Két szemesztert hallgattam a pesti egyetemen. Tanári vizsgát mégsem tettem, mert – Horger Antal fenyegetésére gondolva – azt hittem, úgysem kapnék állást. Majd a Külkereskedelmi Intézet magyar-francia levelezőnek alkalmazott, megalakulásakor – referenciával, azt hiszem, szívesen szolgál Kóródi Sándor úr, volt vezérigazgatóm. Ekkor azonban olyan váratlan csapások értek, hogy bármennyit edzett az élet, nem bírtam ki – az OTI előbb szanatóriumba, majd táppénzállományba utalt neuraszténia gravisszal. Hivatalomtól megváltam, beláttam, hogy nem lehetek teherterhelés egy fiatal intézmény nyakán. Ezóta írásaimból élek. Szerkesztője vagyok a *Szép Szó* c. irodalmi és kritikai lapnak. Magyar anyanyelvemen kívül írok és olvasok franciául és németül, levelezek magyarul és franciául, perfekt gépíró vagyok. Tudtam gyorsírni is – egy havi gyakorlattal ezt a tudásomat fölfrissíthetem. Értek a sajtó

nyomdatechnikájához, tudok szabatosan fogalmazni. Becsületesnek tartom magam, azt hiszem, hogy fölfogásom gyors és hogy munkában szívós vagyok.

1937. február

Curriculum vitae (e.: kurrikulum vité) – önéletrajz; **kék, fehér és postapénz** – különféle ideiglenes pénznemek az első világháborút követő infláció idejében; **pubertáskor** – serdülőkori; **internátus** – bentlakásos diákolthoz; **Kúria** – régen így nevezték a Legfelsőbb Bíróságot; **kollokvál** – félévi vizsgát tesz az egyetemen; **honorárium** – tiszteletdíj; **Rathaus-Keller** – a tudományos élet részére fenntartott szálloda; **OTI** – Országos Társadalombiztosító Intézet; **neuraszténia gravisz** – súlyos ideggyengeség

Amit a műről tudnod kell!

József Attila *Curriculum vitae*je a legendás költő 1937-ben kelt, személyes hangulatú és érintettségű önéletrajza, mely bár valóban önéletrajzi tényekre épül, túlemelkedik azon, hogy egyszerű önéletrajznak nevezhessük. A szívfájdító mozzanatoknak, a stílusnak köszönhetően József Attila ezen műve legendás műalkotásainak körét gazdagítja.

1. Olvasd el figyelmesen a *Curriculum vitae*et, amit a költő az Első Magyar Papíripari Rt-hez nyújtott be, és az életrajzot, majd válaszolj a kérdésekre!
2. Mikor keletkezett a *Curriculum vitae*? Miért lehetett ekkor szüksége a költőnek állásra? Ismereteid alapján milyen események köthetők ehhez az évhez József Attila életében?
3. Fogalmazd meg röviden, mi a különbség az önéletrajz és az életrajz között! Az önéletrajzról tanultak alapján emeld ki a *Curriculum vitae* szövegéből azokat a részeket, amelyek nem feltétlenül valók egy álláspályázatra beadott írásba! Miért? (Milyen témájúak, mely életszakasszal kapcsolatosak ezek a részek?)
4. Mi jellemző a *Curriculum vitae* stílusára, hangvételére?
5. Figyeld meg a *Curriculum vitae* arányait! A költő életének mely korszakairól beszél sokat, melyekről kevesebbet?
6. Kikről tesz név szerint említést? Mit tudsz róluk? Nézz utána, kik játszottak még fontos szerepet a költő életében! Őket miért nem említi az életrajzban?
7. Hány év eseményeit foglalja össze József Attila az utolsó néhány mondatban? Mely dolgokat emel ki ebből az időszakból? Miről nem tesz említést egyáltalán? Miért?
8. Mit gondolsz, milyen véleménnyel lehetett a *Curriculum vitae* írója saját költői tevékenységéről? Állításodat indokold!

1. Az életrajz alapján írd vázlatot a költő életének arról a szakaszáról, amit a *Curriculum vitae* utolsó néhány sora tárgyal (az „Ezóta írásaimból élek.” mondattól kezdve)!

Irodalomelméleti ismeretek

Helyzetdal • A dalnak az a fajtája, amelyben a költő más személy helyzetébe képzelettel magát, illetve egy másik személy nevében mondja ki érzelmeit.

A műfajváltozatot a XVIII. században Faludi Ferenc honosította meg irodalmunkban (*Pipáru!*), találkozunk vele Csokonai költészetében is (*Szegény Zsuzsi, a táborozáskor*, 1802); népszerűvé a reformkorban válik (Vörösmarty *Laboda kedve*, Petőfi *Befordúltam a konyhára*). A XX. században is népszerű (József Attila *Tiszta szívvel*).

Expresszionizmus • Expresszívnek nevezünk minden olyan művészi megnyilvánulást, mely az alkotó szubjektív reflexióinak kifejezésére helyezi a hangsúlyt, expresszionizmusnak pedig azt a művészi irányt, mely a XX. század elejétől a polgári társadalom elleni tiltakozása jeléül céljának tekintette, hogy a valóság látszatának pusztá ábrázolása helyett a valóságról képzett érzéseit, gondolatait fejezze ki, lehetőleg közvetlenül, minden fegyvelmezőn közbeiktatott megkötöttség nélkül.

Tiszta szívvel

Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsőm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.

Hogyha nem kell senkinek,
hát az ördög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell, embert is ölök.

Harmadnapja nem eszek,
se sokat, se keveset.
Húsz esztendőm hatalom,
húsz esztendőm eladom.

Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek
s halált hozó fű terem
gyönyörűszép szívemen.

Amit a műről tudnod kell!

A verssel kapcsolatban a *Curriculum vitae*ben már olvastatok. Horger Antal istentagadónak, hazátlannak és erkölcstelennek tartotta a verset. Szó szerint vette a benne kimondottakat. Pedig ezek nem a költő szándékát, hanem a közérzetét fejezik ki: a szegénység okozta indulatokat, a háború utáni fiatal nemzedék kilátástalan helyzetére utal. Az értékek hiánya még a tiszta szívű embereket is bűnbe sodorja.

Keletkezése • Második pályaszakaszának kezdetén, 1929-ben már a harmadik kötete jelent meg, a *Nincsen apám, se anyám* című. A kötet címe meg-egyezik a vers első sorával.

Műfaja • A vers műfaja helyzetdal, de népdalokra emlékeztető panasz-dalként is megíthető. József Attila itt egy betyár vagy bűnöző, a társadalom peremére jutott és kiközösített ember helyzetében tudja magát, ezért alkal-mazza e szerepet érzelmeinek megszólaltatására.

Szerkezete • 4 versszak, 16 sor, három részre tagolható.

Az **első hat sor** a mindenétől megfosztott ember állapotrajzát adja, aki-nek senkije és semmije sincs és már három napja nem is evett. Egy kifosztott, hazugságokkal körülvett, magára hagyott nemzedék végletes keserűségéről szól leplezetlen nyíltsággal. Az 5–6. sor a legelemibb biológiai lét veszélyezte-

tettségét sikoltja világgá. Az éhezés József Attilának kisgyermekkorától szinte mindennapos tapasztalata. A tagadást rendkívül nyomatékosan fejezi ki a vers. Tizennégy tagadás van az 1–6 sorban. A tagadás határozza meg a mondatok felépítését, a sorok ritmusát, a vers előadásmódját is.

A **második hat sor (7–12.)** az erre való természetes reakciót, a mindenre képes elkeseredettséget fogalmazza meg. A szegény, de tiszta szívű nincstelemből bűnös lesz: betörő, sőt gyilkos.

Az **utolsó négy sorban (13–16.)** a bűnös társadalom megbünteti a lázadót, de az még halála után is tiltakozik, mert a *halált hozó fű* gyilkosainak hozza a halált. A vers lírai hőse tisztaságának tudatában helyezi magát kívül a hazug társadalmon, semmibe véve annak törvényeit. A *tiszta szívvel* kifejezés a vers dallamának játékosága, az utolsó versszak elérékenyülése jelzi a lázadó erkölcsi igényességét, vágyát a szépre és jóra. Az utolsó szakasz furcsa, meghökkentő nyugalmat árasztó képét akár fenyegetésként is értelmezhetjük, akár önsajnálatnak is felfoghatjuk.

Verselésé • Ütemhangsúlyos, magyaros ritmusú, népdalokra emlékeztető páros rímek. A kétütemű, hét szótagú sorok következetesen 4|3 vagy 3|4 osztásúak, s a 3. szakasz kivételével mindig egybeesik a nyelvi, verstani és az értelmi nyomaték, azaz az ütem első szótagján van. A harmadik szakasz közli a lázadás lényegét, ezért is több az erős nyomaték az ütemek belsőjében is. Hangulatát tekintve nyomasztó, felzaklató, hangneme kihívó, szemrehányó.

A költemény következményei • József Attila túl volt már ekkor a hatalommal való első összeütközésén, amikor a *Lázadó Krisztus* című verséért istengyalázás címén perbe fogták, nyolc hónapi fogházra és kétszázezer korona pénzbüntetésre ítélték. A nagy sajtófelzúdulás hatására felmentették. A *Tiszta szívvel* című verse is szemet szúrt valakinek, mégpedig Horger Antalnak, a szegedi egyetem nyelvészprofesszorának, s ennek súlyos következményei lettek a költő életében.

Horger Antal behívatta, s egy szemtanú leírása szerint a következőket mondta neki: „*Kérem, én a bölcsészeti kar álláspontját közlöm önnel: ön középiskolai tanár ilyen felfogással nem lehet.*” Nem csapták ki, elvégezhetne volna az egyetemet, de József Attila ettől fogva nem járt többé magyarórákra, majd végül az egyetemre sem.

1. A vers egyszerre fejez ki lázadást és szeretetvágyat, árvaságot. Olvassátok el kétféle módon: egyszer a dacos lázadást, másszor a csendes panaszkodást érzékeltetve!
2. Fejtsd ki véleményed: valóban erkölcstelen vers ez, mint ahogy Horger Antal vélte!
3. Hogyan érzékelteti a vers népdalritmusa, a sorok tagolása az első három versszakban a konok lázadást?
4. A negyedik versszakban az ellágyulást milyen eszközök érzékeltetik?
5. Vizsgáljátok meg a jelzőket, az alliterációkat, a belső betűrímekeket! Milyen mássalhangzók uralkodnak ezekben a sorokban?

1. Értelmezd ezt a metaforát: *s halált hozó fű terem / gyönyörűsép szívemen!*

Születésnapomra

József Attila *Születésnapomra* című versének kézirata, 1937

Harminckét éves lettem én –
meglepetés e költemény
csecse
becse:

ajándék, mellyel meglepem
e kávéházi szegleten
magam
magam.

Harminckét évem elszelelt
s még havi kétszáz sose telt.
Az ám,
Hazám!

Lehettem volna oktató,
nem ily töltőtoll koptató
szegény
legény.

De nem lettem, mert Szegeden
eltanácsolt az egyetem
fura
ura.

Intelme gyorsan, nyersen ért
a „Nincsen apám” versemért,
a hont
kivont

szablyával óvta ellenem.
Ideidéli szellemem
hevét
s nevét:

„Ön, amig szóból értek én,
nem lesz tanár e féltéken” -
gagyog
s ragyog.

Ha örül Horger Antal úr,
hogy költőnk nem nyelvtant tanul,
sekély
e kéj –

Én egész népemet fogom
nem középiskolás fokon
taní-
tani!

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • 1937. április 11-én a költő egy kávéházban, „kávéházi szegleten” üldögélve éppen születésnapi verset ír saját magának. Miért éppen egy kávéházban? A szépirodalom képviselőinek körében egyre többen kénytelenek írásból megélni. A szűkös, nehezen és drágán fűthető, világítható lakásokkal szemben mi lehetne vonzóbb, mint a tágas, meleg és fényűzően világított kávéház, ahol ráadásul ingyen lehet újságot olvasni, beszélgetni, politizálni.

Témája • Életének, boldogtalanságának fájdalma szólal meg ebben a játékos formájú, de keserű iróniával megírt versében is. A játékos forma és a komoly tartalom közt feszülő ellentét teszi különössé ezt a verset, drámaibbá az életrajzból ismert tényeket. Horger Antal professzor szavai miatt keserősége még tíz év távolából is gyötrik a tudatát, hogy ő, a költő és az irodalom tudósa nem taníthat. 32 éves József Attila ekkor, de játékos kedvét még nem veszítette el teljesen. Humorral, önironiával írja meg egyetemi eltanácsolásának történetét, bár erről szó sem volt. Azért távozott végül, mert ösztöndíjat kapott a bécsi egyetemen.

Műfaja • Alkalmi költemény, de nem abban az értelemben, mint az *Altató* vagy *A Dunánál*: nem külső megrendelésre készült, hanem önkompensáló, önmagát kárpótló nyelvjátékként. Fölfogható tréfás számvetésként is, melyben hetykén-panaszosan elmarasztalja az őt nyomorra kárhoztató hazát: *Harminc két évem elszellett / s még havi kétszáz sose telt. / Az ám, / Hazám!* A játékos forma a verssorok szótagszámának szembeötlő különbségéből adódik. Az önironikus hanghoz a rímek játéka is hozzájárul. Az önironia valójában az ember fölénye önmagával szemben. Olyan magatartásforma, melyben a beszélő színlelt közönnyel beszél önmagáról. Ez a színlelt közöny gúnyt fejez ki. Érezteti a környezettel, hogy másnak tartják, mint amilyen valójában. Ezt a látszatot gúnyolja ki József Attila.

Szerkezete, versformája • A vers tíz versszakából 6 szól a szegedi egyetemen szerzett élményéről. A magyar irodalomban érdekes versformát alkotott meg. Minden versszak 4 sorból áll. Ezek közül kettő rövid, kettő hosszú. A rövid sor nem más, mint egy játékos rímpár. Nemcsak az utolsó szótagok rímelnak, hanem az egész sor. Ezek a rímek szójátékot alkotva enjambementeket is tartalmaznak, sőt átvezetnek egy másik versszakhoz is. A komoly tartalom és a játékos forma közötti ellentét segít még inkább kiemelni a vers legfőbb mondandóját, József Attila ars poeticáját: szeretett magyar népet szeretné tanítani nem olyan ismeretekre, amelyeket a középiskola tanít, hanem emberségre, szépségre, jóságra *Én egész népemet fogom / nem középiskolás fokon / taní - / taní!* A költemény keserű hangulata ezzel a sorral optimista kicsengésűvé oldódik.

József Attila születésnapján méltatjuk a magyar költészet napját, a József Attila-díj ma az egyik legrangosabb irodalmi elismerés.

Üzenete • József Attila a verssel, annak forma- és nyelvhasználatával azt bizonyította be, hogy a költő teremti a nyelvet, míg a tudós, a professzor, a tanár mindössze leírja, így a költő, az alkotó tanítása értékesebb a tanár mindössze követő tanításánál.

1. Mutasd be a vers keletkezésének körülményeit!
2. Milyen életrajzi adatok találhatók a versben?
3. Mutasd be a versformát!
4. Miért minősíthető ars poeticának a *Születésnapomra* című vers záró versszaka?

1. Tanuld meg a verset!

Betlehemi királyok

Albrecht Dürer: *A Háromkirályok imádása*, 1503

Adjonisten, Jézusunk, Jézusunk!
Három király mi vagyunk.
Lángos csillag állt felettünk,
gyalog jöttünk, mert siettünk,
kis juhocska mondta – biztos
itt lakik a Jézus Krisztus.
Menyhárt király a nevem.
Segíts, édes Istenem!

Istenfia, jónapot, jónapot!
Nem vagyunk mi vén papok.
Úgy hallottuk, megszülettél,
szegények királya lettél.
Benéztünk hát kicsit hozzád,
Üdvösségünk, égi ország!
Gáspár volnék, afféle
földi király személye.

Adjonisten, Megváltó, Megváltó!
Jöttünk meleg országból.
Főtt kolbászunk mind elfogyott,
fényes csizmánk is megrogyott,
hoztunk aranyat hat marékkal,
tömjént egész vasfazékkal.
Én vagyok a Boldizsár,
aki szerecseny király.

Irul-pirul Mária, Mária,
boldogságos kis mama.
Hulló könnye záporán át
alig látja Jézuskáját.
A sok pásztor mind muzsikál.
Meg is kéne szoptatni már.
Kedves három királyok,
jőéjszakát kívánok!

Amit a múról tudnod kell!

Keletkezése • 1929 karácsonyára írta József Attila a *Betlehemi királyok* című versét, mely a betlehemi pásztorjátékot imitálja. Egyfelől a gyermekversek hangján szól: *kis juhocska mondta – biztos / itt lakik a Jézus Krisztus*, másfelől népi-paraszti színezetű: *...afféle / földi király személye*. A megszólítások sorrendje (*Jézus Krisztus – Istenfia – Megváltó*) összeolvasva görögül a „hal” keresztény életszimbólumát adja.

Műfaja • Az istenes versek sorozatába tartozik. Életkép¹, melyben a népi játékoknak a bensőséges hangulata érződik. A fennkölt ünnepélyesség helyett meghitt áhítat, játékos kedvesség árad belőle. A misztérium varázsa élmény-nyé alakul.

Témája • Jézus születése, a „háromkirályok” imádása. A bibliai történet Máté evangéliumából ismerjük. A napkeleti bölcseket egy csillag vezérelte Betlehembe. *„Bementek a házba, és meglátták a gyermeket anyjával, Máriával. Leborultak és hódoltak neki, majd elővették kincseiket, s ajándékot adtak neki: aranyat, tömjént és mirhát.”* (Máté 2, 11–12)

Szerkezete • A versszerkezet az egész költeményt uraló játékoság formai kerete. A nyolcsoros strófákban egyedi sorszerkezetek váltogatják egymást – nem szabálytalanul. A versszakok különlegesen: a nyolc verssorból a háromtól a hatodikig beljebb, a hetediket és nyolcadikat még beljebb írta a költő. Az egyes bekezdésekkel más akart kifejezni a költő. Az első és második sorban van a köszöntés, a háromtól a hatodik sorokban a „történések”, a hetedik és nyolcadikban a bemutatkozások. Ez is az örömet, a vidám hangulatot fejezi ki!

A messziről jött királyok (Menyhárt, Gáspár, Boldizsár) jóízű, szíves falusi üdvözlő szavakkal, *adjonisten, jónapot* szólítják meg Isten fiát, a szegények királyát. Bemutatkozásuk bensőségesen kedves, egyszerű. A királyok népi humorral megrajzolt portréja, beszédstílusa falusi életformát és egyszerű, természetes gondolkodásmódot idéz. A napkeleti bölcsek uralkodók, ám a *lángos csillag* vezette úton *gyalog jöttek, mert siettek, főtt kolbászuk elfogyott, fényes csizmájuk megrogyott, s aranyat hat marékkal, tömjént vasfazékkal*

¹ *Életkép* – a XIX. század népiességének jellegzetes műfaja. Témáját a mindennapi élethelyzetből meríti. Prózaí vagy verses formájú (pl. Petőfi Sándor: *Egy estém otthon*, Arany János: *Családi kör*).

hoztak ajándékba. Ezek az ellentétek itt most nem a feszültség hordozói, hanem a misztikumot emberközébe varázsló elemek.

Az utolsó versszak pársoros leírása összhangban áll a költemény egészének hangvételével, hangulatával. Szűz Mária *boldogságos kis mama*, aki gyermekét szeretné már megszoztatni, s szemérmesen, irulva-pirulva, jó éjszakát kívánva köszön el a három királytól.

Hangulata • Kedvesség és gyöngédség, a kis Jézuskához illő hangulatok: *adjonisten* (egybe írva), *három király mi vagyunk* (természetes, hogy mi, s az is, hogy eljöttünk), *s lángos csillag* (nem „lángoló”), *kis juhocska* (kettős kicsinyítés a gyöngédség érzékeltetésére), *biztos* (a „biztosan” helyett, mert így gyerekesebb), *segíts, édes Istenem!* (korábban még Jézuska volt, de itt már az Isten fogalmával azonos).

Az utolsó szakaszban a Szűzanya tisztaságát, gyöngédségét, végtelen finomságát, gyermeke iránti szeretetét és mérhetetlen boldogságát kedvesen, finom-csipkésen, búbájosan fejezi ki. Egy boldogító mennyei szféra sugárzik át ezen a költeményen. Mindenképpen az imádat érzését tükrözi ez a vers.

1. Mikor keletkezett, és mi a műfaja a *Betlehemi királyok* című versnek?
2. Mit tudsz Jézus születéséről? Hogyan kapcsolódik a vershez?
3. Milyen strófaszerkezetet alkalmaz József Attila?
4. Milyen a vers hangulata?

1. Tanuld meg a verset! 2. Nézz utána a neten József Attila istenes verseinek! Készíts rövid beszámolót!

A NYUGAT HARMADIK NEMZEDÉKE

A *Nyugat* harmadik költőnemzedéke már a háború előestéjén szinte készen sorakozott fel, bár folyóirat hiányában és más okok miatt nem tudott úgy egységet alkotni, mint az előtte járó két nemzedék. Több kötettel és jól csengő névvel volt jelen az irodalomban **Devecseri Gábor, Hajnal Anna, Jékely Zoltán, Képes Géza, Vas István, Bóka László, Zelk Zoltán, Weöres Sándor, Takáts Gyula, Csorba Győző, Kálnoky László, Földeák János, Benjámín László, Vaád Ferenc, Vészi Endre** és sorolhatnánk még a neveket. Ez a nemzedék később, 1945 után érett be igazán. A polgári humanista költészet egyik kiválósága volt az erdélyi **Dsida Jenő** (1907–1938), akinek korai halála egy szépen ívelő költői pályát szakított félbe. De nemsokára eljött az a szomorú idő, amikor költőinket nem a természetes halál tizedelte, hanem a háború tébolya.

A második világháború súlyos évei és nem utolsósorban a cenzúra kíméletlensége, s az embertelen faji törvények az irodalom legnehezebb korszakát hozták. Katonavonatok ezrei vitték és lövészárkok hosszú sora nyelte el az embereket. A háborús hírek egyre riasztóbbak voltak. A közvélemény rádöbrent, hogy értelmetlen pusztulásba vitte a rendszer az országot. A doni katasztrófa után nemcsak az egyszerű katonában, hanem mindenkiben nőtt a keserűség, fokozódott az ellen-

állítás. Ennek ellensúlyozására a kormány még drasztikusabb intézkedéseket hozott, hogy a szellemi ellenállást is megbénítsa. Az erősödő elnyomással, terrorral szemben született meg a magyar antifasiszta költészet legnagyobb teljesítménye. E néhány évben írta nagy verseit és tetőzte be életművét **Radnóti Miklós**, aki már korai verseiben a halálraítélt tudatával fogalmazta meg sorait.

RADNÓTI MIKLÓS (1909–1944)

Radnóti Miklós

A fiatal **Radnóti Miklós** a *Nyugat* harmadik nemzedékének legelső képviselői között jelentkezett az irodalomban a 30-as évek elején. Hangjából azonban már kezdetben érezni lehetett, hogy törekvései különböznek attól, amit a nyugatos polgári költészet akkoriban igényelt. A költő valami újat akart, mert a meglévővel elégedetlen volt. Életművével ma már a magyar irodalom klasszikusai között foglal helyet.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • 1909. május 5-én született zsidó polgári értelmiségi családban Budapesten. Apja, Glatler Jakab tisztviselő. Anyja, Grosz Ilona és ikeröccse születésekor haltak meg. Erre is visszavezethető, hogy úgy érezte felnőttként: életével másoknak adósa. Tizenkét éves volt, amikor apját is elvesztette. Nevelőanyját, féltestvérét és otthonát is el kellett hagynia. Egy gazdag nagybátyját jelölték ki gyámjául, aki üzletembert akart faragni belőle. Olyan foglalkozás felé irányította, melyhez az ifjúnak nem sok kedve volt. 1927-ben érettségizett az Izabella utcai kereskedelmi iskolában. Ezután a csehországi Liberec textilipari szakiskolájába küldték tanulni. De a kamaszkorától verselő Radnóti nem hagyta eltéríteni magát hivatásérzésétől. 1929-ben gimnáziumi különbözeti érettségit tett és 1930-ban beiratkozott a szegedi egyetem bölcsészkarára, magyar-francia szakra. Egyik tanára volt itt a nagy hírű professzor, Sík Sándor, akinek hatására áttért a katolikus hitre, és eredeti nevét (Glatler) is megváltoztatta.

A szegedi fiatalok között • Szegeden bekapcsolódott a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának munkájába. Ezek a fiatalok a szegedi tanyavilágot tanulmányozták. 1931 nyarát Radnóti Párizsban töltötte, ami nagyon kedvezően hatott műfordítói fejlődésére. 1934-ben bölcsészdoktorrá avatták. Doktori disszertációját pályatársáról, Kaffka Margitról írta. Nagy feltűnést keltett vele az irodalomtörténészek körében. 1935-ben tanári oklevelet szerzett, de származása miatt nem taníthatott, pedig az egyetemet kiváló eredménnyel végezte el.

Magántanárként, költői, műfordítói és kritikusi munkával kereste kenyerét. A fővárosba költözött.

Házassága • Két évi jegyesség után 1935-ben feleségül vette verseinek Fanniját, Gyarmati Fannit. Házassága meghitt, harmonikus magánéletet biztosított számára. A hitvestársi szerelem megfogalmazása verseiben szinte egyedülálló, szerelmes versei a magyar szerelmi költészet legszebb darabjai közé tartoznak.

Munkaszolgálat • A szigorodó zsidótörvények egyre inkább veszélyeztették Radnótit. Verseiben gyakran feltűnt a halálfélelem. Az alapjában szelíd természetű, boldog házasságban élő, munkájában örömet lelő költő hangja több versében heves tiltakozásba csapott át. Aggodalommal figyelte a spanyolországi polgárháborút, melyet a köztársaságpártiak vívtak a fasisztákkal. 1940-től többször behívták munkaszolgálatra. Utoljára 1944 májusában, a német megszállást követően. Ekkor a szerbiai Bor mellett elhelyezett Lager Heidenaubába szállították, ahol bányában és útépítéseken dolgozott. Az esti pihenőn „*sort sor alá tapogatva*”, embertelen körülmények közt írta füzetéibe verseit. A munkatáborot augusztus végén kiűritették.

Kivégzése • 1944. szeptember 17-én a foglyokat Borból „*erőltetett menet*”-ben a visszavonuló német hadsereg katonái nyugat felé indították el. Útközben egy magyar alakulat vette át őket. A nyugati magyar határ előtt már csak néhány száz sebesült kiegészített, erőtlen áldozat volt életben. A kísérő őrök a gyengéket lelőtték, az élőket kínozták. Radnóti még ekkor is írt, az utolsó pillanatig gondos formai figyelemmel dolgozott. Bizott abban, hogy versei nem pusztulnak el vele együtt. Az utolsó verseket tartalmazó kis füzet első lapján öt nyelven ez olvasható: „*Ez a jegyzőkönyvecske Radnóti Miklós magyar költő verseit tartalmazza. Kéri a megtalálót, hogy juttassa el Magyarországra, Ortutay Gyula dr. egyetemi magántanár címére.*” Az éhezéstől, fáradtságtól elcsigázott költő azonban nem bírta tovább a megpróbáltatásokat. November 9-én érték el a Győr melletti Abda községet, melynek határában a költőt huszonkét társával együtt agyonlőtték. Két év múlva exhumálták a tömegsírt. Radnóti viharkabátjának zsebében megtalálták a fent említett füzetet. Ezt nevezi az irodalomtörténet **bori notesznek**.

MUNKÁSSÁGA

Rövid alkotói pályáját három jól elkülöníthető szakaszra bonthatjuk. Az 1930–1933-as időszak a költő fejlődésében egyetlen periódust alkot, annak ellenére, hogy e szakaszon belül sokat változott, fejlődött, élményvilága, tematikája, kifejezőkészsége egyre gazdagodott.

Első alkotói periódusa • Az egyetemi évek alatt, huszonegy éves korában jelent meg első verseskötete *Pogány köszöntő* (1930) címmel. Versei nagyjából ugyanazt a verseszményt, az úgynevezett újklasszicizmust követik, amely Babits nyomán alakult ki a költészet-

ben. Bár eltérést is tapasztalhatunk, mert az avantgárd vonzása s a klasszicizálás ösztöne még szinte szakaszosan váltakozva mutatkozott, s legtöbb kortársával ellentétben elsőként tulajdonított verseinek társadalmi funkciót.

Második verseskötete 1931-ben *Újmódi pásztorok éneke* címmel látott napvilágot. Az ügyészség vallásgyalázás és szeméremsértés vádjával elkoboztatta. A vádnak mindössze annyi alapja volt, hogy az egyik versében, az *Arckép* címűben Jézushoz hasonló tulajdonságokkal jeleníti meg önmagát: *Huszonkét éves vagyok. Így / nézhetett ki ősszel Krisztus is / ennyi idősen; még nem volt / szakálla, szőke volt és lányok / álmodtak vele éjjelenként!* Sík Sándor közbelépése kellett, hogy ne tanácsolják el őt is a szegedi egyetemről, mint József Attilát. A kötet rímtelen expresszionista verseiben egyszerre és egymást váltva jelennek meg az idillek és az elégiák. A természet és a szerelem bukolikus idilljében keresett otthont, vigaszt, szomorúságát az elégiákban fejezte ki.

Harmadik kötetében, a *Lábadozó szélben* az idill mellett már a lázadás hangjai is megszólalnak. A természet jelenségei közéleti, forradalmi jelentést hordoznak. A szabad versekben egyre nagyobb szerepet játszott a klasszikus időmérték, a klasszikus strófaszerkezetekre emlékeztető építkezés.

Második alkotói periódusa • Radnóti fejlődésének második szakasza az 1933–1938 közti időszak. Átmeneti jellegű mind szemléletében, mind formai megoldásaiban az *Újhold* (1935) című kötet, amely 1933 és 1934 között írott versit tartalmazta. Költeményei már a világ fenyegető megváltozásáról adnak hírt, a halálsejtelem érzése szövi át őket. Szorongását a szerelem érzésével próbálja oldani.

Járkálj csak, halálraítélt! című kötetével 1936-ban jelentkezett. Ebben a költészetének meghatározó motívuma már a halálközelség gondolata lett. A természet meghitt világát is felforgatta a kívülről érkező fenyegetés, mindenki kiszolgáltatottá és védtelenné lett. Itt már lezárult a szabad vers korszaka, visszatért a kötött formához. A kötet szinte valamennyi verse a rímes jambusi képlethez tér vissza.

1937-ben felkérték, hogy vegyen részt Vergilius (a római aranykor költőfejedelme, Kr. e. 70–19) eklogáinak magyarra fordításában. A IX.-et fordította le. Ebben az évben Baumgarten-díjat kapott. 1938-ban jelent meg a *Meredek út* című gyűjteménye, amelyben mindenütt jelen van a rossz, a rém iszonyata. A béke, a természet is nyugtalan feszültségekkel, ellenséges indulatokkal telítődik. Ebben a kötetben olvasható első eklogája is.

A 30-as évek második felében rendszeresen írt esszéket, bírálókat napilapokba, folyóiratokba. Az utóbbiak közül leginkább a *Gondolatba*, a *Szocializmusba*, a *Független Szemlébe* és főleg a *Nyugatba*.

Költői munkásságán kívül mégis műfordítói munkássága a legjelentősebb. Műfordítói tevékenységének legfontosabb állomásai az

Apollinaire-fordítások: *G. Apollinaire válogatott versei* (műfordítások Vas Istvánnal, 1940), az *Orpheus nyomában* (1943) című önálló műfordítás-kötete, melyben kétezer év költőiből szólaltatja meg a hozzá közelállókát, és La Fontaine meséinek átültetése: *J. de La Fontaine: Válogatott mesék*. Radnóti műfordítói érdemei többszörösek. Mindenkit a saját hangján szólaltat meg és mégis mindenkinek kölcsönöz önnön lelkéből, színeiből is, mert elve, hogy nem lehet fordítani, csak újra megírni egy idegen verset.

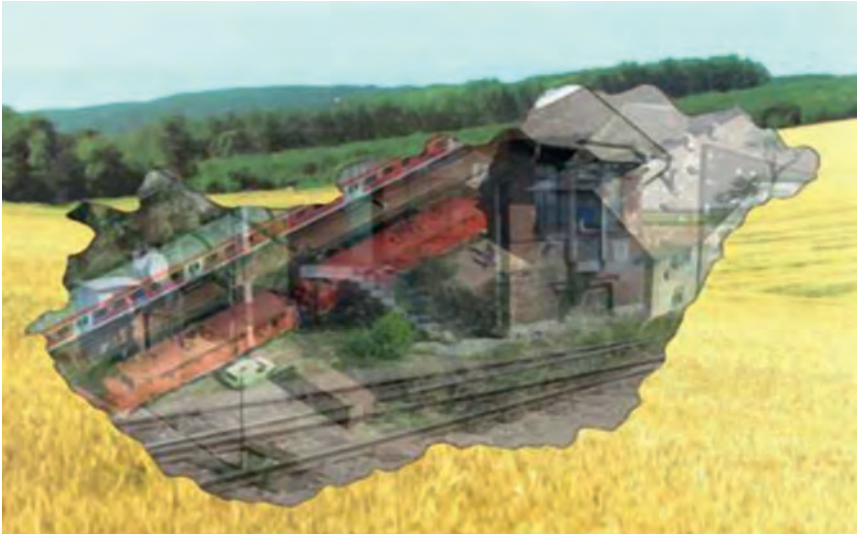
Harmadik alkotói korszaka • 1938–1944-re tehető. A korai versek idilljével, életörömeivel szemben e korszak költeményeiben a haláltudat gyakran jut kifejezésre. Utolsó kötetének, a *Tajtékos égnek* anyagát még maga állította össze, de csak halála után, 1946-ban jelent meg, kiegészítve a *bori notesz* verseivel. A gyűjteményben a költő mitizálja az elveszett értékeket, az otthont, a szerelmet, és a védettség és meghittség képek álomszerű szépsége mintha ellentmondana a tragikus tartalomnak.

1. Milyen kapcsolatban vannak Radnóti Miklós életével az alábbi helynevek és személyek: Budapest, Szeged, Párizs, Bor, Abda, Grosz Dezső, Gyarmati Fanni?
2. Melyik verseskötetét kobozta el az ügyészség „vallásgyalázás és szemérmesértés” vádjával?
3. Melyik kötetben jelent meg Radnóti Miklós első eklogája?
4. Radnóti Miklós mely versei születtek a bori lágerben, illetve élete utolsó napjaiban?

Nem tudhatom

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőházam itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngye ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.
Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton,
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon
a házfalakról csorgó, vöröslő fájdalom.
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály,
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,
de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát,
az gyárat lát a látcsón és szántóföldeket,
míg én a dolgozót is, ki dolgáért remeg,

erdőt, füttyös gyümölcsöst, szőlőt és sírokat,
a sírok közt anyókat, ki halkán sírogat,
s mi főntről pusztítandó vasút, vagy gyárüzem,
az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,
piros zászló kezében, körötte sok gyerek,
s a gyárak udvarában komondor hempereg;
és ott a park, a régi szerelmek lábnnyoma,
a csókok íze számban hol méz, hol áfonya,
s az iskolába menvén, a járda peremén,
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én,
ím itt e kő, de főntről e kő se látható,
nincs műszer, mellyel mindez jól megmutatható.

Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és miképp,
de élnek dolgozók itt, költők is büntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujjá,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.

Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.

Amit a műről tudnod kell!

A háború, a fasizmus már nemcsak fenyegető rém, hanem nagyon is véres valóság, amely származása miatt a költőt sem kíméli. A munkaszolgálatos behívások gyötrelmei, az egyre fokozódó üldözések és személyes támadások azonban nem tudják kioltani szívéből a hazaszeretet tiszta érzését, az embe-ribb jövőbe vetett hitét. Vallomása a *Nem tudhatom...*, meggyőző bizonyítéka *e lángoktól ölelt kis ország* iránt érzett hűségének, igaz szeretetének.

Keletkezése, címe • A verset 1944. január 17-én írta nem sokkal, miután behívót kapott a heidenauai lágerbe. A *Nem tudhatom...* cím a jövőre vonatkozik. Nincs bizonyosság, nem tudhatjuk, mit rejt a jövő. *Éji felleg* sötétje terül a várakozásra.

Témája, műfaja • Hazája iránti hűségét, erkölcsi eszményeit énekelte meg. A vers műfaja elégia, csendesre fogott himnusz a hazához, Magyarországhoz.

Szerkezete • A vers szerkezetileg három részre tagolható: egy **vallomásos**, egy **érvelő** részből és egy **fohászból** áll.

I. A **vallomásos rész** a vers első nagy tömbjét öleli fel. A költő megvallja: *nekem szülőhazám itt e (...) kis ország*. A haza itt is a bölcső és a sír földje ugyanúgy, mint Vörösmarty Mihály *Szózatában*. Ez a rész ellentéteket vonultat fel. Fönt és lent, távol és közel, múlt és jelen, jelen és jövő, itthoni és idegen, háború és béke, bűnös és ártatlan ellentétei váltakoznak. Az itthoni és az idegen: a pilóta és maga a költő. A pilóta magasból szemléli a tájat, térképnek látja csupán, s csak a célpontot nézi – gyárat, laktanyát, vasutat, hadiüzemet. A költő ezzel szemben az élet színterét látja hazájában, szülőföldjét, a rajta élő embereket, a nép múltját, kulturális kincseit. A szülőföld minden részletéhez kedves emlék fűzi, minden ismerős számára: *a szöcske, az ökör, a torony, a szelíd tanya, az erdő, a bakterház, a park, az áfonyabokor*. Az ott élő emberek – *a dolgozó, a gyászoló anyóka, a bakter, a gyermek és még a hempergő komondor* is – mind, mind közel állnak hozzá. A felvillantott képekből összeáll az emberi élet egésze, legfontosabb mozzanataival és apró, féltett részleteivel: felidézi szülőhelyét, gyerekkora, ifjúsága és régi szerelmei színhelyét, nagy példaképe, Vörösmarty Mihály egykori lakhelyét. Térben és időben egyaránt feltárul a szülőföld minden kedvessége.

II. Az **érvelő részben** egyetért azzal, hogy az itt élők más nemzethez hasonlóan bűnösök, *tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és miképp*, de Radnóti az ártatlanok nevében beszél, akik – mint ő maga is – a közösségért élnek és dolgoznak, s várják a megváltó békét, melyben az új nemzedék megérti szavát.

III. A **fohász**, az utolsó mondat, az ódai hagyományoknak megfelelően zárja a verset. Vallásos emlékeket ébresztve fordul a költő a felhőkhez, hogy rejtsek el a féltett hazát a bombázók pilótáinak szeme elől: *Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg*. *Virrasztani* szavunk a szorongó várakozáshoz és a halott búcsúztatásához éppúgy kapcsolódik, mint a vigyázó ébrenlétre.

Verselése • A *Nem tudhatom...* című Radnóti vers formája rímes-időmértékes. A jambikus lejtést a sorok közepén megállítja egy-egy fél versláb. A sorhosszúság változó, többnyire 13–14 szótagos sorok jellemzik. Minden kü-

lönálló szerkezeti egység egy többszörösen összetett mondat. Páros (aabb) rímelésű.

Üzenete • Radnóti Miklós hazaszeretét nem nagy szavakkal fejezte ki, hanem az emberhez legközelebb álló tárgyak, képek felsorolásával, emlékek felidézésével érzékelteti, hogy mit jelent fájdalommal, büntudattal, féltéssel, de szeretni a hazát.

1. Határozd meg a vers műfaját! Mi jellemzi ezt a műfajt?
2. Különböztess meg a vers szerkezeti egységeit!
3. Keresd ki a versből az ellentéteket!
4. Mi a különbség a pilóta és a költő látásmódja között?
5. Keresd ki a versből a szóképeket!
6. A házfalakra eső alkonyi fényt milyen metaforával fejezi ki a költő?

1. Írj rövid fogalmazást arról, hogy mit jelent neked a szülőháza!

Himnusz a békéről

Te tünde fény! futó reménység vagy te,
forgó századoknak ritka éke:
zengő szavakkal s egyre lelkesebben
szóltam hozzád könnyüléptű béke!

Szólnék most újra, merre vagy? hová
tűntél e télből, mely rólad papol
s acélt fen szívek ellen, – ellened!
A szöllőszemben alszik így a bor

ahogy te most mibennünk rejtezel.
Pattanj ki hát! egy régesrégi kép
kisért a dalló szájú boldogokról;
de jaj, tudunk-e énekelni még?

Ó, jöjj el már te szellős március!
most még kemény fagyokkal jó a reggel,
didergő erdők anyja téli nap:
leheld be zúzos fáidat meleggel,

s állj meg fölöttünk is, mert megfagyunk
e háboruk perzselte télben itt,
ahol az ellenállni gyöngye lélek
tanulja már az öklök érveit.

Nyarakra gondolunk s hogy erdeink
majd lombosodnak s bennük járni jó,
és kertjeinknek sűrű illatában
fáján akad a hullni kész dió!

s arany napoknak alján pattanó
labdák körül gomolygó gombolyag,
gyereksereg visong; a réteken
zászlós sörényü, csillogó lovak

száguldanak a hulló nap felé!
s fejünk felett surrog és csivog
a fecskéfészkektől sötét ereszt!
Így lesz-e? Így! Mert egyszer béke lesz.

Ó, tarts ki addig lélek, védekezz!

dalló – daloló

Amit a műről tudnod kell!

Radnóti Miklós érzékeny lélekkel figyelte a világ eseményeit. Nemcsak sejtette, hanem tudta is, hogy az erősödő nemzeti szocialisták veszélyt jelentenek az emberiségre. Nyilvánvaló volt számára, hogy a politikai események a háború csíráját hordozzák magukban. Németországban a faszizmus egyre fékevesztettebben tombolt, összeütközéseket provokált a szomszédos országokkal. A magyarországi hivatalos politika, a Darányi-kormány elfogadtatta az I. zsidótörvényt. A szélsőjobboldal egyre erősebb lett. A zsidótörvény következtében súlyos hátrányokat jelentő megkülönböztető intézkedéseket vezettek be az ország zsidó lakosságával szemben.

Keletkezése • 1938-ban, a második világháború előestéjén alkotta meg Radnóti Miklós ezt, a szinte vallásos áhítattal, könyörgő szavakból szőtt, bizakodó hitű művét, amely a *Meredek út* című kötetben látott napvilágot.

Műfaja • Himnusz, a címe is erre utal. Komoly esztétikai-poétikai, s világmépi fordulat állt be lírájában ekkorra, melynek legfőbb jellemzője a klasszicizálás: visszatért a klasszikus hagyományokhoz, a letisztult formához, az arányos és fegyelmezett kompozícióhoz. Erkölcsi kötelességnek érezte, hogy rendezett műveket hagyjon hátra, hiszen a művészet a legfontosabb hordozója mindazon értékeknek, melyeket összefoglaló néven európai kultúrának és humánumnak nevezünk. Radnótinál a forma fegyelme esztétikai és művészi válasz egy kaotikus világra, melyből hiányzik az emberség.

Szerkezete • A 33 soros vers (talán nem véletlen a 33-as szám) nyolc négysoros versszakból és egy különálló sorból áll. Radnóti gyönyörű természeti képekbe burkolja mondanivalóját: saját korát télként emlegeti, az emberekben lakozó békevágyat a szőlőszem-hasonlattal fejezi ki. A rejtett, allegorikus megfogalmazással a béke fogalmába sűrítette mindazt, amire az ország legjobbjai akkor törekedtek. Ugyanakkor a barnaingesek barbár térhódítására is figyelmeztetett azzal, ahogy az országra zúduló telet rajzolja, amely a békéről... *papol / s acél fen szívek ellen, – ellened!*

A béke fogalmába Radnóti belefoglalta a személyes és politikai szabadságot, a demokratikus jogokat is, ezért hívja segítségül a *szellős márciust*, az 1848-as márciusi forradalom szellemét. A béke ellenségeiként elmarasztalt lelkiismeretlen országvezetőkre és a mind nagyobb hatalomhoz jutó szélsőjobboldali elemekre utalnak a következő sorok is: *s állj meg fölöttünk is, mert megfagyunk / e háboruk perzselte télben itt, / ahol az ellenállni gyöngye lélek / tanulja már az öklök érveit.*

Radnóti Miklós optimista életszemléletére jellemző, hogy a gondokkal jövő békekorszak eljöveteletét, mint már fentebb említettük, a március, majd a nyár beköszöntéséhez kapcsolja.

A nyár derűs képei részletezik a boldog időszakot. Rövid kérdés következik: *Így lesz-e?* Megjegyzéssel válaszol: *Így! Mert egyszer béke lesz.* Az utolsó sor arra szólít fel, hogy az ember ép lélekkel vészelhesse át a jelenkor borzalmait: *Ó, tarts ki addig lélek, védekezz!* A nyugtalan hangú verset elejétől a végéig beragyogja a jobb jövőbe, az emberhez méltó, igazságos békébe vetett hit.

Verselése • Radnóti Miklós *Himnusz a békéről* című versében jambusi időmértékes és jambusi szimultán tízesek, tizenegyesek alkotják a strofákat.

1. Radnóti verse a klasszikus himnusz műfaj XX. századi változata. Szerinted adhatta-e volna versének *A béke zsoltára* címet is?
2. A költő a békét a szó mindennapi értelmében is szép természeti képekkel, a boldog, idilli emberi élet felidézésével jeleníti meg. Keresd ki azokat a költői képeket, amelyek szépségük mellett eredetiségükkel, líraiságukkal, a költőre jellemző egyéni hangjukkal is kitűnnek! Indokold válaszodat!
3. Miért érzed találónak a megszemélyesített béke számos jelzős kifejezéseit?
4. A fenygető valóság milyen képei magyarázzák a költő egyre sürgető, könyörgő kéréseit? Értelmezd ezeket a képeket!
5. Milyen képekből áll az áhított, az eljövendő béke látomása? Állapítsd meg azt is, mi jellemző ezekre a képekre!
6. Milyen magatartásra vallanak a vers záró sorai?

7. Milyen nyelvi elemek jelzik az érzelmi feszültséget?
8. Idézd fel, milyen jellemző vonásai vannak a himnusznek és az ódának, a lírai műnem e két műfajának! Mennyiben érvényesek ezek a versre?

1. Miért örkérvényű ez a Radnóti-vers? A válaszodat részletes műismertetésben fejtsd ki!

A NÉPI MOZGALOM ÍRÓI

A népi mozgalom a húszas és harmincas évek fordulóján lépett fel a magyar társadalom és szellemi élet radikális átalakításának igényével. Képviselői Ady Endre, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső eszméit gondolták tovább, de merítették a nemzeti függetlenségi hagyományokból, a XIX. század végi agrármozgalmak politikai örökségéből is. Azok az írók hozták létre, akik a parasztságra, valamint a népi származású vagy elkötelezettségű értelmiségre akarták építeni az ország társadalmi, politikai és kulturális megújítását. Széles körű földreformot követeltek, demokratikus módon kívánták átalakítani a politikai intézmények rendszerét, és valóságos művelődési forradalmat akartak véghezvinni a dolgozó tömegek kulturális felemelése által. A nemzeti kultúra fejlődésének a népi kultúra hagyományai révén készültek biztos alapot adni. A nemzeti függetlenség védelmére mozgósították a közvéleményt, szembefordultak a németbarát külpolitikai tájékozódással, egyszersmind a kelet-közép-európai népek – magyarok, lengyelek, csehek, szlovákok, délszlávok, bolgárok és románok – együttműködését sürgették.

A népi tábor szerveződését a húszas évek ifjúsági reformmozgalmai – Bartha Miklós Társaság, Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, Erdélyi Fiatalok, a szlovákiai Sarló mozgalom – készítettek elő. Íróinak kezdetben Bajcsi-Zsilinszky Endre *Előőrs* és *Szabadság* című lapjai adtak fórumot. 1932-ben alapította Német László *A Tanút*, 1934 és 1938 között jelent meg – Fülöp Lajos, Gulyás Pál és Németh László, majd Sárközy György szerkesztésében – a *Válasz*, 1935-ben indult meg a *Kelet Népe*. Ugyancsak a népi mozgalmat képviselték a *Magyar Élet* és *Magyar Út* című folyóiratok. Zilahy Lajos 1935-ben szervezte meg az Új Szellemi Frontot azzal a céllal, hogy a népi írók kikényszerítsék a kormányzat reformigéreteinek beváltását. Ennek kudarcát követően 1937-ben szerveződött meg a Márciusi Front, 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt. 1943-ban Püski Sándor kezdeményezésére jött össze a balatonszárszói találkozó, amely a magyarság legfontosabb szociális, politikai és kulturális kérdéseire keresett választ.

A népi mozgalom legkiválóbb költője **Illyés Gyula** volt. **Erdélyi József** költészete a Petőfi-féle népiességet újította fel, **Sinka István** balladái a népi kultúra mágikus és mitikus rétegeit szabadították fel. **Gulyás Pál** a finnugor mitológiában kereste a nemzeti költészet megújulásának forrását. Mellettük **Jankovich Ferenc**, **Sértő Kálmán**,

illette az erdélyi **Kiss Jenő** és **Horváth István** tartoztak a népi költők közé. A népi elbeszélő irodalomnak **Németh László**, **Tamási Áron** és **Veres Péter** a klasszikus egyéniségei. A népi irodalmat képviselte **Kodolányi János**, **Darvas József**, **Féja Géza**, **Tatay Sándor** és még sokan mások.

ILLYÉS GYULA (1902–1983)

Reisz Ilona: *Illyés Gyula*, 2003

„Illyés Gyula az, akit valaha a gráciák kedvencének neveztek. Első köteténél feltűnik már, hogy talán Petőfi óta nem volt költőnk, aki olyan otthonos a versben, mint ő. Neki nem kell gálába vágnia magát, amikor mint költő felszólal; költő pongyolában és házieszközei közt is. Ihlete velejár, könnyen lendül, rövid szüneteket tart. Költészetének a világa összefolyik napjai világával; nincs meg köztük az a légüres zóna, melyen más költők a versíró elszánásával lökik át magukat. Költészete nem vasárnapi kivonulás, emelkedett hétköznap, intim rezdülésekben és szép lobbanásokban gazdag. Nála nem a keret az ünnepélyes, hanem az élet ünnepi. Hajlékony és színjátékos természet, akinek nem kell egy költőt kiizzadnia magából, hanem –

legalább látszólag – egész életét nemesítheti fel a költészet színvonalára” – írta Németh László róla 1932-ben.

ÉLETÚTJA

Gyermekkor, ifjúsága • 1902. november 2-án született a Tolna megyei Rácegrespusztán, ahol apja, Illyés János uradalmi gépész volt. Édesanyja Kállay Ida. Gyermekéveit a pusztán töltötte. Középiskolai tanulmányait a dombovári gimnáziumban kezdte (1913–1914), majd Bonyhádon (1914–1916) folytatta. Szülei válása után 1916-ban édesanyjával Budapestre költöztek. Előbb a Munkácsy Mihály utcai gimnáziumba (1916–1917) járt, majd az Izabella utcai felsőkereskedelmi iskolában érettségizett 1921-ben. Ezután beiratkozott a budapesti egyetem magyar-francia szakára. Külső és belső kényszer, politikai ok és tanulási ösztön egyaránt szerepet játszott abban, hogy 1921-ben elhagyta az országot.

Emigrációban • Az illegális mozgalmakban való részvételéért menekülnie kellett Magyarországról. Gyakorlatilag a letartóztatást próbálta így elkerülni. Több hónapos hányódás után, Bécsen, Berlinen és a Rajna-vidéken át 1922. április 24-én érkezett Párizsba. Alkalmi állások után egy könyvkötő műhelyben dolgozott. Egy ideig a Sorbonne

hallgatója volt. A város proletár negyedében lakott, emigráns diákok, forradalmárok, munkások között tevékenykedett. Tehetségének köszönhetően csakhamar befogadta a francia avantgárd mozgalom: legfogékonyabb éveit az akkor induló szürrealista írók társaságában töltötte. Öt évig volt itt. Saját bevallása szerint „*Párizs tett emberré! Tizenkilenc éves koromban tettem földjére a lábam, s huszonhárom éves voltam, amikor először elhagytam... Akkor volt érdemes élni; azokért a dolgokért volt érdemes élni, amikért akkor éltem. Nekem az volt az eszmélés, aztán az eszmék kora. Hogy mi a szabadság: azt én ott ismertem meg. Hogy hogyan kell a szabadságért küzdeni, arra is ott kaptam leckét... és onnan láttam végig Európán... Onnan láttam meg végre való helyén s valóságos helyzetében Magyarországot. Szédítő és lelket próbáló pillanat volt. Párizs tett magyarrá!*” (Párizs felé, 1946)

Itthon • 1926 nyarán amnesztia következtében tért haza. Újságíró lett. Déry Tibor és Kassák Lajos társaságában részt vett a *Dokumentum* című folyóirat szerkesztésében. 1928-tól a *Nyugat* állandó munkatársa lett, Babits baráti köréhez tartozott. Ekkor kötött egy életre szóló barátságot Szabó Lőrincsel. Jóban volt József Attilával is, aztán eltávolodtak egymástól.

Az 1930-as évek elejétől a népi írók mozgalmának szervezője és elindítója lett. A társadalom általános demokratizálódásáért, a szociális gondok enyhítéséért, a nincstelen paraszti tömegek felemelkedéséért, az egész nemzet egységesebbé tételéért küzdöttek. 1934-ben Nagy Lajossal együtt részt vett a szovjet írókongresszuson. Ketten képviselték a magyar írókat. (Többek között József Attila emiatt is haragudott rá.)

Házassága • Kétszer nősült. 1931-ben vette feleségül a gyógytorna tanárnő Juvanecz Irmát. A házasság válással ért véget 1938-ban. Második felesége, a már a József Attila életrajzból is ismert (*Flóra-versek*) pszichológus és gyógypedagógus, Kozmutza Flóra lett 1939-ben, akitől Mária nevű lánya született 1940-ben.

Magyar Csillag • Babits Mihály halála után, 1941–1944-ben a *Nyugat* örökébe lépő *Magyar Csillag* szerkesztője lett. A német megszállás alatt bujkálni kényszerült. 1945 után a Nemzeti Parasztpárt képviselőjeként vett részt a közéletben. 1946-ban újraindította a *Választ*. 1945–1949 között a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt. 1947-ben hosszú nyugat-európai körutat tett. 1950-től visszavonult a politikai közszerepléstől. Helyzete felemás volt, tele állandó konfliktusokkal, bár őt tekintették ekkor a szellemi élet egyik vezéralakjának. Hosszú időn át nem jelent meg verseskötete.

„Nemzeti, aki jogot véd, nacionalista, aki jogot sért” • Élete utolsó évtizedeiben igyekezett tudatosítani, hogy a magyarság egyharmada az országhatárokon kívül él, és ezért gátat kell vetni a szellemi szétszóródásnak a közös nyelv, a közös kultúra, a közös történelmi múlt eleven erejével. Amikor a kisebbségi sorban élő magyarság

jogaiért emelt szót, azt sohasem más népek ellen irányuló indulattal tette.

Halála • 1983. április 15-én halt meg 81 éves korában Budapesten.

Illyés Gyula munkásságáért számos elismerésben részesült. Baumgarten-díjat: 1931, 1933, 1934, 1936-ban. Többszörös Kossuth-díjas: 1948, 1953, 1970. 1950-ben József Attila-díjat kapott. A Francia Költők Társasága kétszer jutalmazta díjjal: 1966, 1978. Herder-díjat 1970-ben kapott. A Magyar Népköztársaság babérkoszorúval ékesített Zászlórendjével 1977-ben és rubinokkal ékesített Zászlórendjével 1982-ben jutalmazták.

MUNKÁSSÁGA

Illyés Gyula pályaképét nagyon nehéz röviden megrajzolni, mert hosszú élete során rendkívül gazdag életművet teremtett. Mindhárom műnemben (líra, epika, dráma) maradandó alkotások bizonyítják alkotóerejét. Műfaji skálája a mesétől az elmélyült esszéig terjed.

Párizsból nem kiforrott költőként tért haza, hanem jelentékeny élmény és ismeretanyaggal. Az volt a véleménye, hogy „*itt ne úgy legyünk modernnek, mintha Párizsban élnénk. Nem, nekünk úgy kell itt moderneknek lennünk, mintha a magyarság mélyrétegeiben, a pusztákban, a falvakban élnénk*”. Fokozatosan kialakított egy egyszerűbb, világosabb, a nép képzelet- és gondolatvilágához közelebb álló verseszményt, költészetében egyre inkább teret nyert a tárgyiasan ábrázoló, hagyományos költői kifejezőmód. Költői ereje a felidézett otthonosságban, a tárgyak, dolgok, jelenségek valóságos életre keltésében rejlik.

Lírája • Jórészt az uradalmi cselédség életének bemutatása volt a fő tárgya költészetének a húszas évek végétől egy évtizeden át. Úgy beszélt a zselléerekről, béresekről, pásztorokról és parasztokról, hogy belülről láttatja, de kívülről nézi őket. Költészetében nagy szerephez jut a tájvers, az életkép és az elbeszélő költemény. Első verseskötete 1928-ban jelent meg *Nehéz föld* címmel. Friss, tiszta erő tört fel ezekben a versekben. Ezt követte 1931-ben a *Sarjürendek* című kötet, amelyben beért és meghatározó életérzésévé vált a felismert költői feladat és a hovatartozás tudata. Búcsú ez az elszállt ifjúságtól és készlődés a férfikor tennivalóira.

A harmincas évek elején születtek elbeszélő költeményei, a *Három öreg* 1932-ben, a *Hősökről beszélék* 1933-ban és az *Ifjúság* 1934-ben. Tárgyias leírás és lírai személyesség jellemzi ezeket a darabokat.

A harmincas évek közepén hangjának közvetlenségét keserű ironia és merengő belenyugvás, itt-ott reménytelenség váltja fel. Magányos szembefordulása ez a korral. Ellenállás, melyet egy zárt és befelé forduló magatartás kemény formái védenek. Érthető ezért, hogy a *Szálló egek alatt* (1935) című kötetében kifejezésre jutó életér-

zés tragikusabb színeződésű, a gyermekkori emlék költészete utolszor jelent meg.

A *Rend a romokon* (1937) című kötetében nagyobb részben az 1935 és 1937 között írott verseit gyűjtötte egybe. Ezek az évek mintázzák meg a töprengő, érvelő, vitázó gondolati tartalmú verstípust. A versek a mondanivalót hangsúlyozzák, szerkezet és nyelv a tartalmi igazság érvényesítését szolgálja. A költő világtképén mélyreható változások történtek. A kötet versei három ciklusra különülnek el. Kétség és remény váltakozásával próbálja meghatározni, mi lehet a korhoz méltó költői magatartás, *a továbbküzdés vállalása, küzdés az ifjúkor szép álmaiért* vagy *a belenyugvó félreállítás*. Illyés lírája ebben a kötetben magasodott nemzeti költészetté.

1937 után költészetében is a csalódás, a kiábrándultság, a nemzeti felelősség egyre komorabb és végletesebb hangjai váltak uralkodóvá. Nem látott más kiutat, mint fegyelmezetten, munkával, okossággal túlélni a háborút, a fasizmust. Közvetlen programként inkább csak a megmaradást, a régi értékek megőrzését hirdette. A *Külön világban* (1939) és a *Szembenézve* (1943) című kötetek ennek fényében születtek, a szűkülő életről és a hűtlen jövőről vallott bennük. A versmondatok zaklatottabbak, rövidebbek, szórendjük szeszélyesebb, gyakoribb az áthajlás. Lazul a szerkezet. 1945 után verseskötettel nem jelentkezett, de egymás után jelentek meg az országépítést megéneklő versek: *Megy az eke, Cserepezők, Honfoglalók közt*.

Az ötvenes évektől lírája a történelmi sors, az élet és a halál nagy kérdéseivel viaskodik. Verseinek gyűjteménye, a *Válogatott versek* (1952) és *Kézfogások* (1956) csaknem tíz évig váratott magára. Ezek a kötetek azt igazolják, hogy költészete az ötvenes években mennyit gazdagodott. Lírájának magvát tömörebb, zártabb, nagy gondolati izzású versek alkotják. Az utóbbi kötetben jelent meg az elmúlás, mint mélyről felizzó költői téma.

Jelentős verseskötetei még: *Új versek* (1961), *Dólt vitorla* (1965), *Fekete-fehér* (1968).

Esszé, szociográfiák • Költészete és prózai munkássága nem járt külön úton. Ugyanaz foglalkoztatta prózairóként is, mint költőként.

Első nagyobb szabású prózai műve a majd tízezer kilométeres Szovjetunió-beli utazásának élményeiről szóló *Oroszország* (1934) című könyve. 1935-ben a *Válasz* kezdte közölni, egy évvel később a *Nyugat* kiadója jelentette meg a szociografikus¹ irodalom remekművét, a *Puszták népét* (1936). A művet társadalomrajzzá táguló önéletrajznak is mondhatjuk. Benne összeforrta a gyermekkori emlék, a csa-

¹ *szociográfia* – a társadalom egy szeletének, egy vidéknek, falunak, népcsoportnak vagy foglalkozási ágnak a leírása. Olyan prózai műfaj, amelyben megvalósul a tudományos pontosság és a szépirodalmi megformáltság egysége.

ládtörténet a szakszerűen hiteles, szociográfiai érvényességű leírással, a dunántúli nagybirtokon élő cselédség életének feltárásával. Bemutatja a puszta múltját, életrendjét, szokásait, a cselédek anyagi körülményeit. Egyszer leíró, elemző módon, másszor szép prózai stílusban. Illyés Gyula ismeretlen világot tárt fel, megdöbbentő helyzetéről tudósított. Hitele onnan ered, hogy nem kívülről szemlél, hanem onnan származó személyes élményeit adhatta elő. Mindvégig ahhoz a szándékhoz igazodott, amit a könyv elején megjelölt: „*Egy népréteg lelkületét szeretném ábrázolni, ez minden törekvésem. Ha itt-ott mégis saját élményeimmel hozakodom elő, ezek az élmények csak magyarázó ábrák.*” Fölnyenes írói tudatosságról vall a mű, ábrázolás és szerkesztés magabiztos kezelését tanúsítja.

Ugyanebben az évben jelent meg másik prózai fő műve, a *Petőfi*, életrajzi esszé költőeszményéről. Illyés műve életrajz és költői mű, emberi egyéniség és költészet egységét teremtette meg társadalmi, lélektani és irodalmi összefüggéseket felderítő elemzéseiben. Vezető gondolata Petőfi forradalmiságának megértése volt, s ebben Ady *Petőfi nem alkuszik* című tanulmányának örökségét vette át és folytatta.

1933-tól írta rendszeresen a kor legtöbb vitatott kérdéseivel szembenező írásait. Naplójegyzeteiben, a *Magyarokban* (1938) a tisztázás és az eszmei felvilágosítás szándéka vezette. Vizsgálta a történelmi és irodalmi múltat, a magyarság és a haza, a faj és a népiesség fogalmát. Esszéi egyetlen kérdés köré csoportosulnak: mit jelent magyarnak lenni, mi a magyarság? A *Lélek és kenyérben* (1940) még a *Puszták népében* vállalt feladatot folytatta, egyesítve a szociográfiai és a modern lélektan teszt-módszerét. A *Ki a magyar?* (1939) című tanulmány eszmeisége a *Magyarok* eszmeiségéhez kapcsolódott. A *Mint a darvak* (1942) viszont a megbékítés ars poeticáját, a „néma tisztesség” erkölcsi magatartását, a lelkek szótlan morális forradalmát eszményítette. Ez a gondolat, széles körű társadalmi elemzésbe ágyazva már megjelent a parasztságnak szánt *Csizma az asztalon* (1941) című röpiratában is. Pályája törését jelzi, hogy ezekben az években fordítja J. Giono francia író új-primitív mitológiát teremtő regényeit: *Zeng a világ*, 1939; *Valaki a hegyekből*, 1940; *Örömmel élni*, 1941; *Sarjú*, 1943. Ezek a regények a városból és a civilizált életformákból való kiszakadást, s a természetes, ősi állapotok utáni nosztalgiát sugallják.

A magyar nemzet sorskérdésével foglalkozott a *Hajszálgökökerek* (1971) című esszékötetében. A határon túli magyarság helyzetéről szól a *Szellem és erőszak* (1978) című kötete, ami évtizedeken át tiltott mű volt. Illyés Gyula alkotta szókép az „ötágú síp”, amely a különböző országokban virágzó magyar irodalom jelképe. A síp „ágai”: magyarországi, erdélyi (romániai), szlovákiai, vajdasági és nyugati magyar irodalom. Ma már hétágú sípról beszélünk, mert a burgenlandi (ausztriai) és a kárpátaljai magyar írók és költők alkotásait is számon tartják az óhazában.

Regényei • A történelmi számvetés igényéről vallott a *Korotavasz* (1941) című regényében. Arra vállalkozott, hogy nemzedéke ifjúkorának, de a nemzet történetének is eltemetett rétegét, az 1918–1919-es forradalom idejét életre keltse. Folytatása a *Hunok Párizsban* (1946), amelyben jellemző képét nyújtja a kivándorolt, emigrációba szorult magyar munkásság szervezeti életének. A húszas évek Párizsának, forradalmi fiatalságának, politikai és szellemi útkeresésének eleven, gazdag képe bontakozik ki. Önéletrajzi keretbe foglalt történelmi dokumentumregény a *Beatrice apródjai* (1979).

Drámái • Első drámája, a *Tű foka* 1944-ből való. Drámaíróvá válásának egyik fő indítéka, hogy a nemzeti történelem hőseinek színpadra állításával a közösségi-nemzeti érzés ébren tartója és a nemzeti tudat nagyhatású formálója lehetett. Itt elsősorban az *Ozorai példát* (1952), *Fáklyalángot* (1953) és *Dózsát* (1956) kell említenünk. Egyén és társadalom konfliktusát dolgozza fel a *Kegyenc*, a *Különc* és a *Malom a séden*. Mindhárom 1963-ban jelent meg. Megújította a népi komédiát: *Tűvétezők* (1953), *Bolhabál* (1966), *Bál a pusztán* (1972).

1. Állítsd kronológiai sorrendbe Illyés Gyula életének főbb mozzanatait!
2. Mikor jelent meg, és mi a címe első verseskötetének?
3. Mikor írta, és mit mutat be hitelesen a *Puszták népe* című szociográfiában?
4. Milyen kérdésre keresi a választ Illyés Gyula a *Magyarok* című naplójegyzetében?
5. Milyen regényeit ismered?
6. Sorold fel Illyés Gyula fontosabb drámáit! Miért írt történelmi témájú drámákat?
7. Illyés Gyula hat évtizedes pályáját bontsd alkotói korszakokra!
8. Hogyan vélekedett Illyés Gyula az egységes magyar nemzetről és a nemzeti irodalomról?

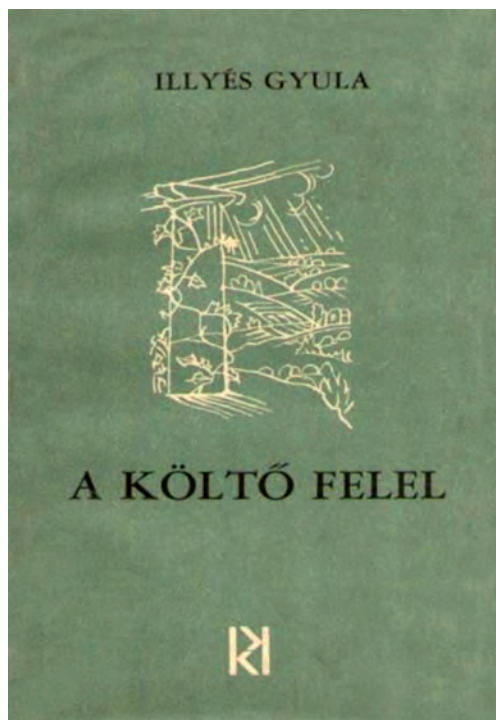
1. Mit jelent az „ötágú síp” szókép? Miért beszélünk ma már „hétágú” sípról?

A költő felel

I

Dolgozom: küzdve alakítom
nemcsak magamat, aminő még
lehetek, akinek jövőjét
az „ihlet óráin” gyanítom;
formálok azt is, amivé ti
válhattok – azt munkálom én ki:
azt próbálok létre idézni,
azt a lényt, ki még csak agyag

bennetek s halvány akarat;
akire vágytok,
amikor sürgetve mondjátok:
költő, előzd meg korodat!

II

Nagy föladat; mert nemcsak bátor
nyelv kell rá, de fül is! Mert valahányszor
azt hallani,
barátaim, hogy valaki
nekiszántan
előre rohant a korából,
egy új, egy tiszta tájig,
valójában
a kor maradt csak hátra tőle,
még jó, ha nem ekképp süvöltve

a föl-fölbukó uttőrőre:
– Hova fut? Elbujt! Játszik!

III

Játszunk – így száll énekünk fel.
Játszunk
szavainkkal és életünkkel,
mert, jaj, csak az vagyunk, aminek látszunk.
Legyetek értelemmel hát irántunk,
mert nincs vállalkozóbb s bizakodóbb
szerzet minálunk;
a rosszat nem szántszándékkal csináljuk,
csupán a jót.

IV

Ide teszem az akácról az illatot.
Ide teszem a Dunáról a fényt,
leányról a mosolyt, a fiúról a dacot;
ebből csinállok költeményt,
hogy gazdagodjatok.
Mert az illat a fán mégsem kevesebb,
sem a vízen a fény;
a lány s fiú csak szebb s elevenebb
s magam is több vagyok, ha én
általam erősödtetek.
Semmiből nem lesz semmi? S ára van
mindennek, ami valamire jó?
Babrálva e világ dolgaiban
valami mégis ujdonan
marad kezünkben, olvasó!

Amit a múról tudnod kell!

Illyés volt a nemzeti vateszköltő ideáljának legizgalmasabb huszadik századi megtestesülése – az, ahogy fejedelemnek, pásztornak stb. látták vagy láttatták, mind e vállalásnak a leképezése. Illyés műveiben, minden korszakában egyszerre kétféle szerepben mutatta magát: társadalmi elkötelezettsé-

géből következően egyrészt az alsó osztályok, a nép tagjaként, részeként, másrészt viszont a nép és a nemzet konkrét történelmi megjelenési formái *főle* emelkedett képviselőként, a nép és a történelem külső szemlélőjeként. A két, egymástól természetesen el nem választható szerep azonban folyamatosan ellentmondásban is van egymással: a művekben a költőnek, az írónak emiatt, tulajdonképpen társadalmi felemelkedése okán, állandó lelkiismeret-furdalása van, s költészetét, írói mivoltát így egyszerre éli meg menekülésként, valamint elhivatottságként is.

A népből jött és felemelkedett író-figura állandó szociális lelkiismeret-furdalás közepette él és alkot – s e köztes szituációját hol magasztosnak, hol megalázónak éli meg.

Keletkezése • A vers az 1966-ban megjelenő azonos című válogatott verseket tartalmazó kötetben olvasható.

Témája • A művész és a művészet feladata, az irodalom célja.

Műfaja • Ars poetica, költői hitvallás. Címe, *A költő felel* arra utal, hogy választ ad egy általunk pontosan nem ismert kérdésre. A válaszból következtethetünk, hogy Illyés Gyula arra a kérdésre ad feleletet, hogy mi az irodalom, a művészet célja, életünkben betöltött szerepe, milyen feladat hárul a költőre: *költő, előzd meg korodat!*, az alkotóművészre és mi a műalkotás viszonya a valósághoz, az élethez.

Szerkezete • A vers négy jól elkülöníthető részből áll.

I. rész: leszögezi, minden művészi tevékenység alkotó, teremtő munka *Dolgozom: küzdve alakítom / nemcsak magamat, aminő még / lehetek ... formálom azt is, amivé ti / válhattok – azt munkálom én ki. A létre idézett alkotásaival a költő, a művész embertársainak a nézeteit, gondolkodását is formálja.*

II. rész: a megformálás művészi adomány, *Nagy föladat*, de roppant felelősség is *mert nemcsak bátor / nyelv kell rá, de fül is!*

III. rész: a költői tartás etikája és poétikája, természetes igazságképviseleti igényét fogalmazza meg, *mert a rosszat nem szántsándékkal csináljuk, / csupán a jót.*

IV. rész: az alkotóművész az embert, annak gazdagodását szolgálja *Ide teszem az akárcól az illatot. / Ide teszem a Dunáról a fényt, / leányról a mosolyt, fiúról a dacot; / ebből csinállok költeményt, / hogy gazdagodjatok. A költő nem a semmiből alakítja ki művét, hanem a valóság elemeiből építi fel érzékletes formában. Az ily módon újrateremtett valóság szebb s elevenebb, mélyebb és igazibb a felszíni valóságnál s magam is több vagyok, ha én / általam erősödtetek. Az életben mindennek ára van, ami értékes, ami valamire jó. Az alkotóművész, a költő így formálja a világot élhetővé és széppé.*

Érdekesség • Illyés, kortársaihoz és barátaihoz képest meglepő módon, verseiben igen sokszor fogalmazta meg újra és újra (nyilván önmaga és környezete számára) a költőszerep követelményeit, s a társadalmi feladatok költői kijelölése terén igen sokszor „csak” a *költői* feladatok kitűzéséig jutott el (vagy akart eljutni). E szerep irodalmi érvényét kezdte ki talán legerősebben a huszadik század utolsó harmadának irodalmi fejlődése (mely egyszerre nyitott vele szemben vitát egzisztenciálfilozófiai és nyelvfilozófiai téren is) – azt pedig csak feltételezhetjük, bár meglehetősen komolysággal, hogy e szerep gyen-

güléséhez igen súlyosan járulhatott hozzá Illyés sok ellentmondással fűszerezett konszolidációs-ellenzéki működése a Kádár-korszak irodalmi-politikai életében.

1. Mely képek utalnak az ember belső és külső világára A *Költő felel* című versben?
2. Miben látja Illyés Gyula az alkotóművészi hivatás értelmét, az irodalom szerepét?
3. Keresd ki a versből azokat az igés szerkezeteket, amelyek arra utalnak, hogy a művészet alkotó, teremtő munka!
4. Benned milyen érzéseket idéz fel az *illat*, a *fény*, a *mosoly*, a *dac* szavak jelentése, hangalakja?

1. Értelmezd a következő sorokat: „Babrálva e világ dolgaiban / valami mégis ujdonan / marad kezünkben, olvasó!”

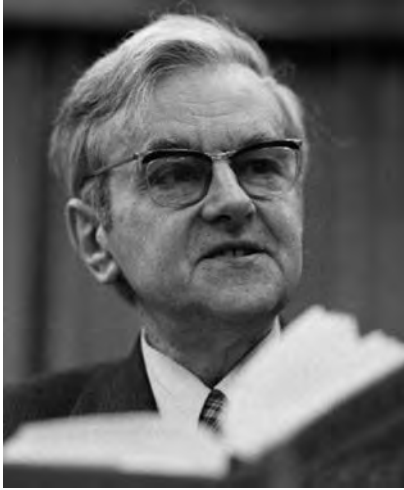
IRODALMI ÉLET A VILÁGÉGÉS UTÁN

A második világháború után gyors ütemben ment végbe a magyar társadalom átalakulása. Irodalmunk fájdalmas veszteségekkel érte meg az új korszakot, olyan írók váltak a fasiszmus áldozatává, mint Radnóti Miklós, Gelléri Andor Endre, Sárközy György, Szerb Antal, Halász Gábor, Pap Károly és Bálint György. A negyvenes évek második felének irodalmi életében a korábbi korszak írói: a *Nyugat* örökösei, a népi írómozgalom képviselői és a szocialista írók játszottak vezető szerepet. Hazatértek az emigráns írók, megjelentek a korábban betiltott művek. Az irodalmi élet sokszínű gazdagságát mutatták a folyóiratok: a nyugatos eszményeket követő *Magyarok*, a népieket képviselő *Válasz*, az avantgárd szellemében szerkesztett *Kortárs*, a szocialista *Fórum* és a fiatal írókat táborba gyűjtő *Újhold*, illetve *Valóság*.

Az irodalmi életben a kommunista írók vették át az irányítást. A társadalmi átalakulást súlyos politikai bűnök és törvénytelenségek kísérték, mindez 1956 őszére nemzeti tragédiához vezetett. A politika az irodalmi életet, sőt a létrejött műveket is befolyásolta: számos kiváló író hallgatásra kényszerült, az irodalmi művek nagy részét a sémákhoz történő alkalmazkodás jellemezte. A hatvanas évek során művészeti élet az irányzatok és az alkotó személyiségek szabadabb fejlődésének keretei között szerveződött újjá, tehetséges fiatal nemzedékek léptek fel, széles körű kulturális viták kívánták megoldani a felvetődő kérdéseket. Az új folyóiratok – a *Kortárs*, az *Új Írás*, az *Élet és Irodalom* című hetilap, a világirodalmat közlő *Nagyvilág*, a katolikus értelmiséget képviselő *Vigilia* – mozgalmas szellemi életet hoztak létre, a vidéki városokban is egész sor értékes folyóirat alakult. Az irodalmi közéletben nagy szerepet játszott a Magyar Írók Szövetsége is.

A *Nyugat* örököséiként a harmadik nemzedék tagjai, illetve az *Újhold* írói léptek fel. A harmadik nemzedék egyik legnagyobb költője **Weöres Sándor** (e.: vörös).

WEÖRES SÁNDOR (1913–1989)

Weöres Sándor

Weöres Sándor a XX. század legsokoldalúbb költői közé tartozik. Szinte minden lehetséges költői hangot, versformát magas színvonalon szólaltatott meg. Gazdag képzeletvilág, töprengő bölcséleti hajlam jellemezte. Főként az emberi létezés általános kérdései érdekelték. Műveinek jelentős hányadával arra tanít bennünket, hogy egyszeri életünkön, szűkre szabott időnkön túl otthonra találjunk a végtelen teremtésben. „Ezerarcú költő, aki otthonosan mozog a legkülönbözőbb formákban, korokban, szerepekben, szemléletmódokban, mindegyik az övé, de egyik sem igazán ő, mert ő éppen ez az összetettség.” (Mohácsy Károly)

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága •

1913. június 22-én született Szombathelyen, földbirtokos családban. Édesapja Weöres Sándor, hivatásos katonatiszt volt. Édesanyja, Blaskovich Mária rác és szász eredetű polgárcsalád sarja oltotta fiába az irodalom szeretetét. Később így emlékezett édesanyjára a költő: „*Anyám négy nyelven olvasott és beszélt. Örült, hogy bennem is van kulturális érdeklődés. Anyámtól már hat-hét éves koromban olyan olvasmányokat kaptam, mint Shakespeare, Goethe, Madách, Csokonai.*”

Az elemi iskolát Pápán és Csöngén végezte. Édesapja komoly tudású gazdaembert akart faragni belőle, ezért a szombathelyi reáliskolába íratta. Az első négy osztályt magántanulóként végezte 1927-ig. Ekkor szülei Szombathelyre költöztek. A hatodik osztályban megbukott. Egyáltalán nem tanult. Szülei évisméltásra Győrbe íratták, de hetedikben itt is megbukott. Az érettségit a soproni reáliskolában tette le magántanulóként. Ezután apja gazdaságában dolgozott csaknem másfél évig. 1933-ban a pécsi egyetem jogi karára iratkozott be, de hamarosan átváltott a bölcsészetre, s földrajz-filozófia szakon végzett. 1938-ban *A vers születése* című értekezésével filozófiai doktorátust szerzett.

Felnőttkor • Az egyetem befejezése után előbb Pécsen volt könyvtáros, majd Székesfehérváron szabadművelődési felügyelő. 1943-ban felköltözött Budapestre, az Országos Széchenyi Könyvtár munkatársa lett. 1941 és 1948 között munkatársa, társszerkesztője

volt a *Sorsunk* című irodalmi folyóiratnak, amely Pécssett jelent meg. Szellemi fejlődésére nagy hatással volt a filozófus Hamvas Béla, aki az annyi borzalmat megélt modern ember erkölcsi és lelki épülésére egy sosem volt „őskori” kultúra ideálképét rajzolta meg. 1945 után Budapesten telepedett le. 1947-ben néhány hónapot töltött Rómában, majd bejárta Európát. 1948-ban feleségül vette Károly Amy költőnőt. 1951-ig az akadémiai könyvtárban dolgozott. Ezután csak irodalmi munkásságából élt.

1956 után évekig ismét ellenségesen kezelte őt az irodalompolitika. Majd amikor Párizsban megjelent *Tűzkút* című kötete, végre tetszéséhez méltóan bántak vele. 1970-ben kapta meg a Kossuth-díjat. Az utolsó években súlyossá váló betegségéig dolgozott. Életének utolsó éveiben „halálközelen” élt. 1989. január 22-én végleg eltávozott.

MUNKÁSSÁGA

Weöres Sándor gyermekzszeniként tűnt fel a magyar irodalomban: tizennégy éves korában jelentek meg első versei, ekkor már kiforrott verskultúrával rendelkezett. Tizenöt évesen megismerkedett Kosztolányival, aki apai barátként bánt vele, majd Babitscsal, aki közölte verseit a *Nyugatban* és Kodály Zoltánnal, aki megzenésítette a tinédzser-költő verseit.

Első alkotói korszaka • Első verseskötete, a *Hideg van* 1934-ben jelent meg, s a könyvet a Baumgarten-kuratórium ezerpengős jutalomban részesítette. Ebből a pénzből észak-európai utazást tett. Közben dolgozott, írta verseit. 1935-ben *A kő és az ember* című kötettel jelentkezett. Kivételes formakészségről tett tanúbizonyságot. A gondolatiság egyre nagyobb teret követelt magának költészetében. 1938-ban jött ki *A teremtés dicsérete* című verseskötete. Ugyanebben az évben jelentkezett drámai költeményével a *Theomachiával*, majd 1939-ben *Istár pokoljárásával*, melyekben megpróbál egységes világgépet adni a modern ember széttöredezett világgépe helyett.

A negyvenes évekre kialakult a költő világszemlélete is, melyre nagy hatással voltak a keleti filozófiák: a kínai taoizmus¹ és a buddhizmus². Egyik központi képzete volt a világegység. Az ember valamikor egységben élt a világgal, ez az egység azonban megbomlott. Weöres Sándor abban látta a költészet szerepét, hogy a kor széthullott emberének felidézze, megmutassa az emberi lét teljességét. A verset az általános létkifejezés eszközének tartotta. Célja, hogy egységes világgépet adjon.

¹ *taoizmus* – ókori kínai filozófiai irányzat, amely szerint a természetes világrend törvénye minden körülmények között magától érvényesül, s amelyet a bölcs ember csak szemlél, cselekvésével nem avatkozik bele

² *buddhizmus* – az öt világvallás egyike, alaptanítása szerint az egész élet szenvedés, s a szenvedés oka pedig az ember élethez való ragaszkodása; aki le tudja győzni ezt az életigenlést, megszabadul a szenvedéstől, eljut a nirvánába, a tökéletes nyugalom állapotába

Érett alkotói korszaka • 1943-ban jelentkezett összetéveszthetetlen, önálló hangú kötetével, a *Medúzával*. Ez az időszak Weöres költészetében a fordulatot is jelentette. A belső tartalom kifejezésére zenei szerkesztést alkalmazott. A vers nem a gondolkodás menetét mintázza, hanem azt a benső tartalmat, amit a befelé forduló figyelem felfedez. E verstípus sajátosságát a motívumszövés, a felbukkanó, változó és visszatérő képtörések, ábraelemek egymásba fonódása és elrendeződése adja.

A *Medúzától* a hatvanas évek végéig számíthatjuk Weöres Sándor nagy, érett pályaszakaszát. Lírájának bölcséleti hajlama az *Elysium* (1946) és *A fogak tornáca* (1947) című kötetében mélyült el, ekkor vette le végleg és végletes formában a látványfestő költészet kellékeit.

A sztálinizmus éveit alatt nem publikálhatott, de a félrehúzódays idején sem télenkedett. 1957-ben jelentette meg életművét, *A hallgatás tornya* című összefoglaló kötetet. A kötet tartalmazza Weöres mítoszi ihletésű hosszúénekeit is. Ezekkel jelentős hatással volt a magyar költészet fejlődésére, Juhász Ferenc és Nagy László is merített ösztönzést belőlük. Az ötvenes évek első felében Weöres sok verset ültetett át idegen nyelvből magyarra. Ez a fordítói tevékenység fokozta rendkívüli érzékenységét a stílusutánzás iránt.

A hatvanas években a rendszer „kegyeibe fogadta”, visszakapta útlevelét. Ezt arra használta fel, hogy újra felkereste Rómát. Következő kötet, a *Tűzkút* 1964-ben jelent meg, amelyben már a kötetkompozíciónak is nagy jelentősége van. A *Merülő Saturnus* (1968) című kötet a játékos, a beleérző költő műve. Átmenetet mutat a következő költői korszakába. Két jelentős kötetéért 1970-ben Kossuth-díjjal tüntették ki.

Harmadik alkotói korszaka • 1972-ben jelent meg Weöres szerepjátszó, alakváltoztató, stílusutánzó kísérleteinek összegző eredménye a *Psyché* című verses regény, amelyben egy XIX. századi képzeletbeli költőnő, Lónyai Erzsébet bőrébe bújva írta meg annak életművét. Az ezután megjelent kötetekben – *Áthallások* (1976), *Harmincöt vers* (1978), *Ének a határtalanról* (1980), *Posta messziről* (1984) – Weöres hangja egyszerűbb és közvetlenebb. Nagy érdeklődést keltett a közepkortől a XX. századig kéziratban vagy kiadatlanul heverő, eddig ismeretlen költészeti szépségekből összeállított gyűjteménye, a *Három ve-réb hat szemmel*.

Weöres Sándor költészetét a sokszínűség, sokféleség, sokarcúság, a világ végtelen tarkaságának tükrözése jellemzi. Lírájának skálája rendkívül széles: egyszavas alkotásoktól, pár strófás játékversektől nagy lélegzetű költeményekig terjed. Önálló költői nyelvet teremtett, amely egyaránt alkalmas mitikus és filozofikus mondanivalók, valamint játékos érzések kifejezésére.

1. Hogyan alakult a második világháború után a magyar irodalom?
2. Sorold fel az ismertebb irodalmi lapokat!
3. Foglald össze vázlatyszerűen Weöres Sándor életének jelentősebb állomásait!

4. Értékeld a költő munkásságának műfaji és formai gazdagságát!
5. Mi volt Weöres Sándor központi képzete?
6. Hány alkotói korszakot különíthetünk el munkásságában?

Amit a múról tudnod kell!

Rongyszőnyeg

**(Dalok, epigrammák, ütem-próbák,
vázlatok, töredékek)**

Az 1943-ban napvilágot látott *Medúza*-kötetet a *Rongyszőnyeg*-ciklus 120 darabja zárja le. *Dalok, epigrammák, ütem-próbák, vázlatok, töredékek* – áll az alcímben, ami műfaji meghatározás is egyben, hiszen ötféle dolog, öt „szín” (dalok, epigrammák...) alkotja a rongyokból készült szőnyeget. Rongyolt líra – de nem abban az értelemben, hogy elhasznált, vagy kopott, nem is abban, hogy szakadt, vagy tépett. Inkább abban, hogy nincs gondosan szabva: élményhez, szándékhoz. Ahogy a rongyszőnyeg különböző színű rongyok összeszővéséből lesz tarkabarka egésszé, úgy a költő is a témák és a velük kapcsolatos versformák színes kaleidoszkópjával kápráztat el. A különböző tartalmak szolgálatában a legváltozatosabb verselési ritmusokból és ritmusváltozataikból alakítja ki színes szőttesét. Rövid, egyszerű, néha be sem fejezett versek, fantáziaképek, miniatűrök olvashatók a ciklusban, ugyanakkor sokféle verset is tartalmaz, népdal ihletésű versektől kezdve találunk benne szonettet, epigrammát, szapphói verset is.

Mindössze néhány hónap alatt született meg a sokszínű és szerteágazó anyagnak csaknem a fele. Weöres Pesten végezte könyvtári gyakorlatát, közben – verstani kísérletei tetőfokán – ontotta magából a verseket. Így számolt be erről Várkonyi Nándornak: *„Azt hittem, Pesten nem fogok tudni verset írni; és mióta itt vagyok, kb. kétszáz verset írtam, többet, mint eddig két-három év alatt. Volt úgy, hogy egyetlen éjjel 36 db vers folyt ki belőlem az akaratomtól függetlenül, egyvégtében, hihetetlenül rövid idő alatt. Egészen furcsa lelki jelenség nálam, eddig mindig gürcölve dolgoztam a verseken, most pedig úgy terem rajtam a vers, mint a túska a réten. Persze a rengeteg új vers nagy része csak pársoros; és legföljebb ha 10 van közte, ami nem híg dolog.”* Ezekből a töredékes versekből alakult ki a *Rongyszőnyeg I.* legnagyobb hányada.

A kísérletező mondókák, ritmusgyakorlatok, gyermekversek – közös néven játékkersek – önálló verstípust alkotnak Weöres költészetében. Megírásukra ösztönző hatással volt Kodály Zoltán, aki úgy támogatta a mellőzött költőt, hogy szöveget kért tőle dallamaihoz.

Weöres Sándor ráérezett, hogy nyelvünk különösen alkalmas arra, hogy megszólaltassa az időmértékes és ütemhangsúlyos ritmusfajták mindegyikét, s ezeket együttesen is érvényre juttassa. A ciklus valamennyi versét áthatja a költő világszemlélete, az elmúlástól való félelem, a szerelem mellett a teljesség utáni vágyat is megszólaltatja. Érzéki benyomás és elvont gondolatiság egygyé válik a ciklusban. Weöres Sándor költészetének szerves alkotórészei ezek a versek.

Weöres verseiben gyakran látszólag a lényegtelen események kerülnek előtérbe, de ezekről legtöbbször kiderül, hogy az ember legáltalánosabb jellemzőit ragadta meg általuk. Mindig az érdekes pillanatok, helyzetek érdeklik, a színesség, a szépség, a groteskség felől ragadja meg a világot. Látás- és ábrázolásmódjára is jellemző a játékoság. Versei zeneiségükkel tűnnek ki.

Irodalomelméleti ismeretek

Játékvers • A játékvers lényege a ritmusnak és a képeknek sajátos zeneiségében való egygyé olvadása. A költő igen változatos és általában szimultán ritmusokat alkalmaz, s többnyire a zeneileg is leírható dallam vonz magához a ritmusnál konkrétabb képeket, versszövegeket.

A játékvers a tagolatlan ősi egységet példázza. Kialakulásakor és még utána is nagyon sokáig versszöveg és dallam együtt született és élt. Az ősi nem feltétlenül primitívebb, de egyértelműbb és ártatlanabb, ezért és így válhatott e művek egy része gyermekverssé is: hiszen felidézi és éli azt a gyermeki világot, amelyben még szintén az ősi egység munkálkodik, s amelyben a játéknak nagyon komoly szerepe van. A játék azonban nem gyermeki privilégium, a felnőtt ember életének is szerves része: felszabadít és bizonyos értelemben gyermekké is tesz, azaz a megosztott és széttagolt világhoz és személyiséghez képest felidéz egy harmonikusabb és egészségesebb állapotot. Ebben az értelemben a játékversek már nem kiegészítő elemei Weöres Sándor költészetének, hanem szerves alkotórészei.

A játékoság olyan esztétikai minőség az irodalomban, amely a cél nélküli gyönyörködtetés érzetét kelti a befogadóban. Kifejezi az életörömöt, a biológiai és szellemi erőket, a szabadságot.

A játékvers zeneiségének sajátos eszközei • Felhasználja a ritmust, az ismétlődést, a dallamosságot, a nyelvben rejlő hasonlóságokat, a meglepetést keltő értelemmódosulásokat – így szinte az összes költői eszközt a magáé javára fordíthatja. Szoros kapcsolatban van a formaművészettel.

A több szótagon összecsengő rímek komikus hatást keltenek. Ezek a következők: mozaikrím (kínrím), kecskerím, visszhang rím, csonka rím, kancsal rím. Például Weöres Sándor a *Végig rím*ben arra a bravúrra volt képes, hogy egész verssorokat rímeltetett elejétől a végétig: *Aj, e nő-kebelű Lidi óta / a Jenőke belül idióta, / udvarolgat: jába lepi sálom, / udvaron gatyába lep is álom.*

A galagonya

Őszi éjjel
izzik a galagonya
izzik a galagonya
ruhája.

Zúg a túske,
szél szalad ide-oda,
reszket a galagonya
magába.

Hogyha a Hold rá
fátylat ereszt:
lánnyá válik,
sírní kezd.

(kertvarazsmagazin.hu)

Őszi éjjel
izzik a galagonya
izzik a galagonya
ruhája.

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • A *Medúzában* közölt *Rongyszőnyeg*-ciklus 99. darabja az *Őszi éjjel izzik a galagonya* kezdetű vers.

Szerkezete • A vers 16 sorból áll és négy egyenlő részre tagolódik. Minden négy soros egység egy-egy mondat benne, és egy-egy képet tartalmaz. Az első és negyedik egysége keretbe foglalja a két középső szakaszt, a második egység: a galagonyabokor megszemélyesítése, ami magányos és szép. A harmadik egység elüt az előzőktől. Itt történik meg a bokor átalakulása, metamorfózis.

A galagonya piros termése kelti fel az izzás képzetét. A *galagonya ruhája* maga a galagonya. A *ruhája* rímhívó szó, négy sorral lejjebb a hasonló hangzású *magába* felel rá. Az *őszi éjjel izzik a galagonya* képet azért kellett az ismétlésben megtoldani egy szóval, hogy kiemelje a vers alapmotívumát, a magányosságot. A magányosság költői megidézője az őszi éjjel izzó galagonya. Felemelő szépség sugárzik belőle, ugyanakkor megindítóan esendő és kiszolgáltatott, ahogy reszket a szélben: az élet mulandó csodája. Ezek után már magától értetődik, hogy amikor a hold fátyla alatt elkezdődik a tündéri varázs, törekeny kislány lesz belőle, és sírva fakad. Magányosan áll az éjszakában, az őszi enyészet veszi körül: riasztó kilátás.

A vers könnyedén lebegő dallama szembeesik a képekkel, a szavak jelenésével. Ez a dallam mindenekelőtt ritkán használt ritmusszerkezetek feltűnő alkalmazásából áll. Az első, második és negyedik mondat felfokozott, játékos ritmusa hatásosan száll szembe a képek sugallta tartalommal, a magányosság létélményének képi kifejezésével. A harmadik mondat kiegyensúlyozott, lassúbb tempója a játékos varázsba a komolyság, az aggodaloméba a já-

tékosság elemét oltja be. A zenei szerkezet, a ritmus és a dallam nem simul a tartalomhoz, nem a többi stíluseszköz szolgáloja, ahogyan más verstípusban megszoktuk, hanem keresztezi a szöveget, ellenáramlatként szembe megy a képekkel. Ennek eredményeképpen lesz játékos, légies, tündéri a vers. A zene áttöri a komor létélmény falát, és a derű fényébe vonja a dalt.

Weöres Sándor szeretet kísérletezni a hangokkal, a vers zenéjével, játszani a formákkal, ez a műve is ennek a bizonyítéka. Hangulata játékos, könnyed, emiatt sokan gyermekversként értelmezik.

Verselésé • Idómértékes, jellemző verslábai: daktilus, spondeus, trocheus és egyéb ritka verslábak. Ismétléssel és a megszemélyesítéssel találkozunk a versben.

1. Mikor jelent meg a *Medúza* című kötet? Milyen típusú versek alkotják?
2. Ki volt ösztönző hatással Weöres Sándorra játékverseinek megírásához?
3. Foglald össze *A galagonya* című verssel kapcsolatos tudnivalókat!
4. Milyen életérzés, létélmény áll a a vers középpontjában?
5. Mi a játékvers?

1. Az alábbi szavakból alkoss játékos rímeket: *elep*ed ő – e *lepedő*; *vak kant* ásom – *vakkantásom*; *epedés* – *apadás*; *erénye* – *aránya*; *villamost* – *villa most!*
2. Tanuld meg a verset!

AZ ÚJ KÖLTÉSZET

A második viláégést követően Magyarországon is az új társadalomban új irodalom bontakozott ki, amely a hagyomány és az újítás szerves egységére törekedve ad képet a magyarság és az emberiség újabb keletű tapasztalatairól, felismeréseiről. Az új költészetnek **Nagy László** és **Juhász Ferenc**, továbbá **Simon István**, **Kormos István**, **Váci Mihály**, **Garai Gábor**, **Fodor András** és **Csoóri Sándor** a legeredetibb egyéniségei.

NAGY LÁSZLÓ (1925–1978)

Nagy László

Költőtársa, Csoóri Sándor írta **Nagy Lászlóról**: „Az utolsó öt évtizedben alig volt költőnk – Babitstól Kosztolányin, Radnótin, Szabó Lőrincen át Illyésig –, akit ne a klaszszikuság: a görögség vagy a latinság európai szikrázású szelleme mozgósított volna. Nagy László azonban már az első körbepillantás után más istenpatkók szikrázására figyel. ... Nagy László versei azt tudják, amit a forró szél imádatában egymáshoz kapcsolt szeretők tudnak, amit a fák sebei, a hasba rúgott parasztházak, a magasból lebukó mennykövek *Dugovics Tituszai* tudnak.”

ÉLETÚTJA

Gyermekkor, ifjúsága • 1925. július 17-én született parasztcsaládban a Bakonytól nyugatra fekvő Veszprém megyei Felsőiszkázon. Születésének napja kétséges. *Életem* című önéletrajzi írásában így vall erről: „Születésemkor aratás volt, szent munka, éjszakák, nappalok egybeestek, az én dátumom pedig elveszett a sok tennivaló közt. Mégis, ha a Bastille¹-börtönt 14-én döntötték le, illet volna ezen a napon születnem.”

Édesapja Nagy Béla, édesanyja Vas Erzsébet házasságából két lány és két fiú született. A másik fiú, István – Ágh István néven ugyancsak kiváló költő, műfordító és esszéista lett.

1935-ben csontvelőgyulladás következtében bal lábára megbénult. Későn jöttek rá a betegségekre, a műtétek ellenére sem gyógyult meg, sőt közben megsértették az idegeket. Sokáig járógépet kellett használnia.

Betegsége miatt előbb magán-, majd rendes tanulója a pápai polgári iskolának. Ezt követően a református kollégium kereskedelmi iskolájába írták be szülei. Itt szerzett érettségit 1945-ben. Egy évet otthon töltött, sokat írt, pedig festőnek készült. 1946-tól Budapesten tanult tovább. Előbb az Iparművészeti Főiskolára járt, majd a Képzőművészeti Főiskolán, később pedig a bölcsészkar magyar-filozófia szakán folytatta tanulmányait. 1946–1949 között népi kollégista volt: „A kollégium mennyország volt számomra, annak ellenére, hogy se ablakunk, se ágyunk nem volt az első hónapokban. Ez a közösség lett nevelőm és otthonom.” Diplomát egyik tanintézményben sem szerzett.

Műfordító, újságíró • 1949 és 1952 között írói-műfordítói ösztöndíjjal Bulgáriában tartózkodott. Tanulta a nyelvet és fordította a bolgár népköltészetet. Műfordításkötete *Szabályok és citerák* címen jelent meg 1953-ban. 1953-tól 1956-ig a *Kisdobos* című gyermeklap szerkesztőségi munkatársa volt, majd 1959-ben az *Élet és Irodalom*hoz került, az irodalmi hetilap képszerkesztője, majd főmunkatársa lett.

Házassága • 1952-ben feleségül vette Szécsi Margit (1928–1990) költőnőt. 1953-ban fiúk született, Nagy András, aki grafikus, sokoldalú alkotó lett.

1956 után • Az év megrázó eseményei, a forradalom leverése, a történelem sodrása következtében mély hallgatásba burkolózott. A kultúrpolitika is ellenségének tekintette a makacsul hallgató költőt. A műfordításba menekült ekkor. Csak 1960 és 1965 között talált magára. Műfordítói munkássága a hatvanas években sokoldalú és termékeny. A bolgár népköltészet mellett az albán, a délszláv, a cigány nép-

¹ *Bastille* – e.: bászti, hírhedt börtön volt Párizsban, melyet 1789. július 14-én a forradalmárok leromboltak

költészet alkotásait is tolmácsolta. Költői vilásképe ekkorra alakul ki teljesen. Tökéletesítette jellegzetes versalakzatait: a gondolati-eszmei elemekkel dúsított látomásos dalt, a hosszúverseket és az esszéelemekkel egyénített portréverseket.

Munkásságát 1950-ben, 1953-ban és 1955-ben József Attila-díjjal, 1966-ban Kossuth-díjjal, 1968-ban a strugai (Makedónia) nemzetközi költőfesztivál aranykoszorújával, 1973-ban Radnóti-díjjal, 1976-ban bolgár Nemzetközi Botev-díjjal ismerték el.

1978. január 30-án hirtelen halt meg Budapesten.

MUNKÁSSÁGA

Nagy László megörökítette a régi paraszti életet, az átalakuló magyar falut. Újszerű eszközökkel mutatta meg a természetben élő, küszködő, szigorú erkölcsű parasztemberek értékteremtő életformáját, műveltségét. Költőtársa, Csoóri Sándor írta róla: „*Nagy László szétfeszítette a hagyományos kereteket, a több százados paraszti életet a krumpliföldek, az istállólámpák, a csordakutak és a jégverések földi köréből az egyetemes lét költői magasába emelte.*” (Csoóri Sándor: *Nagy László földi vonulása*, 1979)

Pályakezds • Nagy László először 1946-ban, egy ifjúsági lap hátsójain, majd 1947-ben a *Valóság* című folyóiratban publikálta költeményeit. 1949 őszétől a bolgár népköltészettel ismerkedett, és ennek fordításához új költői nyelvet kellett teremtenie. Ekkor kezdte tudatosan tanulmányozni a magyar folklórt. A népköltészet a közösségi szemléletével költői személyiségének ismérvévé tette a cselekvő, küzdő magatartást. A népköltészet tudatosította benne a költői kép erejét, a szó és a tett összefüggését, a költészet cselekvési lehetőségét, az erkölcsi normák szigorúságának igényét, fölszabadította költészetének látomásos-metaforikus karakterét. Ezt társította a szintén tudatosan vállalt magyar költői hagyomány ösztönzéseivel (Balassi, Berzsenyi, Csokonai, Arany, Ady, József Attila és mások), s García Lorca, Jeszenyin, Dylan Thomas, Zbigniew Herbert bensőséges ismeretével és fordításával. Műfordítói munkássága a bolgár és délszláv népköltészetet a magyar kultúrában eleven hatóerővé honosította.

Első verseskötetei a *Tűnj el, fájás* (1949) és a *Tüzér és rozs* (1951) címmel jelentek meg. Ezekben a friss hang helyét felváltja az őszinte, de eszmeileg és művészileg nem hiteles pátosz. Őszintén vállalja az elkötelezettségnek egy közvetlen és lelkes, de egysíkú változatát.

Válság és kibontakozás • 1952-től kezdi érzékelni a szakadékat a költői és a valóságos világ között, és a derűs és biztonságos közérzetet, a kétely nélküli bizakodás lassan érvényét veszti költészetében. Rádöbben, hogy a kommunista diktatúra legszebb eszméit csúfolta meg. Végsőkig átéli azt a válságot, amit a hibák, bűnök, ellentmondások a társadalmi életben előidéztek. *A nap jegyese* (1954), *A vasárnap*

gyönyöre (1956) című köteteinek verseiben hangja elsötétül, kínzó víziókkal vívódik. Lírájában megszaporodnak az ősz, majd a fagy, a tél, a zúzmarra képei, ezek jelképes hangulataiban rossz közérzete kifejezésének költői lehetőségeit találja meg.

Az ötvenes évek közepére kialakul Nagy László jellegzetes költői magatartása: a szüntelen küzdelem a történelem és az emberi lét elmentmondásaival. Ebben a küzdelemben fontos tényezőkké válnak a tisztaság és a rontás, az élet és a halál legsajátosabb vonása lesz a lehetetlennek feszülő emberi akarat pátosza. 1957-ben jelent meg a *Deres majális* című gyűjteményes kötete, melynek verseit az összetörtség, a sebzettség újra meg újra visszatérő motívuma jellemzi.

Költészete nyelvi tekintetben is átalakul. Megfogyatkoznak a dalok, felbukkannak az elégiák, szaporodnak a rapszódiai, hosszúénekek születnek. Felhasználja a szürrealizmus képalkotó módszerének vívmányait, merész alkotói fantáziája a költői képek bőségével fejezi ki az egymásnak feszülő indulatokat. A leírást a vízió, a mitikus képépe növesztett látomás váltja fel.

A forradalmat követő időszakban a falu már nem saját lehetőségeinek keretét vagy korlátját jelenti, hanem értékeket hordozó, de visszavonhatatlanul múlttá váló világ lesz. 1965-ben adta ki új kötetét *Himnusz minden időben* címmel, mely 53 verset tartalmaz, köztük négy hosszabb költeményt. A költő legnagyobb példaképeit állítja elének, többek között József Attilát is. A kötet verseiben a lírai én nagy ellentétek, élet és halál, fejlődés és pusztulás, remény és kétségbeesés közt vergődik, határtalan ereje azonban mindig épen tartja küzdő kedvét. Biztos erőforrást talál a szerelemben. Olyan világot teremtett, amelyben a reális és irreális, az ősi és a mai civilizáció jelenségeit kapcsolja össze, játssza egymásba.

Költői kiteljesedés • A 60-as években Nagy László sokoldalú és termékeny műfordítói munkásságot fejtett ki. Ezt bizonyítják megjelent kötetei: *Solymok vére* 1960-ban, *Darázs király* 1968-ban, *Babérfák* 1969-ben. Lírájának további kiteljesedését hozták az *Arccal a tengernek* (1966), *Ég és föld* (1971) és a *Versben bujdosó* (1973) című kötetei. Az utóbbi kötet az 1965 óta írott verseket tartalmazza. A hetvenes években Nagy László már szüntelenül érezte a küldetés igényével vállalt költőélet magára utaltságát, egyedülléte tudatában alakította ki magatartását és élte át konfliktusait. A *bujdosás* nem hátráló menekülés, nem a vereségbe belenyugvó lemondás. Az eszményeihez ragaszkodó lélek minden körülmények közepette is kinyilvánítja igényét és akaratát. Vállalja a nehéz sorsot, melynek nemcsak súlyát, hanem szépségét és méltóságát is érzi.

Utolsó 1978-ban megjelent, *Jönnek a harangok értem* című posztumusz kötetében oldottabb, már-már társalgási hangot is belekever a komorba, a fájdalmasba, s valami időtlen, mozdulatlan nyugalom csendje veszi át az uralmat.

Költői hitvallása • Ars poeticájának fontos eleme, hogy a költő feladata az értékteremtés, az értékmentés és az értékőrzés. Az értékek a humánus, emberi értékek, a szépség, a jóság, az élet tüze. A költő munkája fontos a társadalom számára, mert nélküle kiszikkadna a „gyönyörűség-teremtés”, nem őrizné senki azokat a dolgokat, amik az embert emberré teszik.

Adjon az Isten

Adjon az Isten
szerencsét,
szerelmet, forró
kemencét,
üres vékámba
gabonát,
árva kezembe
parolát,
lámpámba lángot,

ne kelljen
korán az ágyra
hevernem,
kérdésre választ
ő küldjön,
hogy hitem széjjel
ne düljön,
adjon az Isten
fényeket,

temető helyett
életet –
nekem a kérés

nagy széken,
adjon úgyis, ha
nem kérem.

Amit a mőről tudnod kell!

Keletkezése • Nagy László 1956 táján elővette és átigazította 1944–1946 között írt verseit. Ezek tehát kettős keletkezési idejű alkotásoknak tekinthetők: őrzik az egykori szöveg szemléletét, anyagának lényegét, de egy bölcsőbb és tapasztaltabb kéz kiigazítja az egykori hibákat, döccenőket. Így a pályakezdés rekonstrukciója szerencsés önstilizációnak tekinthető. Az 1957-ben ismertté vált művek közül néhány igen népszerű lett, nem egyet közülük meg is zenésítették. Ezek többek között az *Adjon az Isten* és *Az ördög hárfái* című versek.

Műfaja • Költői hitvallásnak is tekinthető ez a vers, s a hitmegőrzés dacosan helytálló magatartásának előképe, amit majd a *Ki viszi át a szerelmet* című versében olvashatunk: *...dült hiteknek kicsoda állít / káromkodásból katedrális*. A megigazított korai versekre általában érvényes az, amit az *Adjon az Isten* példáz: a költői alpmagatartás az élet féltő szeretetével és a lehetséges hitvesztéstől való aggodalommal jellemezhető.

Szerkezete • Mindössze 24 rövid sor. A vers a közösség által egy évezreden át formáltat és a legszemélyesebbet mintázza egymásra. Az újévi regélésekhez-kántálásokhoz és jókívánságot varázsoló jellegűkhöz kötődik a szöveg, de túllép az anyagi bőség, a szerelem, a szerencse szokványos fogalomkörén. Barátot *árva kezembe parolát*, szellemi töltekezést is kíván, majd hitmegőrzést *hitem széjjel ne düljön*, békét *adjon az Isten / fényeket életet a temető helyett*. Mind e fokozás után csattanósan mutatkozik meg az a személyiség, amelyet nemcsak a szellemi értékek világa határoz meg, hanem az a tudat is, hogy minden szép és jó kérés nélkül is járna az embereknek: *nekem a kérés / nagy széken, / adjon úgy is, ha / nem kérem*.

1. Milyen kapcsolatban vannak Nagy Lászlóval az alábbi nevek: Felsőiskáz, Pápa, Budapest, Bulgária?
2. Melyek Nagy László főbb kötetei?
3. Milyen változások következtek be Nagy László költészetében 1952-ben, illetve a hatvanas évek első felében?
4. Magyarázd meg a kettős keletkezési idejű versek értelmét! Keress ilyen verseket Nagy László költői hagyatékában!
5. Tekinthető-e költői hitvallásnak az *Adjon az Isten* című vers? Miért?
6. Melyik a vers uralkodó kifejezése, ha úgy tetszik: versszervező kulcsszava?
7. Mit kér a versben a beszélő? Gyűjtsd össze a kívánságokat!
8. Miben nyilvánul meg a verszárlat előtti kötőjel többjelentése?

1. Tanuld meg a verset!

KITEKINTÉS A VILÁGIRODALOMBA

AVANTGÁRD IRÁNYZATOK A XX. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDEIBEN

A XX. század első évtizede nehezen választható el előzményeitől. Tovább élt és folytatódott a XIX. századi realizmus és annak számtalan változata. Természetesen a századelőn virágzott a naturalizmus, a késői szimbolizmus. Megjelent egy korábbihoz való visszatérést jelentő törekvés, a neoklasszicizmus (újklasszicizmus) is. Ám a XX. század első felében nagyarányú művészeti forradalom bontakozott ki Európában, melynek kezdeményezői és megvalósítói az *avantgárd mozgalmak* voltak.

Mi hát az avantgárd? • Az avantgárd irodalmi-művészeti áramlatcsoport. A francia eredetű szó eredetileg katonai kifejezés volt, jelentése 'előőr'. 1830 körül kezdték politikai értelemben használni, általában a baloldali, progresszív, anarchista mozgalmak jellemzésére. Irodalmi-művészeti áramlatokra később alkalmazták, a XX. század elején vált általánossá. Közös vonásuk, hogy szakítanak a régi, hagyományos és részben kiüresedett formákkal, értékekkel, sőt tartalmakkal. A művészi kifejezés új formáit, lehetőségeit keresik, melyek megfelelő módon képesek kifejezni a XX. század valóságát, és benne az embert. Szembefordulnak a fennálló polgári társadalommal is: mindegyik irányzat programjának vannak olyan elemei, amelyek a társadalom átalakítását célozták meg. Valamennyi irányzat arra törekedett, hogy egy alapvetően állítson szemléletének középpontjába, erre az alapra építse fel a világertelmezésnek azt a kísérletet, amely aztán a művészi formát meghatározza.

A művészet és a társadalom megújításának szándéka • A művész, az író már nem látta funkcióját, célját, értelmét, helyét munkájának, új utakat kell tehát keresnie; gyökeresen meg akarta újítani a művészetet, társadalmat. Már nem utánozni, másolni akartak, hanem új valóságot szándékoztak létrehozni műveikben. A többféleképpen értelmezhető világ és életérzés kifejezésére segítségül hívták az iróniát, a groteszket. A megújulni vágyó művészetre jellemző, hogy le akarta bontani a művészetek közti határokat: így születtek a színes ritmusok, a rajzversek, a montázsversek, az irodalmi kollázsok.

Az avantgárd egyszerre vagy kis időbeli eltolódással több művészeti ágban jelent meg: képzőművészetben, irodalomban, zenében, színpadon, táncban, utóbb építészetben. Soha eddig nem volt olyan szoros kapcsolat egyes művészeti ágak alkotói közt, mint az avantgárd kezdeti szakaszában, festők, költők, zenészek nemcsak baráti társaságokat, hanem egymást inspiráló szellemi közösségeket, műhe-

lyeket alkottak. Sok művész dolgozott egyszerre több művészeti ágban. Volt, aki festett és verset írt, a zeneszerző rajzolt, a költő színdarabot rendezett. Ezért beszélhetünk az avantgárd **interart**, művészeti közeli jellegéről.

Az avantgárd ugyanakkor, mint az egész kor művészete, nemcsak a technika és a modernség, hanem az ősi, az egyszerű, a primitív iránt is vonzódott, ezzel is folytatva a századvég, a szimbolizmus és szeceszio kezdeményeit. Felfedezte saját népe, nemzete kultúrájának, művészetének mélyrétegeit. A folklorisztikus vonás, a hiteles múlthoz és a valódi népihez való visszatérés igen erős volt a zenében, a képzőművészetben, az irodalomban. Kitágult az érdeklődés távolabbi kultúrák iránt.

A mozgalom korszakai • Első nagy fénykora a **XX. század tízes éveire** tehető, második hulláma, a **húszas évek** – a szürrealizmust kivéve általában lehanyaglottak az egyes irányzatok, a **harmincas évek** végére gyakorlatilag lezárult történetük. Ami a második világháború után, főként a **hatvanas években** jelentkezett, az már a *neoavantgárd*.

Két fővonagra különíthető el az avantgárd áramlat:

ÉRZELMI, INDULATI alapról induló irány:	GONDOLATI alapról induló irány:
<i>futurizmus, expresszionizmus, dadaizmus, szürrealizmus</i>	<i>kubizmus, konstruktivizmus</i>
JELLEMZŐJE	
a formabontás	a formaépítés

AZ IZMUSOK SORA

Érzelmi, indulati alapról induló irány • Az avantgárd mozgalmak eseménytörténete a **futurizmussal** kezdődik. Olaszország a szülőhelye. A futurizmus a modern jövőt (*futuro* 'jövő') a technika csodáiban, a rohanó, lüktető életben látta. Kezdetét általában 1909-re szokták tenni, amikor **Filippo Tommaso Marinetti**, a mozgalom alapítója kiadta a *Futurista Manifestumot* (kiáltvány). 1912-ben jelentette meg ugyancsak ő *A futurista irodalom technikai kiáltványát*, amelyben 11 pontban összegzi, miként lehet megszabadítani a szavakat a latin mondat fogságából. A hagyományos mondatszerkezet lebomlását és szabados szavak használatát javasolta a költőknek. Ődát írt a versenyautóhoz.

Nota bene!

Fő jellemzője a művészeti, az erkölcsi hagyományok dühös tagadása. A múltat és a jelent a jövő jegyében tagadták. Dicsőítették a technikai haladást, a gépeket, a nagyvárost. A mozgalom képviselői a technikai civilizáció művészei voltak, úgy látták, hogy az élet lényege a mozgás, koruk jellegzetes élménye a dinamika. A művész feladata ennek a dinamizmusnak a kifejezése.

Ennek az áramlatcsoportnak felfogását tükrözi az olasz **Umberto Boccioni** (e.: boccsóni) *Egy kerékpáros dinamizmusa* című rajza (1913), amelyen a mozgást az erővonalak meghúzósa, a ritmikusan ismétlődő formák érzékeltetik. Említésre érdemes még **Giacomo Ballá** (e.: dzsákomo) *Kutya pórázon* című festménye.

Umberto Boccioni: *Egy kerékpáros dinamizmusa*, 1913

Giacomo Balla: *Kutya pórázon*, 1912

Nem sokkal később indult útjára, ezúttal Németországban, az **expresszionizmus**. Ismét csak festészeti és irodalmi mozgalomként. Az expresszionizmusnak két válfaját különböztetjük meg: a mindig tragikus egyedre s a folyton harcban álló társadalmi emberre koncentrálót.

Nota bene!

A belső tartalmak, érzések kifejezésére törekszik az irányzat, elnevezése is erre utal, a latin *exprimere* 'kifejezni' szóból származik. A művész belső élményét akarja kivetíteni, nem a világról szerzett külső benyomásokat rögzíti, hanem azokra az érzésekre figyel, amelyeket a dolgok előidéznek benne.

A képzőművészek lélekállapotokat, pl. szorongást és rémületet érzékeltetnek. Ilyenek a norvég **Edward Munch** (e.: munk) *A sikoly*

(eredeti címe *A természet sikolya* volt), *Szorongás*, *Pubertás*, *Az élet tánca* című képei. Hosszú éveket töltött Németországban, műveivel botrányokat kavart, de a hatásuk is óriási volt.

Az expresszionizmus legfontosabb képzőművészei: **Ernst Barlach** (grafika, szobor, dráma), **Max Beckman**, **Otto Dix**, **Erich Heckel**, **Oscar Kokoscha** stb.

A zenében szinte a kor minden jelentős zeneszerzője (**Schönberg**, **Webern**, **Berg**, **Bartók Béla**) élt az expresszív kifejezés eszközeivel.

Az expresszionista költő az érzések, indulatok intenzív kifejezése érdekében széttöri a költészet hagyományos formáit, gyakran a mondatokat is, merész egyéni szóképeket használ, belső látomását vetíti ki. A versben nagy szerepet kapnak az igék, a főnévi igenevek, az indulatszók, a gyakran kötélemek nélkül egymás mellé helyezett mondatértékű szavak. Az expresszionista líra legjelentősebb képviselői: **Georg Heym** (e.: hejm), **Georg Trakl**, **August Stramm** (e.: strám) stb. A drámaírók közül **Georg Kaiser**, **Ernst Toller** és a fiatal **Bertolt Brecht** nevét említhetjük.

A **dadaizmus (dada)** rövid életű avantgárd mozgalom, mely az első világháború forrágában, az ellen is tiltakozva keletkezett a semleges Svájcban, hogy néhány évnyi radikális lét után átadja helyét a szürrealizmusnak, melynek alkotói nagyobbrészt résztvevői voltak a dadaizmusnak is. Léte az 1916 és 1922 közötti évekre korlátozódik. Az avantgárd első, századeleji hullámának lezárója, ugyanakkor a világháború utáni második hullámnak elindítója is. Vezető alakja **Tristan Tzara** (e.: cárá) 1919-ben kiáltványban így foglalta össze a mozgalom törekvéseit: „*Vár a tagadás, a rombolás nagy munkája. Seperjünk, tisztogassunk...*” Céljuk nemcsak minden hagyományos érték lerombolása volt, hanem a botrány és a meghökkentés is. Kétségbe vonták a józan ész és a logika használhatóságát. Kész tárgyakat raktak össze véletlenszerűen, ellátták címmel és kiállították. Az antiművészet egyik úttörője **Marcel Duchamp** (e.: marszel dűsan). Leghíresebb *ready made* (redi méd – késztermék) alkotásai: a *Palackszárító*, a *Vécés csésze*.

Edward Munch: *A sikoly*, 1893

Nota bene!

A dadaisták legfőbb elvei, célkitűzései: a társadalom minden hagyományos értékének lerombolása. Tagadták és kétségbe vonták a józan ész, a logika használhatóságát, elvetették a művészet kiürültnek látszó és elhasznált normáit. Legfőbb kifejezési eszközüket a meghökkentés, a botrány.

Az irányzat nevét úgy adták, hogy egy papírvágó kést dugtak vak-tában a lexikonba. A *dada* szót választották ki, amelynek jelentése: *veszőparipa*. A dadaisták a verset is véletlenszerűen kiválasztott, értelem nélküli szavakból rakták össze.

Amit a **dada** elkezdett, azt a **szürrealizmus** folytatta. A szó a francia *surréalisme* 'valóságfölöttiség' szóból származik. A legnagyobb hatású avantgárd irányzatok egyike. Vezető egyéniségei **Breton**, **Aragon** és **Éluard** (e.: élüár) voltak. Már első verseikkel is új korszakot nyitottak. A kép egyeduralma, meghatározó volta, minél merészebb íve, a legtávolabbi ellentétek egymáshoz közelítése, eddig nem mért mélységek és szédítő távolságok versbe emelése jellemzi műveiket és általában a szürrealista poétákat. Megszületik a szürrealista próza is, egyszerre két mesterdarab keletkezik: **André Breton** (e.: bröton) *Nadja* és **Louis Aragon** (e.: lui árágon) *Párizsi paraszt*.

Nota bene!

Legfontosabb elveik: a művészet számára felfedezik a tudatalattit, sőt kiemelt szerepet tulajdonítanak neki. Úgy vélik, az ember igazi énjét a tudatalatti világban találhatják meg. Sajátos alkotómódszerük az *önműködő írás*. Ennek lényege, hogy a tudatalattiból felmerülő gondolatokat, képeket, látomásokat a művész minden értelmi ellenőrzés nélkül lejegyzí.

A szürrealisták szépségeszményüket **Lautréamonttól** (e.: lotrémon) kölcsönözték, akinek a költészetét ők fedezték fel. Lautréamont szépség-meghatározása: „*Szép, mint a varrógép és az esernyő véletlen találkozása a boncaszalon.*”

A szürrealista irányzat utószakaszában számos kiemelkedő alkotó jelentkezett a képzőművészetben, többek közt **Marc Chagall** (e.: márk ságáll), **Salvador Dali**, **Hans Arp** és még sokan mások.

Gondolati alapról induló irány • A **kubizmus** a művészet új korszakának kezdetét jelenti. A latin *cubus* 'kocka, köb' szóból származó elnevezés Franciaországban egy, a festészetben kibontakozó törekvést jelöl. 1908-ban kapta a nevét. Elméletét és szándékait **Apollinaire** rögzítette először *A kubista festők* című tanulmányában.

Chagall: *En és a falum*, 1911

Salvador Dalí: *A polgárháború előérzete*, 1936

Az irányzat első, máig meghatározó fontosságú alkotása **Pablo Picasso** (e.: pikásszó) *Avingnoni kisasszonyok* című műve.

Nota bene!

Legfőbb céljának a kubizmus a világ „újralfelfedezését” tartotta. Létrejöttében nagy szerepe volt az Európán kívüli kultúrák felfedezésének. A kubizmus legszembeűnőbb tulajdonsága az, hogy szakított a reneszánsz óta általános hagyománnyal, a látványt a tapasztalat alapján visszaadó ábrázolással, a térszerkezettel. A kubisták a tér és az idő újszerű megragadására törekedtek a szimultanizmus alkalmazásával.

A szimultanizmusnak is köszönhető a montázs elterjedése: különböző nemű, térben és időben máshol és máskor elhelyezkedő dolgok, jelenségek válnak így összetartozóvá és egyidejűvé. A kubizmus alapelvét **Georges Braque** (e.: zsorzs brák) mondta ki: a festészetnek nem az a feladata, hogy elmondjon egy történetet, hanem az, hogy megszerkesszen egy addig nem létezett képi valóságot. Legismertebb festménye: *Zenei formák*. A kubista művész a látvány töredékeiből szabadon építi fel a képet. A színeket, mint az illúzióteremtés legfőbb eszközét mellőzi, a képeken egyedül a tárgytól független barnásszürke és ennek árnyalatai uralkodnak.

A kubizmus komoly hatással volt az irodalomra, ám az vitatott, hogy létezik-e egyáltalán kubista irodalom. De a szimultanizmus nyújtotta lehetőségek alkalmazásában úttörő szerepet játszott **Guillaume Apollinaire** (e.: gijóm apoliner), **Pierre Reverdy**

Georges Braque: *Zenei formák*, 1910

P. Picasso: *Avignoni kisasszonyok*, 1907

(e.: pier röverdi), **Jean Cocteau** (e.: zsán kokto) művészete. A kubista kezdeményezés felszabadította a teremtő erőt, korunk művészetének, szinte minden irányzatnak kiindulópontja lett.

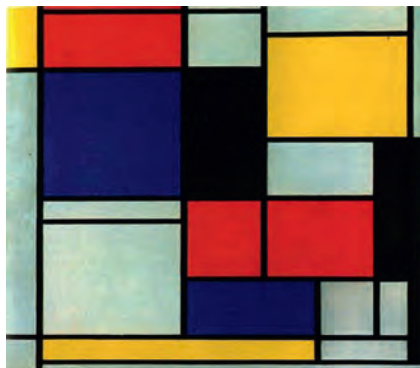
Pablo Picasso: *Guernica*, 1937

A **konstruktivizmus** a latin *constructio* 'összeszerkesztés' szóból származó elnevezésű irányzat, voltaképpen többféle törekvés gyűjtőneve. A rombolva alkotás programja helyett mindegyikük a világ technicista jellegű újjáteremtésére törekszik.

Fénykora a húszas évekre esik, s főként Kelet-Európában jelentős irodalmi szempontból. Jelentősebb képviselői a szovjet-országi **Kazimir Malevics**, **Vlagyimir Tatlin**, **El Lisszickij** képzőművészek.

Nota bene!

Legfontosabb elvük volt az anyag tartalmát kifejező konstrukció. A konstruktivisták kompozícióikat legtöbbször szigorú mértani formákból (négyszög, téglalap, függőleges, vízszintes) építették fel a síkban vagy a térben. Jelszavaik: *Le a művészettel! Eljen a technika! Valódi anyagok, valódi térben!*

Piet Mondrian: *Kompozíció, vörös, sárga, kék*, 1930

Piet Mondrian: *Kompozíció, kék, szürke*, 1913

A holland **Piet Mondrian** *Kompozíció, vörös, sárga, kék* vagy *Kompozíció színes kövekkel fehér háttérben* című képeit saját maga a világegyensúly vizuális szimbólumainak minősítette.

A korszak legjelentősebb áramlatai, a különböző absztrakt törekvések a német *Bauhaus-iskolák*ban jutottak közös nevezőre a művészet és a modern technika, az ipar összekapcsolásával. Hatása főleg az építészetben jelentős.

Az avantgárd jelentősége

• Az avantgárd eredményei világszerte elterjedtek, át is alakultak, le is higgadtak, és annyira felszívódtak a kor művészetébe, hogy a XX. század művészete nélkülük el sem képzelhető. Az avantgárd rendkívül kitágította a kifejezőeszközök táráát, műfajhatárokat lépett át és tüntetett el, hatalmasan

Bauhaus stílusú családi ház

megnövelte az emberről való tudást, kitágította a művész látókörét. Az avantgárd története az izmusok története.

A MŰNEMEK MEGÚJULÁSA

L

- A költők új területeket hódítottak meg a líra számára.
- Egy új költői nyelv jött létre.
- A vers bátran élt az *elvonatkoztatás*, a váratlan *képzet-társítás*, a *széttördeles*, a *sűrítés* és a *kihagyás*, a *szünet* eszközeivel.

Í

- A költő tartózkodott a direkt beszédétől, gondolatait, érzéseit tárgyakba, alakokba vetítette ki. Tárgyak, szerepek, helyzetek tükrében szemlélte önmagát és világát. Ezt nevezzük *objektív lírának*.

R

- A költő élményeit nem érzelmileg, hanem *intellektuálisan* (értelmével, eszével) ragadja meg.

A

- A *költői kép* értelme és használata megváltozik: a metafora az egymástól egyre távolabb álló dolgokat kényszeríti össze.
- A vers a hagyományos versformáktól független belső ritmusra épül, *szabadvers* jellegű. Ritkább a versben a rímelés.

➤ A szépróza *intellektualizálódik*. A művek fő szervező elemévé a szerző vagy a szereplők gondolatai, meditációi válnak.

E

- A külső történés, a *cselekmény háttérbe szorul*.
- Az epikai alkotások fokozódó *szubjektivizálódása* következtében a *belső monológok*, a *szereplők tudatában áramló folyamatok*, a *belső történések* lesznek az igazán lényeges elemek.

P

➤ *Háttérbe szorul a jellemábrázolás*. Az írókat az egyes ember alakjánál sokkal jobban érdeklik az emberiség létkérdései és az emberi pszichikum mechanizmusa.

I

K

➤ Az *időszemlélet* is bonyolultabb, *több idősíkkal* kell számolni, megnő a belső idő, a *szubjektív idő* szerepe. Ez hat a *térviszonyok* ábrázolására is.

A

➤ A művekben *több nézőpont* érvényesül. Gyakori a *nézőpontváltás*.

DRAMA

- *Megszűnnek az igazi drámai konfliktusok.*
- *Nincsenek igazi nagy drámai jellemek.*
- *A hagyományos drámaszerkezet fellazul.*
- *A dráma epikai és lírai elemekkel bővül.*
- *Intellektualizálódik a dráma.*

1. Mi az avantgárd?
2. Mi volt a szándéka ennek a művészeti irányzatnak?
3. Hogyan korszakolható a mozgalom?
4. Sorold fel a jelentősebb irányzatokat! Melyik irányzat tartozik a formabontókhoz, és melyik a formaépítőkhöz?
5. Mi a futurizmus?
6. Mit tudsz az expresszionizmus kialakulásáról?
7. Hogyan alkottak a dadaisták?
8. Mi a szürrealizmus?
9. Kik a kubizmus legnagyobb képviselői? Sorolj példákat!
10. Határozd meg a konstruktivizmus fogalmát!

1. Fellelhetők-e lakóhelyeden a Bauhaus-iskola jegyei az épületeken?

GUILLAUME APOLLINAIRE (1880–1918)

Az egyes avantgárd mozgalmak keletkezésének rövid áttekintése után egy költőt kell megemlítenünk, aki megelőzi és összefoglalja a mozgalmakat, anélkül hogy szorosan hozzájuk tartozna. **Guillaume Apollinaire** (e.: gijóm apoliner) kubistának is nevezhető, sokan oda is sorolják, ő használta először a szürrealizmus szót, kacérkodott a futurizmussal is, de voltaképpen kívül és felül állt a mozgalmakon. Áradó temperamentum, élményhabzsolás, életszeretet jellemzi. Nyitott alkat, szeretni, lelkesedni kész, ugyanakkor benne a kor sietése, gyors ritmusa, távolságok, tájak, népek vad kavalkádja, gyönyörködés a világ sokféleségében.

Sokféle nép, vér keveredett benne is, lengyel elődöktől származott, olasz környezetben, francia nyelvű költő lett, ezzel is előlegezve a nemzetköziség előbb irodalmi, majd politikai hullámát. (Szabolcsi Miklós: *Világirodalom a 20. században*. Gondolat. Bp., 1987. 63. o.)

G. Apollinaire

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • 1880. augusztus 26-án született Rómában egy olasz katonatiszt és egy emigráns lengyel nemes lányá-

nak (Angelica Kostrowitzka) törvénytelen gyermekeként. Családi neve Wilhelm Apollinaris de Kostrowitzky. Az apa korán elhagyta a családot. Kilencévesen Monacóban, a Szent Károly Intézetben tanult, majd Cannesban és Nizzában. A nizzai liceumban kitűnt tehetségével, szinte minden tantárgyból díjat nyert. Az érettségi vizsgát mégsem tette le. 1899-ben Párizsba költöztek. Ebben az időben már rengeteget olvasott, fordított olaszról és maga is próbálkozott versírással. Anyja rövid időn belül magára hagyta. Húszévesen a párizsi fiatalok bohém életét élte. Egy ideig Párizsban hivatalnokoskodott, de komolyabb állást nem talált, mivel nem rendelkezett semmilyen végzettséggel, s nem is volt francia állampolgár.

Németországban • 1901-ben Németországban nevelői állást vállalt egy gazdag családnál, akik egy Rajna menti kastélyban éltek. Az itt eltöltött egy év két jelentős élménnyel gazdagította: az egyik a rajnai táj és a népelet megismerése volt, a másik pedig reménytelen romantikus szerelme az angol nevelőnő, Annie Playden (e.: eni pléjd) iránt. Itt ébredt rá költői elhivatottságára. A vidéket övező legendák későbbi verseinek visszatérő motívumaivá váltak. Beteljesületlen szerelme ihlette híres *A megcsalt szerető* és a *Kikericsék* című versét.

Párizsban • Miután visszatért Párizsba, megismerkedett az irodalmi és a képzőművészeti avantgárd több képviselőjével, köztük Picassóval is. Ettől kezdve élete elválaszthatatlan a modern művészeti mozgalmaktól, amelyekben a festészet és költészet forradalma teljesen összefonódott. Picassóval közösen kidolgozták a kubista festészet és irodalom alapelveit. Legnagyobb szerelmével, szerelmes verseinek ihletőjével, Marie Laurencin (e.: mári loranszen) festőnővel is ebben az időszakban ismerkedett meg. Kapcsolatuk öt évig, 1912-ig tartott. Ekkor írta *A Mirabeau-híd* (1912) című versét, melyben bánatának, szomorúságának adott hangot.

A költő kellemetlen, kínos élményének bizonyult barátsága egy belga újságíróval (1910). Ez a Piéret (e.: pieré) nevű kalandor 1911-ben a párizsi Louvre-ból (e.: luvr) ellopott néhány kis szobrot, s ezek egy részét Apollinaire-nél helyezte el. Mint bűntársat őt is letartóztatták néhány napra, s felmerült benne a Franciaországból való kiutasítás réme is. Csak 1912 januárjában tisztázódott véglegesen az ügye.

A világháborúban • 1914-ben önként jelentkezett katonának, ám visszautasították zsidó származása miatt. Barátai közbenjárására végül is bevonult, s gyalogsági hadnagyként szolgált két éven keresztül. Úgy élte át a két évet, mint egy izgalmas kalandot. 1916 márciusában egy gránát robbant lövészárkában: néhány repesz átütötte a költő sisakját, és halántékánál a koponyájába fúródott. Megoperálták, de sérüléséből sohasem gyógyult ki teljesen.

Házassága • Hazatérése után Párizsban élt tovább és 1918 májusában megházasodott. Felesége a szép vörösseszőke Jacqueline Kolbot (e.: zsáklin kolb) lett. Házasságuk rövid ideig tartott. Még eb-

ben az évben Apollinaire elkapta a spanyolnáthát. Legyengült szervezete nem tudott ellenállni és 1918. november 9-én meghalt. Katonai és egyházi pompával, az egész modern költészet és festészet tiszteletadásával övezve temették el Párizsban.

MUNKÁSSÁGA

Párizsban Apollinaire bekapcsolódott a pezsgő, mindenáron újat akaró irodalmi és művészeti életbe. A fiatal költők és festők közt már népszerű, példaadó művésznek számított, a későbbi években ezek a barátok lettek a tisztelt és divatos modern művészek. Számos újság és folyóirat szívesen vette, amit csak írt. Először prózai művekkel jelentkezett, erotikus és fantasztikus novellákkal, valamint 1908-ban *A rothadó varázsló* című hosszabb elbeszéléssel. Barátai, a kubista festők védelmében számos cikket írt, amelyeket *A kubista festők* (1913) című kötetben gyűjtött egybe. Ezekben az írásokban valamint a Marinetti számára írt *Futurista ellenhagyomány* (1913) című manifesztumában a modernséget s a valóság szubjektív átalakítását hirdette.

Első verseskötete • Első verseskötete csak 1913-ban (harminchárom éves korában) jelent meg. Ez volt a *Szeszek*. Ebben az 1898 után írt verseit gyűjtötte össze. Vannak, akik innen számítják a modern költészet diadalmas indulását.

A *Szeszek* versei nagyrészt életének eseményeihez kapcsolódnak, stílusuk szerint pedig három réteget, három fejlődési szakaszt képviselnek:

I. szakasz: a korai versek a szimbolista hangulatlírát folytatják;

II. szakasz: a rajnai versekben visszanyúlt a trubadúrok, Villon, a romantika, Heine, Verlaine örökségéhez. Az egyszerű dalformát keltette életre, melyben a dal, a dallam sugallja az asszociációkat. Például: a *Rajnai éj*, a *Kikericsék* című versek.

III. szakasz: ekkor születtek a kubista-szimultánista szerkesztésű költemények, a világ jelenségeit együtt, valóságos összefüggéseiben tárta elének.

A kötetet egy egyszerű újítás teszi egységessé: az írásjelek (interpunkció) elhagyása. Ezzel az eljárással már mások is kísérleteztek, de Apollinaire volt az első, aki egy egész kötetben következetesen alkalmazta. A versek melódiájának szabad áramlását így semmi sem akadályozza, olyan mintha mindegyik verset egyetlen dallam lebegtetné, egészséges hangulati-érzelmi összefüggés jön létre köztük. Maga a költő így vallott erről: „A ritmus, a verssor tagolódása, ez az igazi központozás... a központozás elhagyása rugalmasabbá teszi a szavak lírai jelentését is”, azaz többértelműbbé teszi a verset, gazdagítja jelentését.

Második verseskötete • A *Kalligrammák* 1918-ban jelent meg, az 1912 és 1917 között írott verseket tartalmazza. A kötet darabjainak nagy része a harctéren született. Nyomon követhetjük bennük a

költő útját, mely a „háború csodái”-ért való lelkesedéstől a lövészárkok borzalmaival való találkozásig vezetett. A kötet versei általában oldottabbak, kötetlenebbek, a költő tovább folytatta kísérletezését.

Egy új verstípust teremtett. A **társalgó-költevényeket**, illetve a **beszélgetés-verseket** a valóság újfajta igénye hozta létre. Ezekben a költő egyszerűen lejegyezte és versbe foglalta azokat a mondatokat, párbeszédeket, beszédfoszlányokat, amelyeket az utcán vagy kávéházi társaságban hallott. Ezek a versek már a szürrealizmus előhírnökei.

A kötet záróversében, az *Egy szép vörösesszőkéhez* címűben költői hitvallását, hagyatékát fogalmazta meg: *Elítélem a hagyomány s a lelemény e hosszú vad vitáját / A Kaland s a Rend pörpatvarát. A hagyománynak és a modernségnek az egységét, egyensúlyát hirdette meg ezekkel a szavakkal. Ezt erősíti meg fennmaradt vallomásában is: „Egyetlen költői irányhoz sem tartozom, de egyszersmind egyetlen iskola sincs, amelyhez ne kapcsolódnék egy kicsit.”*

Költészetének újszerűsége • Apollinaire-t a XX. század elején kibontakozó avantgárd mozgalmakhoz kapcsolta a költészet, a művészetek megújításának mámoros szenvedélye. A modernséget, a valóság szubjektív átalakítását hirdette. Verseire általában az oldott, kötetlen versépítés, az álomszerűség, a kép és a verszene egysége jellemző. Ami legelőször meglepi Apollinaire olvasóját, az a **központozás hiánya**. Az írásjelek elhagyása – a költői szándék szerint – szabadabb képzettársításokat tesz lehetővé, újfajta hangulati-érzelmi összefüggéseket teremthet, s így a mű többféle értelmezést is kaphat. Az igazi újítást, a meghökkentést sokkal inkább egy újfajta kompozíciós módszer, az úgynevezett **szimultanizmus** jelentette: a térben és időben egymástól távol eső élmények, emlékek, motívumok összekapcsolása. Így egymás mellé kerülhetnek az egymást – hagyományos értelemben – kizáró elemek, érzelmek, hangulatok: a külső és a belső világ jelenségei, a nyers, prózai valóság tényei és a vallásos áhítat, a jelen és múlt élményei, a pillanatnyi látvány és a látomás, a közeli és távoli helyszínek, ahogy szabadon csapong térben és időben a költői képzelet. Mindez **újszerű, meglepő képeket** teremthet – azáltal is, hogy a költő bátran felhasználja a modern technikai civilizáció fogalmait. Költészetének újszerűsége még az is, hogy ő a szürrealizmus előhírnöke, nála találkozunk először beszélgetés-versekkel, az önműködő írással, a vizuális líraisággal, képversekkel.

Jelentősége • A késő szimbolista indíttatású Apollinaire szinte mindenfajta újítást kipróbált, sokat ő maga kezdeményezett, sokféle hagyományt átlépett, ugyanakkor hagyomány és újítás nagyszerű szintézisét alkotta meg. A szépség mellett, sőt előtt, az igazságot tekintette a költészet elsődleges céljának, a rend mellett hangsúlyozta a szabadság, az újítások jelentőségét. Kiemelte a meglepetés szerepét, a költői képét, a szabad szóét. A köznapiságot poétizáló beszélgetés-verseket, képverseket írt. M. Raymond, a korszak irodalomtörténésze

írta Apollinaire-ról: „Minden úton, mely 1905 és 1920 között nyílt a francia művészetben, ott látható az ő árnyéka.” A kortárs költő Max Jacob így vallott: „Ha Apollinaire élne, mindnyájan letehetnénk a tolat. ... Mindehhez ő teremti meg a nyitott avantgárd versnyelvét és eszköztárát; nagyívű, meglepő képek, asszociáción alapuló metaforakincs, belső ritmikus lejtésű szabad vers, szélesen áradó sorokkal, az egyidejűségen, térbeli együttlátáson alapuló szimultanista technika adja sajátos varázsát.” (Szabolcsi Miklós: *Világirodalom a 20. században*. Gondolat. Bp., 1987. 63. o.)

Irodalomelméleti ismeret

Képvers • A képvers vagy kalligram olyan vers, amely a betűk, szavak, szövegrészletek, verssorok és versszakok sajátos grafikai-tipográfiai elrendezésével egyszersmind képileg is megjeleníti – akár utalásszerűen is – a tartalmi mondanivalót, vagy éppen annak ellenkezőjét.

A legelső képversek az ókori görög, s még inkább a hellenisztikus hagyományban jelentek meg mint egy összefüggő epikus vagy drámai alkotás verses betétei. A műfaj szórványosan a római irodalomban is továbbélt *carmina figurata* néven. A középkor korai évszázadaiban közkedvelt műforma volt. Ekkor jelentek meg az első kereszt formájú képversek.

A reneszánsz irodalomban, a XV–XVI. században ismét megjelentek a témától függően szív-, láng-, fegyver-, kard-, kereszt-, madár-, virág- stb. formát ábrázoló képversek, melyek legnevesebb darabja François Rabelais 1537-ben írott *Pantagruel*-jének 44. fejezetében egy borospalackot formázó, Bacchushoz írott költemény. A főként francia és olaszföldön ismét népszerűvé váló carminákat ebben a korban már kifejezetten alkalmi lírai költeményeként írták. A képvers továbbélt a vágáns költészet verseiben is.

Az első világháború előestéje több szempontból fordulópontot jelentett az európai avantgárd művészet történetében, művészek és irodalmárok kerestek újszerű utakat és formákat, hogy kifejezhessék mondandójukat egy számukra elidegenedett világban. 1914 folyamán kísérletezgetései közben Guillaume Apollinaire újra felfedezte a képvers műfaját és vizuális költészetnek nevezte művészetét illetően megnyilvánulását. Ő alkotta magát a *calligramme* szót is a *calligraphie* (szépírás) és a *télégramme* (távirat) szavak ötvözesével. A szavak térbeli elhelyezésével „lerajzolta” a vers gondolatát. Úgy gondolta, hogy ezzel az eljárással a térbeli és az időbeli művészetek lehetőségeit egyesítheti, és így a vizuális líraiság létrehozásával új hatásokat érhet el. A rajzvers új befogadói magatartást kíván: először mint képet érzékeljük, aztán kezdjük olvasni.

Magyarországon az első képverset, egy Y alakú epigrammát még Janus Pannonius írta latin nyelven a XV. században, a XIX. századig azonban csak elszórt példákat ismerünk magyar művekre. Az európai irodalmi áramlatoknak megfelelően az újkor századaiban a magyar irodalom nagyjai is lenézték a képversek alkotóit. A XX. század magyar avantgárd irodalmából Kassák Lajos, Barta Sándor képversei, illetve Tamkó Sirtató Károly konkrét költészeti alkotásai ismertek, a XX. század második felében pedig Nagy László, Tandori Dezső, Petőcz András, Nagy Pál, Papp Tibor, Bujdosó Alpár, Zalán

Tibor, Géczy János, Koppány Márton hozott létre ilyen típusú műveket. A magyar képversek XX. század végi változatának a legnagyobb összefoglalója a *Médium-Art* antológia, amely 50 hazai művész alkotásait tartalmazza.

A megsebzett galamb és a szökőkút

Radnóti Miklós fordítása

Amit a múról tudnod kell!

A *Kalligrammák* című kötet legismertebb darabja *A megsebzett galamb és a szökőkút* című költemény. Magyarul Radnóti Miklós csodálatos fordításában olvashatjuk.

Versformája • Képvers. Apollinaire a szavak térbeli elhelyezésével vizuálisan is megjeleníti a témát. A költő híres tanulmányában, *Az új szellem és a költők* (1917) címűben leszögezi: „A tipográfiai eljárások, ha merészen élnek velük, azzal az előnnyel járnak, hogy olyan vizuális líraiságot szülnek, amely

napjainkig csaknem ismeretlen volt.” Ilyen *A megsebzett galamb és a szökőkút* című vers, mert benne a *vizuális líraiságot* tökéletesen valósítja meg.

Témája • A háborúban eltűnt barátok, ismerősök keresése, emléküik felidézése (hasonlítható Radnóti *Hetedik eclogájához*). A mű alap gondolata: a háborúban elveszített egykori társak, barátok újra megjelennek a visszaemlékezésben. Számonkérő, keserű rekviem ez a képvers. A fiatal, elvett életek felhaborítják a beszélőt. Hiába volt a barátság, a szerelem, a háború fiatal életeket tört derékba.

Szerkezete • A vers azonnal felismerhető két eleme: a galamb és a szökőkút. Ez utóbbi a medencéből és a vízsugarakból áll. Ha mint szöveget nézzük, felfedezhetjük egy költemény négy versszakát, amelyeket a következőképpen lehet olvasni:

1. vsz.: a galamb
2. vsz.: a szökőkút bal oldala
3. vsz.: a szökőkút jobb oldala
4. vsz.: a medence

Ebben a jajongó, sirató dalban a kép (a látható nyelv) nem öncélú játék, hiszen e tipográfiai rajzolat nélkül nem is érthető a vers, pontosabban annak két sora: *De itt e jajgató szökőkút mellett / ez a galamb is ríva repked.* Ha ugyanis nem látjuk a galambot meg a szökőkutat, akkor rögtön megsemmisülne az az egybefoglaló költői látomás, amelyet Apollinaire a verssel közölni akart. *A hol vagytok ó jaj ifju lányok* felkiáltó kérdése tűnt idők szép asszonyait elsirató Villon-balladát juttatja eszünkbe (*Ballada tűnt idők asszonyairól*).

Az első szakasz, a **galamb-kép** azt sugallja, hogy ezek a név szerint említett leányok olyan elhagyottak, sebzettek a háborús világban, mint a párjukat veszített, riadtan repkedő magányos galambok.

A **szökőkút ég felé iramló vízsugarai** a fájó emlékek feltörését láttatják, érzékeltetik, s magukban rejthetik még a sebből kibugyanó vér képzeletét is. Ezek a sorok a háborúba ment barátok nevének felsorolásából állnak, s a költő úgy siratja őket, mintha már halottak lennének. A kút bal és jobb oldala egy-egy versszak, de a vízsugarak olvashatók egymás mellett is.

A **medence-rajz** a költemény borzongató és többértelmű lezárása. A vízsugarak tehetetlenül visszahullanak a szökőkút medencéjének vizébe: a régi kedves barátok is ugyanúgy, tehetetlenül hullanak a halálba, pusztulnak el a háborús frontokon, s talán emléküik is szertefoszlik a múlt időben. A középpontba helyezett sor – *Az éj lehull Ó vérző tenger – nyitva hagyja a kérdést, hogy a vér a lehulló alkonyat vére-e, vagy maga a kút meggyülő vize, a háború jelképe, melyből véres sugárként dobja fel az emlékezet a barátok neveit.* (Lengyel Balázs: *Miért szép? Gondolat, Bp., 1973*)

Jellegzetesen modern és jellegzetesen apollinaire-i elemek • Feltűnő, a szürrealista versre jellemző az interpunkció (írásjelek) elhagyása. Három nagyobb tipográfiai elem emelkedik ki: a galamb nyakának **C**-je, a szökőkút tetején lévő, de az 1–3. versszak után értendő egyetlen **nagy kérdőjel**, és a medence középpontjának nagy **Ó**-ja. Mondattani szempontból két részből áll a költemény: egy kérdő és egy kijelentő mondatból. Tehát egy kérdésből és a reá adott válaszból.

Érdekessége • A vízsugár alulról felfelé szökik, a szöveg azonban felülről lefelé olvasható. Stílusát tekintve szürrealista. Jelentősége abban áll, hogy költészeti újítás, de az ókori hagyományokat is őrzi egyben.

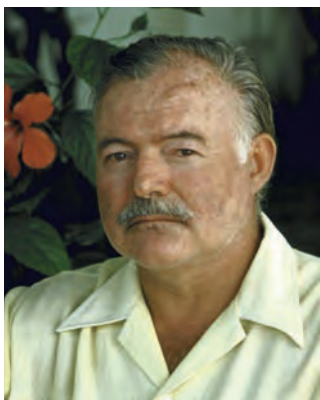

1. Milyen származású Guillaume Apollinaire?
2. Milyen kapcsolatban állt a költő a futurizmussal?
3. Melyek Guillaume Apollinaire ismert verseskötetei?
4. Melyek Apollinaire újításai? Mondj rájuk példát!
5. Nézd meg a képverset! Mit ábrázol a három rész?
6. Olvasd el a szöveget! Mely soroknak nincs értelmük a rajz nélkül? Olvasás közben vedd figyelembe az alábbiakat:
 - a) a *hol vagytok?* kérdés Villon *Ballada tünt idők asszonyairól* című versnek visszatérő kérdéseire emlékeztet;
 - b) a középső rész sorai kétféle sorrendben is olvashatók!
7. Határozd meg a rajz egyes részeinek jelentését!
8. Melyik sor hordozza az utolsó rész központi tartalmát?
9. Milyen kapcsolat van a három rész, valamint a kép és a szöveg között?
10. Mi a szerepe a felsorolásoknak, a sorok zenéjének?
11. Hogyan jön létre a képversben az összetett lírai látomás?
12. Hogyan újult meg Apollinaire költészetében a költői tartalom, a tematika, az érzésvilág?
13. Foglald össze az avantgárd mozgalom főbb irányzatairól olvasottakat! Melyik áll hozzád a legközelebb?

1. Alkoss képverset egy szabadon választott témára!

ERNEST HEMINGWAY (1899–1961)

Ernest Hemingway

Az első világháborút követő évek „*elvesztett nemzedékének*” legjelentősebb írója. Életrajza is olyan, mintha ő maga írta volna. Tudatosan törekedett arra, hogy úgy éljen, mint hősei, hogy legendát szőjön saját élete köré, a halásztét, a vadásztét, a bokszolótét, a borívótét, a partizánvezérét. Szerepet játszott, de ez a szerep egyénisége lényegét fejezte ki. Elsősorban novellista volt, legjobb művei novellák és hosszú elbeszélések.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • Ernest Miller Hemingway (e.: örnešt miler hemingvé) 1899. július 21-én született Oak (e.: ók) Parkban, Chicago egyik külvárosában jómódú polgárcsalád gyermekeként. Apja jól kereső orvos volt. Fiát már kicsi korától kezdve a sportok, a vadászat és a halászat szeretetére nevelte. Az ifjú Ernest gyakran orvosi útjaira is elkísérte apját. Itt ismerte meg az élet kegyetlen és brutális valóságát, születés és halál alapélményét. Apjának alakja egész életében végigkísérte, számos írásában is megjelent, az öngyilkos halált is az apai példa nyomán választotta.

Oak Parkban végezte iskoláit is, itt tanult bokszolni. Kiemelkedő sportoló volt, rögbijátékosként szerezte első maradandó sebhelyeit.

Életrajzírói nagy többsége úgy véli, hogy az érettségi előtt megszökött otthonról. Mások szerint sikeres érettségit tett, s tanulmányait az orvosi egyetemen folytatta, hogy apjához hasonlóan ő is orvos legyen. Tizenhét évesen azonban váratlanul abbahagyta tanulmányait s elszökött otthonról. Kansas Cityben (e.: kánzász sziti) a helyi újságnál kapott riporterit állást.

Önkéntes és haditudósító • 1917-ben, amikor az Egyesült Államok belépett a háborúba, egészségügyi önkéntesként jelentkezett a hadseregbe. Először Franciaországba, majd az olasz frontra került, ahol a piavei fronton súlyosan megsebesült. Kiténtetést is kapott. A háború után a torontói *Star* munkatársa lett. Helyszíni tudósításokat küldött a közel-keleti villongásokról, a görög forradalomról. Riporterként Németországban, Ausztriában, Spanyolországban, Olaszországban járt.

Lakhelyei • 1925-ben első feleségével és fiával Párizsban telepedt le, s itt, Gertrude Stein irodalmi szalonjában ismerkedett meg a modern francia művészet néhány kiemelkedő képviselőjével. Spanyolországban elsajátította a torreádor mesterséget s néhányszor fel is lépett az arénában.

1927-ben visszatértek Amerikába, a floridai partok mentén éltek egy kis szigeten. Sokat halászott a tengeren. Ennyi kaland azonban nem elégítette ki. Arizona dzsungelében és Afrika őserdeiben vadászott nagyvadra. Közben bokszolt, egy bokszbajnokot is sikerült legyőznie. Spanyolországba bikaviadalokra utazott. A polgárháború idején Hemingway négyszer járt Spanyolországban, a köztársaságiak oldalán tudósításaival szolgálta a demokrácia ügyét.

1940-ben Kubába költözött. Kis hajójával a Karib-tengeren cirkált, és segítette az amerikai tengerészeket a német tengeralattjárók felkutatásában. 1944-ben Angliába repült, haditudósítóként részt vett a partraszállásban, újra megsebesült. Beállt a francia partizánok közé, és kis csapatával, saját szakállára, elsőként a szövetségesek közül, vonult be Párizsba. A haditörvényszék parancsszegés miatt először megbüntette, majd kiténtették.

A II. világháború után • A háború után visszatért a Havannától tíz mérföldnyire levő farmjára. Testi és lelki problémák nyomasztották. Nyughatatlan természete azonban újabb kalandokra ösztönözte. 1954-ben repülőgéppel lezuhant Afrika fölött. A világ már halottnak hitte, amikor előkerült az őserdőből.

Fidel Castro forradalma (1959) után Kuba elhagyására kényszerült. Az Idaho (e.: ájdáho) állambeli Ketchumban (e.: kecsám) vásárolt házat és megpróbált úgy élni és dolgozni, mint azelőtt. Ez csak egy ideig sikerült. Utolsó éveiben betegsége mellett depresszió is gyötörte. Attól rettegett, hogy megőrül, illetve hogy élőhalottként,

magatehetetlen roncsként fejezi be az életét, mint egyik kedvenc írója, Maupassant (elborult elmével élte le élete utolsó két esztendejét). Nem várta meg, amíg betegsége elhatalmasodik rajta. 1961. július 2-án kedvenc vadászpuskájával önkezűleg vetett véget az életének.

MUNKÁSSÁGA

Hemingway a férfias, kemény, harcos élet apostola volt. Olyan életeszményt vallott a magáénak, amelynek megvalósítására az elembertelenedett modern civilizáció nem adott lehetőséget.

Első alkotói korszaka • 1923-ban a *Három elbeszélés és tíz költemény* című könyvével indult. A versek igen zsenigék, a novellák témaválasztása: erőszak, halál, brutalitás.

1925-ben megjelent újabb novelláskötete, *A mi időnkben*. Az elbeszélések hőse Nick Adams (e.: nik edemsz), akinek az erőszak világával kell szembenéznie. Hemingway jellegzetes világképe, melyben a legmagasabb értéket a bátorság, a szenvedések férfias elviselése jelentik, már ezekben az írásokban is érvényre jutnak. Sajátos írói technikáját is ebben a kötetében érlelte ki. Hősei belső világát közvetlenül nem mutatja meg, erre külső magatartásukból, párbeszédeikből következtethetünk. A jelenségeket az író szenvtelen tárgyilagossággal írja le. Alakjai párbeszédeikben nem mondják ki a legfontosabbat, csak sejtetik, kerülgetik, célozgatnak rá. Mellébeszélnek, túlnyomórészt üres közhelyeket mondanak, és a hétköznapi, érdektelen szavak mögül mégis megérezzük a drámát.

Írói hírnevét első regényének, a *Fiestának* köszönhette, melyben az első világháború utáni „*elveszett nemzedék*”-ről ad képet. A helyszín és időpont az 1924-es Párizs bohém művészvilága. A regény szereplői volt frontharcosok, amerikai újságírók, művészek, az „*elveszett nemzedék*” tagjai, akik ugyan túléltek egy értelmetlen háborút, de hitüket veszítve tengetik az életüket. Szorongásaik elől az ivásba, szeretkezésbe, bikaviadalok mámorába menekültek. Hemingway erkölcsi rendszérének fő tétele ebben a művében fogalmazódik meg először: a halállal mérkőző bátorság, a helytállás kultikus tisztelete. A hemingwayi pozitív hőst a gyakorlatiasság, bátorság, őszinteség, természetesség jellemzi.

Az első világháború eseményeit tárgyalja a világsikert aratott *Búcsú a fegyverektől* (1929). A háború értelmetlenségét Hemingway itt a modern irodalom egyik legszebb szerelmi történetében ábrázolja. Henry hadnagy, aki önként jelentkezett katonának, tapasztalatai során rájön, hogy neki ehhez a háborúhoz semmi köze, és megköti a maga saját békéjét.

Második alkotói korszaka • Ennek a korszaknak kezdeti válságát tükrözik a *Halál délután* (1932) és az *Afrikai vadásznapló* (1935). A két bikaviadalról, illetve vadászatról szóló könyvet az kapcsolja ösz-

sze, hogy bennük kristályosodott ki Hemingway ars poeticájának lényege: az élet alapvető igazságainak érzékletes ábrázolása. 1936-ban jelent meg két remekbe szabott afrikai novellája, a *Francis Macomber boldogsága* és a *Kilimandzsáró hava*. Ezekben tovább elemzi a becsület, a helytállás, a beteljesülés problémáit s egy új témát, az amerikai férfi és nő pénzen alapuló kapcsolatát. 1937-ben írt regénye, a *Gazdagok és szegények* a kritika szerint, korábbi műveihez képest gyenge kísérlet.

Hemingway írásművészetének a csúcsa, az együvé tartozás és a közös felelősség példázata, az *Akiért a harang szól* (1940). A regény széles körképet ad a spanyol polgárháborúról. Főhőse életének értelmét az antifasiszta harcban találja meg. Három napba sűrítve meséli el az író egy önkéntes amerikai partizán Robert Jordan (e.: dzsórdn) történetét.

Harmadik alkotói korszaka • Tízéves szünet után a harmadik írói korszak egy közepes regénnyel indul, *A folyón át a fák közé* (1950) címmel. Ez a mű magán viseli a második világháború nyomasztó hatását és az öregedő író rossz közérzetét. Hőse a tipikus hemingwayi figurák ötvenéves, megkeseredett utódja. A kritika már Hemingway alkotóerejének kimerültségéről kezd beszélni, amikor megszületik az eleven cáfolat 1952-ben, *Az öreg halász és a tenger*. 1954-ben irodalmi Nobel-díjat kapott ezért a kisregényéért.

Hemingway sok kiadatlan művet hagyott hátra. Ezeket posztumusz jelentették meg. Közéjük tartozik párizsi emlékeinek gyűjteménye, a *Vándorünnep* (1964), amelyben írói munkásságának kezdeteit, az „*elveszett nemzedék*”-et idézi fel, és a *Szigetek az Áramlatban* (1970) című könyve, amely Hemingway három egymással összefüggő, életrajzi ihletésű kisregényét tartalmazza. Élete végén írt *Veszélyes nyár* című spanyolországi élménybeszámolójából csak részletek jelentek meg különböző folyóiratokban.

Az öreg halász és a tenger

(Részletek)

Előjáték

Az öreg halászt kezdetben egy Manolin nevű fiú segítette munkájában, a halászfalu népe azonban babonás.

...asztán, hogy negyven napig nem fogtak semmit, a fiú szülei azt mondták, hogy az öreg most már igazán és végérvényesen *salao*, ami a legsúlyosabb szó a balszerencsés emberre, úgyhogy a fiú parancsukra ettől fogva egy másik hajóval ment halászni, és fogtak is mindjárt az első héten három nagy halat. A fiút elszomorította, hogy az öreg minden áldott nap üres csónakkal tér vissza, és le is ment mindig

a partra, hogy segítsen neki hazavinni az orsókra göngyölt fonalait vagy a csáklóját, szigonyát és az árboc köré csavargatott vitorláját. A vitorlát liszteszsákokkal foltozták meg, és az árbocra tekergetve olyan volt, mint az örökös vereség lobogója.

A nyolcvanötödik napon sem kísérheti el a fiú az öreget. Tevékenysége arra szorítkozik, hogy az indulás előtti este vacsorát hozzon neki, másnap reggel megitassa kávéval, segítsen családétet fogni és a csónakba szállítani a hálókat meg az egyéb halászeszközöket.

Sovány, ösztövé ember volt az öreg halász, mély ráncok barázdálták a tarkóját. Ábrázata tele volt a jóindulatú bőrbetegség barna májfoltjaival, amit a forróvívi tenger vizéről visszaverődő napsugaraktól lehet kapni. Ezek a májfoltok végigfutottak arcának mind a két oldalán, a két kezén pedig mélyen bevágott sebhelyek, hegek látszottak, amiket a nagy, nehéz halaknak és a kötelekkel való bajlódásnak köszönhetett. De nem volt a kezén egyetlenegy friss sebhely sem. Olyan régi, olyan vén volt valamennyi, mint egy halat soha nem látott sivatag vízmarásai.

Minden öreg volt rajta, csak a szeme nem, mert a szeme párja vidám volt és törhetetlen, s olyan kék, akár a tenger...

Hamar elaludt, és álmában Afrikában járt, mint gyerekkorában, a hosszú, arany színű partokon meg a fehér partokon, amelyek úgy fehérlettek, hogy káprázott tőlük az ember szeme, meg a nagy parti hegyfokokról álmódott, és a nagy, barna hegyekről. Ott járt mostanában ezen a tengerparton minden éjszaka, és álmában hallotta a bömbölő hullámverést, látta a hullámok taraján vágató bennszülött csónakokat. Álmában tisztán érezte a hajófedélzet kátrány- és kenderkócszagát, érezte Afrika szagát, amit a reggeli szél hozott mindig a szárazföld felől...

Viharokról már sohasem álmódott: se nőkről, se nagy eseményekről, se nagy halakról, se verekedésekről, se erőpróbákról, vetelkedésekről, se a feleségéről. Már csak tájakról álmódott, vidékekről meg a tengerparton sétáló oroszlánokról. Az esti szürkületben úgy játszottak egymással ezek az oroszlánok, mint a kismacskák, s az öreg halász nagyon szerette őket, úgy, ahogyan a fiút szerette. A fiúról azonban sohasem álmódott. Aztán csak felébredt, kinézett a nyitott ajtón, megnézte a holdat, kigöngyölte a nadrágját, aztán felhúzta...

A nagy hal elejtése előtt

Hajnalba az öreg útnak indul. Látszatra csak ketten vannak: ő és az óceán. A valóságban azonban a víz felszínén, a tengermélyben és az ég maga-

sában temérdek élőlény mozog, különféle halak, madarak, teknősbékák, az öreg tehát az indulástól kezdve nem érzi egyedül magát. Minden állatot ismer, s mostantól beszélget velük és önmagával. Kiveti a csalikat, vigyáz a zsinórok jelzéseire. Bármilyen öreg, még mindig egyenesebben tudja tartani a zsinórokat, mint bárki más. Mindegyik horga a tengernek épp azon a szintjén várja az áhított zsákmányt, ahol kell, ahol ő akarja. A nyolcvanötödik – a vállalkozás első napjának – délelőttjén elégedett önmagával.

– Gondosan végzem a munkám. De hát hiába, elhagyott már a szerencse. Ámbár ki tudja? Talán éppen máma fordul a kocka. Új nap, új élet. Többet ér persze, ha szerencséje van az embernek. De én azért inkább pontosan végzem a munkám. Akkor aztán nem ér készületlenül, ha egyszer mégis rám mosolyog a szerencse.

Aztán, az első nap kora délutánján valóban rámosolyog a szerencse.

Az öreg halász felnézett, és látta, hogy a fregattmadár már megint ott köröz a víz fölött.

– Halat talált – mondta fennhangon... – Nagy segítség nekem ez a madár.

Hosszan körözött a csónak körül, a tenger felszínéhez közeledett, ezzel mintegy jelzi Santiagónak, hogy ideje felkészülnie, mert hal rejtőzik a mélyben. Az öreg előbb tonhalat fog, ez kitűnő csalétek nagy halra. Aztán ujjain újra meg újra megérzi, hogy odalent a tengerben, körülbelül száz ölnyi mélységben valamilyen nagy hal eszegeti a csalétket, ott, „ahol kézzel kovácsolt vashorog kiáll a kis tonhal fejből”.

A nagy hal elejtése

Az öreg halász tehát megakasztotta a marlint, a kardorrú nagy halat. Izgalmában, feszült várakozásában monologizálni kezd (ezeket a monológokat a későbbiekben sűrűn ismétli). Istenhez beszél, Jézushoz, a nagy halhoz, de leginkább önmagához.

– Bekapta – mondta. – No, most hadd nyelje le rendesen. Hagyta, hogy az ujjai közt csússzon kifelé a zsinór, s közben lehajolt, és bal kezével hozzákötötte a két tartalék orsó szabad végét a szomszéd horg két tartalék orsójának hurokra kötött elejéhez. Most aztán már jöhet a nagy hal. Három, negyven öl hosszú, felcsévált tartalék zsinórja volt, nem számítva a negyedik orsót, amivel dolgozott.

– Nyeld le még jobban – mondta. – Nyeld le egészen. Nyeld le úgy, hogy a horg hegye átfúrja a szívedet, és öljön meg – gondolta magában. – Aztán gyere fel a felszínre szépszerével, hadd döfjem beléd a szigonyomat. Jól van, jól. Befejezted a falatozást? Jóllaktál kedvedre?

Az első nap délutánján a marlin végre lenyeli a felcsalizott horgot, s megindul a tengeren befelé, maga után húzva a csónakot. Megkezdődik a kifárasztás művelete. Az öreg halász átveti hátán és vállán a zsinórt, s hagyja

vontatni magát. Fogalma sincs, mit csinál majd, ha a hal lemerül a tenger fenekére, s ott pusztul el, de reménykedik, hogy akkor is kitalál valamit. Megkezdődik az első nap éjszakája, s Havanna lámpáinak fénySORA már csak igen messziről látszik. A hal egész éjszaka vontatja a csónakot, s az öreg zsákot gyömöszöl a vállára, nehogy a zsinór feltörje. Közben tovább társalog önmagával:

– Bárcsak itt volna velem a gyerek. Hogy segítsen nekem, és hogy lássa ezt. „Nem volna szabad egyedül maradnia az embernek öregségére – gondolta. – De hát hiába, ezen már nem lehet segíteni. El ne felejtsem megenni a tonhalat, mielőtt megromlik, hogy el ne gyöngüljek. Csak el ne felejtsem, hogy reggel majd meg kell ennem, még ha nem is kívánom. Csak el ne felejtsem” – biztatta magát az öreg.

Éjszaka két delfin jött a csónak közelébe, s Santiago hallotta a fújtatásukat meg a bukfencezésük zaját. Tisztán meg tudta különböztetni a hím fújtatását a nőstény sóhajtó hangjától.

– Derék állatok – mondta. – Játszanak, bolondoznak s szeretik egymást. Testvéreink ők is, akárcsak a repülőhalak.

Aztán egyszerre sajnálni kezdte a nagy halat, amit fogott. „Furcsa, nagyszerű hal, isten tudja, hány esztendőS lehet – gondolta. – Még soha életemben nem fogtam ilyen erős halat, se ilyen különösen nem viselkedett még egyik sem. Talán azért nem jön fel, mert okosabb annál. Pedig tönkretethetne, ha feldobná magát, vagy ha nekiiramodna vadul. De lehet, hogy már sokszor horogra akadt életében, és tudja, hogy így kell megküzdenie vele, csak így tud menekülni. Azt nem tudhatja, hogy ezúttal csak egyetlenegy emberrel áll szemben, és hogy ez is egy öregember. De mekkora nagy hal, s mennyit ér majd ez a piacON, ha jó a húsa. A csalétket úgy kapta be, mint egy hím, olyan erővel húz, mint egy hím, s a küzdelme sem fejvesztett, rémült viaskodás. Szeretném tudni, van-e valamilyen terve, vagy ő is csak olyan elkeseredetten harcol, mint én?”

Eszébe jut, hogy egyszer a horgára akadt egy marlinpár közül az egyik, a nőstény. A horogra akadt hal vad, fejvesztett, kétségbeesett küzdelembe kezdett, de a hím végig mellette maradt, ide-oda úszkált a zsinór alatt, körözött vele fent a felszínen.

„Ennél szomorúbbat nem láttam a tengeren soha életemben – gondolta az öreg. – A fiú is szomorú volt, kértük a marlin bocsánatát, és rögtön végeztünk vele.”

Így kezdődik a második nap. Santiago húzatja magát a nagy hallal, gondolkodik, magában és magával beszél, s automatikusan végzi a

dolját. Valami keveset eszik, amikor szükségét érzi, belevizel a tengerbe, figyeli az orsókat, arra törekszik, hogy a zsinór minél kevésbé dörzsölje fel a vállát és a hátát. Kezéhez készíti a tartalék orsókat. És újra meg újra feltör benne a kívánczóság, a vágy: bárcsak itt volna vele, mellette a fiú. Igyekszik kitalálni, meddig maradhat a marlin a víz alatt, mikor kell feljönnie a felszínre.

„Én is bírom, ameddig ő bírja... Hallod-e, te nagy hal – mondta fennhangon, de csöndesen, szelíden – veled maradok mindhaláláig.”

A második nap délelőttjén, a perzselő napsütésben tapasztalja az első jó jelet: a zsinór hajlása azt mutatja, hogy a nagy hal már nem úszik olyan mélyen. De még nem dobja fel magát, ami mindenkor a kifáradás jele.

„Hadd jöjjön csak fel és szívja tele levegővel a hólyagait, végig gerince mentén, mert akkor aztán nem tud leúszni a mélyre, hogy ott haljon meg.”

Az öreg egyre kimerültebb, s egyre jobban fáj a háta. Megjelenik egy énekes madárka, fáradtan leszáll a csónakra, hogy kipihenje magát, s az öreg vele is elbeszélget. Lent a mélyen a marlin meg-meglódul, s mindannyiszor megrándítja a csónakot. Santiago ilyenkor előrebukik a csónakban, arca megsebződik, keze felhorzsolódik, csurog a vére. A kezét rossz helyen éri a sérülés, hiszen ezzel a kézzel később is fognia kell a zsinórt. Most már a végtagjaihoz is beszél:

„Hogy érzed magad, kezem?... – kérdezte a megbénult kéztől, amely olyan merev volt, mintha nem is görcs, hanem hullamerevség volna benne. – Eszem még egy kicsit a kedvedért.”

Az öreg már nagyon fáradt és álmos, de tudja, hogy nem szabad aludnia, hiszen a nagy hal sem alszik odalent. Azzal tarja ébren magát, hogy az amerikai baseball mérkőzések eredményein tűnődik, s kedvenc játékosára, a nagy Joe DiMaggióra gondol. Eszébe jut, hogy hajdanán miként győzte le a karleszorítósdiban, a casablancai csapszékben a Cienfuegosból való, hatalmas termetű négert, a kikötő és a hajóműhelyek legerősebb emberét, másfél napi, szünetekkel tarkított mérkőzés során. Ekkor nevezték el *El Campeonnak*, azaz *a bajnoknak*. (Ez a történet önálló novellácska a kisregényen belül.)

Véget ér a második nap, kezdődik a második éjszaka. Az öreg kicsit eszik, kicsit szunyókál. Most csak ketten vannak: a nagy hal a tenger mélyén, láthatatlanul, s a csónakban az öreg halász, csupán önmaga tudatával összezárva.

Végre felbukkan a marlin.

„Jött, jött, emelkedett ki a tengerből végeláthatatlanul, s két oldalán csurgott róla lefelé a víz. Csillogott a napfényben, a feje meg a háta sötétbíbor vörös volt, és a napfényben látszottak a két oldalán a széles, halvány, levendula színű csíkok. Kardcsőre olyan nagy volt, mint egy baseball ütő, és hosszú, elvékonyodó formájú, mint a vívótőröké.”

Az öreg halász és a tenger, olajfestmény a Hemingway-ház faláról

Santiago már sok nagy halat látott életében, olyat is, amelyik öt mázsánál is többet nyomott. De ez a mostani három arasszal hosszabb volt, mint a csónak. És a korábbi halászatokon mellette volt a fiú.

Most viszont „egyedül volt, a part már rég nem látszott, s itt, messze kint a tengeren, hozzá volt kötözve a legnagyobb halhoz, amit életében látott, és a balkeze még mindig olyan merev volt, mint saskeselyű behúzott karma”.

A nagy hálnak odalent, a mélyben egyre lassúbbodik az úszása. Az öreg felkészül a küzdelem utolsó menetére. Fog egy delfint, kibelevi, hogy ehessen valamit, mert tudja, szüksége van az evésre. Összekötözi a csónak két lapátját, hogy neheztse a marlin úszását. Közben tovább monologizál, hangosan és hangtalanul. Sajnálja a marlint, mert már rég nem evett semmit, holott nagy testű hal sokat kell falnia. Sajnálja, de tudja, hogy meg kell ölnie.

„Vontatnia kell a csónakot, amíg bele nem pusztul.”

A harmadik nap reggelén arra ébred, hogy megrándul vállán-hátán a zsinór. A nagy hal feldobja magát a vízből, először, másodszor, sokadszor, közben hatalmasakat ránt a csónakon. Santiago nemsokára arcán és hasán

fekszik, s fájó kezével a marlin után engedi az orsókról egyre szaporábban pergő zsinórt. Közben fékez is a zsinórral, céltudatosan megdolgoztatja, fásztja a nagy halat.

A marlin egyre inkább fárad. Úgy viselkedik, ahogy az öreg halász elképzelte: már nem dobja fel magát, hanem körözni kezd, egyre rövidebb köröket ír le a csónak körül. Santiago váltakozva hosszabbra-rövidebbre fogja a zsinórt, közben csurog róla a verejték, annyira fáradt, hogy az ájulás kerülgeti. Mégis éber tudattal készíti elő szigonyát.

„Közlelről kell elérnem, egészen közlelről, minél közelebből ... Nem szabad megpróbálkoznom a fejével. A szívet kell eltalálnom.”

Közvetlenül a marlin melluszonya alá vágja be a szigonyt. A hálálra sebzett nagy hal utoljára még kiemelkedik a vízből, és teljes hosszában megmutatja magát. Aztán hátára fordul és ezüstös hasát tárja az ég felé. Az öreg halász győzött, de semmiféle diadalmámort nem érez.

„Tisztulj ki, fejem. Én egy fáradt öregember vagyok. De hát megölttem ezt a halat, a testvéremet, és most el kell végeznem a munka hitvány részét is.”

Nekikezd ehhez a „hitvány” munkához is. Hurkot vet a marlin kardcsőrére és farkára, s odaköti a csónak farához, orrához meg a középső üléshez. Aztán felállítja az árbocot és kifeszíti a vitorlát. Apró, mélytengeri rákokat fog, azokat eszegeti, beosztja maradék ivóvizét. Közben azt latolgatja, a hal legalább hét és fél mázsa, s ezzel mennyit kereshet majd a halpiacon (mintegy háromszáz dollárra becsüli). Arra gondol, hogy mai teljesítménye alapján eszményképe, a nagy DiMaggio is büszke lenne rá.

Küzdelem a cápákkal

Jó szélben, egyenletesen haladnak visszafelé, az élő öregember és a halott marlin, két testvér. Egy óra múlva éri utol a csónakot az első cápa. A mélyvízből jön fel, ahol a nagy hal sötét vértócsája leülepedett és széteszlott a tenger fenekén.

„Rendkívül nagy cápa volt, egy makócápa, amelyek úgy tudnak úszni, mint a tenger leggyorsabb halai, s minden gyönyörű volt rajta, kivéve az állkapcsait. A háta olyan kék volt, mint a kardhalé, a hasa ezüst, a bőre síkos és szép. A testalkata hasonlított a kardhal alakjához, kivéve a hatalmas állkapcsait, melyeket most szorosan összezárt, mert nagyon gyorsan úszott, laposan a víz színe alatt, s a nagy hátuszonya nyílegyenesen hasította a habokat. Bent, a szorosan becsukott szájában mind a nyolc fogsora hátrafelé hajlott.”

Amikor az öreg halász meglátta, már tudta, hogy sok jóra nem számíthat. De azonnal harcra készül, kézbe veszi szigonyát. A cápa hatalmas darabot harap ki a marlin húsából, s az öreg úgy érzi, mintha a saját teste csonkulna meg. A ragadozó agyába vágja a szigonyt, megöli ugyan, de a cápa magával viszi halódásában a szigonyt. Az öreg halász tárgyilagosan mérlegel:

„Elvitte a szigonyomat is és az összes kötelet – gondolta –, s a halam most megint vérzik, jönnek majd rá a többiek.”

Két órán át vitorlázik hazafelé, amikor megpillantja a két újabb cápát. Santiago rögtön tudja, hogy ez a vég kezdete.

– Ay – mondta hangosan. Spanyolul mondta ezt az „ay”-t, de nem lehet lefordítani semmilyen nyelvre. Talán csak egy akkora sóhajtás az egész, amilyen akaratlanul is kiszalad az ember száján, ha éppen azt érzi, hogy a szögek átfúródnak a két tenyerén, és belemennek a fába.

Ezek az újabb cápák már nem nemes ragadozók, hanem undorító dögevők, ráadásul mohók és kiéhezettek. Az öreg halász az evezőre kötött késével megöli az egyiket, de az még döglődés közben is lenyeli a hatalmas darabot, amit kiharapott a marlin testéből. Mire a második cápával is végez, a marlin testének legalább negyedrészt kitépték és felfalták már. Santiago kifeszített vitorlával és a kardhal maradék háromnegyed részével törekszik hazafelé, s a marlin most már olyan széles vérvymot hagy maga mögött a tengerben, mint az országút. Megérkezik a következő cápa, az öreg halász megöli, de közben a kés pengéje kettétörik.

– Még megvan a csákyám – mondta. – De azzal semmire sem megyek. Megvan a két evezőm és a kormányrudam, meg a kis bunkósbotom.

„No hát most elbántak velem – gondolta. – Ahhoz már igazán öreg vagyok, hogy bottal verjem agyon a cápákat. De azért nem hagyom magam, amíg megvan a két evezőm, meg a kis botom, meg a kormányrudam.”

A cápák alkonyatkor támadják meg újból, épp, mielőtt leszállt a nap. Az öreg halász megöli mindkettőt, de a marlinnak már csak a fele maradt meg. Santiago a megcsönkített halhoz beszél:

„Te fél-hal – mondta. – Te volt-hal. Sajnálom, hogy túl messzire kimentem a tengerre. Mind a ketten ráfizettünk. De legalább megöltünk sok-sok cápát, mi ketten, te meg én, s néhánynak elláttuk a baját. Te vajon hány cápát öltél meg életedben, öreg hal? Arra való a hegyes ormányod, hogy használd is.”

A harmadik éjszakán, körülbelül este tíz órakor pillantja meg Havanna fényeit, de éjjélkor már újra a cápákkal harcol, akik ezúttal falkában érkeznek. Az öreg halász elkeseredetten csatázik velük, amíg valamelyik ki nem ragadja kezéből a botját. Aztán kihúzza helyéről a kormányrudat, s azzal veri a cápákat a sötét éjszakában. Még egyet megöl közülük, a többiek eltűnnek, nem jönnek vissza. Már nincs mit kiharapniuk a marlinból.

Amikor befut a kis kikötőbe, már égnek a lámpák, s mindenki alszik. Kiemeli az árbocot, rágöngyöli a vitorlát, s tántorogva, csúszva-mászva elin-

dul a kunyhója felé. Útközben ötször kell leülnie és megpihennie. Vízet iszik, arcra borul az ágyán és holtfáradtan elalszik.

Utójáték

Másnap, kora reggel benéz hozzá Manolin, a fiú. Megpillantja az alvó öreg kezén a nyílt sebeket, sírva fakad, aztán elmegy, hogy kávéát hozzon neki. Santiago csónakja körül halászok ácsorognak, egyikük a vízben lépeget, s egy darabka zsineggel méregeti a marlin hatalmas csontvázát. Tizennyolc láb hosszú volt az orrától a farkáig.

A fiú megvárja, amíg az öreg halász felébred, megitatja tejes-cukros kávéval, és azt mondja:

– Igyekezned kell meggyógyulni, mert még nagyon sokat akarok tanulni, és te mindenre meg tudsz tanítani. Sokat szenvedtél?

– Eleget – mondta az öreg.

– Hozom az ennivalót meg az újságokat – mondta a fiú. – Pihend ki magad jól, öreg. Hozok majd valami gyógyszert a kezedre a patikából.

Az egész halászfalu csodálja Santiago szakértelmét, bátorságát és kitartását. Délután aztán kiránduló társaság érkezik a kertvendéglőbe. Észreveszik a nagy, hosszú, fehér csontvázat, hatalmas farkkal a végén, amint az ár himbálgatja és emelgeti. Cápának nézik, mivel idegenek ebben a világban.

Aznap délután egy kirándulótársaság érkezett a kertvendéglőbe, s ahogy nézelődtek, nézték a tengert, az egyik nő meglátott odalent, a vízen úszó ócska söröskannák, konzervdobozok és döglött barracudák közt egy nagy, hosszú, fehér csontvázat, hatalmas farkkal a végén, amint az ár himbálgatta és emelgette, míg a keleti szél állhatatosan korbácsolta a tengert a kikötőből bejáratán túl.

– Mi az ott? – kérdezte a pincértől, és rámutatott a nagy hal hosszú hátgerincére, ami most már csak szemét volt, hulladék, s csupán arra várt, hogy a dagály elsodorja.

– *Tiburón* – hadarta a pincér – Cápa. – Meg akarta magyarázni, mi történt.

– Nem is tudtam, hogy a cápáknak ilyen szép, mutatós formájú farkuk van – mondta a nő.

– Én sem tudtam – mondta a férfi, aki vele volt.

Fent, az út mentén, a kunyhójában az öreg halász ekkor már újra aludt. Még mindig arcra borulva aludt, s a fiú megint ott ült mellette, és virrasztotta.

Oroszlánokról álmodott az öreg.

Ottlik Géza fordítása

Amit a műről tudnod kell!

A halászzattal és a vadászzattal édesapja oldalán, már kisgyermekként megismerkedett Hemingway, mindegyik szenvedélyévé is vált. Művek hosszú sora foglalkozik velük, a legmaradandóbban elbeszélések és a kisregény, *Az öreg halász és a tenger*. Az irodalomtörténészek szerint az írói pályaauszszegző műve, s mellesleg csattanós válasz azokra a fanyalgásokra, amelyek 1945 után az alkotó hanyatlásáról szóltak. Az öreg halász alakja jelképes, maga az író is öregedő ember és halászember volt, készen életének számvetésére.

Keletkezése • Az *öreg halász és a tenger* közvetlen előzménye a *Kék víz* című riport vagy dokumentum-novella, amely az *Esquire* című folyóirat 1936. áprilisi számában jelent meg. A közvetlen előzménye pedig *A folyón át a fák közé* című regény. A mű azonban kudarcot vallott, mert az író történelmi-politikai világképe rendkívül átgondolatlan volt abban az időben, amikor megírta a művet. Hemingway valószínűleg felmérte magában a kudarc okát, és rájött arra, hogy a kinti társadalomról-történelemtől írni már nem az ő feladata. 1952-ben jelent meg könyv alakban. 1954-ben Hemingway a kisregényért és az egész életművéért elnyerte a Nobel-díjat.

Műfaja • Kisregény. Hogy miért ezt a műfajt választotta, arra maga Hemingway adja a legkielégítőbb választ. „*Ez a könyv ezer lapnál is hosszabb lehetett volna, leírhattam volna a falu összes lakóit, az összes folyamatot, mi-ből éltek, hogyan születtek, nevelkedtek, szaporodtak stb. Ezt más írók ragyogóan és jól megcsinálták. ...Ezért megpróbáltam, hogy mást csináljak. Először megpróbáltam elhagyni mindent, amit lényegtelennek tartottam abból a szempontból, hogy az olvasónak élményt adhassak át úgy, hogyha elolvasott valamit, az szinte tapasztalatainak részévé váljék, és olyan legyen, mintha valóban megtörtént volna. Ezt nagyon nehéz megcsinálni és igen keményen megdolgoztam érte... Az volt a szerencsém, hogy találtam egy jó embert, meg egy jó fiút, és hogy újabban az írók elfelejtették, ilyenek is léteznek. Azután meg az óceán is megérdemli, hogy írjunk róla, akár az ember.*”

Témája • A kisregényben két egymástól független hatalom ütközik össze: a természeti erők, az előregedés könyörtelen végzete és az ember belső értékei, makacs hősiessége. A kisregény többet fejez ki annál, mint amit az öreg halász is kimond: „...*az ember nem arra született, hogy legyőzzék. Az embert el lehet pusztítani, de nem lehet legyőzni.*” Santiago magatartása azt sugallja, hogy az ember nem mondhat le a saját maga iránt támasztott igényekről. Számára nemcsak az eredmény fontos, hanem az a tudat, hogy mindent megtett a ráeső feladat teljesítéséért. Az öreg halász ezért tud a sikertelen küzdelem után olyan nyugodt lélekkel elaludni.

Tartalma • A cselekmény öt nagyobb egységre bontható. Maga a történet néhány mondattal összefoglalható. Santiago, az öreg halász, akinek már nyolcvannégy napja nem sikerült halat fognia, messzire kivezett a tengerre és végre horogra akasztott egy hatalmas marlint. Három napig küszködött vele a tengeren, de a cápától nem tudta megvédeni zsákmányát, és így csak a hal nagy csontvázát viszi haza a kikötőbe. Ő maga szinte élőhalott a kime-

rülségtől. Az érte aggódó fiú, Manolin sírva fakad, meglátva állapotát. Kávét hoz neki, őrzi az álmát, és kijelenti, hogy ismét együtt fognak halászni, mert még nagyon sokat kell tanulnia.

Szereplők • A kisregénynek tulajdonképpen két emberi szereplője van: Santiago és Manolin. Hemingway képességeit bizonyítja, hogy ebben a tudatosan leszűkített világban is módot talált a személyiségek közötti kapcsolatok ábrázolására. Látszatra egyszerű figurákkal a Jó és a Rossz különféle változatait jelenítette meg. A szereplők közti kapcsolatokat természetesen a középponti hős, az öreg halász teremti meg. Ő áll a mű tengelyében, a többi szereplő mind őhozzá kapcsolódik.

JÓK	ROSSZAK
<i>Santiago</i>	<i>makócápa</i>
<i>Manolin</i>	<i>dögevő cápák</i>
<i>a többi halász</i>	
<i>a marlin</i>	
<i>turisták</i>	

■ **Santiago:** alakja a hemingwayi ideálok összefogója és kiteljesítője. Valamikor El Campeónnak, bajnoknak hívták: 24 órán keresztül vetélkedett karlenyomásban egy kikötőben, és győzött. Felesége, tanítványa és szerencséje is csak „volt”. Ma már csak öregember, aki „*viharokról már sohasem álmodott, se nőkről, se nagy halakról, se verekedésről, se erőpróbáról, vetélkedésről, se feleségről... Minden öreg volt rajta, csak a szeme nem.*” Egyszerű, mindennapi ember, akinek egy baseball játékos (DiMaggio) az eszményképe, s a halászatban bajnok lesz az öreg is: élete legnagyobb halát ejti el, minden segítség nélkül. Nem a hal győzi le, s nem is az öregség, hanem a körülmények: ha nagyobb csónakja és segítsége lett volna, beemelhet-e volna a mintegy hét és fél mázsás, 18 láb hosszú állatot a csónakba, s akkor hiába jönnek a cápák.

Santiago együtt él a természettel, testvérének érzi a halat, mint a napot és a csillagokat is. Beszélget, barátkozik az állatokkal. A halat butábbnak is, de nemesebbnek is tartja saját fajtájánál: „*Szívesen cserélnék ezzel a nagy hallal ott lent.*” Egyedül, a végtelen vízen sem magányos, hiszen „*soha sincs egyedül a tengeren senki emberfia.*” A tenger leginkább jelképes. Az élet és halál elve is benne munkál, a teremtés és a pusztítás, a jó és a rossz. Beláthatatlan műhelye a természet körforgásának, bármikor elpusztíthatja az embereket is. Hemingway ennek ellenére ezt mondhatja az öreg halással: „*Ez az utolsó szabad hely a földön, a tenger.*” Csónakjában ülve állandóan morfondíroz. Különösen az ölés és az azzal járó bűntudat foglalkoztatja. Fáj neki, hogy ölnie kell, még bocsánatot is kér zsákmányaitól, de ebben nincs semmi szentimentalizmus. Elfogadja viszont, hogy ez a világ rendje, örül, hogy a csillagokat, a Napot, a Holdat nem kell megölnie. Ugyanitt mondja Santiago őszintén: „*Elfáradtál, öreg. Belülről fáradtál el.*” Mégis: együgyűsé-

ge mögött valami meghatározható tisztaságot érzünk, egyszerűségében szinte fenséges tud lenni, gondolkodását természetes bölcsesség hatja át, álmai pedig egyenesen költői: „*tájakról álmódott, vidékekről meg a tengerparton sétáló oroszlanokról.*”

■ **Manolin:** Santiagót mesterének, apapótléknak és a legjobb barátjának tekinti. Szenvedélyesen szereti, rajong érte, ha felnő, olyan szeretne lenni, mint ő. A szeretet mellett fontos érzés a fiúnál az aggodalom és a szánalom. Aggódik, amikor az öreg egyedül indul útnak a nyolcvanötödik napon és szánya, amikor a halászat végén meglátja az öreg kezén az iszonyú sebeket. Manolin másokkal nem is tartja a kapcsolatot. Apjáról is csak annyit tudunk, hogy eltöltötte Santiagótól. Manolin csupán a történet elején és végén van jelen. Mindkét alkalommal lelkiismeretesen, odaadón segít az öreg halásznak, gondoskodik róla, vigyáz arra, hogy legalább valamicskét egyen.

■ **A kardhal, a marlin:** az egész történet során végig Santiago sorsának részese. Kapcsolatuk azért különleges, mert csupán az öreg halász tudatában és párbeszédnek látszó monológjaiban jelenik meg. Santiago szánya és szereti a marlint, de tudja, hogy meg kell ölnie, különben ő pusztul el. Párviadalukban a nagy hal bátran küzd az életéért. A horoggal a szájában olyan messzire vontatja ki az öreg halász csónakját a nyílt tengerre, amilyen távolságra más hal sohasem.

■ **A gonosz, a Rossz képviselői:** a cápák testesítik meg a rontás világot. Egyszerre ellenségei az öregnek és a marlinnak. Hemingway erkölcsstana értelmében a leggonoszabbat cselekszik, nem becsületes párviadal következtében ölnék, hanem a mások által megszerzett zsákmányt orozzák el. Tolvajnépségnek tekinti őket. Bár a cápahordán belül is finom különbségeket érzékeltet az író. Santiago például a kékhátú, ezüsthajú makócápát kegyetlen, de ügyes és értelmes állatként tiszteli szemben a barna színű, lapos fejű, dögevő cápákkal. Ők azok, amik például leharapják a víz felszínén alvó teknősbékák lábát, bűdössek és alattomosak.

A Jó és a Rossz erői között röpkö, de fontos szerepet játszanak a kisregény utolsó lapjain a halászfaluba látogató külföldi turisták. Cápának nézik a marlin hatalmas csontvázát, bizonyítva ezzel, hogy fogalmuk sincs a halakról, még kevésbé az imént lezajlott tragédiáról. Ők a közönyös kívülállók, *Az öreg halász és a tenger* világán kívüli társadalom képviselői.

Stílusa, nyelve • Hemingway a leírás és párbeszéd eszközeit alkalmazza a kisregényben. A leírások technikája: minél kevesebb szóval, érzékletesen rögzíteni a jelenséget. Hagyományos értelemben vett párbeszéd csak Santiago és Manolin között hangzanak el a történet elején és végén. Az öreg halász nagyrészt képzelt párbeszédet folytat a tengerrel és a tenger élőlényeivel, a nappal és a holddal, madarakkal, delfinekkal, a nagy hallal, a cápákkal, de leginkább önmagával. Ezeknek a lírai szépségét az adja, hogy az egyszerű tanulatlan ember a legegyszerűbb fogalmakat használva súlyos gondolatokat fogalmaz meg.

Mondanivalója • *Az öreg halász és a tenger* két ellentétes, egymástól független értékrendet mutat be. Egyrészt létezik az életkor, az előregedés könyörtelensége és ezzel szemben az elszántság, a kötelességtudat. Santiago veszt, mert legyőzik, de ugyanakkor győz is, mert kitart, teljesíti a dolgát,

helytáll sajtó fejjel, vérző tenyérrel. Bebizonyítja, hogy nem akármilyen öregember. Santiago felveszi a harcot, végzi a dolgát, akár kudarc és pusztulás árán is, mert emberi méltóságának tartozik ezzel. Elveszítette a nagyságot, de az erkölcsi törvény nem szenvedett csorbát, sokkal többet nyert.

Az első cápa megölése után mondja ki az öreg a mű szállóigévé vált gondolatát: „*De hát az ember nem arra született, hogy legyőzzék. Az embert el lehet pusztítani, de nem lehet legyőzni.*”

Üzenete • Mit mondhat nekünk ez az egyszerű történet? Talán azt, hogy nem az elért eredmény a fontos, hanem maga a tett, amit a cél elérése érdekében hajtottunk végre. Az a jóleső tudat, hogy amit elterveztünk, megtettük, erőnkhez mérten helytálltunk a mindennapokban, kicsit hősök voltunk. Olyan világban élünk, ahol az embernek nap nap után küzdenie kell, sokszor nehéz eldönteni, mi a vereség, mi a győzelem, de mert emberek vagyunk, tesszük dolgunkat. Az ember ismeri saját korlátait, de nem hagyja magát legyőzni.

1. Foglald össze vázlatpontokban Hemingway irodalmi munkásságát!
2. Melyek voltak Hemingway életének meghatározó élményei, állomásai?
3. Miért tartozik szerinted az „elveszett nemzedék” írói közé?
4. Járt-e Európában? Milyen céllal és hányszor?
5. Melyik alkotói korszakának műve *Az öreg halász és a tenger* című kisregény?
6. Milyennek látod Santiago alakját?
7. Mi *Az öreg halász és a tenger* című mű szállóigévé vált gondolata?
8. Ki volt Manolin? Milyen a kapcsolata Santiagóval?

1. Értelmezd a halász, a hal és a tenger szimbólumát!

A HATÁRON TÚLI MAGYAR IRODALOM

Magyarország – az Osztrák-Magyar Monarchia részeként – az első világháború vesztes oldalára került. A győztes hatalmak döntése nyomán az akkori Magyarország területének kétharmadát más országokhoz csatolták. Az 1920-as trianoni döntés következtében olyan területek is idegen országok részei lettek, melyek lakosságának többsége magyar volt. A második világháború után a párizsi békeszerződés megerősítette a trianoni határokat.

A magyar anyanyelvű közösségek továbbra is ápolják nemzeti kultúrájukat. A két világháború közt és a második világháború után mindmáig számos író és költő alkot Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország és Ausztria magyar lakta területein. Műveik az egész magyar nemzeti műveltséget gazdagítják.

Kezdetben ezeknek az irodalmaknak missziós szerepük volt, mert megalázó igazságtalanságok ellenében, ellenséges érzület szorításában, az életben maradás feltételeként az emberi jogok védelmét kellett ellátniuk. Ezért volt fontos mindegyik számára a hagyományokhoz való ragaszkodás, a tradíciók ápolása. Az ötvenes-hatvanas évektől kezdődően sokan eljutottak az újszerűen izgalmas ábrázolásmódig is.

Illyés Gyula „ötágú sípnek” nevezte a magyar irodalmat a határon túlra került magyarság irodalmára utalva. Az ötödik „síp” a világon szétszóródott magyarok, az úgynevezett szórványmagyarság irodalmát jelenti szóképében. A XX. század végére hat, sőt hétágú sípra módosult, mert Kárpátalján és Ausztria magyarok lakta területén, Burgenlandban is alkotnak magyar írók, költők.

MAGYAR IRODALOM ROMÁNIÁBAN

A legnépesebb magyar kisebbség Romániában él. Az erdélyi magyar irodalom – az itt kialakult sok évszázados műveltséghez méltón – nagy értékeket teremtett. A két világháború közötti nemzedékből **Reményik Sándor, Szentirmay Jenő, Áprily Lajos, Wass Albert, Dsida Jenő, Szemlér Ferenc** és **Bertalis János** költészete, **Tamási Áron, Bánffy Miklós** és **Tabéry Géza** regényei, **Nagy István** vallo-másos önéletrajzi művei, valamint az írónak, építésznek, néprajztudósnak is kiváló **Kós Károly** művei a legjelentősebbek.

A romániai magyar irodalmi élet több lappal rendelkezett. A baloldali *Korunk* 1926-ban indult, és megszűnése után (1940) 1957-ben jelent meg újra. Az *Erdélyi Helikon* 1928 és 1944 között létezett. 1945 után a *Korunk* mellett a kolozsvári *Utunk* és a marosvásárhelyi *Igaz Szó* szolgálták a két és félmillió magyarországi és az irodalom érdekeit. Az 1950-es évek végén, majd az egy évtizeddel később jelent-

kező Forrás-nemzedék (egy könyvsorozatról kapta a névét) bizonyítja, hogy a romániai magyar irodalom mint történelmi, művelődéstörténeti s mint esztétikai jelenség is értéket jelent. A Forrás-nemzedék a filozófia és esztétika területén is izgalmasan újszerű értékeket hozott létre.

Néhány kiemelkedő név az 1945 utáni erdélyi irodalomból: **Székely János** (vers és dráma), **Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Markó Béla** (vers); **Sütő András** (széppróza és dráma); **Szilágyi István** (széppróza); **Páskándi Géza** (vers és dráma), **Bodor Ádám** (széppróza) és **Szőcs Géza** (vers). Néhányan Magyarországon folytatták, illetve folytatják munkásságukat.

TAMÁSI ÁRON (1897–1966)

Amihez **Tamási Áron** hozzáért, az menten megszépült. Az ő szemén keresztül a valóság mesevilág, nála a sötétség is tündérfényekkel világít. De Tamási Áronnál a mese is a valóság súlyosságára és bánataira vall; az ő szemén keresztül az állatok és a fák is a világ nagy összefüggéseit példázzák; nála ugyan minden agyafúrt székelységgé válik, de az ő székelysége maga az ezerarcú emberiség. A lélek nagy gyönyörűségei közé tartozik Tamási Áron novelláit olvasni, és ez a nagyon nagy, nagyon művészi novellaíró úgy mellékesen kitűnő regényeket és igen egyéni hangú, szívhez szóló, jó drámákat is írt. (*Hegedűs Géza*)

Tamási Áron

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, iskolái • Tamási Áron kisbirtokos, sokgyermekes, szegény székely¹ földműves-család gyermekeként született 1897. szeptember 20-án Farkaslakán. Apja Tamás Dénes, földműves, anyja Fancsali Márta. Kilencéves korában pisztollyal ellőtte a bal hüvelykujját, ezért a szülők úgy határoztak, hogy taníttatni fogják, mert nem lesz képes elvégezni a gazdasági munkát. 1904-től Farkaslakán járt elemi iskolába. 1910-től a székelyudvarhelyi katolikus főgimnázium tanulója. 1916-ban behív-

¹ *székelység* – a mai Románia területén, Erdélyben, főként a keleti részen található Székelyföldön élő magyar népcsoport. Valószínűleg a magyar törzsszövetséghez csatlakozó kabart törzsekkel együtt érkeztek a Kárpát-medencébe, s feladatuk a határvédelem volt.

ták katonának. 1917-ben hadiérettségit tett Gyulafehérváron, majd 1918-ban karpaszományos őrvezetőként az olasz frontra került.

Ki akart törni az elődök paraszti életformájából, méghozzá nem is a szellemi élet, hanem a városi-polgári életforma felé. Ezért 1918. november 18-án megkezdte jogi tanulmányait a kolozsvári egyetemen, majd 1921-ben, miután lediplomázott, a Kereskedelmi Akadémián tanult tovább, ahol 1922-ben szerzett diplomát. Nevét is ekkoriban változtatta meg Tamás Jánosról Tamási Áronra. Tanulmányai befejeztével banktisztviselőként helyezkedett el előbb Kolozsvárott, majd Brassóban.

Amerikában • Az első világháború után családjával együtt a Romániához csatolt Erdélyben maradt, majd 1923 júliusában, huszonhat éves korában kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba, ahol volt alkalmi munkás, majd banktisztviselő is, noha írói karrierje épp ekkoriban kezdett beindulni, *Szász Tamás, a pogány* című novellájával ekkor nyerte meg a *Keleti Újság* novellapályázatát. 1923–1925 között New Yorkban élt, majd rövid ideig a Chicago melletti Garyben és végül a nyugat-virginiai Welchben. Innét települt haza Kolozsvárra 1926 májusában, hogy aztán rövid időn belül szűkebb hazájában, de Magyarországon is az egyik legnépszerűbb író váljék belőle.

Újra otthon • 1926-tól 1944-ig Kolozsvárott élt, ahol *Az Újság* és az *Ellenzék* munkatársa volt. 1926-ban feleségül vette Haliker Erzsébetet, gyermekük nem született. Az *Erdélyi Helikon* alapító tagja lett, 1933 májusától külön rovata volt a *Brassói Lapokban Tiszta beszéd* címmel. 1935-ben részt vett az Új Szellemi Front kísérletében. 1936-ban cikksorozatában (*Cselekvő ifjúság*) az „erdélyi gondolatot” igyekezett megújítani. 1937 októberében a népfrontos vásárhelyi találgató elnöke volt. Ezen időszaka alatt többször is kitüntették a Baumgarten-díjjal (1929, 1930, 1933, 1943), valamint 1940-ben átvehette a Corvin-koszorút is.

1940-ben a második bécsi döntéssel Kolozsvár, illetve Tamási Áron szűkebb otthona is visszakerült Magyarországhoz, amittől kezdve az erdélyi mellett a magyarországi irodalmi életben is aktívan részt vett. 1942 novemberében felszólalt a lillafüredi írótalálkozón. 1943-tól 1949-ig a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. 1944 augusztusában az Erdélyi Magyar Tanács tagjaként a háborúból való kilépést szorgalmazta. 1944-ben feleségével Budapestre költöztek, ahol Bajor Gizi házában vészelték át Budapest ostromát.

1945 után • A második világháború után (melyben tartalékosként szolgált, ténylegesen azonban sohasem hívták be) Magyarországon maradt, az 1945-ös választások után pedig egyike lett annak a tíz (később tizenkét) kiemelkedő közéleti személyiségnek, akiket az alakuló Nemzetgyűlés külön törvény alapján meghívott képviselőnek a parla-

mentbe. A felkérést elfogadta, egyidejűleg a Nemzeti Parasztpárt színeiben a fővárosi törvényhatósági bizottság tagja is lett. Képviselőské alatt kétszer is felajánlották neki a vallás- és közoktatásügyi tárcát, de mindkétszer elutasította azt. Mandátuma lejárt utána, mivel a törvényt, ami alapján behívták, eltörölték és az 1947-es választásokon nem indult, politikai karrierje be is fejeződött. A Parasztpárton belül mindvégig Kovács Imre irányvonalával szimpatizált.

Tamási Áron sírja Farkaslakán

1949 és 1953 között kiszorították az irodalmi életből, egyúttal akadémiai levelező tagságától is megfosztották; ekkoriban leginkább jeleneteket, bábjátékokat, verses önéletrajzot írt. A Sztálin halála utáni enyhülés jegyében 1954-től a Hazafias Népfrent Országos Tanácsának tagja lett, és megjelenhettek cikkei, elbeszélései, valamint kitüntették a Kossuth-díjjal is. 1956 szeptemberétől 1957 áprilisáig a Magyar Írók Szövetségének társelnöke volt. 1956. október 31-én a Petőfi Párt Irányító Testületének tagjává választották. Tamási fogalmazta a december 28-án, az írószövetség közgyűlésén felolvasott *Gond és hitvallás* című nyilatkozatát. 1963-tól az Országos Béketanács elnökségi tagja volt.

Tamási Áron 1966. május 26-án hunyt el Budapesten. Kérésére szülőfalujában, Farkaslakán temették el. Itt látható a sírja a temető kertben; sírkövén ez a felirat olvasható:

*Törzsében székely volt, fia Hunniának
Hűséges szolgája bomlott századának.*

MUNKÁSSÁGA

Székelysége • Tamási Áron székely volt, és ez meghatározta látásmódját is, stílusát is. A székely hagyományok, a székelyföldi hegyek és erdők, a gyermekkorban lélekbe szívódott mesék, balladák és nem utolsósorban tréfák, játékok, szelíd ugratások ugyanúgy mindvégig befolyásolták képzet- és képzeletvilágát, mint nyitott szemű érdeklődése minden iránt és csukott szemű hajlandósága a misztikumokra. Tamási mindent látott, ami látható volt a körülvevő való világban, és mindenről a nehéz munkával dolgozó emberek vélekedése szerint válaszolt. De Tamási azt is látta, ami nem látható, ami-

ról az ember azt sem tudhatja, van-e vagy nincs, ami kívül esik a való világon. Nem ítélné meg helyesen Tamási Áron egyéniségét és életművét, aki nem veszi tudomásul, hogy egyszerre volt tényekhez ragaszkodó realista és lelke mélyéig vallásos ember, aki a végső döntést az emberen túlról várta. Nem egy bizonyos tételes vallásnak volt dogma szerinti hívője, semmi sem állt távolabb tőle, mint bármilyen dogmatizmus; ennél sokkal játékosabb lélekként élte életét. De misztikus sejtelmekkel remélt tapasztalaton kívüli, nemcsak nem ismert, de meg nem is ismerhető eredetű segítséget az ember jogos igényeihez. Azt azonban jól tudta, hogy magamagától még a mennyei segítség sem jön el, ha mi magunk nem teszünk okosan a saját érdekünkben. Kedvesen ravasz, mókás kedvű szegényemberei körülbelül úgy gondolják a nagy igazságszolgáltatást, hogy „segíts magadon, isten is megsegít”.

Ámbár néha ezek a szegények gyanakodni kezdenek, hogy hátha még az életen túl is olyanfajta világ van, mint egy átlagos székely faluban, és talán a mennyei hatóságok is előnyben részesítik a gazdagot a szegénnyel szemben, hát akkor jobb az örök halál, mint a feltámadás. Erről szól az egyik legeslegszebb és legtragikusabb humorú novellája, a *Rendes feltámadás*.

A székely népballadák, népdalok és népi mókák ihlették azokat a novellákat, amelyekből első kötete, a *Lélekindulás* összeállt. Amerikából küldte haza a kéziratot a kolozsvári kiadóhoz, ahol 1925-ben megjelent. A műre a romániai magyar és a magyarországi irodalom is azonnal felkapta a fejét.

Gyors egymásutánban jelennek meg novelláskönyvei. És az olvasóknak tudomásul kellett venniük, hogy ez a tündéri bájú író a szegények igazságának kemény szószólója, aki még parasztfelkeléssel is rémíti az úri világot (*Hajnali madár*). De aki nem akart odafigyelni az író társadalmi-politikai igazságaira, azt elbájolta a mese, a komor valóság fölött lebegő derű és humor. Már a húszas-harmincas évek fordulóján nyilvánvaló volt, hogy Tamási Áron a legnagyobb magyar novellisták közé tartozik.

A regényíró • Közben egymás után jelentek meg regényei is. Előbb *A szűzmáriás királyfi*, amelyet javarészt még Amerikában írt, s csak végső csiszolása készült el otthon. Tragikus történet a természet igaz törvényei szerint élni akaró székely diákról, aki összeütközik a társadalom embertelen törvényeivel. Kevés műben érződik ennyire az író misztikumra hajlandó világszemlélete. A helyzetek kritikai erővel reálisak, a hangvétel közel áll a balladához, a megoldások valóságon kívüliek: költői mű, de nem realista regény. Annál realitárb, de legtávolabb is áll Tamási életművének egészétől a *Címeresek*, amelyekben az erdélyi világ feszültségeit rajzolja meg. Jó regény, de

más is megírhatta volna. Ezek után következett a főmű: az *Ábel-trilógia*. Előbb az *Ábel a rengetegben*, a talpraesett székely erdőpásztor mesébe illő, mesevarázsú története, majd folytatásai: *Ábel az országban* és *Ábel Amerikában*. Ábel megjárja írójának útját: a természet világából eljut a városba, onnét a nagyvilágba. Végül tapasztalatainak eredményeként visszamegy a természetbe. Szemléletével lehet vitatkozni, van benne sok romantikus antikapitalizmus, Ábel a megismert polgári világ előtt nem előrelép, hanem hátra; akár XX. századba tévedt rousseauizmusnak is mondhatnók ezt a magatartást. De költészetével, különösen az első rész költészetével, nem lehet vitatkozni: fenyőillatú remekmű, századunk egyik legszebb magyar regénye.

Ábel történeteiben semmi misztikum: csak természetszeretet és a polgári világ kritikája. Annál erőteljesebben tör ki a misztikum a következő regényben, a *Jégtörő Mátyásban*. De olyan bájosan játékos könyv, hogy akár a misztikumát is csupán játéknak tekinthetjük.

S mindezek közben Tamási sikeres drámaíróvá nőtt. Elbeszélő erényeit át tudta menteni a színpadra is.

1945 után mindenki úgy tekintett rá, mint a legnagyobb élő írók egyikére. Ettől kezdve politikai méltóságokat is betölt, de alkata szerint nem gyakorlati politikus, az ő világa az irodalom. Egy ideig még ugyanabban a modorban ír, mint azelőtt. De az ötvenes évektől kezdve fokozódik igénye a valóság ábrázolása iránt. Stílusa változatlanul szép, de a meseszerűség helyét egyre inkább a történelmiség váltja fel. Regényes önéletrajza, a *Bölcső és bagoly* egyben a székelység útját és életkörülményeit elemzi, megmutatván, honnét indult és hogyan emelkedett ki az író. Az 1848-ról szóló *Hazai tükör* történelmi regény: a Székelyföld és benne egy székely legény története a szabadságharc idején. Erre a művére kapta meg az író a Kossuth-díjat. Majd a *Szirom és Boly* kifejezetten „mai tárgyú” regény, nem is Erdélyben játszódik, hanem a Dunántúlra telepedett bukovinai székelyek között. Itt már termelőségvetkezetről, a szocialista építésről van szó, természetesen Tamási-stílusban. De témavilága bizonyítja, hogy jelen volt, és jelen akart mindig maradni.

1. Hol, és mikor született Tamási Áron?
2. Mikor vándorolt ki Amerikába? Mikor tért haza?
3. Hogyan alakult az élete 1945 után?
4. Mikor jelentek meg első írásai?
5. Sorold fel, és állítsd kronológiai sorrendbe fontosabb műveit!

1. Nézz utána, kik a székelyek! Írj rövid beszámoló!

A székelyek szent hegye, a Hargita

Ábel a rengetegben (Részletek)

Első fejezet

A regény egy szegény székely család mindennapjainak bemutatásával kezdődik. Megtudjuk, mikor, hol játszódik a történet, megismerjük a legfontosabb szereplőket, a körülményeket.

Abban a nevezetes ezerkilencszáz és huszadik évben, vagyis egy esztendőre rá, hogy a románok kézhez vettek minket, székelyeket, az én életemben még külön is igen nagy fordulat állott bé. Akkor is Ábelnek hívtak engem; s ott laktunk Csíkcsicsóban, abban a nagy káposztatermelő faluban, a felcsiki járásban, éppen az Olt vize mellett.

Hamarosan kiderül, mi az a nagy fordulat, amely bekövetkezik Ábel életében, amiért az apa váratlanul hazaérkezik.

Az a nap, amelyik az előbb felemlített nagy fordulatot hozta belé az életembe, éppen a Szent Mihály napjára következő nap volt, vagyis szeptember harmincadika. De már azt, hogy szereda volt-e vagy csütörtök, azt már nem tudnám megmondani, csak az jut jól eszembe, hogy apám rég nem járt volt immár az erdőről haza. Édesanyám délebbéd után mindjárt elment egy zsákkal pityókát ásni, s nekem egy jó halom csöves törökbúzáat hagyott hátra, hogy én azt lefejtsem, amíg estére hazajő. Egy kis zsúpfedeles házban laktunk, amelyik a kertek tetejében feküdt, a Hargita felőli részen. Mivel napfényes őszi idő volt, még az ablakot is kinyitottam, hogy azon a friss levegő jöhessen béfelé

bátran. Aztán a ház közepébe gyűjtöttem a törökbúzacsöveket egy rakásba, melléje egy üres vékát helyeztem a földre, s magam egy rostával béültem ügyesen a kettő közé: a rostát vettem az ölömbe, s dologhoz láttam. Volt egy jóféle nagy lombos kutyánk, akit Hegyesnek hívtak, s volt egy hóka macskánk is, amelyiket ugyanvalóst erősen szerettem. A kutya lefeküdt velem szembe a földre, s egész idő alatt onnét nézte csodálkozó szemekkel, hogy milyen ügyesen morzsolom belé a rostába a törökbúzákat. Később a macska is hozzánk pártolt, mégpedig olyanformán, hogy feljött a jobbik vállamra, ahonnét váltakozva hol macskanótát húzott a fülembe, hol pedig az arcját mosta. Hamar és jól telt az idő ebben a munkában, s a társaságban. Amikor a nap már már a földig húzta volna bé az eget, mint valami nagy-nagy piros alma, egyszerre mozgást hallottam odakünn. Egy percre abbahagytam a dolgot, s a csendben úgy tetszett, mintha valaki jött volna felfelé a négy kőgarádicson. De mire ezt kigondoltam volna, a jövés már az ereszbe is érkezett. Egy hopp, s hát a macska leszökött a vállamról, de abban a pillanatban az ajtó is nyílani kezdett. Erre Hegyes is vakkantott egyet, de mindjárt láttam, hogy elsiette a dolgot, mert édesapám lépett bé az ajtón.

– Dugd bé, Hegyes! – intettem le a kutyát. – Nem látod, hogy az édesapám?

Kedves, tréfás, évődő-kötekedő párbeszéd indul apa és fia között. De azért érezhető – Ábel is észreveszi –, hogy apja nincs túl jó kedvében.

– Nem hozott apám egyebet, csak az üres borztarisnyát a nyakában, s jobb kezében azt a nagy fejű botot, amelyikkel örökké járni szokott volt, s amelyik hosszúságban nemcsak verte őt, hanem még szagot is árasztott, mintha zsírtermő fáról vágta volna. Nem szólott apám semmit, hanem a tarisnyát felakasztotta a szegre, a nagy dögvérő botot pedig odatámasztotta az ajtó mögé. Egyazon ültömben én is tovább dolgoztam, hadd lássa igyekezetemet, s legyen jókedvvel, ha már hazajött.

– Hát van-é sok bükkmakk az erdőn? – kérdeztem.

– Ott van elég – felelte.

– Hát disznyó hozzá?

– Azok mind itthon laknak a faluban – mondta apám; s odaállott mellém, és álltából nézni kezdte, hogy miképpen is fejtem a törökbúzákat. Láttam, hogy nincs valami erős jókedvében, s ezért még ügyesebben kezdtem egy nagy csövön jártatni a kezemet, de feltettem magamban, hogy biza én sem szokdösöm az örömtől, hanem tartom magam, ahogy az egy munkásemberhez talál.

– Hát hogy fejlík a törökbúza? – kérdezte ismét.

– Ez jól, ha jól fejti valaki – feleltem én is. Erre is csak tovább néz-
te az én munkámat, amiből én már tudtam, hogy hibát keres.

– Hát te nem fejtet valami jól – szólalt is meg.

No, erre felnéztem reá, s mosolyoghattam is egy kicsit.

– Ezt dicséretképpen mondá-e? – kérdeztem.

– Nem éppen.

– Kár pedig, mert a fiú úgy fejti pontosan, ahogy az atyától
tanulta.

Erre a válaszra letette apám a sapkáját is, mert nagy báránybőr
sapkája volt neki, amolyan tornyosan felálló, s azt lehetőség szerint
örökké a fején tartotta.

– Erősen sokat tudsz, pedig milyen kicsi vagy! – mondta.

– Én kicsi, mert ülök.

– Lám, állj fel!

Felálltam, a mellemet kivettem, s így szóltam:

– No, most nézzen meg!

Apám odaszállatván reám egy pillantást, már tovább nem marco-
nászkodott, hanem elnevette magát. Engem azonban félrevezetni nem
lehetett, mert tudtam, hogy csak azért nevet, mivel kicsinek lát. Az
igaz lehet, hogy kicsi voltam, de hát időben is csak ahhoz mérve állot-
tam, hiszen a tizenötödik esztendő csak azelőtt kilenc nappal tötöt-
tem volt bé. Ellenben apám az ötvenet elrúgta volt már, s mégis csak
valami három ujjal lehetett magosabb, mint én.

– No, csakugyan nőttél, amióta nem jártam haza – ismerte
mégis el.

– Mennyit?

– Kilenc napot.

Mindjárt kitaláltam, hogy a kilenc napot azért mondja, mert ép-
pen annyi ideje nem láttuk egymást.

– Édesapám sem nőtt egy nap alatt kettőt – feleltem neki.

– Én sem, az igaz – mondta, s majd gyengén panaszló hangon hoz-
zátette: – De azért, amikor én a te korodbeli gyermek voltam, s apám
hazajött valahonnét messziről, örökké megkérdeztem tőle, hogy nem
ehetnék-e vagy nem ihatnék-e valamit.

Éreztem, hogy ez most helytálló és pirító beszéd volt; s körül is
néztem a házban, hogy nem lehetne-e valamit hamarjában megenni.
De bizony csak a szegénység volt mindenütt, s egyéb nem. Nyeltem
egyet, s így szóltam:

– Mindjárt pityókát főzünk, s eszünk.

Apám egy kicsi kerek széket vett elé s arra kuporodott, hogy foly-
tassa a munkát, amit én abba hagytam.

– Hát a szárazság is olyan nagy volt? – kérdezte.

Ebből megértettem, hogy a szomjúságról is kell vala szólanom.

– A kútban elég van jó víz – feleltem.

– No, ha van, akkor eredj, s hozzál!

Fel is vettem egy üres kártyát, de akkor jutott eszembe, hogy nekem is van sérelmem, ha neki van. Azelőtt két héttel ugyanis beléptem volt egy szegbe, s a lábam a kötés alatt még most is kornyadozott. Léptem hát kettőt, de akkor egyszerre megszisszentem, s álltomból nézni kezdettem a jobbik lábamot, amelyiknek a feje rongyokba volt kövéren tekerve. Tüntetőleg még fel-fel is emeltem, mint a kutya szokta; majd visszanéztem apámra, s kedves hunyorítással jegyeztem meg:

– Ha nekem valamikor fiam talál lenni, s annak a lába fájni is talál, s ha én az erdőn leszek, s onnét hazajövök, akkor nekem az első dolgom az lesz, hogy megkérdem tőle: hát mit mond a lábad, Ábel?

Jól tettem, hogy szoltam, mert egy kicsi szégyen meglebbentette apámat.

– Tán nem fáj attól fogva örökké? – kérdezte általában.

– Ha nem fájna, akkor kicsi buba volna – feleltem én is a pólyára célozva, s még hozzátettem:

– De mivel sohasem sír, azt kell gondolnom, hogy a fájás miatt van annyi pókarongy között.

Valami megmagyarázhatatlan jókedv keríti hatalmába Ábelt, ahogy elindult a vízért. Mikor megtalálja a nyulat, kiváló ötlete támad, amivel megréfálhatja apját.

Eszesnek találtam, amit mondtam, s elégedetten sántikáltam ki az ajtón. Átszoszogtam az eresz földjén, majd a garádicsokra kaptam, ahol még szöktem is egyet, mivel a lábam ezt nekem megengedte. Nem tudom, miért, de olyan kedvem nőtt, hogy a szemem mind az ágak hegyén járt volna. Alig érhettem azonban az udvaron földet, egyszerre valamiben megbotlottam. Hirtelen csak azt éreztem, hogy puha és szőrös az a valami, de a másik pillanatban már láttam, hogy egy nyúl. S nem is akármilyen, hanem nagy és kövér. Az első s a hátulsó lábai össze voltak hosszú spárgával kötve, amiből könnyen kitaláltam, hogy nyakba vetve hozhatta valaki. Úgy megörvendettem a jó peccenyés állatnak, hogy mindjárt felkaptam a földről, hogy vigyem nagy hozsannával apám elé. Alig lóduktam azonban neki, egyszerre az eszemben megsercent valami. Megálltam, s gondolkozni kezdtem, hogy vajon ki hozhatta ezt a nyulat?! Ezt más nem, csak apám! S ha apám, akkor mért tette le ide, s milyen szándék vezérelte, amikor nem szólott semmit? Hm... Először egy kicsit furcsállottam a dolgot, de aztán az a gyanú kezdett fészkelődni bennem, hogy mókázás akar lenni az egész, s vízért is csak azért küldött apám, hogy találjam meg a nyulat, s hazudjam azt, hogy az én fogásom. Emberivel kezdett azonban mókázni apám is, mert ha ő tudott valamit, én is tudtam mást. Vagyis a nyulat elrekkentettem a ház oldalánál, aztán pedig vizet mérítettem a kútból, s megindultam béfelé.

– Szépen esteledik – léptem bé a házba, mintha nem is láttam volna nyulat soha életemben. Jól vettem észre, hogy édesapám fürkészi erősen az arcomat, de nem hamarkodott kérdezni semmit. Nagy szorultságban lehetett pedig, mert egyedül csak arra gondolhatott, hogy időközben ellopta valaki a nyulat. Hagytam mégis, hadd tépelődjék, ahogy jólesik neki; még egy kannába vizet is merítettem, és odavittem, hogy igyék erre a nagy gondolom bánatra. Meg is itta az egészet, s csak akkor szólott, amikor a bajuszát megtörölte.

– Látni tudtál azért – mondta.

– Én igen, még többet, mint máskor – feleltem.

– Mért többet, mint máskor?

– Én azért, mert most az eget is megnéztem.

– Hát a földet?

– Azt nemigen ügyeltem.

– S mért nem?

– Azért, mert az ember a földet úgy is látja, ha nem nézi.

Mindjárt vettem észre, hogy jól felelgettem, mert apám elhallgatott, és sóhajtott egy jó nagyot.

– Mért sóhajta akkorát – kérdeztem –, mintha elfutó nyulat látott volna?

– Hát én hol láttam volna nyulat? – fogta meg apám a szalmaszálat.

– Odafenn az erdőn. Hát ott nincs elég?

– Ott szemnek elég van.

– Pedig a hasnak kéne – játszottam tovább.

– Ha kéne, fogj! – mondta apám is hegyesen.

– Ha erdőn volnék, fognék is.

– Hát itthon nem tudsz?

– Itthon bajos.

– Hát fogj bajosan!

Úgy tettem, mintha erősen tusakodnám, aztán nagy elszántságot mutattam hirtelen.

– A parancs: parancs! – mondtam, és kifelé indultam.

– Hová mész? – kérdezte apám.

– Édesapám parancsolatjára megpróbálok nyulat fogni.

– Tán nem ment el az eszed?

– Nekem lehet, hogy el – feleltem –, de hátha jó egy nyúl, s az visszahozza!

Még annyit láttam, hogy apámnak megnedvesedik az örömtől és a játéktól a szeme; aztán dagadó mellel, mint egy hős, kimentem. Egy ideig állingáltam az udvaron, a kapu elé az útra is kisétáltam, s nézegettem a csillagokat, hogy teljék az idő, mint ahogy nyúllesés idején szokott telni. Majd úgy tíz perc múlva szépen eléhúztam rejtekéből a nyulat; s úgy libegtem bé véle a házba, mintha oroszánt fogtam volna.

– Hát ez mi? – emeltem apám elé a jó kövér állatot.

– Ez nyúl! – felelte nagy örömmel apám.

– Nyúl, ugye?

– Ez az, bizonisten.

Igen jól játszott apám is, mert nagyobb bizonyosság okáért, még meg is tapogatta a tapsifülest.

– Hol tudád fogni? – kérdezte nagy csodálkozással.

Erre a kérdésre úgy éreztem, hogy valami különös melegség lepi el az egész testemet. A képzeletem egyszerre által is törte a valóság szürke felhőit, s a nyúlfogás részletei ragyogni kezdtek előttem.

– Én nem is tudom, hogy hol volt az eszem – mondtam –, amikor nekiindultam, hogy nyulat fogjak. De valami mégis mintha azt súgta volna, hogy: „Eredj Ábel, mert a jó Isten ki fogja rendelni neked a nyulat!” – „Előbb rendelje ki, s aztán hiszem” – pogánykodtam még magamban, s a garádicsok aljában megálltam. Jobbra is néztem, balra is néztem, de mindent láttam, csak éppen nyulat nem. S ahogy ott állok, s javában fonnyad a reménység bennem, egyszerre az égre találok tekinteni, s hát abban a pillanatban egy csillag fészkelődni kezd az égen, s búcsúzkodik a társaitól. Kérdik a társai tőle: „Hát te hova mész?” – „Én biza oda, hogy Ábelnek nyulat mutassak” – feleli nekik a csillag, s abból a helyből le is esik a kapunk felőli útra. No de, én is megszököm erre magamot, már ahogy a fájós lábam engedte, kilódulok a kapun, s nézni kezdem az útnak azt a részét, amelyik a mezőre szolgál. De alig nézem egy fél Miatyánk erejéig, hát bukdácsol ott lefelé egy nyúl. Eleibe megyek, s mondom neki, hogy megállhat, mert én vagyok Ábel. Erre ő meg is állott, mint egy bárány, én pedig felvettem s béhozám...

Láttam, hogy apámat taszigálja az ördög, hogy ne eressze nekem a dicsőséget, de az apai erejével valahogy ellenállott neki. Annyit azonban mégis megkérdezett huncut pillantással tőlem, hogy:

– Hát ez a spárga is rajta volt?

– Rajta hát! – mondtam. – S talán éppen azért jött, hogy oldjuk le róla.

– Hát nem azért, hogy megegyük?

– Azt spárga nélkül is meg lehet enni!

Apám még mindig fontoskodva nézegette, forgatta a nyulat.

– Igazi szép kövér állat! – dicsérte, hogy kívántassa velem; s így folytatta:

– De azért mégse együk meg, én azt mondom.

Annyira meglobbantam erre, hogy csúnyán elszóltam magamat, mondván:

– Hát egyebet mi a kutya likát tudnánk csinálni véle?

– Szent nyúlnak tekintjük – mondta apám –, s valahova felakasztjuk, mint az ájtatos képet.

– Szent nyúlnak?! S miért szent nyúlnak?

– Azért, mert csodás jelek vették körül a jövetelét.

Láttam, hogy most az egyszer megszorított apám, de én is hamar feltaláltam magamat. Úgy tettem, mintha magamba szálltam volna, majd csendesen szóltam:

– Az igaz, hogy én ezt a nyulat csodás jelek között fogtam: nagy vétek volna hát csakugyan, ha megennők. – Erre apám szorult a falnak, mert ijedten kérdezze meg:

– Hát akkor?

– Úgy csináljuk, hogy nem megesszük, hanem magunkhoz vesszük.

– Hát az nem mindegy?

– Nem bizony – feleltem –, mert példának okáért a puliszkát megessi az ember, de teszem fel, a szent ostyát magához veszi.

Erre megadta magát apám, nehogy még jobban győzni találjak; s másrészt tán azért is, mert szorgosan kezdett sötétedni.

– Akkor eredj, s fend meg a kést! – adta ki a parancsot.

Én örömben még a lábujját is elfelejtettem, s csak megszőktem magam, s elkiáltottam kétszer is:

– Nyulat eszünk! Nyulat eszünk! – Hát már nem fáj a lábad? – fogott meg apám.

– Fáj, de most hirtelen gyógyulásnak indult – feleltem, s azzal kimentem hamar egy késsel, hogy megfenjem. A legfelső kőlépcső jobbik peremét szoktuk volt fenésre használni, oda lekuporodtam hát, és fenéshez láttam. Éppen javában dolgoztam, amikor édesanyám egy fél zsák pityókával a hátán megérkezett.

– Hát te mit csinálsz ott? – kérdezte.

– Én muzsikálok a nyúlnak.

– Miféle nyúlnak?

– Fogék egyet az előbb.

– Hol van?

– Odabent a házban, apám most tanítja futni.

Anyám mindjárt letette örömében a hátáról a zsákot.

– Hát apád itthon van? – kérdezte.

– Még a nap fenn volt, s ő már itthon volt.

Erre béindult a házba, de apám is jött már kifelé, s éppen az ajtó között találkoztak össze.

– Hát kend hazajöve? – kérdezte anyám.

– Én haza; s hát te pityókaásni voltál?

– Én oda, mert nem gondoltam, hogy kend hír nélkül hazajő.

– Eleget mondtam az egyik somjai barátoknak – mókázott apám –, hogy jöjjön előre a hírrel, de azt felelte, hogy egy hét óta immár nem jár asszonyokhoz.

A fületem hegyeztem, hátha a nyúlról s rólam is ejtenének valami szót; de elhallgattak, s apám már ki is lépett az ereszből mellém.

– Megfenéd-e? – kérdezte.

– Jól vág – feleltem.

– No, ha jól vág, akkor gyere!

Az apa szólt Ábelnek, hogy jól nézze meg a nyúzás mesterségét, mert a jövőben nagy hasznát fogja venni. Most tudja meg, mi a váratlan hazajövetel oka, mi az a nagy fordulat, ami egyszerre megváltoztatja Ábel életét: elkezdődik számára a felnőtt élet.

– No, olyanok vagyunk mi is, mint a pogány törökök voltak – szólalt meg ismét apám.

– Hát azok milyenek voltak?

– Azok olyanok, hogy a követet megsütötték.

Ez kicsit furcsa volt, hogy éppen a törökökhöz ment átál apám, de azért nem gyanítottam semmit.

– Hát ez a nyúl mért lett volna követ? – tudakozódtam.

– Ez azért, hogy hívjon téged az erdőre.

– Hát oda mért?

– Oda lakni.

– Még oda is elmehetek – mondtam.

– Te el – ravaszkodott apám –, ha nem félnél ott egyedül lenni.

Semmire sem voltam olyan rátartós, mint a bátorságomra; s most is felugrott bennem rögtön a hős.

– Sok mindent úsmerek – mondám kereken –, de a félést nem. Akármekkora erdőn is keresztülmennék, s még laknám is benne bátron, tiszta egyedül!

Éppen ezt várta apám, mert abban a percben leborított, mint a madarat:

– Emmá beszéd! Holnap kimegyünk, s lakjál benne.

– Hova megyünk ki?

– Mi a Hargitára, s oda is egy kicsi házba. A tegnap valami szerezdai bankurak vadászni jöttek a közbirtokossági erdőbe, s elszereztek nekik erdőpásztornak, a bank erdejébe, amelyik a Hargitán van. Fizetést is kapnál, ha csakugyan nem félnél ott egyedül megmaradni.

Hát erre nem is tudtam hamarjában szólani semmit, csak behúztam a nyakamat, s úgy pisloghattam, mint a béka. S bántam is már abban a percben, hogy az előbbi szavaimmal oly nagy hősnek mutatam magam, de most már nem lehetett meghátrálni.

– Az ember nem fél, hacsak lehet – mondtam megereszkedve.

– Ott nem lesz rossz dolgod – biztatott apám –, mert úgy fogsz élni, mint egy királyfiú.

– Én úgy, ha lesz rá mód...

Édesanyja elkészít mindent az útra, ellátja mindennel Ábelt, amire csak szüksége lehet új életében: megrakva az átalvetőedényekkel, házi felszereléssel; fél véka puliszkaliszt, kenyér, túró, egy fazék szilvaíz, só; gyertya, lámpa, lámpaolaj; egy rossz katonaköpenyeg takarónak, egy üveg erős pálinka buzdítónak. Ábelt a sírás környékezi, de erősen tartja magát, amikor elindul a menet: apja, fia, a kecske, a két tyúk és a macska Ábel vállán. Neki van a legjobb dolga!

Délutánra jár az idő, amikor megállapodnak egy nagy havasi le-
gelőn. Mindenütt borókafenyő bokrai üldögélnék a földön.

De hol a ház, amelyben majd Ábel lakni fog? Apjától megtudja,
hogy a borókák és az erdő találkozásánál. Pihennek egy kicsit. Kell is
az erő a „házzal” való találkozáshoz!

– Szervusz, hogy hínak?

– Engem háznak, hát téged? – felelte helyette apám.

– Ha téged háznak, akkor engem püspöknek...

– Édesapám, ha mi a majmoktól lettünk volt, akkor a házak ettől.

– Hát nincs elég deszka benne? – védte apám, mint egy ügyvéd.

– Lik is van elég – feleltem.

– Hát rajtad nincs? – kérdezte apám...

Na ez a találkozás a házzal akár össze is foglalhatja Ábel számára mind-
azt, amit a következő időkben rá vár. Valami jó is történik azonban. A ház-
ban ott fekszik legyengülve egy eléhezett, szomorú kutya. Bolha lesz Ábel
egyetlen igazi hűséges társa a megpróbáltatások során. Ábel felderíti a kör-
nyéket: ivóvizet hoz, megetetik a kutyát, elrendezkednek a házban, ők ma-
guk is falatoznak.

Ideje, hogy apja hazainduljon. Egyszerre este lett, és Ábelre úgy rátör a
magány, hogy most már nem tudja visszatartani a sírást.

Másnap reggel megérkezik a bankigazgató a szeredai bankból. Ábel meg-
tudja, pontosan mi lesz a dolga: hogyan kell kiállítani az elismervényt az el-
adott fáról, hogyan kell elszámolni a pénzzel, melyik fának mi az ára,
mi lesz a fizetsége.

Elindulnak együtt megtekin-
teni az erdőt. Ez lesz az első lecke,
amellyel Ábel megkezdí „kitanulni
a világot”.

Láttam a kutyát, a házat,
az ölfákat, és körülöttem a ren-
geteg erdőt. Ilyen tisztán még
nem is láttam egyszer sem. Ott
voltam egyedül, a magam lábá-
ra ereszelve, pásztornak fogad-
va. Csak most eszméltem rá
valójában, hogy mi is történt
velem. Apám kihozott ide, s én
jöttem, pedig nem is akartam.

Az igazgató felfogadott, pe-
dig azt sem akartam. Semmit
sem akartam, csak olyan vol-
tam, mint a levél, amelyik le-
szakad a fáról, s egyik szél erre

Jelenet az *Ábel a rengetegben* c. filmből

Jelenet az *Ábel a rengetegben* c. filmből

viszi, a másik szél arra viszi. A levelet viheti, de engemet immár többet nem, gondoltam magamban, s feltettem a kérdést:

– No Ábel, beléegyezel-e abba, amit apád csinált veled, s amit az igazgató csinált veled?

– Beléegyezem – válaszoltam.

– S hát a jövőre nézve mit határozol?

– A jövőre nézve azt határozom, hogy a magam fejétől akarok ember lenni.

Ügyes napirendet alakít ki magának: házi teendők, utána az erdő.

A bankigazgató is állja a szavát, egy szekeres emberrel bútorokat küld Ábelnek. Az ember a fuvarért cserébe fát kér Ábeltől. Kap is egy szekérdérékkal, de fizetség fejében olvasnivalót kell hoznia a fiúnak.

A következő napokban Ábel elindul megismerkedni „birodalmával”. Óriási felfedezést tesz: a „háborúból” visszamaradt fegyvereket talál. „No Ábel – mondom –, rendele fegyvert a mennyei Atya!”

Okosan elrejtja a zsákmányt. Jól is teszi, mert már két ember várja a háznál.

A kíváncsiság nem hagyja nyugodni Ábelt. Néhány nap múlva megint elmegy a rejtkehelyhez. Egy bomba fel is robban. A nagy ijedség után nagy

felfedezés: még tizenegy „vihart” csinálhat, s a kidőlt fákat eladhatja!

A szekeres ember hoz Ábelnek olvasnivalót. Jól ki is akarja használni: újból fát kér fizetségképpen. A fiú úgy belemerül az olvasásba, hogy még a házi teendőkről is megfeledkezik. Le kell feküdnie, hogy a fejében rendet tegyen.

Azután igen nagy öröm éri: egy reggel arra ébred, hogy édesanyja áll a küszöbön. Nagy büszkén mutogatja neki birodalmát. De este megint előkerül a pálinkásüveg, s a maradék is kiürül belőle.

Ábelt édesapja is meglátogatja, vadászok is megszállnak nála. Téliesre fordul az idő: köd, eső, hideg... Új világ köszönt a Hargitára és Ábel pásztor-kodására is.

pityóka – burgonya; **törökbúza** – kukorica; **törökbúzat fejt** – kukoricát morzsol; **véka** – *itt:* kb. 25–30 l űrtartalmú edény; **rosta** – keretbe foglalt, dróthálóból készült, szitálásra használt eszköz; **borztarisnya** – nyakba vagy vállra akasztva hordott táskaféle; **üres kártya** – *itt:* felfelé szűkülő faedény, kanna; **kicsi buba** – kicsi kötés; **pókarongy** – gyógykötés; **hosszanna** – örömmujongás; **poliszka** – *itt:* kukoricaliszt; **rártartós** – büszke

Második fejezet

Ahogy az idő bánatosra fordul, ugyanúgy Ábel kedélye is. A kalendáriumot olvasgatja. A sok tudomány Fráter Györgyről, Szent Ferencről, Miklós cárról csak úgy kavargó a fejében. Hideg is van, a ház repedésein szövik el a meleg. Nincs jó álma Ábelnek. Másnap reggel három szerzetes barát érkezik. Fát akarnak venni.

– Adjon az Isten! – mondta az első.

– Megköszönnök, ha adna – feleltem, s már kezdtem is biztatni őket, hogy üljenek is le ebben a szegény hajlékban.

Körülnéztek, s leültek.

– Ki itt az erdőpásztor? – kérdezte a főbarát.

– Hát nem látható, hogy ki? – feleltem.

Közben a fiatal barát igen különösen viselkedik. Kicsit együgyű, de jószándékú – mondják róla a páter-gvárdián és Furtunát.

Elindulnak megtekinteni a fát. Mikor visszaérnek a házhoz, Bolha erős ugatásba kezd. Valami nagy madarat lát a fán? Nem. Márkus mászott fel egy mókus után. Jóízűen, bőségesen vacsoráznak, egy kis bor is kerül az asztalra.

Könnyen indul a beszélgetés is. Kiderül, hogy Ábel esténként olvasgatni szokott. Nagy büszkén mutogatni kezdi a páter-gvárdiánnak a kincseit. Az a Buffalo Bill füzetek, a Nick Carterek láttán nagy haragra gerjed: Ábelnek szólni sincs ideje, a füzetek már a kályhában vannak.

– Miért sírsz, Ábel? – kérdezte megint.

– Maga jól tudja – feleltem.

Erre megsimogatta az arcomat, majd a keblére húzta a fejemet. Keze járásáról s a szíve dobogásáról éreztem, hogy erősen megsajnál.

– Legyen több eszed, édes fiam! – mondta.

– Bár ennyi se volna – szepegtem.

– Légy nyugodt, nem vesztettél semmit.

És cserébe annyi könyvet ígér a fiúnak, hogy az egész télen se tudja mind elolvasni.

A könyvekről aztán elterelődik a szó a fegyverekre. Kiderül, hogy a páter-gvárdián ért hozzájuk. Gyorsan ki is próbálják a puskákat, amiket Ábel a ház közelében elrejtett. A rózsabokorra céloz, mondván, hátha abba lakozik az ördög. Márkus azt mondja, szerencse, hogy nem volt a bokorban, mert akkor ők munka nélkül maradtak volna. Erre a nagy igazságra nemigen lehet válaszolni. Inkább Ábel is megpróbálja a célzást.

Aztán bementünk a házba, s ott a gvárgyián kijelentette, hogy régen nem töltött ilyen kedves napot, mint a mai; megdicsért engem, a háztájamot, s meg magát a Hargitát is, amelyen olyan nyugalmas érzülettel és háborítás nélkül lehet élni, mintha világháború nem is lett volna. Ehhez a véleményhez Furtunát is csatlakozott, sőt a magáéból még azt is hozzátette, hogy igazán boldog és istenfélő életet csak úgy tudna élni, ha ide építenének egy kolostort, s ő a könyvei között abban lakhatnék. Igondoltam, hogy a világ szép és változatos a földdel, az

Jelenet az *Ábel a rengetegben* c. filmből

éggel és a levegővel együtt, s tele van minden olyan jóval, amire az emberek vágyódhatnak. És akit én embert eddigelé láttam, az mégis mind elégedetlen volt. S most itt van ez a rangos barát is, akiről bátran hihettem, hogy magának való boldog életet él, s hát nem más vágyódásai vannak neki is!? De bizony más, mert lám, a városból s az emberek közül a vadonba szeretne jőni, hogy egyes-egyedül keljen és feküdjék. És vele szemben itt vagyok én, aki a vadonban lakom, egyedül kelek és fekszem: s én viszont az emberek közé és városba vágyódom! Ki rendezi ezt így? Vagy ki jelöli ki az ember útjait, sohasem arrafelé, amerre ő szeretne menni?

Ábel és Bolha megint egyedül maradtak. Ábel gondolatai egyszerre az üzletre terelődtek, s mint a villám vág eszébe, hogy a barátok nem fizettek. Tízezer lej! Még szerencse, hogy ő papírt sem adott a vételről. Azért még sincs ez így rendben! De fát biztosan nem visz el senki a barátoknak, amíg nem fizetnek!

Az elkövetkező napokban sok munkája volt Ábelnek. Egymást érték a fahordó szekerek. Már jelentős pénzösszeg is összegyűlt nála, ezért üzent a banknak, hogy jöjjenek érte. A páter-gvárdián betartotta ígéretét, Márkussal könyveket küldött neki.

Néhány nap múlva egy nagy üzletet ajánló román ember jelenik meg. Fuszulánnak hívják. Az üzletkötés során Ábelnek megint van alkalma csillogtatni éles eszét úgy, hogy Fuszulán sokszor nem tudja, nevensen-e, vagy csúfolódásnak vegye és megsértődjön.

Mivel Ábel most már nagyon figyel, Fuszulán nem ússza meg a szállítást fizetés nélkül. Tervet eszelnek ki az igazgatóval a tolvaj megfogására. Míg az igazgató a puskát fogja, addig Ábel összekötözi Fuszulán kezét. A bankigazgató elindul a városba a megkötözött rabbal.

Közben éles sípszót hall a ház felől. Rossz sejtésekkel, rossz előérzettel indul haza. A bank pénztárosát és egy barna fegyveres katonát talál, egy szigorú román csendőrt.

Ábel akkor még nem tudja, hogy ez az ember mekkora szerencsétlenséget hoz rá.

páter-gvárdián – a szerzetesrendben a házfőnök

Harmadik fejezet

Ha Ábel eddig azt hitte, hogy nehéz az élete, hát akkor nagyot tévedett. Az igazi megpróbáltatások csak ezután következnek.

Bolha is megérezett valamit, mert ugatni kezdett, ahogy meglátta a csendőrt.

Az rögtön rá is fogta a fegyvert, de szerencséire nem lőtt. A pénztáros semmit nem érzett meg a feszültségből, csak az érdekelte, hogy minél hamarabb visszaindulhasson a városba.

Ábel nagy sértésnek veszi, hogy kölyöknek szólítja, ezért finoman megleckézteti a fiatalembert. Ügyese ráérez annak gyenge pontjára:

... olyan szeplős, mint amilyen sűrű csillagos, szép őszi éjjeleken az ég. Minél tovább néztem, annál szeplősebb volt. Végül azt hittem, hogy a kacagás gátat tör bennem, de akkor igen jóra való gondolatom támadt. Olyan gondolatom, amely a „kölyök” mondásért oldalból megfizessen neki. Hamar magamhoz vettem egy üres skatulyát, amiből a gyufa kifogyott volt, s azzal az üres dobozkával kimentem gyorsan a pajtába. Ott felszedtem nagy sietve hat darab kecskeibrikát, s azt egy lapos kövön megtörtem, mint a mogyorót. A törmeléket belé tettem a gyufás skatulyásba, és arra annyi tejet fejtem, hogy jól össze tudjam keverni. Amikor már olyan volt, mint a balzsamír, a skatulyát megint a zsebembe tettem, aztán visszamentem szépen a szobába, s egy alkalmas pillanatban megfelelő helyre rejtettem a készítményt...

Megtudja Ábel azt is, hogy az igazgató és Fuszulán útja a város felé hogyan alakult. Fuszulán balesetet idézett elő, felborultak az autóval, az igazgató megsérült, Fuszulán elmenekült.

Amíg Ábel és a pénztáros el voltak foglalva az elszámolással, addig Surgyélán, a csendőr beszállásolta magát a házba: először is elfoglalta az egyetlen ágyat, Ábel ágát.

A pénztáros indulni készül nagy elégedetten: a zsebében a balzsamír. Ábel meg némi elégtételt érez a „kölyök” megszólítás miatt.

Vizsont a csendőrnek esze ágába sincs mozdulni. Ábelre és a pénzre fog vigyázni Fuszulán miatt.

Surgyélán első parancsa:

- Tej kell! – parancsolt reám ismét.
- Fel tetszett kelni? – kérdeztem.
- Nem jól hallottad, hogy tej kell?!
- De jól és szívesen.
- Hát akkor?
- Mindjárt megfejem a kecskét.
- De kifejded belőle sokat!
- Egyből hogyan lehet sokat? – kérdeztem.
- Nem egy van neki, hanem négy!
- Mi van neki négy?
- Csics van neki négy! – kiáltott a katona.
- Én szelíd maradtam tovább is.
- De az első kettőből nem ad – mondtam.
- Húzzad neki!
- De hiába húzom, mert nem ad.

– Akkor oztán én meghúzom!

Erre már egy kicsit megijedtem, hogy csakugyan húzni találja. Hamar fazékért mentem, s amikor jöttem visszafelé, a csendőr előtt megálltam, s így szóltam neki:

– No, most megyek, s még a fülit is megfejem.

Ábel próbálkozik a fejéssel, de valami történt, mert a legnagyobb igyekezet is eredménytelen. A csendőr is előkerül, „*Disznyó bolsevik*” – mondja a kecskének. De a tej csak nem jön.

Hogy megbékéljen, Ábel minden enivalóját az asztalra teszi, s nem kis megdöbbenéssel szemléli a csendőr étvágyát. Tele hassal Surgyélán kicsit megenyhül, így Ábel megtudhatja azt is, hogy addig marad, amíg Fuszulánt meg nem fogják.

Ábel hozzálát a házi teendők ellátásához, Surgyélán pedig a legtermészetesebb módon elhelyezkedik Ábel ágyában, de már éjszakára.

– No, Ábel! – mondtam magamnak. – Hitted volna-e, hogy ilyen nagy madár a kakukkmadár?!

Meg is kérdezi a csendőrtől, hogy ismerte-e a kakukkmadarat. Legalább ennyi elégtételt vesz magának.

Rongyokból, kabátból Ábel is fekhelyet készít magának, és jobb napok eljövételében bizakodva fekszik le. Szegény édesanyjára gondol, aki betegesen fekszik, apja őrködik a betegágyánál.

A hírhezó embertől megtudja Ábel, hogy mi a kecske baja: „*Ennek cáp kell!*”

Tej tehát nem lesz, pedig Surgyélán már megint éhes. Ábel kénytelen a tyúkokat feláldozni. Csakhogy azokat felfalta a róka. Ebben a nagy bajban egyedüli társa Ábelnek Bolha.

Surgyélán eléggé sokára érkezik vissza a rókaüldözésből, méghozzá nem is üres kézzel: egy óriási sast lőtt, azt hozza magával.

Az igazi baj ott kezdődik, hogy a csendőr határozottan közli Ábelrel: „*A sasból neked is enni muszáj!*” Közben a házban iszonyú dolgok történnek: a sas feltámad, elpusztítja a macskát. Bolha rémülten nyúszít az ágy alatt, az egyik szemét kivájta a sas. Segíteni akart a macskának. Mi jöhet még ennyi szomorúság után?

Surgyélán a sas körül buzgólkodik. Ábel is segít: harapófogóval szedi ki a tollakat az állatból. Felsőleges lakoma lesz! Hát még a következők! Surgyélán könnyebben megússza a bajt, de a saslakoma Ábelt ágyának dönti. Azt álmodja, hogy meghalt az édesanyja.

Telnek a napok. Ábel egyre furcsállni kezdi, hogy Surgyélán nem éhes, meg az is furcsa, hogy nem akarja engedni őt az ágyból felkelni.

A titok hamarosan kiderül: a kecskének már csak a kitömött bőre áll az ólban. Azért nem volt éhes Surgyélán, mert megette a kecskét. Ábel Bolhát is hiába szólongatja, a kutyát is elüldözte Surgyélán a háztól.

Egy napon végre Fuszulán is megjelenik újból. Félelem keríti hatalmába Ábelt, amikor hallja, hogy a tolvaj Surgyelánnal beszélget, majd nagy egyetértésben elindulnak az erdő irányába. Ahogy bátorságot merít Ábel, elindul a kárt felmérni: az odvas fából eltűntek a pusokák, a puska csövében az első lövésre elég az örménytől kapott pénz, oda a kecske, a kutya...

Egyetlen öröme van Ábelnek: megszabadult Surgyelántól. A két gazember együtt ment el.

kecskebrika – kecskebogyó; **cáp** – bakkecske

Negyedik fejezet

Ábel maradék erejét összeszedve felmászik egy sudár magas fenyőfára, kitűzi az amerikai úrtól kapott zászlót, ezzel ünnepli, hogy végre megszabadult a csendőrtől:

– No, te zászló! Aztán hirdessed a szabadságot, ahogy csak tudod!

Visszatérve a házhoz végre újból az ágyon fekvé rendezgetheti gondolatait, számba veheti a tanulságokat, és összegezheti a tapasztalatokat, melyekből tanulhat a jövőre nézve.

Elhatározza, hogy alaposan kitakarít a házban, hogy Surgyelánnak még a nyoma se maradjon. A bolhákkal kezdi.

A nagy munka közben kedves látogató érkezik: édesapja. A kedves, kötődő – évődő hangú beszélgetés mögött most is nagyon komoly, szomorú események húzódnak. Ábel elmeséli megpróbáltatásait, helytállását. Aztán az apja közli Ábellel, amit már előbb megsejtett.

A várakozó csendben nem is mondott semmi többet, hanem csak hallgatott. De furcsábban, mint bármikor azelőtt; valami nagy szomorúsággal az arcán. Ismertem őt, s rettegéssel féltem attól, amit kimondani készül. Vergődve lestem minden mozdulatát, s leginkább elfutni szerettem volna, de mint a macskát karmaival a sas, azokban a percekben engemet is bilincsbe vert valami. Végre, amikor már végeztünk volna az evéssel, apám felállt, s a tarisnyából két üveget vett elé. Az egyiket kidugta, s abból két pohárral csordultig bort töltött. Akkor az üveget letette, s a poharat vette a kezébe. Néhány pillanatig nézte kicsordult fájdalommal a kicsorduló poharat, aztán felállt, és reám függesztette a szemét. Nem tudtam, hogy miért, de én is felálltam. Akkor a fájdalom párája elfutotta az apám szemét, és csendesen így szólt:

– A jó Isten nyugtassa meg szegény édesanyádot...

Abban a pillanatban elsötétedett előttem minden; s a bal kezemmel megragadtam az asztal karimáját, mert úgy éreztem, hogy most

bukom el, vagy soha. Megfeszítettem térdben a két lábamat is, nemkülönben a nyakamat s az arcomban a csontokat.

– A jó Isten... hallgassa meg... – mondtam valahogy.

Három nap múlva nagy ijedelem támad a kicsi házban. Ábel észreveszi, hogy két ember lopakodik puskásan feléjük: nem kétséges, hogy Surgyélán és Fuszulán közeledik. Csak a csel, csak az ész segíthet.

Étel-ital! – adja ki az utasítást Ábel az édesapjának. Előbb a pálinka: az ital meg is teszi hatását. Surgyélán már a váci püspöknek képzei magát, s Ábelt arra kényszeríti, hogy csókoljon neki kezét. Valaminek történni kell, mert a szégyen miatt az apja nagyon mocorog a széken, hat a megivott pálinka is.

Megint ittak egy-egy kortyot, de azt úgy koccintották el, mintha szikrázó parazsat értettek volna össze. Amikor pedig ivás után letették a poharat, apám az asztal alá kukucskált, és hívni kezdte a macskát. Tudtam, hogy mit akar feszegetni ezzel, s oldalba hüvelykeltem egy kicsit. Apám azonban nem ügyelt reám, hanem jó hangosan megkérdezte:

– Hol a macska, Ábel?

– Férfjhez ment egy sashoz – feleltem.

– Hát a sast ki hozta rá?

– Baj hozza a bajt – feleltem kitérő módon.

Erre apám a macskát félbehagyta, de hívni kezdte mindjárt a Bolha kutyát. Mikor a kutya sem jelentkezett, ismét felém röpítette a kérdést:

– Hol van a kutya, Ábel?

– Elment nyulat fogni – feleltem.

– S onnét mért nem jó vissza?

– Azt az Isten tudja.

Surgyélán élesen figyelte minden szavunkat. De nem szólt, hanem csak vigyorgott. Már úgy szorongatta a szívemet a félelem, hogy nem jutott eszembe semmi okos dolog. Egyedül csak az, hogy leszálltam a szék karfájáról, s az apám poharából én is húztam egyet. Abban a percben azonban apám is felállt, s hát olyan részeg, hogy tántorog.

– Feküdjék le, édesapám! – kezdtem kérlelni.

– Más dolgom van! – felelte.

– Mi más?

– Az éppen, hogy megfejjem a kecskét.

Csakugyan felvett egy fazekat, s indulni akart. Reszketve elejébe álltam, s csendesen mondtam neki:

– Inkább két kecskét veszek, csak most üljön le!

Surgyélán kortyintott egyet, majd erős hangon és szaporán mekgni kezdett. Fuszulán kacagott. Apám úgy nézte őket, mintha azt

méreegette volna, hogy vajon melyiket ölje meg előbb. Minden erő és akarat a szemébe gyűlt, s ezt én arra használtam fel, hogy a fazekat kivettem a kezéből. S úgy, a fazékkal a kezemben, odamentem Surgyélanhoz, és könyörögve így szóltam hozzá:

– Édes Surgyélan úr, én inkább még egyszer megcsókolom a kezét, csak, az Isten megfizeti, most menjenek el innét. Nem apám miatt, mert maguk százszor erősebbek, mint ő. De négy csendőr tegnap is itt járt, hogy megfogja magukat, s ebben az időtájban ismét jőni találnak esetleg. Menjenek el, édes Surgyélan úr, s majd máskor inkább jöjjenek vissza. – Mialatt mondtam ezt a könyörgést, Surgyélan tusakodni látszott, de aztán nyögött egyet, és mozdulni látszott, mintha már indulna is. Hanem abban a pillantásban apám reám kiáltott:

– Ábel, fiam!

– Tessék, édesapám!

– Nem tudsz valakit, aki egyedül megevett egy kecskét?

– Én nem, hát az minek kéne?

Apám ott állott az ajtónál, kivetett mellel.

– Annak, hogy megöljem! – mondta.

Hát erre felhúztam hamar Surgyélant a székről, miközben szorgosan topogtam mellette, s apámat mentegtettem, mondván:

– Amikor részeg, mindig ilyen embert keres. – Gyorsan csomagolni kezdtem az ennivalót is; mégpedig úgy, hogy magunknak csak keveset hagytam, a nagyobbik felét pedig odaadtam Surgyélanak, csakhogy induljanak s menjenek.

Elmúlt a veszedelem.

Ábel azonban visszavágóra készül. Vendégségbe hívja Fuszulanékat. De kell hozzá két liter jó erős pálinka, és a bankot is értesíteni fogja. Kettlen indulnak a bankba beszámolni. Ábel lepődik meg a legjobban, amikor látja, a pénztáros szeplői tényleg megfogyatkoztak.

Az igazgató is előkerül, már sietnek is az autóval a Hargitára, de Ábelnek és az apjának nem jut hely a kocsiban.

Az autó elbúgott, s mi ottmaradtunk apámmal ketten. De már nem a korábbi világ vett körül engemet, hanem egy másik, amelyik a hűséget is csak ilyen semmibe vette.

– No, mit mondtam volt?! – szólalt meg édesapám.

– Megtanultam a leckét! – feleltem neki.

Ennyi elég is volt, hogy megértsük egymást, mert hiszen ez a kicsi történet kinyitotta jól az eszemet. Szinte azt mondhatnám, hogy egyszerre kész emberré avatott, és megtanított arra, hogy a szegénységben levők igéit hirdessem.

Ábel elkérte a bankban a fizetését, és elindult apa és fia gyalog vissza a Hargitára.

A bankigazgató és a csendőrök hiába várják Surgyélánékat, azok csak a hivatalos emberek távozása után kerülnek elő az erdőből. Megkezdődik újból a lakoma.

Múlik a tél. A két tolvaj már jó ideje nem jelentkeznek. Egy napon Ábel bejelenti az apjának, hogy elmegy a barátokhoz, addig vigyázzon az erdőre.

Jelenet az *Ábel a rengetegben* c. filmből

A gvárgyián nagy örömmel fogadja a fiút. Ábel megtudja, hogy Márkus beteg, sajnálják erősen. Elhatározzák, hogy elviszik a Hargitára a friss hegyi levegőre. Tavasz beálltáig így hárman éldegélnek a kis házikóban, akkor az apa visszakíváncozik a faluba, hogy közel legyen a munkához. Tavasszal Márkust a nagy tölgyfa alá temetik.

S akkor valami puha érinti meg Ábel lábát:

– Bolha! – kiáltottam fel.

Ráborultam a kutyára, és bizony sírtam, hogy a fél szemével mégis megkerült. Végre a gvárgyián szólított fel mellőle, nem tudom, mennyi idő múlva. Szűk és szomorú állapotban volt Bolha. Zörgött valósággal. S ahogy ott néztem őt, örömet és bánatot vegyítve, az első találkozásunk jutott eszembe, és áldottam a kedvező sorsot, hogy éppen akkor küldötte vissza nekem, amikor ismét új életet akartam kezdeni.

– No Bolha! – mondtam neki. – Most megyünk, s megugatjuk megint a világot!

Apjának is elmondja tervét:

Otthon elbeszéltem apámnak az egész dolgot, s megmondtam azt is neki, hogy többet nem megyek vissza pásztornak a Hargitára. Nem tudom, hogy mit látott rajtam apám, de nem erőltetett a visszamenésre, hanem csak megkérdezte:

– Hát mit fogsz csinálni?

– Valamerre városba megyünk, Bolhával ketten.

– Oda mért?

– Azért – feleltem –, hogy megkeressük a testvéreimet, Káint, aki okozza, nekünk Ábeleknak, a rosszat.

Apám nem szólott erre semmit, hanem szekeret fogott, hogy hazaköltöztesse a Hargitáról, ami ott a mi tulajdonunk volt. Amíg ő oda járt, azalatt én Bolhával elmentem az édesanyám sírjához, s ott a sírhantnál megfogadtam, hogy a szegények és az elnyomottak zászlaját fogom hordozni, bármerre vezéreljen is az utam.

Amit a műről tudnod kell!

Eddigi tanulmányaitok során több ízben olvashattatok olyan történeteket, melyek gyerekek kalandjairól, megpróbáltatásairól szólnak. Tamási Áron főhőse is nehéz körülmények közé kerül: egyedül kell helytállnia a hegyekben. A szerző 1955-ös új kiadásához írt előszavában olvashatjuk: „...Nehéz és vigasztalan időknek a fia Ábel, kinek játékos-komoly vélekedéseit és cselekedeteit úgy kell nézni, annak a kornak a fátjolán keresztül¹. Jellemének és kedélyvilágának dolgában némileg talán hasonlít az írójára. S ez nem is volna csoda, mert gyermekkoromnak és ifjúságomnak sok fénye szövi be és sok felhője lengi körül az ő világát. Bátran mondhatom tehát, hogy ez a hasonlóság nem több, mint a fény és a felhő játéka, vagyis az Ábel emberi mosolygása. S ha ez így van, akkor a játékos mosoly mögött Ábelnek az a vágya rejtőzik, hogy az én atyai önzésemen túlhaladva, ő a székelység ábrája legyen.

Hát legyen is, ha tud...

Kísérje útján jókedv és szerencse!”

Keletkezése • Tamási Áron legsikeresebb műve az *Ábel a rengetegben* 1932-ben jelent meg, egy trilógia (*Ábel az országban*, *Ábel Amerikában*) első része.

Témája • Ábel felnőtté válásának története: távol édesanyjától, édesapjától gyerek létére felnőtt munkát vállalva kell egyedül helytállnia a Hargitán. A próbatételek megedzik. Nem lehet már megijeszteni, zavarba hozni.

Műfaja • Regény, de nem a szokványos értelemben. Különleges a krónikás magatartás, ahogy Ábel beszámol mindarról, ami vele történik. Hétköznapi teendőit végzi, közben fejében gondolatok csapongnak, az élet nagy kérdéseire keresi a választ. Egyes szám első személyben mondja el azt, amit érez, gondol. Nem életrajzi mű, de kétségtelen, hogy számos motívum

¹ A regény 1920-ban játszódik, amikor Erdélyt a trianoni egyezmény értelmében Romániához csatolták

felismerhető Tamási Áron életéből. A fejlődésregény meghatározásának is megfelel.

Szerkezete • Négy fejezetből áll a regény. Helyszínek: Csíkcsecsó, erdélyi falu; erdő a Hargitán. Az első fejezetben található a cselekmény **előkészítése** és a **bonyodalom**. Megismerjük a kiinduló helyzetet, a körülményeket, a Szakállas család tagjait: az apát, Szakállas Gergelyt, az édesanyját és a főszereplőt, Ábelt, valamint az eseményeket elindító kényszer szülte apai döntést: egyetlen fiát, Ábelt a család nehéz anyagi helyzete miatt elszegődötti erdőpásztornak.

A **kibontakozás** a regény további fejezeteiben található: Ábel élete és kalandjai a Hargitán, ahol meg kell küzdenie a természeti viszonytalanságokkal, az emberi gonoszszággal a csaló Fuszulán és a gátlástalan csendőr, Surgyelán személyében. De nem csak rosszindulatú emberekkel találkozik Ábel. A csíksomlyói ferences szerzetesek, a gvardián és Márkus a jóakarát, a segítőkészség, az együttérzés megtapasztalásában segítik a főhőst.

Több mozzanat készíti elő a **tetőpontot**: a bank alkalmazottainak viselkedése, az édesanya és Márkus halála, Fuszulán és Surgyelán újabb megjele-
nése. Mindezek vezetnek Ábel megmásíthatatlan döntéséhez, hogy elhagyja a Hargitát. Ez a cselekmény tetőpontja.

A **megoldás**: Ábel nagy reményekkel és a Hargitán szerzett tapasztalatok birtokában elindul, hogy új életet kezdjen. Apjának így válaszolja tervét: „*Valamerre városba megyünk Bolhával ketten..., hogy megkeressük a testvére-
met, Káint, aki okozza, nekünk Ábeleknek, a rosszat.*”

Szereplői • Szakállas Ábel, Szakállas Gergely, Ábel édesapja; Ábel édes-
anyja, Dávid Pali bácsi, főbarát, Páter gvárgyián, Márkus, fiatal barát,
Furtunát, barát, bankigazgató, banki pénztáros, Fuszulán, rabló, Surgyelán,
csendőrrabló, csendőrök.

■ **Ábel**: 14 éves székely fiú, aki a család szűkös anyagi helyzete miatt dolgozni kényszerül. A kamasz fiúnak hirtelen kell felnőtté válnia. Ábel ma-
gára hagyatva kerül erdőpásztornak a Hargitára. A vadregényes Hargitán él
macskája és Bolha kutya társaságában, és a szeredai bank erdejének fáival
kereskedik. Komoly fegyelemmel és bátorsággal viseli sorsát, és a rablókkal is
megküzd. A próbatételek megedzlik. Barátságban van a természettel. És ez
erőt ad neki az emberekkel szembeni megpróbáltatásokban. Nincs sok oka jó
kedvre, nevetésre, mégsem hagyja el bolondozó kedve, humora: nevet a kutyá-
ján, nevet a kalendárium zagyvaságain, nevet önmagán. A külvilág bajait
könnyebb így elviselni, könnyebb a nehézségeken így úrrá lenni. A diadalmas
csata után megfogadja, hogy egész életében a szegények és nyomorultak vé-
delmezője lesz.

Stílusa • A Székelyföld nyelvjárása megjelenik nemcsak a párbeszéd-
ekben, hanem az elbeszélő részekben is. A tájszók mellett a mondatfűzés, a
nyelvjárási szavak is a táj sajátos hangulatát közvetítik. A történet sok olyan
elemet tartalmaz, mely a népmesék hőseihez hasonlítja Ábelt. A valóság-
hű ábrázolás és a mesés, misztikus elemek keveredése miatt nevezték el Tamási
Áron stílusát **tündéri realizmusnak**.

1. Mikor játszódik a történet?
2. Honnan tudjuk, hogy a Szakállas család szegény? Sorolj érveket!
3. Miért feddi meg az apja Ábelt? Hogyan vág vissza a fiú a pirongatásért?

4. Miképp próbálnak egymás eszén túljárni a megfogott nyúllal kapcsolatban?
5. Hogyan veszi rá az apja Ábelt, hogy elfogadja az erdőpásztorságot? Hogyan fogadja a fiú a hírt? Miért nem hátrálhat meg?
6. Mi lesz Ábel feladata a Hargitán?
7. Ki volt Fuszulán? Mi lett a sorsa?
8. Milyen veszteségek érik Ábelt Surgyelánnak köszönhetően?
9. Ki volt Márkus?
10. A székely népryelv szavai, mondatszerkesztési sajátosságai hangulatteremtő erejűek. Keressetek erre minél több példát!

1. Ki volt Káin? Miért éppen őt emlegeti a történet végén Ábel? Milyen fogadalommal vág neki Ábel a világnak? 2. Gondolataidat fogalmazd meg, és írd le néhány mondatban!

KÁRPÁTALJAI MAGYAR IRODALOM

A világháborút követő években nemzetiségi magyar irodalmaink közül kétségtelenül a kárpátaljai volt a legnehezebb helyzetben. E terület irodalma bontakozott ki legkésőbb és talált lehetőségeihez képest igazán magára. Több okból is. Itt volt a legkevesebb a magyarság létszáma – alig kétszázezernyi –, amely a nagyobb városoktól és a Tisza vonalától eltekintve többnyire szétszórta vagy szigetekben élt. 1944–1945-ben még ez a kevés lélekszám is jelentősen csökkent (málenkij robot). A megkülönböztető politika a kisebbségi magyarsággal szemben gyakorlatilag hosszú évtizedeken keresztül érvényben volt.

Kárpátaljai magyar irodalomról csak az 1945 utáni időszakban beszélhetünk, mert a két világháború között, amikor a terület Csehszlovákiához tartozott, a helyi magyar alkotók a felvidéki (szlovákiai) írókkal-költőkkel éltek szoros szellemi közösségben, munkásságuk nem vált el ettől a közös műhelytől.

Kárpátalja magyar irodalmi élete a szovjet uralom kezdetével (1944) járó rettenetes megpróbáltatások után igen nehezen indult meg. A magyar nyelvű tájékoztatás és művelődés egyetlen szócsöve a *Munkás Újság* (1945), majd a belőle szervezett *Kárpáti Igaz Szó* volt, de ez a lap is egészen 1966-ig az ukrán *Zakarpatszka Pravda* tükörfordítása volt. 1951-ben jelent meg az első magyar nyelvű könyv, Balla László *Zengi hangosabban!* című verseskötete, amely többnyire sematikus, a kor követelményeinek megfelelő verseket tartalmazott. Az irodalmi termést a ritka időközökben megjelenő almanachok (*Új Hang*, 1954; *Szovjet Kárpátontúl*, 1955; *Tavaszi napsütés*, 1955; *Kárpátontúli elbeszélők*, 1956; *Kárpátok*, 1958), majd különböző időszaki kiadványok (*Kárpáti Kalendárium*, *Naptár*) gyűjtötték egybe. A *Kárpáti Igaz Szó* önálló szerkesztősséggé való átszervezése (1966) után a lap *Neon* címmel megjelenő irodalmi-művészeti rovata töltött be irodalomszervező szerepet. Az itteni irodalom is ki volt szolgáltatva a kommunista diktatúrának. A szovjet magyar irodalom tevékeny

szervező egyénisége a már említett **Balla László** (1927–2010), a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztője volt. Pártos irodalmat képviselő verseiben közéleti elkötelezettségét fejezte ki (*Kitárom karom, Rohanó évek sodrában, Nyári lángok*). Írói képességei leginkább prózai műveiben érvényesültek (*Meddőfelhők, Parázs a hóban, A világra kettyegése*).

A 60-as évek közepére Kárpátalján egy területileg önálló újabb nemzeti magyar irodalom született. Az új generáció képviselői többségükben egyetemi hallgatókból álló fiatal költőgárda: **Balla Gyula, Balla Teréz, S. Benedek András, Fábián László, Fodor Géza, Zselicki József**. Kezdetben az *Együtt* (1966) című kézirat diáklapban jelentek meg, majd 1967–1971 között pedig a helyi Írószövetség mellett és **Kovács Vilmos** szellemi irányításával működő *Forrás Stúdió*ban tevékenykedtek. Ezek a fiatalok gyorsan felismerték, hogy a kultúra – elsősorban az irodalom – tradíció és lelki elmélyülés. Korszerű nemzeti magatartás és értelmiségi életforma kialakítása volt a céljuk. Alakítani és formálni kívánták a lét és az élet törvényeit. Mozgalmukat, újító törekvéseiket azonban meg nem értéssel, sőt ellenszenvvel fogadta a hivatalos kultúrpolitika. A 70-es évek elején elkezdődött visszarendezés következtében mozgásterük egyre szűkebb lett, fokozatosan elhallgattatták őket. A *Forrás* megszűnt, helyébe a *József Attila Stúdió* lépett, a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőségének kezdeményezésére jött létre 1971-ben. Egyik legfőbb műhelye lett a megye magyar irodalmának.

A József Attila Alkotóközösség átalakult műhelyben teljesedett ki Fűzesi Magda, Finta Éva, Dupka György, Horváth Sándor, Tárczy Andor, Nagy Zoltán Mihály, Kőszeghy Elemér, Bartha Gusztáv, Balla D. Károly munkássága, és ez a szervezet szolgált keretül az idősebb pályatársak és a volt forrásosok működéséhez is: Kecskés Béla, Balogh Balázs, Ferenczi Tihamér, Györke László, Balla Teréz, Keresztyén Balázs, Vári Fábián László, Horváth Gyula, Demjén Miklós.

A józsefattilásoknak kezdettől volt irodalmi fórumuk: a *Kárpáti Igaz Szó* hasábjain havonta közreadott *Lendület*, amelyet megjelenésének utolsó öt esztendejében (1983–1987) már folyóiratszerűen szerkesztettek és tördeltek (lapjait ki lehetett vágni az újságból, s összefűzve az éves termést külön sajtóorgánumként lehetett kezelni). Ezt egészítették ki az ötévenként megjelenő ifjúsági almanachok.

A mindmáig leghosszabb életű irodalmi csoport a 80-as évek derekára-végére nemcsak jelentős kulturális centrummá vált (ekkorra már képző- és fotóművészek, zenészek is tartoztak soraiba), hanem, úgy tűnt, kisebbségi csúcsszervezetté válhat. 1989-ben Balla D. Károly életre hívta az 1944 utáni Kárpátalja első irodalmi folyóiratát, a *Hatodik Sípot*, amelynek 1993-ig volt főszerkesztője.

A 90-es esztendőben mintha új lendületet kapott volna irodalmi életünk. Újra írni és publikálni kezdtek a korábban más-más okok miatt elhallgatott költők (Kecskés Béla korai haláláig újra aktív lett,

két könyve is megjelent, újra publikálni kezdett Balla Teréz, Zselicki József). Majd Czébel Lajos, Penckófer János, Berniczky Éva.

1993-tól ugyancsak Balla D. Károly irányításával egy új kulturális magazin is megjelent, a *Pánsíp*. A *Hatodik Síp*, majd a Galéria Kiadó és a *Pánsíp* körül kialakult szellemi műhely indította útjára a talán lassan nemzedékké érő azon fiatalokat, akik nem ismerték a cenzúrát, és így nem kerülhettek abba a méltatlan helyzetbe, hogy választaniuk kelljen: vagy nem publikálnak, vagy publikációik érdekében kompromisszumokba kényszerülnek.

Az ukrajnai írószövetség kárpátaljai szervezete mintegy harmincas taglétszámú, köztük jelenleg csupán néhány magyar alkotót tartanak számon. Van külön szervezete is a magyar íróknak, ez utóbbi önálló alakulatként az anyaországi Magyar Írószövetség határon túli csoportját képezi, közel húszas taglétszámmal. Elnöke Vári Fábián László. Saját irodalmi folyóiratuk a negyedévenként megjelenő *Együtt*, főszerkesztője ugyancsak Vári Fábián László.

Említésre érdemes továbbá a Balla D. Károly által létrehozott *UngParty* című internetes rendszer, amely alá több irodalmi honlap és blog tartozik.

A szépirodalom mellett a kárpátaljai magyar alkotók a nyelvészet (Csernicskó István, Beregszászi Anikó), a szociográfia, táj kutatás, honismeret és demográfia (Dupka György, Horváth Sándor, Molnár D. István, Zubánics László), az irodalomtörténet és -kritika (Penckófer János, Balla D. Károly; újabban Csordás László) műfajában is alkotnak, illetve jelentős a vidék magyar újságíróinak a száma.

A 2000-es években indult nemzedék tagjai a Kovács Vilmos Irodalmi Társaságba tömörültek (alapítva 2014); elnök: Csordás László.

A kárpátaljai magyar irodalom fejlődését a következőképpen koraszakolhatjuk:

I.	II.	III.	IV.
1951–1965	1966–1970	1971–1986	1986 – napjainkig
Az első kezdeményezések és a kibontakozás	Az új nemzedék fellépése	A visszarendeződéstől az újabb fordulatig	A peresztrojka éveitől napjainkig
	Forrás Stúdió	József Attila Stúdió	József Attila Alkotóközösség

Négy irónemzedék

<p>Kovács Vilmos, Balla László, Szenes (Kroó) László, Csengeri Dezső, Sütő Kálmán, Szalai Borbála</p>	<p>Balla Gyula, S. Benedek András, Vári Fábian László, Zselicki József, Fodor Géza, Balla Teréz</p>	<p>Balla D. Károly, Nagy Zoltán Mihály, Füzesi Magda, Finta Éva, Balogh Balázs, Balogh Miklós, Demjén Miklós, Dupka György, Ferenczy Tihamér, Horváth Sándor, Imre Sándor, Kecskés Béla, Kószeghy Elemér, Tárczy Andor</p>	<p>Bagu László, Cséka György, Pócs István, Lengyel Tamás, Berniczky Éva, Penckófer János, Brenzovics Marianna stb.</p>
---	---	--	--

KOVÁCS VILMOS (1927–1977)

Kovács Vilmos

Kovács Vilmos költészete, irodalom- és művészszerző tevékenysége egy magyarországihoz hasonló, de attól mégis sok vonatkozásban eltérő társadalmi, nemzeti és irodalmi létközegben bontakozott (korai halála következtében mégis torzóban maradvány) és teljesedett ki. A kárpátaljai magyar irodalom egyik legtehetségesebb modern költője, aki a magyar költészet legjobb hagyományait folytatta, és egy sajátosan egyéni hangvételű korszerű lírát teremtett.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • Gáton született 1927-ben munkáscsalád gyermekeként. Apja falusi ácsmester volt. A család igen nehéz körülmények között élt, ahol mindig hiányzott a „hetedik

krajcár”. Gyermekkorát szülőfalujában töltötte. Előbb Beregszászon, majd 1939-ben Munkácsra járt középiskolába. 1945-ben érettségizett a munkácsi kereskedelmi iskolában. Könyvelőként dolgozott ezután a beregszászi terményforgalmi vállalatnál. 1949-ben Munkácson volt adóhivatali tisztviselő. Az ötvenes évek elején Lembergben a pénzügyi-közzgazdasági főiskolán kapott diplomát.

Az ötvenes években • Úgy tűnt, végleg eljegyezte magát a pénzügyi szakmával, de éppen ekkor került közelebbi kapcsolatba az irodalommal is. A helyi *Prapor Peremohi* című járási lap munkatársa lett. Munkács után Kovács Vilmos életének újabb színtere a területi székhely, Ungvár, ahol ebben az időben igen szerény keretek között néhány, a magyarsággal kapcsolatos intézmény is működött. Így a területi rádió magyar adása, a könyvkiadó, illetve az ukrainai tankönyvkiadó magyar részlege, csekély önállósággal és mozgástérrel a hivatalos orosz-ukrán keretek között. Az alkotó pályájának ezeket az állomásait így örökítette meg kéziratos *Önéletrajzában*: „1958 októberében áthelyeztek az uzsgorodi Kárpáti Könyvkiadó magyar osztályára lektornak, majd 1964 májusában főlektorrá, 1970 szeptemberében pedig osztályvezetővé léptettek elő. Ezt a munkát 1971 augusztus végéig láttam el, amikor munkaviszonyomat megszakítottam, s azóta – mint a szovjet írók szövetségének a tagja – kizárólag irodalmi és műfordítói tevékenységet folytatok.”

A hetvenes években • Az 1970-es évek elején eddigi művei és a nemzetiségi sors aktuális problémáit megfogalmazó vitái (a magyar nyelvű óvodák és iskolák hálózatának kiszélesítése, a magyar nyelvű egyetemi felvételi vizsga, a *Forrás Stúdió* fiataljainak támogatása stb.) révén összeütközésbe került feletteseivel. Egyre gyakoribb és súlyosabb támadások érték. Nem várta meg, hogy felmondjanak neki a kiadónál, maga állt fel az íróasztaltól. Eddigi barátai elpártoltak tőle, csak az 1971-ben megszüntetett *Forrás Stúdió* fiataljainak segítségével, őszinteségére és hűségére számíthatott. Ettől kezdve kötetekkel nem jelentkezhetett, írásai Kárpátalján nem jelenhettek meg.

Az írónak a kiadótól való távozása után, szabadfoglalkozású alkotóként nem volt rendszeres jövedelme, csak esetenként Magyarországon, illetve a csehszlovákiai Pozsonyban megjelent írásainak honoráriuma. Felesége ez időben az ungvári Zalka Máté (az 1990-es évek elejétől Dayka Gábor) Középiskolában tanított magyar nyelvet- és irodalmat, a család lényegében az ő fizetéséből élt. Kovács Vilmos ekkor magyar nyelvészeti és östörténeti kutatással foglalkozott. Keményen dolgozott, gyakran egész éjszaka, egy órát sem aludt.

Betegsége, halála • 1977. január végén erős derékfájásra panaszkodott, majd egészségi állapota hirtelen romlani kezdett. Márciusban megműtötték: egyik mellékveséjében rosszindulatú daganatot találtak, amelyet eltávolítottak az egyik veséjével együtt. Az író ezután három hónapig jól érezte magát, a családi kör után ötvenedik születésnapját, 1977. június 5-én a költő-tanítvány Zselicki József gejőci házában is megünnepelték (Zselicki József személyes közlése), ahol a költő még reménykedett, sok megírnivalóját, tervét, elképzelését emlegette jelenlévő barátainak, pályatársainak. Augusztusban ismét rosszul lett, ezután rohamosan rosszabbodott az egészségi

állapota. Kovács Vilmos a hatóságoktól akkor kapta meg az áttelepülési okmányokat, amikor már nyilvánvalóvá vált közeli halála. Ezután szovjet részről már nem volt akadály, az özvegy emlékezése szerint egy vasúti vagonat biztosítottak az átköltözéshez, egy nap berakodási határidővel. Emiatt kapkodva kellett csomagolniuk, Fodó Sándor is segített, hogy elkészüljenek. A már súlyosan beteg író Váradi-Sternberg János történész kísérte el mentőkocsiban Csapra, ahol Kovács Vilmost Nyíregyházáról kirendelt mentőautó várta, és szállította Budapestre, a Kékgyöly utcai kórházba. Felesége két nap múlva lépte át a határt akkor tizenöt éves kislányukkal, s mindössze ötezer forinttal a táskájában az újrakezdéshez. Férje az átköltözés után három héttel, 1977. november 13-án Budapesten áttétes rákbetegségben elhunyt.

Temetésén Takács Imre így búcsúzott tőle: „*A magyar nyelvű kultúra térképén mindig ott lesz a neved... te a tanulságaidat már letetted, mindannyiunk rendelkezésére bocsátottad. Világossá tettél egy törekvést, és bennünk megvilágosodik a törekvésed.*”

MUNKÁSSÁGA

Első írásaival és verseivel az ötvenes évek közepe táján jelentkezett az Ungváron megjelenő magyar nyelvű *Antológiákban*.

Verseskötetei • Első verseskötetében (*Vallani kell*, 1957) a szinte még feudális állapotban élő falu történelmi átalakulásának krónikása. A személyi kultusz éveit követően az első friss lélegzet mondatja el vele ezeket a verseket. A *Vallani kell* című verseskötetében már érzékelhető egyéni hangja, látásmódja, kárpátaljai kortársainál mélyebb személyes élményanyaga és alkotói tehetsége. A kezdet viszonylagos nyugalma azonban hamar szertefoszlik. A „könnyben és vérben fogan új század” társadalmi és politikai feszültsége Kovács Vilmosnál egy didaktikus, mégis emberközpontú költészetet teremt. Ez a költői világgép második kötete (*Tavaszi viharok*, 1959) után, az 1962-ben megjelent *Lázás a földben* teljesedik ki. Ebben a kötetében már sikerül önmagát adnia: nem ismer el semmit az igazságon kívül. Az igazságszolgáltató szerepében lép fel társadalmi verseiben, a „nagy pert” vállaló költő alakja tölti be szerelmes verseit, gondolati lírájában pedig a „költővé lett mágus” vívja testére szabott harcát a Végtelennel. Hangja a moszkvai könyvkiadók figyelmét is felkeltette, orosz nyelvű versgyűjteményét *Veszennyaja burja* (*Tavaszi viharok*) címmel 1963 őszén adták ki Moszkvában. Már ennek a kötetnek a fülszövege megemlítette, hogy a költő megírta első regényét, amely Ungváron már sajtó alatt van *Szerdce v pregyelah normi* (*Szíve szabályosan működik*) címmel. A mű később *Holnap is élünk* címmel jelent meg.

Közben az Ungváron kiadás alatt álló, *Lázás a föld* című verseskötetének a megjelenését a helyi hatóságok megakadályozták. A költő

emiatt 1962. október 10-én levelet küldött V. H. Vizolmirszkinnek, a kárpátaljai területi pártbizottság agitációs és propagandaosztálya vezetőjének: „*Jelen levelemet tekintse panasznak, melynek megírására az a körülöttem mesterségesen létrehozott és elmérgesedett légkör készít, amelyben már harmadik hónapja vagyok kénytelen élni.*” Az éles hangú beadvány nyomán a kárpátaljai pártbizottság agitációs és propagandaosztályának vezetője feltehetően közbenjárt az ügyben, mert Kovács Vilmos *Lázak a föld* című, harmadik verseskötete hamarosan megjelent Ungváron. Évekig tartó várakozás után, halála előtt kilenc évvel, 1968-ban látott napvilágot utolsó verseskötete, a *Csillagfénynél*, amelyet érzékelhetően költői pályája összegzésének szánt. Egyszerre jelzi a megismert-meghódított költői világ határait, válságát és a választott út irányát, az új költői világkép körvonalaait. Ez a műve formai tekintetben is jelentős változásokat hozott. Az eddig szinte kizárólagos szabad vers mellett megjelent költészetében a népköltészet formai eszközeire épülő, kötött, dalszerű, epikus hangvételében azonban sokszor a balladákra emlékeztető forma. A költői világkép és forma ketőssége mellett a kötet egészére a szigorú, tudatos ars poetica jellemző. A kisebbségi alaphelyzetet és valóságérzést, a viszonyok és viszonylatok vállalását fogalmazza meg. A kötet legjobb versei kivételesen merész asszociációkra épülnek. A költő a valóság ismeretlen vonatkozásainak felmutatására törekszik. Versei a népi látásmódban és formában gyökerező korszerű magyar költészethez tartoznak éppúgy, mint az azóta írt, s csak folyóirat-publikációkból ismert költeményei.

A *Csillagfénynél* megjelenése már nemcsak a kárpátaljai magyar irodalom igazi eseménye volt, hanem a magyarországi irodalmi közvélemény is elismeréssel fogadta. Addigi küzdelmeinek mintegy számvetéseként írta 1969-ben, önéletrajzában: „*Sok mindenben mentem keresztül, míg leírtam ezt a két sort: Letörölöm arcomról a nyálat, s szembe fordulok a széllel... Sorsom úgy alakult, hogy egy kis zárt közösség szószólója s egy világ sorsát intező roppant birodalom idegvégződése lettem. Amit mondok, mondhatom. A másodszülött fiú jogán.*”

Ezután született újabb versei – melyek csak az 1990-es évek elején jelennek meg összegyűjtve – merészen vetették fel a kárpátaljai magyar kisebbségi lét és valóság gyakran képtelen helyzeteit. Költészetének mindig egyik fontos értéke volt Gáton töltött gyermekkorra, szülőfaluja élményvilágának megjelenítése, amely verseinek képpalkotását jelentősen gazdagította.

Regénye • Kovács Vilmos egyéni sorsa, erkölcsé, élettapasztalata, szűkebb közössége, a magyarság sorsának alakulása, megannyi feszítő kérdés felvetése és művészi megválaszolása már az 1960-as évek elejétől más, tágabb műfaji keretet, egy regény megformálását követelte az alkotótól.

Versesköteteit sokat vitatott regénye, a *Holnap is élünk* (1965) követte. Ez a könyv nem (vagy legalábbis nem csupán) a szovjet új hullám múlttal viaskodó, a személyi kultusszal szembenező alkotások ösztönzésének jegyeit viseli magán, hanem elsősorban kisebbségi regény. Lényegében ez a könyv hívta fel a magyar irodalmi közvélemény figyelmét a kárpátaljai magyarságra és az itteni magyar irodalomra.

A kárpátaljai magyar prózairodalom alapművének a megjelenését két évig tartó huzavona előzte meg. A művet megjelenése után rövid idő múlva – többek között Balla László, a hivatalos főlektor közbenjárására – a szovjet hatóságok kivonták a könyvesbolti forgalomból, sőt a kárpátaljai és a magyarországi közkönyvtárakból is. Ennek ellenére a *Holnap is élünk* mégis beivódott a köztudatba, sőt a regény megjelenésével kezdődött az igazi kárpátaljai magyar irodalom. A regény megjelenése 1965-ben kétségtelen áttörés, sőt siker Kovács Vilmos alkotói pályáján. Ugyanakkor a vázolt szovjet bel- és kultúrpolitikai helyzet következtében megtörik az író alkotói lendülete, egyre nehezebbé válik műveinek megjelentetése.

A műfordító • Kovács Vilmos műfordítással is foglalkozott, többek között Arsenyev, Gajdar, Korolenko, Sevcsenko műveit fordította magyarra. Hazai, valamint a külhoni lapokban kifejtett publicisztikai munkássága ugyancsak ismert. Irodalompolitikusként arra törekedett, hogy az „öntörvényei szerint kiértékelt”, a sajátos történelmi helyzetbe került maroknyi közösség és az együttélő népek sorsát megfogalmazó kárpátaljai magyar irodalom „bekerüljön a nemzet szellemi vérkeringésébe”. Válogatott verseit orosz fordításban is kiadták. Életének utolsó esztendeit a tudományos kutatómunkának szentelte, nyelv- és őstörténeti kutatásokat folytatott a honfoglaló magyarság kialakulásáról.

Az irodalomszervező • Kovács Vilmos hatása mindenekelőtt azért volt jelentős, mert az 1960-as években színre lépő ifjú nemzedék törekvéseinek is ösztönzést adott. Az ifjú tollforgatók hamarosan megtalálták az egy évtizede mindig szinte magányosan küzdő költőben és íróban az idősebb barátot, a pályatársat és az alkotói szövetségést. 1965-ben segítette a zömében magyar egyetemista diákokból álló kezdő irodalmárokat, akik az *Együtt* című rövid életű, kéziratos (írógéppel sokszorosított) lapban – szerkesztői Stumpf (S. Benedek) András, Balla Gyula, Györke László, Punykó Mária – kovácsolódtak nemzedékké. A költészet művelésén kívül a magyar nemzeti hagyományokat kutatták, követték, számos műfajban – irodalomtörténet, kritika, néprajzkutatás, publicisztika stb. – eredményesen tevékenykedtek. A kárpátaljai helyi, valamint magyarországi lapok, illetve folyóiratok mellett legfőbb közlési terük a Kovács Vilmos által egy évtizeden át szerkesztett s évente megjelenő *Kárpáti Kalendárium* volt.

Ezután alakult meg 1967 novemberében az ungvári magyar egyetemisták – Benedek András, Balla Gyula és Györke László, Punykó Mária – közreműködésével a magyar nyelvű, de ukránból fordított *Kárpátontúli Ifjúság* című megyei lap szerkesztősége keretében a *Forrás Irodalmi Stúdió*, amelynek elnökévé Zselicki Józsefet választották. Tagjai az imént felsorolt fiatal költők, valamint Füzesi Magda és mások, akik már publikáltak a helyi magyar sajtóban. Kovács Vilmos a fiatalok mindkét irodalmi szerveződését támogatta, útmutatásaival és bírálataival segítette a tehetséges magyar tollforgatókat. Az ungvári Kárpáti Kiadónál pedig létrehozta és 1970-től gondozta a *Kalendárium* irodalmi mellékletét, amely ezután néhány évig a kárpátaljai magyar irodalom legfontosabb fórumát jelentette.

A hatalom kezdettől fogva gyanakvással figyelte és egyre inkább ellenzéki szelleműnek tartotta a *Forrás Stúdiót*. A *Kárpáti Igaz Szóban*, 1971. augusztus 20-án *Elidegenedés* címmel szerkesztőségi cikk – ma már tudjuk, hogy Balla László főszerkesztő írta – jelent meg. Szigorú bírálatban részesítette a fiatal magyar alkotókat, ami akkor egyenértékű volt a nyilvános feljelentéssel. Azzal vádolta őket, hogy elidegenedtek a szovjet valóságtól, a polgári irányzatok bűvkörébe kerültek, semmibe vették a szocializmus eszméit, sőt a cikkíró szerint a nacionalizmus sem áll távol tőlük. A fiatal alkotókat nacionalizmussal és szovjetellenességgel vádolta, akik nagyrészt az ungvári egyetem magyar szakára jártak. A kommunista párt vezényletével ezután a *Forrás Stúdió* vezetői ellen kezdődött szervezett rágalomhadjárat, a stúdió ezért 1971 végén kénytelen volt beszüntetni működését. A hatalom tisztogató akciójának része volt, hogy az ungvári egyetem bölcsészkarja és az intézmény pártbizottsága elbocsátotta a magyar tanszék fiatal oktatóját, Fodó Sándort. A *Forrás* egyetemista hallgatói közül megbuktatták a katonai tanszék vizsgáján Fodor Gézátt és (Vári, akkor) Fábián Lászlót, akiket azonnal behívtak szolgálatra a szovjet hadseregbe. Hamarosan mundért kellett öltenie S. Benedek Andrásnak, Györke Lászlónak is, Balla Gyula pedig Magyarországra települt. A fiatalok csak évek múlva folytathatták tanulmányaikat, s a kárpátaljai irodalmi életbe is csak közel egy évtized szilencium után térhettek vissza.

Utolsó évei • A szabadfoglalkozású írói pályára lépett Kovács Vilmos verseket már ritkábban írt. 1970–1971 táján egy dokumentumregény terveivel foglalkozott, amelynek tervezetét *Volt egyszer két forradalom* cím alatt benyújtotta a kiadói bizottságnak, de nem kapott rá érdemi választ. A mű egykori rokonáról, a beregszászi Kis-Kovács János 1919-es vöröskatona életéről szólt volna, aki részt vett a szovjet-oroszországi polgárháborúban, és évekig Kun Béla (1886–1939) testőre volt. Pályájának utolsó hat-hét évében a magyarság ős-

történetével foglalkozó, másfél ezer oldalas művén dolgozott, amely azonban életében nem jelent meg nyomtatásban.

A hatalom nyomására Kovács Vilmos 1974 szeptemberében írta meg *A nagy valóság* című önbíráló cikkét, amely fél év múlva, 1975. február-márciusban látott napvilágot a kárpátaljai ukrán, orosz és magyar nyelvű lapokban. A cikk megírásával az író megalázó meaculpára kényszerítette a hatalom, ami jól érzékelhető a publikáció egészéből.

Az írószövetség közbenjárására *A nagy valóság* először ukrán nyelven jelent meg a *Zakarpatszka Pravda*-ban, egy másik lapban oroszul, végül a beregszászi *Vörös Zászló*-ban magyarul. Kovács Vilmos talán úgy vélte, hogy ezzel az írásával megfékezheti a kárpátaljai magyarság polgárjogi mozgalmának más tagjai ellen indított megtorlást is. 1975 nyarán úgy tűnt, hogy a kommunista rezsim megbocsátott az eszmeileg-politikailag „megtévelyedet” Kovács Vilmosnak.

Szintén 1975-ben Kovács Vilmos javította, csiszolta, több helyen átdolgozta regényét, a *Holnap is élünk*et, mivel ígéretet kapott arra, hogy Magyarországon is kiadják.

Jelentősége • Élete és munkássága összeforrott a megye sokarcú és etnikumú, de közös sorsú népközösségével. Szépirodalmi munkásságával is, irodalomszervező tevékenységével is a felemelkedést szolgálta. Nem véletlen, hogy melyik réteg állt szívéhez legközelebb, hiszen ennek nyelvén mondta ki gyermekként az első szavakat. Így lehetett és lett a Kárpátalján kibontakozó magyar nemzetiségi irodalom és kultúra művelője és zászlóvivője. A haladó nemzeti hagyományok és értékek hű őrzője volt: a megmaradás és a kárpátaljai magyarság érdekeinek, múltjának és jövőjének harcra apostola, élő lelkiismerete. Óvta és ápolta a magyar nyelvet, a népi hagyományokat. Humanista volt, tudatos művész, népben gyökerező gondolkodó. Az a fajta ember, aki a történelmi sorsfordulókkal és a társadalmi megújulással együtt és egyszerre vállalta a múltat és a jelent. (Pál György: *A magyar irodalom Kárpátalján*. 91.o.)

V e r e c k e

Ez hát a hon... Ez irtatlan
hegyek közé szorult katlan.
S az út... Kígyó vedlett bőre.
Hány népet vitt temetőre.
S hozott engem, ezer éve,
Árpád török szava, vére
bélyegével homlokomon...

A legismertebb nézet a Vereckei-hágóról. A kép bal szélén az 1408 m magas Pokolbérc-csúcs látható

Szerzett ellen, vesztett rokon
átka hull rám, mint a rontás.
Perli-e még ezt a hont más?
Fenyő sussan, lombja lebben:
besenyő-nyíl a mellemben,
szakadékok; szakadt sebek,
útpor-felleg: megy a sereg,
elmege, s engem hagynak sírnak...

Ágyékomból most fák nyílnak,
fényes szemem kivirágzik,
szájam havas vihart habzik,
málló szirtbe temesetek,
fejem alatt korhadt nyereg,
két lábamnál lócsont sárgul –
ősi jognak bizonyosságul,
mert ez az út, kígyó bőre,
s kit nem vitt már temetőre,
s ki tudja még, kit hoz erre,
menni vele öltre, perre.

Amit a mőről tudnod kell!

Görömbei András irodalomtörténész szerint: »Kovács Vilmos *Verecke* című verse a költői személyiség történelmi meghatározottságának a számvetése és megítélése. A magyarság a Verecke-hágon jött a honfoglaláskor a Kárpát-medencébe. Verecke gazdag érzelmi tartalommal telített történelmi név. Elég Ady Endre híres versére utalni; az *Új versek* proológusa, a *Góg és Magóg fia vagyok én...* büszkén vallotta: *Verecke híres útján jöttem én, / Fülemben még ősmagyar dal rivall.* Ami Ady versében egyetlen motívum, Kovács Vilmos költeményében teljes világnívá nő: neki otthona és sorsa az, ami a magyarság legnagyobb részének csak történelmi emlék, a nemzeti történelem „úti élménye”. Már a vers kezdő sora jelelné emeli a múltat, ezt az időösszevonást a jelenre és a közelre mutató névmás (*ez*) és az archaikus ízű főnév (*hon*) összekapcsolása teremti meg. Az így egybefont idő indítja meditációra a lírai alanyt, a három pont jelzi a tűnődő, számvetést végző állapotot, melyre utal a módosítószócska is (*hát*). Előbb a természet látványa jelenik meg, nagy feszültséget teremt az ellentét, mely sejteti, hogy nagy emberi próbák színhelye ez a táj, hiszen az *irdatlan hegyek* között nem lehet elkerülni a *katlant*, ezen keresztül vezet a történelem útja. ... A *kígyó vedlett bőre* metafora, s a rá rímelő *temetőre* erőteljesen érzékeltetik azt a versképző érzést, történelmi tapasztalatot, hogy ez a *hon* a történelem hadi útjaként a szenvedések, pusztítások színhelye. A magyar honfoglalás előtt a történelmi küzdelmek átjárója, útvonala, a honfoglalással kezdődően azonban sorsa is azoknak, akik itt maradtak, akiknek ez lett a *hona* ... a költői személyiség azonosul e táj történelmével. A második strófa a személyiséggel különösen erősen fejezi ki ezt az azonosulást: *besenyő-nyíl a mellemben*, s azzal is, hogy drámai felsorolásában a táj és a történelem egymásba tűnik át. ... olyan helyként jelenik meg Verecke, amilyeket a történelem folyamán senki nem választott hazájának, hanem csupán a küzdelmek súlyos sebesültjeit hagyták ott *sírnak* a továbbvonuló seregek. E vers esztétikai hatásának az Adytól örökölt látomásos szemlélet, élőt és élettelen, múltat és jelent együtt kifejező mitikus látásmód a fő eleme. A költői személyiség ugyanis azonosul a honfoglalási harcok idején sebesülten *sírnak* otthagytott magyarral, s ugyanakkor a jelenben élő személyiség, a jelen és jövő érdekei szerint végzi ... számvetését. Ez a kettősség, ez az azonoság a záró strófában teljesedik ki. ...A költői személyiség azonos azzal az *ősmaggyarral*, akiből *fák nyílnak*, aki már természeté lett, de a versben ma élő ember is, aki majdani halálában – jelképesen – ősei temetkezési módjával is idetartozását, azonoságát akarja dokumentálni, maga is *történelmi érv* akar lenni népének az életjoga mellett...«

(Részlet Görömbei András

Kisebbségi magyar irodalmak (1945–1990) c. könyvéből)

1. Miért csak 1945 után beszélhetünk kárpátaljai magyar irodalomról?
2. Hogyan korszakolhatjuk a kárpátaljai magyar irodalom fejlődését? Korszakonként sorold fel a jelentős alkotókat!
3. Szerinted része a kárpátaljai magyar irodalom az egyetlen nemzeti irodalomnak?

4. Melyek voltak Kovács Vilmos életének meghatározó élményei, állomásai?
5. Miért otthona és sorsa Verecke Kovács Vilmosnak?
6. Miben áll a költői feladatvállalás, az emberi hivatás lényege Kovács Vilmos szerint?

1. Tanuld meg a verset emlékezetből!

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ (1951)

Vári Fábrián László ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelyik szakítani akart a merev dogmatizmussal és gyökereit keresve eljutott a nemzeti identitástudat (azonosság) felismeréséhez, később vállalásához. Ezt a gondolkodást és szemléletet azonban az akkori ideológia és kultúrpolitika nem tűrte el, és a Forrás-csoport a tiltások, a megkülönböztető eljárások következtében az 1970-es évek elejére szétzóródott.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • 1951. március 16-án született a Nagyszőlősi járáshoz tartozó Tiszaújlakon munkáscsaládban. Iskoláit szülőhelyén és Nagyszőlősen végezte. A középiskola elvégzése után 1968-ban felvették az Ungvári Állami Egyetem bölcsészkarára, magyar nyelv- és irodalom szakra.

Vári Fábrián László

A Forrás-stúdióban • Az egyetemen kapcsolódott be az 1967 őszén alakult Kovács Vilmos szellemi irányításával működő Forrás Stúdió munkájába. Több társával: Benedek Andrással, Balla Gyulával, Fodor Gézával, Zselicki Józseffel és másokkal együtt tevékenyen részt vett egy új és modern irodalmi, művészi és társadalmi szemlélet kialakításában. Fő fórumuk a *Kárpátontúli Ifjúság* című lap volt, amely néhány éven át szívesen közölte verseiket és más publicisztikai írásait. Később bekapcsolódott az első kárpátaljai magyar polgárjogi mozgalomba.

Katonai szolgálat • A hetvenes évek elejétől azonban Vári Fábrián Lászlóra és társaira a polgárjogi mozgalomban való részvétel miatt „belső száműzetés” várt. Írásait éveken át nem közölték sem a helyi lapokban, sem az antológiákban. 1972-ben meg kellett tanulmányait szakítani, mert besorozták a szovjet hadsereg németországi hadseregcsoportjába sorkatonai szolgálatra. A szovjet hadseregben

való nemzetiségi létet később *Tábori posta* című regényében elevenítette fel.

A tanár • Leszerelése után 1975-től egy ideig a beregszászi vasgyárban dolgozott. Levelező tagozaton folytatta tanulmányait az egyetemen. 1978-ban kapott diplomát. 1976-tól Mezőváriban kapott tanári állást, magyar nyelvet és irodalmat tanított 25 esztendőn keresztül, majd a Beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán oktatott. Jelenleg Váriban él és alkot.

MUNKÁSSÁGA

Költészete • Kényszerű hallgatása alatt is alkotott. Sok szép, később megjelent versét a hetvenes években írta meg. A nyolcvanas évek közepétől kezdett újra rendszeresen publikálni a helyi lapokban, antológiákban és több magyarországi folyóiratban is. A *Sugaras utakon* (1985) című almanach öt versét közölte; az *Évgyűrűk* (1987) és ennek további két kötetében (1988–1989) tíz költeménnyel szerepelt. Legtöbb verse (16) az M. Takács Lajos szerkesztette *Vergődő szél* (1990) című kárpátaljai antológiában jelent meg.

Költészetéről Balla D. Károly a következő elismerő szavakat írta: Versei nemcsak hogy „kiállták az idő próbáját, hanem a legáltalánosabb (ha tetszik: összmagyar) szempontból nézve is magas nívón reprezentálják poézisünknek azt az ágát, amelyet népi gyökerűnek és nemzeti elkötelezettségűnek szokás nevezni. E versei alapján Vári Fabián László minden engedmény nélkül besorolható abba a kortársi vonulatba, amelyet Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Farkas Árpád, Mezey Katalin, Nagy Gáspár, Szepesi Attila, Utassy József – és folytathatnám – neve fémjelez.”

Első verseskötete 1991-ben *Szép históriák* címmel jelent meg. Folkloristaként a kárpátaljai magyar népballadák és népdalok szakmailag elismert gyűjtője és tudományos rendszerezője lett. Gyűjtésének teljes anyaga *Vannak ringó bölcsők* 1992-ben jelent meg az Intermix Kiadó gondozásában. A népköltészetben való elmélyülés hasznosan segítette költői világának fejlődését is. Ez a világ lett lírájának meghatározó forrásvidéke. Olyan forrás, amelyből egy sajátos hangvételő és hangulatú lírát tudott teremteni. Ugyanebben az évben jelent meg a *Kivont kardok közt* címmel második verseskötete. 2001-ben kerültek ki a nyomdából versei és műfordításai *Világtalan csillag* címen. 2002-ben látott napvilágot válogatott verseinek gyűjteménye a *Harminchárom év*. Legutóbbi verseskötete, a *Fecskehajtó idő* megjelenési ideje 2004.

A 2002–2010 között írott versei, valamint a Penckófer Jánossal készített élet-interjú a *Jég és korbács* című kötetben láttak napvilágot. Önéletrajzi regénye, a *Tábori posta: szovjet mundérban Poroszföldön* 2011-ben jelent meg.

Vári Fábrián László klasszicizáló törekvéseivel és eljárásaival a magyar líra legszebb, legértékesebb hagyományaihoz és forrásaihoz visszanyúlva teremtett egy egyéni karakterű, sajátos hangulatú és hangszerelésű modern költészetet. Az utóbbi időben nagyon termékeny, alkotásai az egyetemes magyar költészet javához, maradandó értékei közé tartoznak.

A folklorista • A népköltéssel egyetemistaként találkozott 1969-ben, első éves egyetemistaként, amikor is kötelezően folklór anyagot gyűjtött évfolyamtársaival. Eközben ismerkedett meg a magyar költészet ősi és tiszta forrásaival, a XVI. századi prédikátorköltészet és a kuruc mozgalom hagyományaival. A gyűjtés sikerei annyira magával ragadták, hogy 1971-től céltudatosan, a rendszerezés és a kiadás szándékával kezdte el felkutatni és feljegyezni a kárpátaljai magyar népballadákat. *„Újabban ruszin népballadákat fordítok, mert fontosnak tartom, hogy a magyar olvasó megismerje annak a ruszin közösségnek a költészetét, amely évszázadok óta velünk él. Soha nem voltak velünk ellenséges viszonyban, mindig szabadságküzdelmünk mellé álltak, és talán eljön az idő, amikor alkalmunk lesz a közös jövőnkön gondolkodni”* – vallja Vári Fábrián László.

Közreműködik Kárpátalja helytörténeti köteteinek szerkesztésében, összeállításában, értékelésében, gyakran az ő elő- vagy utószavával jelennek meg egyes helytörténeti monográfiák.

Jelenleg a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának és az *Együtt* című folyóirat szerkesztőbizottságának az elnöke.

Kitüntetései, díjai • Kilenckek díja – 1983, Pro Cultura Hungarica – 1991, Magyar Művészetért-díj – 1992, Berzsenyi-díj – 1993, Kemény Zsigmond-díj – 1998, Bethlen Gábor-díj – 2001, Magyar Művészetért Díj – 2002, József Attila-díj – 2003, Balassi Bálint-émlékkard – 2004, Ratkó József-díj – 2007, A Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje – 2011, Arany János-díj – 2011, Kölcsey-émlékplakett – 2014, Salvatore Quasimodo-életműdíj – 2015.

Útban Törökország felé **(1717. szeptember 17–21.)**

Mindkét hazából kiárvulva,
csak hitünkben töretlenül,
lelkünk holdfémér vásznaira
Isten árnyéka nehezül.

Alattunk reménnyel ringó gályán
pogány föld felé futunk,
hol a Patróna glóriáját
ölti magára jó urunk.

Drinápoly¹

Otthon zsibbadást hord az ájer,
a vetést véreső veri,
elhullatják virágaikat
az akasztófák ágai.

Hatalmas hittel hisszük mégis:
hamarost lesz majd visszaút,
és a tengertől visszakupunk
lobogót, várfalat, falut.

Vágyódik ezért a szemgolyó
a gyertyafényhomály után,
verejtékezve áll a kéz
a körbevándorló kupán.

S mikor minden vérlobbanást
testmeleg indulat hevít,

¹ *Drinápoly* mai neve Edirne. Törökország nyugati részén található, legfontosabb nevezetessége a Szelim-mecset, amely Törökország legmagasabb minaretjének köszönheti hírnevét.

daccal recsenti szét a szó
a fogak porcelánjait:

Hasítsd meg, Uram, az egeket,
kell most nagyon az áfium! –
Végtagjainkba szegeket
veret az evangélium.

S mert Pilátus kezeit mossa,
álmain csak átsuhanunk,
de az árbockeresztről újra
feléd fordul ábrázatunk...

Eljő, ím, újbor ünnepe is,
Úr asztalánál nem várnak ránk.
Szánk szögletéről csöndes pataokban
szakadni kezd a Miatyánk...
Ármányos félhomály szállja meg
a hajósok szemeireit.
Sodorják felénk a fellegek
Drinápoly karcsú tornyait.

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • 2002-ben a *Világtalan csillag* című, válogatott verseket, műfordításokat és saját gyűjtésű kárpátaljai ruszin népballadák magyar fordítását közreadó kötetében olvasható az *Útban Törökország felé* című vers. Megjelenésekor már ötvenéves költő gyakorlatilag a kilencvenes évek elejéig hallgatásra ítéltetett. A Tiszahát vidékén is sokáig csak a beavatottak által ismert és elismert Vári Fábíán László a kommunista rendszer bukása után tesz szert ismertségre szülőföldjén és az anyaországban.

Jó érzés a gyakran „modernkedő” mai magyar líra közepette Vári Fábíán László kristálytisza közösségi üzeneteit és versdallamait olvasni. Témaválasztásával, mondanivalójával és formarendszerével a magyar költészet legszebb hagyományait folytatja. Szemléletének alakulására minden bizonnyal nagy hatással volt a szülőföld történelmének emlékezete, a munkácsi vár, a vezérlő fejedelem gyermekkori fészke és a huszti várrom –, amely több versének is ihletője volt.

Címe • Rákóczi fejedelem önkéntes száműzetésbe vonulását idézi. Mivel az osztrákok folyamatosan kérték Rákóczi kiadatását, illetve kiutasítását, és egy spanyol-osztrák háború veszélye is fennállt, a fejedelem elfogadva III. Ahmed szultán meghívását, 1717 szeptemberében Törökországba indult

mintegy 40 fős kíséretével, mint tudjuk, vele tartott Mikes Kelemen is. A verscím alatt lévő dátum, a szeptember 17–21. az út kezdetét jelöli. A történelmi múlt megidézése létfontosságú erővel hat.

Témája • A mai határon túli magyarok sorsának párhuzamba állítása Rákóczi és kísérete sorsával; az azonosságtudat, a kisebbségi léthez, helyzethez való illeszkedés, azzal való határozott azonosulás, értékrendi elkötelezettség, a tájegységhez, szülőföldhöz való tartozás vállalása és megvallása, a megmaradás.

Szerkezete • Öt egyenként nyolcsoros strófa. Az első versszakban elindul a hajó hányódása a tengeren (kényszerű útra kelés), az utolsóban feltűnnek Drinápoly tornyai (lehetséges, de nem vágyott megérkezés). A vers nemcsak a kor hangulatának és költészetének felidézésével kelt varázslatot, hanem első sorban azzal, hogy a nagyságos fejedelem keserű száműzetésébe a szétszóródott magyarság otthontalansága, szorongó fájdalma és *föl-fölgordó* reménye is belehallik: *Mindkét hazából kiárvulva, / csak hitünkben töretlenül, / lelünk holdfőhöz vásznaira / Isten árnyéka nehezül.* Megjelennek a versben a mindennapok, a hétköznapi emberi sors, a kisebbségi léthelyzet nehézségeinek metaforikus, nagy erejű képei: *...Otthon zsibbadást hord az ájer, / a vetést véreső veri, / elhullatják virágaikat / az akasztófák ágai...* A kisebbségi sorsban a szerző meglopottnak érzi magát, akitől elvették a hazáját, önmeghatározásának legfőbb összetevőit, aki kiárvulva, pogány földön kénytelen boldogulni. A reménytelenségben is megbúvik azonban a remény, az örök bizakodás, vágyakozás egy tisztább világ, jobb léthelyzet iránt: *... a tengertől visszakapunk / lobogót, várfalat, falut. / Vágyódik ezért a szemgolyó / a gyertyafényhomály után, / verejtékezve áll a kéz / a körbevándorló kupán.*

A költemény hangulata a sorsvesztettség érzése mellett sem belenyugvó, sem megalkuvó. A költő heves indulattal viseli sorsát, és ilyen dacos indulattal szól a vers is: *daccal recsenti szét a szó... patakban szakadni kezd a Miatyánk...* Kifosztottság és remény kettőse van jelen a műben: *...Hasítsd meg, Uram, az egeket, / kell most nagyon az áfium!– / Végtagjainkba szegeket / veret az evangélium...* Elég egy szót, egy szószerkezetet felvillantania, hogy egyszerre idézzen fel hangulatot, emberi és nemzeti sorsot.

A vers zárzata nem bizakodó, egy riasztó kép merül fel: *...Ármányos félhomály szállja meg / a hajósok szemböndreit. / Sodorják felénk a fellegek / Drinápoly karsú tornyait.*

Verselése, kifejezőeszközök • Háromütemű kilences és kétütemű nyolcas sorok váltakozása (páratlan sorok kilencesek, rímelő páros sorok nyolcasok) Rímelése: félrímek. Képi világ: hajó, metafora: ringó gálya, hajós metafora: a költő maga. A hajó metafora jelentése itt: a kényszerből idegenbe szakadt lélek vívódása, hányattatása, a haza iránti szeretet, ragaszkodás a megváltozott létállapotban. Alliterációk: *A vetést véreső veri...* *Hatalmas hittel hisszük mégis...* *Szán szögletéről ... szakadni kezd...* Az 1., 2. és 5. versszak kijelentéseket tartalmaz, a megtört, szomorú lelkiállapot így jelenik meg. A 3. és 4. versszakban felkiáltás, ki nem mondott gondolat található, ez a vers kulminációs pontja érzelmi szempontból, a zaklatott érzelmi állapot kifejezése.

Üzenete • A költő verssorai nemcsak keserű üzenetet hordoznak, hanem a verszenéből kihalló misztikát, ősi sámánkodást és zsoltáros könyörgést is a megmaradásért. Varázslat ez, szinte mi is utazunk *jó urunkkal, a reménnyel ringó gályán*. És higgyünk benne: *hamarosan lesz majd visszaút*.

1. A kárpátaljai magyar irodalom melyik nemzedékének képviselője Vári FABIÁN László?
2. Hogyan alakult élete a hetvenes években?
3. Milyen kötetei jelentek meg az utóbbi időben?
4. Röviden fogalmazd meg, mi a jelentősége folklorisztikai gyűjtőmunkájának!
5. Mi segítette költői világának fejlődését?
6. A töretlen szabadságvágy, a jövőbe vetett hit és bizakodás hogyan fogalmazódik meg az *Útban Törökország felé* című versben?

1. Mit jelent számodra a kisebbségi lét? Gondolataidat írd le!

FELADATLAPOK

A líra átalakulása a XIX. század második felében

A líra (görög „lant” szóból ered).

Az ember :
-gondolatait,
-belső világát,
-érzelmeit,
-hangulatait
kifejező műnem.

A lírai költemény legtöbbször verses monológ.
A lírai formák általában rövid műfajok, tömörek, sűrítettek. (pl.dal)

1. Mivel magyarázható a líra átalakulása a XIX. század második felében? Megváltozott az irodalom szerepe?
2. Mit jelent a *Művészet a művészetért* elv? Mi volt az új költészet-eszmény lényege?
3. Mi a szimbolizmus?
4. Milyen új irányzat uralkodott a XIX. sz. 50-es éveitől kezdve? Mi a lényege? Kik alkottak ebben a stílusban?
5. Mi a szecesszió? Sorold fel jellemző témaköreit az irodalomban!
6. Ki a modern francia líra legelső költője? Milyen élmények határozták meg életét?
7. Hogyan kötődik a spleen Baudelaire költészetéhez?
8. Mi a címe fő művének? Mikor jelent meg?
 - a) A *Kapcsolatok* c. szonettnek mi a témája?
 - b) Mit jelent szerinted: *Jelképek tengerén át visz az ember útja...*?
9. Ki fogalmazta meg az új költészet fő téziséét? Melyik versben olvasható? Idézd!
10. Miből fakad Verlaine költészetének kettőssége?
11. Miért tartották csodagyerekeknek, kölyökzeninek Rimbaud-t?
12. Hogyan korszakolható munkássága? Szerinted teljes az életműve?

A Nyugat lírikusai

**A Nyugat munkatársai –
Az első nemzedék**

Ady Endre
Karinthy Frigyes
Babits Mihály
Móricz Zsigmond
Kosztolányi
Dezső
Kaffka Margit
Tóth Árpád
Juhász Gyula
Csáth Géza
Szép Ernő

1. Milyen kapcsolatban vannak Babits életével az alábbi nevek: Szekszárd, Budapest, Fogaras, Esztergom, San Remo?
2. Sorold fel fontosabb köteteit! Melyik nagy világirodalmi művet fordította magyarra?
3. Hány szerkezeti egységre bontható az *Ősz és tavasz közt*? Mi zárja a versszakokat?
4. Magyarázd meg a *leoninus* szó értelmét!
5. Hogyan korszakolható Kosztolányi Dezső munkássága?
6. Állítsd sorrendbe a következő köteteket: *Számadás*, *Őszi koncert*, *A bús férfi panaszai*, *Kenyér és bor*, *Négy fal között*, *A szegény kisgyermek panaszai*!
7. Mi a fő témája *A szegény kisgyermek panaszai* c. versciklusnak?
8. Milyen kapcsolatban vannak Tóth Árpád életével a következő helynevek: Arad, Debrecen, Budapest, Újtátrafüred?
9. Melyik stílusirányzatok hatottak elsősorban Tóth Árpád költészetére? Sorolj verscímekeket!
10. Melyek Juhász Gyula életének főbb állomásai?
11. Hogyan csoportosíthatók versei?
12. Hogyan jellemeznéd Karinthy egyéniségét, munkásságát?

A XX. SZÁZAD VILÁGKÉPE

Az elidegenedés:

- nagyvárosi élet - tömegmagány
- az egyéniség elszigetelődése
- az önmegvalósítási lehetőségek beszűkülése

I. szint

1. Mi jellemzi a XX. század első évtizedeinek világirodalmát?
2. Melyik irányzat vált uralkodóvá? Mit jelent maga a szó?
3. Mi volt a művészek célja?
4. Milyen két fővonagra különíthető el az avantgárd mozgalom?
5. Sorold fel az XX. század művészetében uralkodó izmusokat!

Melyik áll hozzád a legközelebb? Miért?

II. szint

6. Mit tudsz Apollinaire-ről? Melyek legjelentősebb verseskötetei?

7. Hány szakaszt különíthetünk el munkásságában?

8. Melyek Apollinaire újításai?

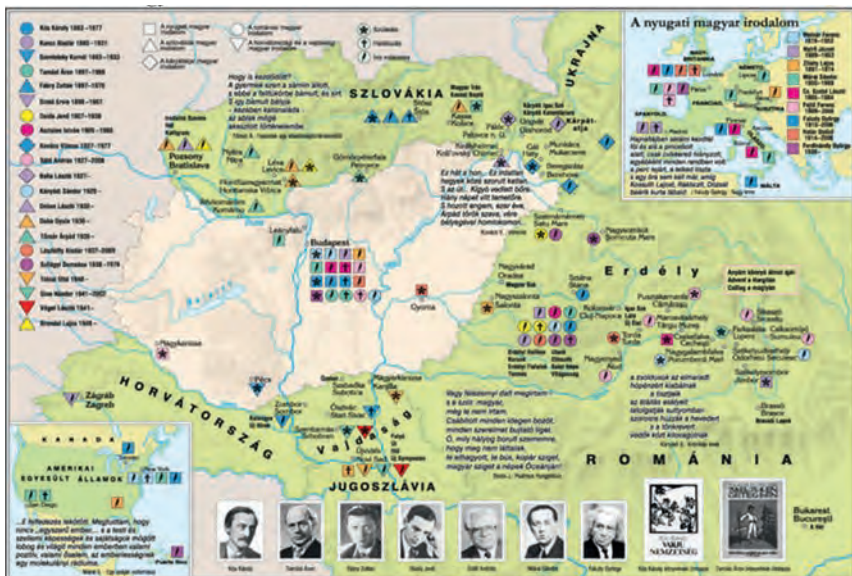
9. Melyek voltak Hemingway életének meghatározó élményei, állomásai?

10. Melyik alkotói korszakának műve *Az öreg halász és a tenger* című kisregénye? Milyennek látod Santiago alakját?

11. Ki volt Manolin? Milyen a kapcsolata Santiagóval?

12. Mi a mű szállóigévé vált gondolata? Hogyan értelmezed?

A határon túli magyar irodalom feladatlap

1. Milyen szóképpel nevezte meg Illyés Gyula a magyar irodalmat, s mire utalt az ötös szám?
2. Hol él a legnépesebb magyar kisebbség? Kik a legfőbb képviselői?
3. A két világháború közötti romániai magyar irodalom egyik jelentős képviselője Tamási Áron. Tőle ered a következő mondat: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Értelmezd!
4. Melyik a legismertebb műve? Fűzz magyarázatot a regény címéhez!
5. Mikor játszódik a cselekmény? Mennyi időt ölel fel az elbeszélte eseményesor?
6. Kik lesznek Ábel „társai” a Hargitán? Csoportosítsd őket az alapján, hogy segítő vagy ártó szándékúak-e!
7. Mikortól beszélhetünk kárpátaljai magyar irodalomról? Miért?
8. Hogyan korszakolható ez az irodalom? Kik a legjelentősebb képviselői?
9. Kinek a nevéhez kapcsolódik a Forrás Stúdió megalakítása? Mi volt a céljuk?
10. Folytasd: *Ez hát a hon...!*
11. A kárpátaljai magyar irodalom melyik nemzedékének képviselője V. Fábrián László?
12. Mit fogalmaz meg az *Útban Törökország felé* c. versében? Folytasd: *Mindkét hazából kiárvulva...!*

BESZÉDKÉSZSÉG-FEJLESZTÉS

Grétsy László

Nyelvében él a nemzet

Kőváry László

Ezúttal nem ennek a gyönyörű szép szállóigének az igazságáról s a belőle fakadó, kiolvasható teendőkön kívánok szólni ebben a rovatban, hanem e szállóige eredetéről. Ezt ugyanis egészen a legutóbbi évekig homály fedte. Mielőtt elmondanám, hogy valójában honnan ered – ugyanis egy jeles erdélyi néprajzkutató jóvoltából ma már ezt is tudjuk –, előbb felsorolom, mégpedig időrendben, hogy kik jöttek számításba a szállóige elindítójaként.

1807: „*Amely nemzetnek nyelve nincs, annak nincs hazája ... a nyelv a lelke a nemzetnek.*” Az idézet

Kisfaludy Sándortól való a *Himfy szerelmei* második kiadásának előszavából.

1819: „*Nyelv teszi a nemzetet.*” Ezt a keresett szállóigével tömörségében is vetekedő mondatot Kisfaludy Károly írta le *A kérők* c. vígjátékban.

1827: „*Nemzeti életet nemzeti nyelv nélkül gondolni sem lehet.*” Ez Kölcsey Ferenc mondata a magyar játékszín ügyében tartott beszédeből.

1830: „*Az egészséges nemzetiség... fő kísérője a nemzeti nyelv, mert míg az fennmarad, a nemzet is él.*” E mondat Széchenyi István *Hitel* című híres munkájából való.

1850: „*Félre, kishitűek, félre! nem vezett el – / Élni fog, nyelvében, élni művészettel, / Még soká e nemzet!*” Ez az idézet pedig Arany János *Egressy Gábornak* c. verséből való.

Nemes veretű mondat és a keresettel rokon, szép gondolat mind, ám az igazi forrás nem ezek egyike. A mondat valódi atyja egy XIX. századi író, történétíró és statisztikus, **Kőváry László**. Mindössze 22 esztendő volt, amikor megírta *Székelyhonról* c. könyvét. Az 1842-ben Kolozsvárott megjelent munka *Laborfalva* c. kis fejezetében, amelyben voltaképpen nem is erről a háromszéki faluról, ha-

nem a kor ünnepezt színésznőjéről, Laborfalvy Rózáról van szó, többek között ezt olvashatjuk:

„...*ha bémegyünk egy fővárosba, s látni akarjuk a nemzetet, színházat keressük fel... Színészet által terjed a nyelv. Nyelvében él a nemzet. Legyen nálunk is országosan ápoltszínház, s nem fogják Erdélyt kerülni színész gyermekei.*”

Én, a krónikás ehhez csupán azt teszem hozzá, de most már a *Nyelvében él a nemzet* mondás lényegét illetően: kötelességünk mindent megtenni azért, hogy ne csak mi, mai magyarok hirdethessük e szállóige igazát itt, Európában, hanem késői utódaink is, ötven, száz vagy akár ötszáz év múlva.

Válaszolj a kérdésekre teljes mondattal!

1. Idézd fel ismereteidet: mi a szólás, a közmondás és a szállóige!
2. Sorold fel, kik nyilatkoznak a nyelv és a nemzet közösségéről?
3. Ki a szállóige megalkotója?
4. Milyen művével és mivel kapcsolatban írta le, hogy *Nyelvében él a nemzet?*
5. Ki a cikk szerzője? Egyetértesz-e a véleményével?
6. Készítsd el a cikk vázlatát!
7. Válassz ki a fenti szólásokból egyet, s írd róla rövid fogalmazást!
8. Az alábbi hasonló hangzású szavak paronimák. Nem szabad ezeket összekeverni. Írd példamondatokat az alábbi szópárokkal!

helység – helyiség

válság – váltság

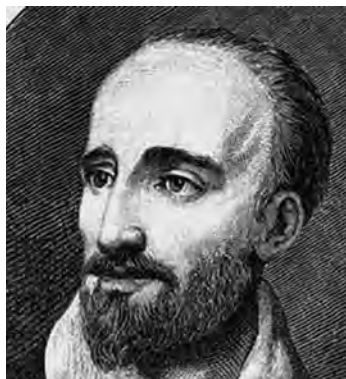
önkéntes – önkényes

jelentés – jelentőség

Magyar jakobinusok

Agostino Veneziano: II. Lipót

Martinovics Ignác

II. József után II. Lipót uralkodott, akit I. Ferenc (1792–1835) követett a trónon. Uralmával a bécsi udvarban a legmaradibb¹ erők kerekedtek felül. Megkezdődött a szabadabb gondolkodás híveinek üldözése. Szigorú cenzúrát vezettek be. A haladás és a nemzeti függetlenség hívei nem érezhették magukat biztonságban.

Az ellenzéki hangulat újból erőre kapott, melyet a franciaországi változások is elősegítettek. Martinovics Ignác vezetésével titkos szervezkedésbe kezdtek a magyar jakobinusok². Két titkos szervezetet hoztak létre. A Reformátorok Társaságába a függetlenségre törekvő nemeseket vonták be. A Szabadság és Egyenlőség Társaságába pedig azokat, akik a teljes polgári átalakulást kívánták megvalósítani. Mindkét társaság *Káté*ban összegezte gondolatait és célját.

Válaszolj a kérdésekre teljes mondattal!

1. Ki uralkodott II. Lipót előtt? Ki követte őt a trónon?
2. I. Ferenc híve volt-e a reformoknak?
3. Hogyan próbálták meggátolni a felvilágosodás gondolatainak terjedését?
4. A szigorítások milyen hangulatot váltottak ki?
5. Kik kezdtek szervezkedésbe? Milyen szervezeteket hoztak létre?

¹ *maradi* – elavult, régimódi, idejét múlt, vaskalapos

² *jakobinus* – elnevezése a dominikánus barátok francia nevéből származik, s azon alapult, hogy kezdetben a barátok egyik helyiségében tartották összejöveteleiket

6. Igaz vagy hamis?

- II. József után I. Ferenc lett az uralkodó.
- I. Ferenc a reformok híve volt.
- I. Ferenc vaskalapos uralkodó volt.
- Az üldözések és a szigorú cenzúra ellenállást váltott ki.
- A Reformátorok Társaságában a teljes polgári átalakulást kívánták megvalósítani.
- A Szabadság és Egyenlőség Társaságába a függetlenségre törekvő nemeseket vonták be.

7. Rendezd a szavakat mondatokká!

Megkezdődött gondolkodás a szabadabb üldözése híveinek.
vezettek Szigorú be cenzúrárt.

A hívei haladás és a függetlenség nemzeti nem magukat érezhet-
ték biztonságban.

8. Találd ki!

- Nem kedvelnek a szókimondó emberek. A sajtót gúzsba kötöm. Sokszor el akartak már törölni a föld színéről, de mindig feltűnök valahol.
- Idegenkedem az új dolgoktól. Vaskalapot hordok, mert az új divat nem érdekel. Milyen vagyok?
- Franciaországból származom. A haladó nemeseket és polgárokat pártolom.
- Gondom, bajom kérdésekben feldolgozom. Kérdéseimre gyorsan választ is adok. Ebben a formában témám, elképzelésem előtted kifejtem. Mi az én nevem?

A második világháború előzményei

Hitler és vezérkara

Az 1930-as évek közepéig a nemzetközi politikában Anglia és Franciaország meghatározó szerepet töltött be.

Hitler hatalomra jutásával azonban gyorsan megerősödött Németország, mely a nemzetközi diplomáciában is sikereket ért el.

Erősödni kezdett Mussolini Olaszországa is, mely 1935-ben megtámadta és elfoglalta Afrika utolsó független államát, Abesszíniát.

Japán volt a harmadik terjeszkedő állam, mely Kína elleni támadásával borította fel a nyugalmat a Távól-Keleten.

A Szovjetunió is bekapcsolódott a világpolitikába, mely nehézipara és hadiipara révén immár számottevő nagyhatalom lett.

A nemzetközi erőviszonyokat ez még nem borította fel, de amikor ezek a hatalmak kölcsönösen támogatni kezdték egymást, a helyzet alapvetően megváltozott. Először a fasiszta Olaszország és a nemzeti-szocialista Németország között jött létre együttműködés, a „Berlin–Róma-tengely”, majd 1936-ban Németország és Japán lépett szövetségre, az antikomintern paktum megkötésével. Ehhez később Olaszország és több kisebb ország csatlakozott, többek között Magyarország is.

Igy Anglia és Franciaország is hasonló erejű szövetséggel került szembe. A Szovjetuniót mindkét tömb szerette volna megsemmisíteni, vagy vetélytársa ellen kijátszani.

Igy alakult a korábbi egypólusú nemzetközi politika hárompólusúvá.

diplomácia: az államok közötti ügyek intézésének, a nemzetközi tárgyalások folytatásának szabályai és módszerei

fasiszmus: szélsőséges (jobboldali) nyílt terrort alkalmazó diktatúra. Kommunista- és demokráciaellenesség, fajelmélet jellemzi

nacionalizmus: a nemzeti érzések középpontba állítása, illetve más nemzetekkel való szembenállást, elkülönülést hirdető ideológiai, politikai irányzat

paktum: diplomáciai szerződés, megállapodás

pólus: sarok, ellentétes pontok, kibékíthetetlennek látszó ellentét

anti: összetételekben ellen..., ellenes...

Válaszolj a kérdésekre teljes mondattal!

1. Mit jelent az, hogy a nemzetközi politikában sikereket ér el?
2. Melyik két ország uralta a nemzetközi politikát az 1930-as évek közepéig?
3. Miben ért el sikereket Németország?
4. Melyik ország volt Afrika utolsó független állama?
5. Melyik országot támadta meg Japán?
6. Minek köszönhette a Szovjetunió nagyhatalmi helyzetét?
7. Mely országok hozták létre a „Berlin–Róma-tengely”-t?
8. Melyik ország lépett szövetségre az antikomintern paktum megkötésével?
9. Mit jelent az, hogy a korábbi egypólusú nemzetközi politika hárompólusúvá alakult?
10. Igaz vagy hamis?
 - Olaszország elfoglalta Abesszíniát.
 - Japán megtámadta Kínát.
 - Olaszország és Németország megkötötte az antikomintern paktumot.
 - Németország és Japán szövetségre lépett.
 - Magyarország csatlakozott a „Berlin–Róma-tengely”-hez.
11. Találd ki!
 - A nemzeti érzéseket középpontba állítom, más nemzetekkel szembehelyezkedem. Mi vagyok?
 - Az embert nem valódi értékei, hanem származása szerint ítélem meg. Megkülönböztetek közöttük magasabb és alacsonyabb rendűeket. Milyen elmélet vagyok én?
12. Rendezd a mondatok szavait helyes sorrendbe!
 - A diktatúra nyílt terrort szélsőséges, fasiszmus alkalmazó.
 - Az együttes jelent sztrájk közös alapján megállapodás történő munkabeszüntetést.
 - Az gyakorló személyt ideiglenesen államfői kormányzónak hatalmat nevezünk.
 - A bojkott egyik módszere a politikai és gazdasági harc.

Tutanhamon fáraó sírjának feltárása

Tutanhamon sírja

1922. november első napjaiban a tudósok körében szenzációs hír keltett izgalmat: Egyiptomban, a Királyok völgyében, teljes épségben megtalálták Tutanhamon fáraó sírját. Ez a hír különösen azért keltett nagy érdeklődést, mert az eddig feltárt sírok nagy részét már korábban kirabolták, és a sírkamrában csak a rablók által hátrahagyott és szétdobált maradványokat találtak meg. De Tutanhamon fáraó sírja épségben maradt meg.

A harmadik koporsóban, mely teljes egészében színaranyból készült, s mintegy 185 cm hosszú volt, találták meg a múmiát. A fáraó bebalzsamozott holtteste finom szövetekbe volt burkolva, egészen eltakarta a rengeteg drágaság, nyakláncok, gyűrűk, karperecek, arany, ezüst drágakő.

A fáraó arcát és vállát arany álarc borította. Az álarc a fáraó ifjú vonásait örökítette meg. Az egyiptomiak hittek abban, hogy a halott lelke tovább él, mégpedig két formában: az egyik lélek a test mellett marad, a másik pedig Oziriszhez repül, és ítéletre vár. Ozirisz különösen a hazugságot, a csalást és a szegények elnyomását tekintette bűnnek. A test mellett maradó lélek miatt pedig törődni kell a holttestekkel is. Ezért a halott testét bebalzsamozzák, és az így készített test, a múmia mellé ételeket, fegyvereket, használati tárgyakat temettek.

Howard Carter Tutanhamon sírjának felfedezője.
Tutanhamon maszkja és valódi arca)

Egy fiatalon meghalt fáraó múmiája mellett használati tárgyak és kincsek tömegén kívül három játékkészletet is találtak a régészek. Az egyiptomiak hite szerint az ifjú fáraó így a túlvilágon is szórakozhat velük.

Válaszolj a kérdésekre teljes mondattal!

1. Mikor találták meg Tutanhamon fáraó sírját?
2. Hol találták meg?
3. Miért volt ez különösen értékes lelet?
4. Kit nevezünk fáraónak?
5. Miből készült a fáraó harmadik koporsója?
6. Mi a múmia? Mi borította a fáraó arcát?
7. Mibe burkolták a testét?
8. Mit örökölt meg az álarc?
9. Egészítsd ki a mondatokat!

Az egyiptomiak hittek abban, hogy Az egyik lélek a marad, a másik pedig repül, és ...
..... vár. Ozirisz különösen a , a és a elnyomását tekintette bűnnek. A miatt pedig törődni kell a holttestekkel is. Egy fiatalon meghalt fáraó múmiája mellett három is találtak a régészek. Az egyiptomiak hite szerint az ifjú fáraó így a velük.

10. Hittek-e az egyiptomiak a halál utáni életben?
11. Hitük szerint, hány formában élt tovább a lélek? Vajon ki lehetett Ozirisz?
12. Miért kellett törődni a holttestekkel?
13. Hogyan jártak a lélek kedvében?

KIEGÉSZÍTŐ OLVASMÁNYOK

Charles Baudelaire

Az albatrosz

Olykor matrózi nép, kit ily csiny kedvre hangol,
Albatroszt ejt rabúl, vizek nagy madarát,
Mely, egykedvű utas, hajók nyomán csatangol,
Míg sós örvényeken lomhán suhannak át.

Alig teszik le a fedélzet padlatára,
A kéklő lég ura esetlen, bús, beteg,
Leejti kétfelé fehér szárnyát az árva
S mint két nagy evezőt vonszolja csüggeteg.

Szárnyán kalandra szállt, – most sántit suta félsszel,
Még tegnap szép csoda, ma rút s röhejre kész,
Csőrébe egy legény pipát dugdosva élcel,
Egy másik sántikál: hé, így röpülsz te, nézd!

A költő is ilyen, e légi princnek párja,
Kinek tréfa a nyíl s a vihar dühe szép,
De itt lenn bús rab ő, csak vad hahota várja
S megbotlik óriás két szárnyán, hogyha lép.

Tóth Árpád fordítása

Paul Verlaine

Őszi chanson

Ősz húrja zsong,
jajong, busong
a tájon,
s ont monoton
bút konokon
és fájón.

S én csüggeteg,
halvány beteg,
mig éjjél
kong, csak sirok,
s elém a sok
túnt kéj kél.

Óh, múlni már,
ősz! húllni már,
ereszszél!
Mint holt avart,
mit felkavart
a rossz szél...

Tóth Árpád fordítása

Arthur Rimbaud

A magánhangzók szonettje

Szurok **Á!** hó **É!** rőt **I!** zöld **Ű!** kék **O!** – csak egyszer
lehessek titkotok mind elbeszélni bátor!
Á! – bolyhos öv, mely a setét legyek faráról
csillog, ha szörnyű bűzt belepnek lomha testtel!
Á! árnyak öble! **É!** hús párák, tiszta sátor,
halk hóvirág, királyi hermelin, jégtűs gleccser!
I! bíborok, kihányt vér, kacagógörccs a keccsel
vonagló női ajkon, ha düh rándítja s mámor!
Ű! – az isteni tenger nyugodt, gyűrűző tánca,
nyájjal hintett fehér csöndje, tudósok ránca
a békés homlokon, mit alkimia tép föl. –
Ó! – szörnyü harsonák, mik ítéletre zengnek,
és Csönd, melyben világok és angyalok kerengnek,
Oméga! – viola sugár az **Ő** szeméből!

Tóth Árpád fordítása

Ady Endre

A magyar Messiások

Sósabbak itt a könnyek
S a fájdalmak is mások.
Ezerszer Messiások
A magyar Messiások.

Ezerszer is meghalnak
S üdve nincs a keresztnek,
Mert semmit se tehettek,
Óh, semmit se tehettek.

Üzenet egykori iskolámba

(Részlet)

Június volt s ujjongtunk, nincs tovább,
Most gyertek szabad mellű örömök
S pusztuljatok bilincses iskolák.

De elcsitult a jókedv-förgeteg
S helyére ült a döbrent némaság:
Köröttünk már az Élet csörtetett.

Óh, ifjui, szent megjózánodás,
Komoly, nagy fény, hős férfiú-szerep,
Emléketek ma is milyen csodás.

Hős harc az Élet és megélni szép,
Ha hozzáedzik tüzes szív-kohók
Ifjú vitézlk lengeteg szivét.

Ha élet zengi be az iskolát,
Az élet is derűs iskola lesz.
S szent frigyüket így folytatják tovább.

Én iskolám, köszönöm most neked,
Hogy az eljött élet-csaták között
Volt mindig hozzám víg üzeneted.

Móricz Zsigmond

Életem regénye

(Részlet)

CSÉCSE

Csécсэн egy utca folyik végig, mint Buda és Pest között egy Duna. Az út két partján húsz-harminc házhely, úgy összepréselve, hogy szoronganak, mint a lovak a ménesben. Ott a nagy pusztá, a végtelen mező, s a lovak összébújnak, félve és egymást melengtetve, mint a jobbágyok, hogy lélegzeni sincs módjuk egymás nélkül.

Az utcával párhuzamosan rohan a Tisza, füzes bokrok alatt, éppen a csécsi parton egyre nagyobb szakadékokat vájva a szántóföldbe, s már viszi, viszi a temetőt, s kiássza a régi halottakat, s a koporsóval együtt sepri őket a korai feltámadásra. A házhelyek is olyanok, mint egy jól rendezett ravatal. Elöl van a fejealja, az út felől a lakóház, evvel egy fedél alatt a lóistálló és marhaól. De szemben van a nyári konyha s az apróbb állatok hajléka, sertés, baromfi. Az udvart hátul kettévágja a csűr, melyen szekérral át lehet hajtani, s hátul a konyha-és gyümölcskert. Így van az egész országban, az egész parasztvilág mindenestül ilyen gondosan be van rendezve, hogy a legkisebb helyen elférjen: igen soká kell neki, ivadékról ivadékra ugyanazon a szűk fészken költeni: különös, hogy semmi sem mutat arra, hogy itt vidám embertermelésre kell berendezkedni. Mintha evvel a mai nemzedékkel le volna zárva az élet, nincs tovább hely újak számára.

Bizonyára ez az oka, hogy a történelem legrégebb emlékei, amiket véletlen leltem, Csécset ugyanolyan kicsinek tüntetik fel, mint ma. Hogy kell azt érteni, hogy a XVI. századi adóösszeírásban Csécse másfél adózó telekből áll, a szomszéd Milota négyből és a másik szomszéd, Kóród hat és félből? Mikor ma, az 1930-as statisztikai népszámlálásban Csécse lakossága 371 lélek, Milotái 1030 s Tiszakóródé 1195. Milyen titokzatos erők működnek a parasztéletben, hogy harminc nemzedéken át annyira egy arányban, stílusban és törvénnyel élnek? Nyilvánvaló, hogy a legősibb idők óta, mióta csak kialakult a faluélet, tökéletesen szabályozva van a szaporodás is. Ezekben a csécsi kis házakban nincsen ám és sohase élt korlátlan számú gyermek, ahogy sohasem volt korlátlan habzsolás ételben-italban; itt nem születnek messze szárnyaló álmok; innen nem távozott el, ezekből a párhuzamos szűk telkekből, egy família sem szerencsét próbálni. Ugyanazok a nevek járnak iskolába s vannak beírva a telekkönyvbe ma, akik harminc éve és hatvan éve, minden nemzedék ezeket a neveket újítja.

Valami titokzatos, soha ki nem mondott, fel nem fedezett ősi rend szigorúan megszabja, hogy ezek a családok egymás mellett, az élet legfinomabb részleteiig teljesen egyenlő módon élnek. Ki van zárva, hogy bármelyik is különb lehessen a másiktól. Lehet, hogy egyiknek-másiknak, sőt valamennyinek különböző nagyságú tulajdona van a határban. Azon a hatszázötvenhatos határon, ahol ma már uradalomnak nyoma sincs, de ahol mégis van birtokkategória, igenis különböző módon osztoznak, de bent a faluban az életmódjuk nemigen tér el egymástól, s amennyiben eltér, az is oly grammra van megszabva, hogy ettől megint nem lehet tovább elhajolni.

Csak két telek van Csécsén, amely egészen külön s a többitől elkülönült állapotban van.

Ahogy az országút végigfolyik a községen, a falu két végén, mielőtt tovább menne, kanyarodót tesz, itt jobbról fut be, ott balról megy tovább. Mindkét helyen adódik egy-egy kis telek, mely így háromszög formában szembe kerül a főútra, s ha a fatornyos templom ott nem állana a kis falu közepén, szemezhetnének is egymással. Mind a két telket egy-egy sikátor még külön önállóvá határolja, s a kis családi ház, mely a többi parasztháztól nemigen különbözik, így valósággal zárókőszerűen ékelődik. Vagy boldog szigetül.

Ez a két ház már kisdíák koromban feltűnt nekem különös fekvésével, s a debreceni kollégiumban megindított diákfantáziával és szépen fejlődő egocentrikus világtrend-építéssel, kivételes szerepet szántam nekik. A két ház ugyanis a szüleim háza. Az egyik az apám, a Móricz Bálint öröksége volt, a másik az édesanyámé, a Pallaghy Erzsébeté.

Két pólus, mondtam már nagyon régen, s ebből a poláris helyzetből következtettem ki az egész házasságot szüleim között.

A két pólus között szikra pattant, s lettem én.

Csupa szimbólum. Anyám háza a keleti: ez a fészek, az eredet, az ex oriente lux. Apámé a nyugati, a jövő, a kultúra iránya... S mennyire meghatott, hogy mikor később visszakerültem a faluba, ahonnan hat éves még nem voltam, mikor elvittek, mint nagyobbacska diák megelkesülten vettem tudomásul, hogy az apám elhagyott házából lett a község iskolája s az édesanyámékéból a községháza. Őseim két hajléka a község szolgálatában.

Két pólus volt ez a két ház, lakóinak eredete és természeti alkata szerint is.

A Móriczok a mélységből emelkedtek fel odáig, hogy a napnyugati portán a falu irányadó szintjéig feljuthattak. A Pallaghyak a magasból ereszkedtek egyre jobban le, míg végre odáig süllyedtek, hogy nívójuk már beleolvadni látszott a keleti telken, a falu szürkéségébe.

S akkor jött a két pólus közötti érintkezés, mely az apám energiáját arra használta, hogy felrobbantsa a Pallagi-csoportot s a szélrózsa minden irányába dobja szét őket, hogy aztán az a fertőzés, amit viszont ő kapott a Pallagi-pólustól, az ő falubeli életét is megszüntesse, s explodált a Móricz-sors is, hogy kirepüljön a család a világba. Hogy a kis falu tovább élhesse zavartalan, mozdíthatatlan örökös parasztleletét.

A Móricz-elődökről csak annyit tudok, amit hosszú idő alatt elejtett szavakból gyűjtöttem. Apám soha egy szót sem volt hajlandó szólni családi emlékeiről, mintha valami olyan lett volna, ami nem hoz dicsőséget rá. Különben maga se sokat tudhatott róla, mert hiszen hároméves korában maradt árván, anyja rögtön férjhez ment s az új apa, a „Papó” goromba, lusta s fertelmes szájú ember lévén, a világ legnagyobb káromkodója, nem mondhatott sok lelkesítő mostohafiának az őseire.

Édesapám testvérnénje, Borca néném – a Boldog Ember anyja – tudomása szerint apámnak a nagyapja, Móricz Ferenc jött Kőmörőből házasodni Csécsére. Elvette Pap Máriát, Pap Están lányát, s a házuk az volt, ahol apám született s nőtt, a mai iskola telkén. Ez a Móricz Ferenc, vagy inkább Mórutz, vagy Móruzs Lukács Ferenc a jánki gróf dézsmása volt. (1807 óta hol Mórutznak, hol Móritznak, hol Móricznak írják a családnévet a kőmőrei és csécsi mátrikulák. Kiejtésben Móruzsnak is mondták.) Csécse a gróf Barkóczyak birtoka volt, s mivel a kastélyhoz, Jánkhoz nagyon messze volt, robotra nem járt, hanem dézsmával szolgált. „Még akkor lelkem, mikor a Kossuth-világ még nem volt, nem robotra jártak, hanem a jánki gróf minden esztendőben kétszer elküldte a hajdúját, az összeszedett mindent, csirkét, tojást, zsákot, abroszt, kendőt, olyan vót az a telek, már mikor jött, tavasszal, az asszonyok elkészültek hozzá.”

Ennek a Ferenc dédapámnak a fia, Mihály, a nagyapám, még a jobbágyidőkben, 1843-ban házasodott. Március elsején. Ez meg Kóródra ment feleségért s elvette Farkas Zsuzsannát, akinek Lengyel Pál volt a „nemzőapja”, ahogy Borca néném kidadogta: „úgy vót az, tudod lelkem, az élet sok mindenfélét hozott, a nagyanyámnak szeretője volt Lengyel Pál hajósmester”. Így a „jöttment” dézsmás fia meg a „jártasköttes” hajósmester lánya valami frissebb és pezsgőbb vért hoztak, mintha a falu megüledett, megáporodott vére keveredett volna.

Ez magyarázza, hogy lehet az, hogy édesapám, aki három évvel árván maradt, annyira független és eredeti emberré tudott fejlődni, hogy huszonhat éves korában szemet vetett, ötholdas kis parasztleletévére „az özvegy papné” lányára.

A másik pólus ugyanis, a falu szemközti végén levő sziget, az özvegy papnéé volt.

Özvegy Pallagi Józsefné, a nagyanyám. A csécsi pap lánya. Annak a Nagyváradai Nyilass Józsefnek a lánya, aki éppen akkor halt meg, mikor a lánya özvegyen maradt. Egy év két férfit vitt el: a beregújfalusi papot, a nagyapámat, s a rákövetkező tavasz a nagyanyám apját, a csécsi papot. Így lett özvegy papné, fiatalon, harminckét éves korában a nagyanyám; öt árva gyerek maradt rá és hatvan hold Beregújfaluban. Hazavágyott a szülőfalujába, ahol egyetlen testvére, Nyilas István, a papfiból lett gazda élt, gazdagon nősülve, s a bátyja szerezte meg neki ezt a különös telket és házat, mely oly árva magánosságban, vagy úri zárkózottságban állott mint szemben, a falu túlsó végén a Móricz-porta.

A Móricz-portán a jobbágyság nehéz szaga öröködött meg, bár hiszen már vége volt a jobbágyságnak, apám 1851-ben már „szabadnak” született, de nem ez az új, törvényes szabadság hatott rá, hanem az árvaság falusi különös szabadalma. Az árvagyereknek ugyanis minden szabad. Az árvafiút senki sem bünteti, mindenki sajnálja s ha olyan tűz van a vérében, mint a kis Mórucz Bálintban, övé az egész falu minden pora és zuga. Még a pap is, az öreg süket pap, Nyilas tiszteletes, ha a kis unokája – híres szép Kati lányának, akit puskával kényszerített az urához –, nagy, fekete szemű Erzsije hozzá hazajött s térdén ringatta, azt dúdolta a fülébe: „Odakint van Mórucz-bálint... ha rossz le-szel, hozzá adlak fe-le-sé-gül ...”

Ez az Erzsike most már a poláris-érintés idején, itt volt nevelésének befejezte után a csécsi kis házban, s még mindig óriási nagy, összenéző fekete szemei voltak, kicsi volt és csinos, roppant hajával s fürgé a máris, apai örökségként, picit hajlott hátával. De a szeme messze nézett, a múltba nézett, nagyanyja a Bánffy-lány, a Bánkuthy-lány tündérmeséjébe ragyogott és álmodni sem álmodta volna, hogy Nyilas nagyapám szava még be is válhat. Élt, mint egy elátkozott királykisasszony, mint Csipkerózsika, a töviskerítés mögött. De nem aludt, mert dolgoznia kellett; serény anyja és kemény nagybátyja keze alatt az özvegy papné gyerekei folyton a mezőn voltak, s napról napra jobban érezték, hogy lecsúsznak menthetetlenül a parasztlejtbe.

A KÉT PÓLUS

Dédapám, Nagyváradai Nyilass József, a csécsi pap, akinek minden baja abból származott, hogy feleségének anyja, nagyanyja bárókisasszony volt – két gyermeket felejtett itt a kis faluban. Mint a vízbe hullott kő, egyre mélyebbre süllyedt, úgy látszott, valami fizikai

törvény parancsolja, hogy az ő ivadékai így hanyatlanak egyre alább. Ő maga bizonyos emelkedő ívet írt le, mert ha Csécse mégolyan kicsi falu is, az ő pap apja még ennél is kisebb helyen fungált. *Rakacaszend* a Bükkben lévitaság volt. Tehetséges fiatalembernek kellett lennie, hogy káplánságból azonnal a megye legnagyobb falusi papságába, a porcsalmaiba választották be. Szép, szokatlanul magas, legalább öles magas férfi volt, sportember, s a környék egyik legtekintélyesebb, ezerholdas földbirtokos családjában egy árvalányra vetette szemét, akit harcok után feleségül vett, s aki miatt kellett elmennie nemsokára, Csécsére.

Ennek a feleségnek, Kisdobronyi Isaák Erzsébetnek két gyermeke maradt itt. Az idősebbik Katalin, a kisebb István.

S ekkor, a szülők halála után, István paraszt, ha a falu legnagyobb gazdája is, és Katalin egy árva özvegy papné, akinek a lányát egy ötholdas kis legény választotta ki párul.

Így szegeződött szembe a két pólus. Így kell érteni, hogy a Móriczok az ismeretlen magyar néptenger mélyéből emelkedtek felfelé, míg a papné ivadékai az ismeretlen magyar feudális magasságokból hullottak egyre lejjebb, mint a meteortörmelék. E pillanatban a falu volt az olvasztó kemence. Az alföldi kis magyar falu, mely a jobbágyosság törvényes sorsából kiszabadulva, ma a jelentkező új korszakban úgy halad még, mint a bolygó, megszabott pályáján, de éppen ez a két egymástól oly rendkívüli távolságból szembe került különös, parányi és elcsillanó kis lény azt a roppant és megrendítő magyar sorsot képviselte, amely a jövő generációkban az egész magyarság sorsát mutatja.

Ott a kis legény, aki termetre a legkisebb a faluban s indulatra és ambícióra a legnagyobb. Ott a kislány, aki oly tehetetlen, mint egy pihés galamb és semmit se akar, semmire sem vár. S míg az árvalagény úgy él, nő és cselekszik, mintha ő volna a fajtájának egyetlen képviselője, mitsem tudva múltakról, elődökről, ősökrol, addig a kislánynak a báró Bánhidy, báró Bánffy anyáiról szól minden emlék, és várton várja a maga királyfiát. Aki megérkezik a falu túlsó végéről a parasztlegény képében. S ez nem is oly egyszerű dolog, ahogy ma már az ember, a tények után elfogadja.

Közben van ugyanis a nagy szűrő, az olvasztó, a nivelláló falu. A falu élete döbbenetesen megszabott síneken halad. Az egyenlő telkek, az egyenlő munka, az egyenlő életmód teljesen és végzetesen s megváltoztathatatlanul egyenlővé teszi az életeket.

A falusi ember köteles azzá válni, amivé a falu lelke őt eredetileg elrendeli. Akinek őt holdja van, az ötholdas marad örökre, s viszonya az ötvenholdassal életük egész folyamán nem változik. ...

Az apám mint fiatal legény, egyáltalán semmi hajlandóságot nem mutatott arra, hogy ebbe a faluközösségbe beleilleszkedjék s ennek a faluparancsnak alávesse magát.

A faluközösségnek s a falu szabályának törvénye, hogy senki sem lehet se különb, se gyengébb, mint amilyennek kell lenni annak a névnek, amit visel. Egy ötholdas parasztfiú egyáltalán nem lehet bátrabb, erősebb és virtusosabb, mint az ötvenholdasnak a fia. Ha természetből az, akkor a hibát korrigálnia kell azzal, hogy eltitkolja, mint valami betegséget vagy testi hibát. Amit Mórucz Bálint csinált, az fellázította az egész falut. Öregeket és fiatalokat. A legkisebb az egész faluban, s a legnagyobb legény. Oly alacsony növésű volt, hogy nem ütötte meg a katonamértéket, nem vették be katonának, ami szégyen, ha öröm is. De hogy egy ilyen pöttöm legény a leghangosabban énekeljen a templomban csak azért, mert tud és mer énekelni? az tilos. Hogy éjjel legeltesse a határt, s mire a csósz kitörüli a szeméből az álmot, akkorára dagadt hasú lovakkal vagy ökrökkel hajtson haza, az felháborító. Hogy vitában, ujjhúzásban, veszekedésben mindig ő legyen az első és a legnagyobb szájú, az az egész falu megrovását maga után vonta. A falu igaz fiának tisztességtudónak, mérsékeltnek, öregeket tisztelőnek, nagyokat süvegelőnek kell lennie. Persze, ezt az árvagyereket senki se nevelte. Már Farkas Zsuzsannáról mindenki tudta, hogy Lengyel Zsuzsannának kellene hívni, de a Papó, obsitos katonához illő fertelmes szájával a legrosszabb nevelőatyja volt, az semmi munkára, rendre, fegyelemre nem nevelte a mostohafiát, csak az egy káromkodásra.

S ez a kis legény nem fért a bőrébe. Ki hallott olyat, hogy egy falusi legénykének a nevét még az ötödik faluban is ismerjék? Csóválják ám a falusi nagygazdák a fejüket, ha a vásáron is tudják, mi az a Mórucz Bálint. Mikor én tizenöt évvel később mendikás voltam Csekében, majdnem minden parasztházban megkérdezték, hogy nem a Mórucz Bálint fia vagyok-e, Csécséről?

Viszont ugyanekkor nem volt egyetlen *úriház* sem, ahol ne tudták volna, hogy ki volt a szép Nyilas Katalin? S mindenütt külön becéztek, ha megtudták, hogy annak az unokája vagyok.

Nyilas Katalin, a nagyanyám, szintén valami kitűnő és feltűnő képességgel bírt: magára tudta vonni a figyelmet. Alig lehet megérteni, mivel vált ilyen népszerűvé, mert hiszen tizennyolc éves volt, mikor az apja, a híres zordon Nyilas pap férjhez adta valakihez, akit ő nem akart. Tizennyolc éves koráig alig van alkalma egy lánynak arra, hogy szép legyen. Nagyon szépnek kellett lennie, ha híre lett. Volt benne valami akarat, valami bátorság, ami ilyen fiatal lányban ritkán van. Apja lánya volt. S mikor az apja azt mondta neki, hogy: „Jányom,

feleségül mégy a csetfalvai paphoz, Pallagi Józsihoz” – akkor azt vágta rá: „Nem megyek én ahhoz a kis görbe paphoz.” „Akkor puskával lölek keresztül.” „Nem szeretem, nem kell nekem, se testemnek, se lelkemnek.” „Majd megszereted, ha a felesége leszel.”

Volt a nagyanyámnak választottja, uradalmi tiszt. Nem is ment könnyen az esküvő, de akárhogy ment, megtörtént s attól kezdve az élete egy hatalmas és szívós harc volt gyerekekért és vagyonért. Tíz év alatt öt gyereket szült és hatvan holdat szerzett. Igen jó férje volt neki ez a berettyóújfalusi vagy berektóújfalusi Pallagi Józsi, aki parasztnemes fiú volt, de nem kapott otthonról semmi örökséget, lemondott a két testvére javára, illetve otthagya nekik, s ő megelégedett avval, hogy kitanították a prűgyi szülők. Ez volt az a pap, akit többször megírtam, hogy úgy gazdálkodott, hogy bement hozzá a felesége a bibliotékájába, hogy: „Te Józsi, szóljál már ennek a kocsisnak, a lovak mind térdig járnak a szénában!...” Nagyatyám felállott, le se tette a kalamust, kiállt a tornácra, s elkiáltotta magát: „Hé, kocsis. Mit hallok? micsoda dolog az, hogy a lovak térdig járnak a szénában? Többet ilyen meg ne történjen!” S mégis olyan jól gyarapodott a keze alatt minden, hogy tizenkét év alatt hatvan holdat tudott vásárolni, s megvette a Telendy doktor nagy kóházát. Persze mindenki azt mondta, a felesége csinálja, könnyű akinek Nyilas Kati a felesége... Ellenben mikor meghalt, akkor Nyilas Kati hiába volt Nyilas Kati, férfi nélkül semmire se tudott menni. Ahogy az már törvény, az özvegy papnét az egész falu martaléknak tekintette, a disznait, méheite ellopták, a lovait éjjel elkötötték s reggelig szántottak rajta, a termését lekalászták. El kellett mennie, ahol férfi van a védelmére. Így ment haza Csécsére.

István öccse a hatvan holdját eladta, de csak tizenötöt tudott venni rajta. Ez egy életen át nagy keserűség volt édesanyámnak s nagy bánat nagyanyámnak, de azért egy percre sem rendült meg a Pista bátyánk iránti kegyelet és szeretet. Még az sem csökkentette, hogy a fiúkat nem taníttatta, hanem mezei munkára használta őket. Reggel pitymallatkor csak kiállt a kapuba s elkiáltotta magát: Hééé!... Erre a Pallagi-fiúk már ész nélkül szaladtak kapával, gereblyével a vállukon s állottak a munkába.

Elég bánat volt ez Nyilas Katinak. Látta, hogy árva özvegy papné lesz belőle holtig, s gyerekeiből fehérgubás paraszt, hacsak valami nem történik.

A lánya akkor jött haza a nevelőből, ötezerholdas anyai nagybátyjától, Szegedy Pista bácsitól Petneházáról, s nem gondolta, mi lesz, ha hazajön, Csécsére?

Az lett, hogy egy szép napon azt mondta neki az anyja:

– Feleségül adlak Móricz Bálinthoz.

Szegény Pallagi Erzsi, aki oly igénytelen volt, annyira szerény és szépség nélkül, halálosan megrémült.

Hiába sírt szegény édesanyám, itt nem lehetett semmit se csinálni. Móricz Bálintnak ez volt életének első nagy „seft”-je, hogy feleségül veszi az özvegy papné lányát. Nyilas Katinak kellett egy férfi a házhoz. Móricz Bálint jónak látszott.

Így kapcsolódott össze a két pólus s ezzel megindult két nagyszerű léleknek negyvenegy évig tartó harca. Nagy szerelmi harc volt, kilenc gyereket termett s ebből hetet neveltek fel örömeikre és sok bánatukra.

PISTA

Mi az a szülőföld szeretete?

... Számomra Csécse szín, hang, íz, szag és tapintás. Az öt érzék indukciója kitölti a szülőföldről minden élményemet. S mivel a csecsemő bárhol és bármiként is élt az első három évében, hacsak megvolt az enniválója, csak boldog tudott lenni: ezért minden, ami erre a boldog időre emlékezteti, örömezéseket kelt benne.

Nálam ez fokozottabban lezáródik a Csécséről való távozással, mert azontúl annyira megváltozott s annyira sötétre fordult az élet körülöttem, hogy szakadatlan sóvárgás maradt bennem a csécsi korszak után. Ha sikerül egy pillanatot kilobbantani a sötétből, már ott vagyok, mindenről megfeledkezve a boldogság kellős közepében: az első gyermekkor, Csécse égő napja alatt. Az udvaron vagyunk, Pistával ketten.

Pistának hívtunk egy kis gömböcforma fiút, aki nálam is kisebb volt, és mindig ott lábatlankodott körülöttem. Nem lehetett tőle szabadulni. Bele kellett nyugodni, hogy akármit csináltam, jött és elrontotta. De ha nekem lóra volt szükségem, nem engedte magát befogni. Ha én várat építettem, jött s beleült, de ha nekem kedvem volt őt megverni, úgy bógött, hogy édesnagymam kijött a házból, mint a kakuk az órából, és ütött. Engem ütött, nem Pistát, aki bógött, hanem engem, aki szépen befogtam a számat, s magyarázta:

– Így kell bánni a kis testvéreddel? Pistát szeretni kell! Szeressétek egymást!! Mi lesz belőletek?! Az embereknek az a kötelességük, hogy szeressék a testvért! Akik nem szeretik egymást, megölik egymást. Hát meg akarod ölni az öcsédet?

Már egész nagy fiú voltam, s még mindig nem értettem, miért kell nekem az öcsémet jobban szeretni, mint más fiút, aki szebb is, jobb is, hasznosabb is, és akit mindenesetre sokkal ritkábban látni, tehát ritkaság! – mint Pistát.

Nem akartam megölni az öcsémet, pedig csakugyan az lett volna a legegyszerűbb, mert Pistának az volt a szokása, hogy ami nekem volt, neki rögtön az kellett. Olyan volt, mint az árnyék, folyton utánam mászott. Ha egy vesszőt felvettem a földről, már nyúlt érte, ha a porban kicsirkét raktam s kotlóst közéjük, már taposta szét a két kis kövér mancsával, olyan kis lyukas keze volt, csupa gödör minden ujja töve, s az arcán a kis gödrök, és piros volt, s folyton tele volt sárral a szeme is és örökké nevetett. Vagy nevetett, vagy sírt. Fogalma sem volt az enyém, tiéd, övéről: minden az övé volt, s mivel neki sohasem jutott eszébe semmi, abból élt, amit én kitaláltam.

Én pedig csudára féltettem az ötleteimet. Ha valamit meg akartam csinálni, még édesanyámnak sem engedtem meg, hogy hozzányúljon. Ha megtörtént, hogy ügyetlen kézzel nem bírtam kifaragni valamit s valaki segíteni akart, oly halálos sértődöttséget éreztem, mintha le akarták volna vágni a kezemet. Inkább akartam rosszul megcsinált ostorral játszani, mint hogy nekem valaki megfonja. Mivel pedig Pista soha nem engedte, hogy valamivel elkészüljek, az első mozdulatok után már, mint egy béka rámászott a kezemre, kénytelen voltam folyton felkapaszkodni magaslatokra, székre, asztalra, ágyra, az udvaron a saroglyára, a vályúra, a felhalmozott fatörzsekre, hogy ő el ne érjen. Azt hiszem, Pista fejlesztette ki bennem azt a zárkózott érzést, mely mai napig tart, hogy ha valamit írok, a viláért el nem árulnám a témát, s kétségbe vagyok esve, ha indiszkrécióból akárki a családban bepillant a félig kész írásomba, s egy sort elolvas belőle. Bár semmi értelme sincs, mégis, ha megtörténik, hogy elmondok valamit abból, ami bennem munkában van, azt már többet nem tudom megírni. Pistával is úgy voltam, ha egy játékomat félig kész állapotban elrontotta, abbahagytam, soha nem fejeztem be, újat kellett kitalálnom. Lehet, hogy ez viszont hozzászoktatott, hogy mindig számtalan témám van készenlétben, soha témahiányban nem szenvedtem, ellenkezőleg: tömérdek életre volna szükségem, hogy mindazt megírjam, ami megírásra valónak felraktározódott bennem. Ennek viszont káros következménye, hogy hiányzik belőlem az a makacosság, hogy egy gondolon hosszú ideig tűnődjek, egy témának minden erőmmel neki szenteljem magamat. Megtörténik, hogy írás közben, míg írom, amibe belekezdtem, a fejem már valami egész más elmondanivalón, megoldanivalón gondolkozik, s mindig óriási örömmel fogok bele valaminek a megírásába, de a befejezés hallatlan fáradtságba s erőfeszítésbe kerül, s alig várom, hogy lerázzam magamról a feladatot, hogy már abban a percben belekezdjek az új munkába.

Szóval Pistával ketten voltunk az udvaron.

Az udvar, nekem, kis, valami négyéves gyermeknek elég nagy terület volt. Három oldalról magas deszkapalánkkal volt bekerítve, a negyedik oldalon volt az ócska, zsindefedeles ház. A házzal szemben

levő palánknak egy darabját ki szokták nyitni, ha valaki ki vagy be akart jönni az utcáról. Ha szekeret, lovat vagy négylábú állatokat hoztak be, akkor a palánknak a még nagyobb darabját nyitották meg. Ezeket a darabokat, hol kisajtónak, hol kapunak nevezték.

Ha kinyílt egyik vagy másik, akkor az egész falut lehetett látni, középen a fatornyos templommal. Hogy a házunk éppen a falu végén volt, szembefordulva az utcának.

Különben az udvaron meglehetősen csönd volt. Néhány tyúkkal és egy sereg csirkével osztoztam a csöndön. Ha alkalmatlanok voltak, rögtön fogtam és utánuk hajítottam, vagy valami karóval kergettem őket. De ezeket sem volt célszerű agyonütni, mert nagyon különös volt, de édesnagymam úgy féltette őket, mintha azok is testvéreim lettek volna. Édesnagymam, akit sohasem volt szabad másképp szólítani vagy nevezni, csak ilyen hosszú néven, sovány magas nő volt, fekete ruhában, simán hátrafésült fekete hajjal és folyton ütésre kész kezekkel járt. Nem ütött nagyokat, de mindig. Olyan asszony volt, aki örökké dolgozott, ha semmi oka nem is volt rá, ha mást nem tehetett, leült egy kis székre és harisnyát kötött. Olyankor még legbarátságosabb volt a közelében lenni, s én sokszor Pista elől hozzá menekültem, s néztem a kötőtűk villogását. Különben hallgatag asszony volt, mindig gondolatokkal volt tele, csak néha szólalt meg, hogy megintsen: „Ne ülj olyan görbén, görbe lesz a hátad... Eredj mosdjál meg, mivel maszatoztad be magad, olyan mocskos vagy, mint a cigánygyerek. A mocskos embert senki sem szereti... Eredj játszani, mit bámulsz rám annyit. A te dolgozol a játék, az embernek mindig dolgozni kell...” Viszont, ha a legjobb játékban voltam, egyszer csak utánam kiáltott, és a két kezemet mereven fel kellett tartani, s erre rátett egy rakás pamutot s legombolyította. Ez nagyon unalmas volt, mert közben egy szót sem szólott, csak arra vigyázott, hogy a pamut össze ne gubancolódjék. Nagymamától meglehetősen félttem, mert sohasem tudtam előtte úgy megjelenni, hogy valami kifogást ne tett volna rám, és mégis szerettem a közelében lenni, mert nem zavart meg a gondolataimban és olyan szép volt. Gyönyörű barna szemei voltak, mindig igen tiszta fekete ruhában volt, egy hajaszála sem makrancoskodott, úgy meg volt fésülve, hogy feszült a homlokán, csak néha a kötőtűvel nyúlt bele és megvakarta itt vagy ott a fejbőrét a haj közt, de az sem látszott meg többet, sima volt a szép kis feje. Az arca bőre is olyan volt, mintha abban a percben mosdott volna meg, soha nem izzadt, és én büszke voltam rá, hogy mindig úgy néz ki, mintha most seperték volna ki az udvart.

Azért is szerettem, mert mindenki tisztelte. Édesanyám úgy félt tőle, jobban, mint én, soha nem ellenkezett volna vele, egy szavára

azonnal mozdult és futott és megcsinálta, amit parancsolt. Még édesapám is egészen másképp bánt velem, mint akárki mással a világon. Egész életében soha nem kiáltott rá, pedig ő nem is tudott emberekként másképp beszélni, csak úgy, hogy rákurjantott. De édesnagymam előtt mosolygósan és csendesen beszélt, éreztem, hogy nagyon tiszteli és szereti. Szinte félt tőle, pedig őrá nem szólott rá soha. Ők ketten kivételes viszonyban voltak egymással. Mind a ketten, mindenki mást, a maguk módján állandóan megtámadtak, korholtak, rendre és munkára utasítottak, de egymást kölcsönösen respektálták.

Édesanyámmal egészen más viszonyban voltam. Édesanyámtól nem féltam, őt sajnáltam. Már a legrégebbi érzésem is az, hogy sajnáltam, mert akármilyen fürgén igyekezett dolgozni, én már akkor is éreztem, hogy a munkától fél, csak azért végzi el, mert nem akar szidást kapni. Édesnagymam nem szeretett a háznál dolgozni. Ami munka a ház belsejében volt, azt édesanyámnak kellett elvégezni, a takarítást, a főzést, mosogatást. Édesnagymam is segített néha, de ő inkább az udvaron dolgozott, ő adott enni a tyúkoknak, a malacoknak és a tehénnek. Mosni együtt szoktak az udvarra kitett tekenőben, nyáron. Édesnagymam a kávéját maga szokta megfőzni, s abból senki sem kapott. Ő egyedül ivott minden reggel és minden délután egy-egy csésze szép habos kávé. Egyáltalán úgy élt köztünk, mintha egy magasabb lény lett volna s úgy is tiszteltük. A falusiak tiszteletes asszonynak hívták, mert nekik nem volt a nagymamjuk, amin tündötem is. Édesapám pedig semmi se volt, csak gazda, és mindig nadrágban járt, csizmában, mezítláb csak reggel láttam, pedig a többi gazda mind mezítláb járt nyáron, csak akkor húztak csizmát, ha templomba mentek, biztosan hideg volt a téglák a templom földjén.

– Mit csinál Pista? Mért nem vigyázol rá?

Pista éppen azt csinálta, hogy kis vizet szivárványozott abba a kis kertbe, amit én csináltam a porban, amikor elég volt, zsupsz beleült a mezítelen kis kerekességivel, és úgy kacagott rám, mint egy cseréphe ültetett bazsarózsa. De ez jó, gondoltam, és én is meglocsoltam a tővét.

Hogyne szeretném a szülőföldemet, ahova ilyen édes emlékek kötnek. De persze nincs tökéletes boldogság még Csécsén sem. Édesnagymam kijött, mindent látott, és a kakukk ütött. De legalább aztán elkakukkolta a kis emléket sokszor, sokszor, évtizedek múlva.

A TÜZESGÉP

Apám szuggesztív egyénisége ma is itt él bennem. Csécsi boldog gyermekéget három hatalmas emberi lény között töltöttem: Apám, anyám, nagymam. A három közül apám volt az idegen.

Ő volt az, aki mindenben uralkodott, de sohase volt jelen. És mégis, bár egészen anyám s nagyanyám levegőjében lélegzettem, mert a kisöcséim alig számítottak, ők csak egy kevés akadályt jelentettek hatalmi köröm kiélésében – mégis apám uralkodott felettem, s csak az ő íze szerint kívántam cselekedni, s csak feléje sugárzott a szemem és a vágyam.

Úgy gondolom, az apám híre eljutott a prűgyi rokonokhoz, másképp nem tudom megmagyarázni, hogy ebben az időben meglátogatott bennünket édesanyámnak két atyafia.

Nagyon nagy esemény volt. El se lehet mondani, milyen nagy. Fekete gubában jöttek.

Csécсэн, mint az egész Tiszaháton, kurta kis fehér szőrguba volt a vasárnapi viselet. Ez nagyon olcsó ruhadarab volt. Nem hiszem, hogy tíz-húsz forintnál többet kellett adni egyért. Még a kiállításakor viselték, engem Papp György bátyám fehér gubában kísért el, mint legátust, gyalog Milotáig. Azon a hosszú emberen mulatságos volt a kis fehér guba, ami csak a derekáig ért. Hosszú ember, kurta ember, egyforma nagyra szabott gubát viselt. Szegény vidék volt ez, olyanok, mint a Tisza túlsó partján, Beregben a ruténok meg a románok. Meghatottan láttam a [...] Ruszinszkó asszonyairól szóló felvételeken, hogy ők ma is fehér gubában járnak. A házak is nagyobbrészt olyan túlságosan nagyszalmatetős kis házacskák voltak, de már nem fából építették őket, mert erdő már nem volt ebben az időben. A fafaragás meg Erdélyhez hasonlított, minthogy oda is számítottak hivatalosan századokon keresztül. Még Gyulai Pál azt kérdezte tőlem:

– Hova való, uram? Erdélyi?

– Nem – mondom –, tiszaháti vagyok. Szatmár.

– Nohát... Nem Partium?

Mi már azonban nem tudtunk a Partiumkorról, magyarok voltunk, sőt Erdősi Sylvester óta mi adtuk a magyar nyelv gerincét s színét az irodalomnak. Az iskolában a mi nyelvünket tanulták meg a más dialektust beszélők. S erre igen büszkék voltunk mi Szatmár megyeiek. Rákosi Jenő, mikor első írásomat elvittem hozzá, nagyon dicsérte a nyelvét:

– Hova való, barátom? Szépen ír magyarul!

– Oda, ahol legtisztábban beszéli a nép a magyar nyelvet.

Felragyog a szeme, s felkiált az öregúr:

– Somogyba?

Minden magyar író a saját szülőföldje nyelvét tartja a legszebbnek, ami különben összefüggésben van a magyar nemzeti önérzettel. A falu törvényében az objektív ítéletnek éppen úgy nincs helye, mint a Bibliában. A falu a nemzet, a falu az Isten kiválasztott népe. A falu

annyira ránehezedik a benne lakó egyénekre, hogy a falu lelke tökéletes önzőkörkörös a legszélsőségesebb határig.

A faluban aztán csak egy család van, mely tökéletes: a mienk. Ahhoz hasonló még a faluban sincs több.

Most aztán, ha két falubeli rokon összekerül, abból irtóztató nagy örömök és rettenetes nagy összetűzések kerekednek. Itt is, megjött a két sógor, Pallagi sógor meg Hallgató sógor.

Pallagi sógor, az édesanyám apja egy fiútestvérének a gyereke volt, fekete sovány ember, hallgató és gyanakodó. Hallgató sógor meg a Pallagi sógor egyetlen lánytestvérének az ura, vörös, vörhenyegesen szőke, nagy bajuszú, vidám, sokat locsogó és áradozó. Mind a ketten Prügyön élnek, valami nagygazdák lehetnek, mert csak úgy árad belőlük a gazdagság bűze.

– Hűj sógor, hűj sógor... – harsogott a Hallgató sógor hangja – minek maradsz itt ebbe a ficfás faluba. Asse tuggyák itt, mi az igazi. Itt ficfán terem az alma.

Pedig ebben nagyon tévedtek a sógorok, mert Csécsén híres alma terem ma is, meg szilva, dió, éppen ebben az időben járkált édesapám Szegedre a „lábbón”, tutajon.

– Hőj, nálunk milyen fődek vannak, mint az acél; olyan kövér, mint a zsír; olyan cukorrépa terem ott, hogy a szerencsi gyárat is azért építették oda nekünk... – Hát édesapámnak nem volt soha dicsekvő természete, ő mással nem szokott henecegni, csak avval, ha valakit saját kezűleg kifizetett. Csak hallgatta a nagy biztatásokat.

– Gyertek oda sógor, ott nincs is más, ott mindenki Pallagi meg Zsindely. Mi vagyunk az urak. Ha egy ilyen ember odagyün, hűj, akkor lesz ám istenigazába... Vedd meg azt a tüzesgépet, gyere hozzánk, tied az egész határ... Nem ilyen kis tenyeremnyi határok vannak ám arra, hanem akkorák, hogy emberfia be se járja minden zugát egy emberőtő alatt.

Hallgatta azt minden.

– Meg a Tisza? Ez is Tisza? Hász ez elvisz benneteket. Mitülünk annyira van a Tisza, hőj, hőj, egész Tiszadobnál, soha minket semmi veszedelem nem fenyeget... No, mi lesz avval a tüzesgéppel? Aratásra állítsd be mihozzánk.

Két napig maradtak a sógorok, addig megetették a lovakat s visszaszekereztek a százforintos fekete fürtös gubákkal, meg a pompás jó tüzes lovakkal, amilyen Csécsén nem volt senkinek.

Közben bejárták a határt, megnézték mindent, s nem tetszett nekik semmi. Aztán az asszonyok elbeszélték a család történetét. Soha nem találkoztak Pallagiakkal, csak nagyanyám egyszer vizitába volt, Beregből, szekéren Prügyön, hát így ismerték egymást.

Laci írja, hogy sógor, leltem egy tüzesgépet, egészen jó gép...

Hát a prügyi sógorokkal sokat tanácskoztak ezen a vásárláson. A tüzesgépen.

Nagyon jónak találták a sógorok, mert a tüzesgép csak úgy önti a búzát. Csak tudjátok hova tenni. Nyóc forint egy mázsa búza, és egy tüzesgéppel meg lehet keresni egy nyáron ezer forintot... Ezer forint! Két esztendő alatt kifizeti magát az egész gép, s azután már csak tartani kell a zsákot...

Még ebben az időben egy-egy határon alig volt egy-egy gőzcséplőgép. Roppant nagy divat lett erről beszélni.

Az édesapám életében viszont ez volt a természetes fejlődés.

A falu életéből kiszakadt már a házasságával, még sokkal jobban a malomvásárlással. Már falun kívüli élet volt az élete. Míg a Nyilas István özvegye az új urával a legnagyobb csöndben és nyugalomban folytatta a gazdálkodást, addig szemben, ebben a kis házban, örök felfordulás, csodálatos pezsgés és örök vásárlás folyt. A legnagyobb gazdák nem gondoltak arra, hogyha eladó lett egy földdarab, megvegyenek csak egy vékásat is, addig ez a különös ember egyik földet a másik után vette.

Csak egyetlen vásárló gazda volt még rajta kívül, a Szabó Kati ura. Kis Lajos. Bizonyos, hogy a verseny miatt. A Szabó Kati urának meg kellett mutatnia, hogy mindig tud annyit, mint a versenytársa...

Viszont bizonyos, hogy a Kis Lajosék kapaszkodása az apámra még nagyobb s ösztökélőbb hatással volt. Már ott tartott, hogy ki kellett lendülnie a falu határaiból.

Ahogy ezt a magyar életet egyre tovább nézem és figyelem, először is konstátálom, hogy mindenki egész társadalmi réteget jelképez. Ha pedig az emberek életét kutatom, kénytelen vagyok elismerni, hogy az emberek élete igen egyszerű gazdasági okok miatt, rendkívül labilis alapokon áll. Senkinek sincs biztosítva a holnapja. Anyagilag nincs biztosítva. Csupán két nagy tőke van, mely meglehetősen nyugalmas életmódot ad azoknak, akik rajta élődnek, egyik a Föld, a másik az Állam. De a föld is csak akkor s csak annak, aki aláveti magát a falu törvényeinek. Azt is lehetne mondani, hogy akinek ezek a falutörvények eléggé összetörték a gerincét, az aztán holtáig eltengődhetik a meghagyott s megszabott keretek között.

Édesapám családi körülményei miatt egyéniséggé fejlődött, s olyan útra lépett, amit csak erős egyéniség járhat meg: de végzetszerűen sodródott tovább ezen az úton, mely szédületes szakadékokon vezetett.

Könnyű volna vállalkozni erre is, arra is, ha az ember bírna azzal a képességgel, hogy mindent előre lásson. Mivel azonban ezzel nem

bír, tehát megelégszik minden vállalkozó azzal, hogy csak a kedvező lehetőségekkel biztatja magát. Már a falutörvény is abból alakult ki, hogy a kollektív gondolkozás kiszámította s eltüntette a nagy eltéréseket: a mezőgazdát az időjárás viszontagságai rendkívüli és kiszámíthatatlan módon sújtják. A falutörvény úgy van megállapítva, hogy mindig bele van kalkulálva a hét szűk esztendő is. Ezt jelenti az, hogy soha nem szabad a falu tagjainak túllépni a közösség által megszabott kereten, se ételben, se italban, se életmódban, sem szenvedélyekben. Valahogy titkos vezérgondolat uralkodik az embereken, ami oly számtalan generáció tapasztalatából fonódott, s ez jelenti, hogy aki csak egy parányit is eltér a megszokottól, és önállósítja magát, azzal szemben rögtön óvatossá és gyanakodóssá kell lenni.

Ugyanez van az államnál. Az állam nem foglalkozik nyereszkeskedéssel, ennél fogva azoknak, akik az ő funkcióit el akarják végezni, nem nyújthat egy fillérrel sem többet, mint amennyit az előre megszabott költségvetés engedélyez. Le kell tehát szerelni minden váratlan és reményfeletti lehetőséget annak, aki az állam szolgálatába áll, éppen úgy, mint annak, aki meg akar maradni a falu keretében. Annál inkább hasonlít a két szervezet belső lelke egymáshoz, mert hiszen az Állam a Falura van építve elsősorban. Legalábbis nálunk magyarföldön.

És mégis ily szigorú körülmények között, látjuk, hogy a falu évszázadok, sőt évezredek óta áll, s mindig tele van emberekkel, férfiakkal, asszonyokkal, gyerekekkel és mindig többen laknak benne, mint amennyit látszólag el bír tartani. S az Állam soha nem szűkölködik hivatalnokban, akik családot alapíthatnak a szerény fizetésre és ellátásra, mely nekik kijut.

Mind a két közösségnek ugyanaz az egy titka van: az állandóság, a biztosítottság s a halálig való eltartás.

A falu mindig eltartja a maga lakosait, s valamennyit ugyanabban az életkeretben, amelyben a világra hozta őket. Óriási nagy dolog az, hogy a napszámos nyugodtan élhet haláláig, soha egyetlen szabad fillére sincs, mégis tökéletesen megnyugodva alhatik éjszaka, s ugyanígy a földtulajdonosoknak minden kategóriája. Szenvedni kell, koplalni kell, a képzelőerőt ki kell kapcsolni, a vállalkozóképességet ki kell irtani, minden egyéniségről le kell mondani – de akkor azt a létminimumot, amit a kategória előír, mindenki meg fogja kapni. A falu törvénye még kegyetlenebb, mint az Államé, mert itt van előléptetési lehetőség, ami a mozdulatlan falun nincs, s a legkisebb változás is éppen az életstandardban a legsúlyosabb bonyodalmakat okozhatja.

De hiszen éppen erről van szó: ez a fiatal legény, első tetteivel szembehelyezkedett, mint egyéniség, a falu gondolkodásmódjával, s

fokról fokra egyre jobban beleszédülve a vállalkozásba, már ott tart, hogy olyan üzletbe kezd, amely nemcsak hogy messze túlhaladja a kis falu méreteit, de annyira újság, hogy még ítéletet sem formálhat a falu népe.

Mert hogy megvette a malmot, ilyen már hallottunk. Eddig is falubeli gazdáké volt, igaz, nem egyé, hanem háromé.

Malmot vett? elég botrány. Földeket vesz? miből? Házakat a faluban? mi célra?

A falu törvényében, a dzsungel törvényében, benne van, hogy senkinek sem dukál semmi, amit ő maga fizikailag felhasználni már nem tud. Három-négy ház egy ilyen kis faluban egy embernek? Itt nem foglalkozik senki lakáskiadással, itt mindenkinek megvan a maga háza... S ezer forint adósság?... Édesanyám maga mondja, hogy nem volt több adósságuk ezer forintnál... Igaz, hogy mikor ezt mondta, akkor már ő hozzá volt szokva a nagy összegekhez, de adatai általában az igazság erejével bírnak. Lényeges eltérést nem talállok.

S ráadásul édesapám soha vagyongyűjtő nem volt. A pénzt soha nem becsülte meg, akár volt, akár nem volt. Ellenben virtuskodó ember volt. Állandóan valami versenyben élt, ha mással nem, önmagával: mindig meg akarta tromfolni a világot. Mikor már hat fia volt, maga mellé vett bennünket, s úgy ment végig velünk Sárospatak főutcáján, hogy elfogtuk az utcát keresztbe: no, kinek van hat ilyen fia? Ha az iskolában nem volt jó bizonyítványom, felhúzta a szemöldökét s rám csudálkozott: „Minek hagyod magad ilyen senkiktől leveretni?” S mikor hatvankilenc éves korában kitört a Károlyi-forradalom, azt mondta: „Énnye fiam, mért nem veszed kezvedbe ezt a kis országot?”

Realitás nélküli ember, aki mindent a fantáziára épít, rendkívül gyorsan halad felfelé a vállalataiban. Ennél már csak nem kell rohamosabb szokellés fölfelé. Öt év alatt az öt holdból negyvenet vagy ötvenet csinált; négy ház a faluban, vízimalom, ezer pengő adósság.

Már igazán semmi se volt hátra, csak az a tüzesgép.

Ezt is valósággal maga provokálta ki a sorstól. A sógorát kilódítja a paraszt életből, s az öt év múlva már mint okleveles gépész komendálja neki a nagy tippet, hogy venni kell egy ócska lokomotívot, azt vele kell kireparáltatni, venni hozzá adósságra egy új cséplőgépet s felvállalni az egész Alföldet.

Honnan van joga erre egy csécsi pici kis gazdának? Az embernek megáll az esze. Ha itt minden sikerül, akkor ez újabb öt esztendő múlva ötezer holdat fog vásárolni. Sajnos... a falu nem hiába hallgatott, morgott, gyanakodott és várta a fordulatot...

Negyven évvel később, visszaemlékezve ezekre a napokra, összeültem egyszer s kikérdeztem édesanyámat, ceruzával a kezemben je-

gyeztem, a jegyzetek itt vannak előttem: mi volt az a sok tinó, az a sok alma, az a sok földvásár, az a tüzesgép?

– Apádnak akkor úgy ment a dolga, hogy azt el se lehet mondani. Minden arannyá vált a kezében. Mindent összevásárolt Csécsén, amit lehetett. Megvette a Kis Ferenc és a Kis János házát, telkét. A Kis Ferenc háza ott volt szemben Nyilas Kálmánékkal, a Kis Jánosé egy telekkel odább. Édesanyámnak volt tizenhat hold földje, ahhoz vett két holdat, lett tizennyolc. Neki volt négy köblöse, a többit az anyjának hagyta, meg a mostohaapjának, hogy külön meg tudjanak élni. Így volt huszonkét hold, ehhez még annyit összeszedett abban az időben, hogy valami ötven holdja volt már. Adósok maradtunk valami ezer forinttal. Erre kiadta az összes földet Bogárnak, a kocsmárosnak. A vízi malmot úgy vette, hogy az első részét Gyóritól, azután mind a három részt megvette, a mienk lett. De a malmot is kiadta bérbe. Bogár tartozott adni pénzen kívül tíz köből búzát, disznót, a malom pedig részt fizetett, nem is tudtuk hova rakni a sok étetet. Ha összedugja a kezét, jobban megél, mintha bármibe kezd.

Igen ám, de mikor Szegedről hazajött, úgy könyörgtem neki, hogy elég már, ne harcoljon többet, nyugodjon meg.

Nem lehetett vele bírni. Egyre nagyobb vállalatokba fogott. Szegedről azzal jött haza, hogy nem ér semmit ez a kis élet, venni kell egy tüzesgépet, és azzal le kell menni az Alföldre és részibe csépelni.

Laci már akkor kitanult. Előbb Debrecenbe volt kovácsnál, ott fel szabadult, és el akarta venni az özvegy kovácsnét, a két gyerekével. Apád utánament, elszakította őket egymástól, s felvitte Lacit Pestre, hogy ne maradjon falusi kovács. Ő maga is ott töltött két hónapot és dolgozott valahol fatelepen. Azt is meg akarta tanulni.

Mikor télen hazajött, eccer csak jön Lacitól egy levél, hogy van ott egy tüzesgép, így hívták a lokomobilos cséplőgépet. Azt ócskán meg lehet venni pár fillérért, ő kijavítja, s olyan lesz, mint az új. Hogy imádkoztunk neki, ne tegye. Még édesanyám is könyörgött, hogy Laci még fiatal ahhoz.

Akkor el is múlt egy esztendőre, mert apád éppen minden pénzét befektette a földekbe, s adóssága is volt s abban az időben nem lehetett pénzt olyan könnyen kapni, úgyhogy mi meg is nyugodtunk és éltünk szépen és boldogan.

Inkább Józsit rendezte el, mert Józsi ebben az időben Szatmáron volt, ott tanult ki, de nagyon sokat kellett neki koplalni. Éhezett, cipőket hordott falukra eladni a sváboknak. Apád érte ment, hazahozta, a szegény fiú le volt soványodva, egész tönkrement. Otthon tartotta, be-

fogta a gazdaságba, itt rendbejött, és akkor elküldte vándorolni. No, Józsi el is vándorolt egész Beregszászig, ott állapodott meg. Ott is valami asszonyhistóriája volt.

1884 őszén hazajött Laci. Már látta, hogy levélben nem tudja a tüzesgépet apádra ráveszíteni, hát élőszóval lelkesítette fel, hogy legjobb a gépet ócskán venni, kijavítani, ő már gépészkovács.

Tele voltak tervezgetéssel, mi csak féltünk, mi lesz ebből. Már három gyerek volt. Apád meg akarta nyerni a várat. Belement. Akkor télen meg is vettek valami régifajta nagy gépet s Laci hozzáfogott ki-reparálni. De akkor jött a másik baj, mikor már a gép a nyakunkon volt. Akkor télen nagyon jól ment a malom, annyi őrleni való volt, hogy apád nem engedte, hogy kihúzzák a vízből s ott fagyott. Télen meg a gép után járt, Pestre ment, s ha mondták neki, hogy a malmot ki kellene vágni a jégből, csak mérges volt, hogy messze van még a tavasz. No, aztán jött egy korai olvadás, egyszer csak megindult az ár s elvitte és összetörte a malmot... Ez borzasztó csapás volt, mert nagyon jól jövedelmezett, és igazán áldás volt rajta... és sose lehetett többet megcsinálni...

De apád ezen se búsult, azt mondta, adott már az Isten nagyobb malmot. Laci a gépet elkészítette 1885 nyarára. Igen, de nem volt mindig úgy pénz, ahogy kellett volna, s lassan haladtak, úgyhogy bizony azt hiszem, el is késtek a szállítással. De azért egyszer csak vasútra került. Vettek hozzá egy új cséplőgépet, garnitúrának hívták akkor, és az egészet elszállították Túrkevibe... Csécsén még akkor sarlóval arattak, cséppel verték ki, abban a kis határban nem volt szükség tüzesgépre.

De mikor megvették a gépet, nyolc forint volt a búza ára, mikor meg csépelni kezdtek vele, lement a búza öt forintra. Negyvenkét ember kellett a géphez minden napra. Drága volt a napszám, olcsó volt a búza, nem ért semmit a vállalat.

Ott történt aztán, hogy felrobbant a gép.

És elvitt mindent.

Ez a gépfelrobbanás volt a nagy titok, ami fél életem át elkísért. Már házas ember voltam, még mindig nyugtalanított és kínozott ez az emlék. Mint egy sötét bűn a családon.

Egyszer édesapámmal elmentem Budakalászra, ahol házat akart venni. Ez a háborúban történt. Hosszú utat kellett megtennünk gyalog, s gyaloglás közben az emberek szíve nagyon megnyílik. Sohasem tud olyan őszinte lenni két ember egymáshoz, mintha órák hosszúáig együtt mennek az országút porában. Akkor sikerült édesapámmal elmondani a túrkevi robbanás történetét.

– Hát fiam, az úgy vót, hogy megérkezett az állomásra az az istentelen nagy gép. Hú, micsoda állat volt, csak néztem, mi lesz ebből, hé? Tizenkét ökröt kellett belefogni. Vót szerződés, de az isten tudta, milyen messze kell vinni, és eső jött rá, ott ért bennünket egy kegyetlen zápor az úton, és ott olyan világ van, hogy megáll a víz, mint a tekenőben. Mit csináljak, harminc ökröt kellett befogni, hogy valahogy elvontassuk. A búza meg nem olyan volt, mint Csécsén. Csécsén kigyomláztuk, ha egy szál gurdony volt a búzában, mert az aratóknak szúrta a kezét, ha sarlózták. De itt akkora táblák voltak, hogy látni se lehetett a végét. Ki győzte volna azt tisztítani. Olyan is volt a búza, hogy néha egy kévében alig volt kalász. Azt a kemény gazt meg nem bírta még a gép se. Megerőltette Laci a gépet, mondtam neki, tömjed... Ő meg megparancsolta az etetőnek, hogy csak dugja bele... A gép dőgozott, az istenadta, de hiába. Nem volt semmi láttatja. Ott voltak azok a fekete óriási emberek körülöttünk, azok is mérgesek voltak, hogy a nyakukba szállott a sok szúrós por, fizetni kellett őket, nem ért semmit az egész istenség... Akkor újra ránk jött az eső, két hétig mind csak esett. Ahogy tisztult, újra nekiláttunk. Zsupsz, az istenit, eltörött egy géprész... Laci ott mesterkedett vele, nem ment. Pestre kell vinni megcsináltatni. Hát én mentem vele Pestre, Laci maradt a gépnél, mert félt, hogy összetörik. Fiam, olyan emberek vannak ott, mint a pogányok. Nagy istentelen fekete emberek. Én annyi voltam köztük, mint egy egér a patkányok közt.

Meghozom a tengelyt, megcsinálva, azok addig ott állottak és ették az én kenyeremet. Laci beállítja a gépet, újra kezdenek dolgozni, eccer csak megint reccs. Újra valami törés.

Má szerettem volna otthagyni. Az emberek, meg kivált a gazdák ordítanak, vasvillára kelnek, agyon akarnak bennünket verni. Itt egye meg az egészset a póti fene. Mondom Lacinak: Te Laci, nem lehetne evvel a géppel valamit csinálni?... Azt mondja, az csak egy pillanat...

De újra kezdtük, újra nem ment. A gép minden percbe megszorult. Hát én egy este azt mondom, nekem be kell menni a városba élelemért. Felültem a szekérre, megvettem az enivalót, kiküldtem, de nem mentem vissza, hanem írtam Lacinak egy levelet, hogy csináljon valamit a géppel, robbantsa fel. Már én meguntam az egészset. Ő meg ahelyett, hogy elégette volna a levelet, elvesztette. De a gép felrobbant. Ő azt állította, hogy nem csinált vele semmit, felpukkant az magától. Igen, de a levél a kezükbe került a betyár népnek és azok halálra keresték Lacit. Szegény fiú vagy negyven kilométert szaladt előlük. Ment osztán egyenesen Pestre, én meg haza, Csécsére.

A folytatását édesanyám előadásából írom ki:

„Egyszer egy este jött csengős szekéren két úr a kapura. Ők Turkevéből jönnek. Hamar a tyúkpadra, hozzatok le egy pár csirkét, mondta édesanyám.

– Minket nem lehet megkenyerezni. Nem azért jöttünk, hogy jólakjunk. Hol a férje?

S felolvasta a levelet, amiben az volt, Móricz Bálintot a csendőrök elfogták, börtönben van. Megrémültünk. Se élők, se halottak nem voltunk. Mondja édesanyám:

– Hogy lehet ezen segíteni?

– Fizessék ki a cséplőgép árát, háromezer forintot.

Én nem tudom mit beszéltek egész éjjel, de én másnap velük mentem Fehérgyarmatra, és másnap mindent lekötöttem, még a gyerekeket is. Édesanyám is velem volt, ő is aláírt mindent.

Mikor hazaérünk Gyarmatról, jön apád haza, jókedvűen, vidáman.

Azt mondja édesanyám:

– Te, ez most agyonüt. Mi most bajt csináltunk.

Apád észreveszi, hogy nagyon le vagyunk törve, kérdi:

– Mi bajuk anyám, hogy ilyen savanyúak?

Hát úgy ment ki a házból, azt hittem, a kútba veti magát. Úgy jött vissza, mint egy órült.”

Babits Mihály

Húsvét előtt

S ha kiszakad ajkam, akkor is,
e vad, vad március évadán,
izgatva bellül az izgatott
fákkal, a harci márciusi
inni való
sós, vérizü széltől részegen,
a felleg alatt,
sodrában a szörnyü malomnak:
ha szétszakad ajkam, akkor is,
ha vérbe lábbad a dallal és
magam sem hallva a nagy Malom
zugásán át, dalomnak izét

a kinnak izén
tudnám csak érzeni, akkor is
– mennyi a vér! –
szakadjon a véres ének!
Van most dicsérni hősöket, Istenem!
van óriások vak diadalmait
zengeni, gépeket, ádáz
munkára hülni borogatott
ágyuk izzó torkait:
de nem győzelmi ének az énekem,
ércfalpait a tipró diadalnak
nem tisztelem én,
sem az önkény pokoli malmát:
mert rejtek élet száz szele, március
friss vérizgalma nem türi géphalált
zengeni, malmokat; inkább
szerelmet, embert, életeket,
meg nem alvadt fürge vért:
s ha ajkam ronggyá szétszakad, akkor is
ez inni való sós vérizü szélben,
a felleg alatt,
sodrában a szörnyü Malomnak,
mely trónokat őről, nemzeteket,
százados korlátokat
roppantva tör szét, érczabolát,
multak acél hiteit,
s lélekkal a testet, dupla halál
vércafatává
morzsolva a szüz Hold arcába köpi
s egy nemzedéket egy kerék-
forgása lejárát:
én mégsem a gépet énekelem
márciusba, most mikor
a levegőn, a szél erején
érzeni nedves izét

vérünk nedvének, drága magyar
vér italának:
nekem mikor ittam e sós levegőt,
kisebzett szájam és a szók
most fájnak e szájnak:
de ha szétszakad ajkam, akkor is,
magyar dal március évadán,
szélnek tör a véres ének!
Én nem a győztest énekelem,
nem a nép-gépet, a vak hőst,
kinek minden lépése halál,
tekintetétől ájul a szó,
kéznyomása szolgaság,
hanem azt, aki lesz, akárki,
ki először mondja ki azt a szót,
ki először el meri mondani,
kiáltani, bátor, bátor,
azt a varázsszót, százezerek
várta lélekzetadó szent
embermegváltó, visszaadó,
nemzetmegmentő, kapunyitó,
szabadító drága szót,
hogyan elég! hogyan elég! elég volt!
hogyan béke! béke!
béke! béke már!
Legyen vége már!
Aki alszik, aludjon,
aki él az éljen,
a szegény hős pihenjen,
szegény nép reméljen.
Szóljanak a harangok,
szóljon alleluja!
mire jön új március,
viruljunk ki újra!
egyik rész a munkára,

másik temetésre
adjon Isten bort, buzát,
bort a feledésre!
Ó béke! béke!
legyen béke már!
Legyen vége már!
Aki halott, megbocsát,
ragyog az ég sátra,
Testvérek, ha tul leszünk,
sohse nézünk hátra!
Ki a bűnös, ne kérjük,
ültessünk virágot,
szeressük és megértsük
az egész világot:
egyik rész a munkára,
másik temetésre:
adjon Isten bort, buzát,
bort a feledésre!

Kosztolányi Dezső

Mint aki a sínek közé esett...

És általérzi tűnő életét,
míg zúgva kattog a forró kerék,
cikázva lobban sok-sok ferde kép,
és lát, ahogy nem látott sose még:

Mint aki a sínek közé esett...
a végtelent, a távol életet
búcsúztatom, mert messze mese lett,
mint aki a sínek közé esett:

Mint aki a sínek közé esett –
vad panoráma, rémes élvezet –

sínek között és kerekék között,
a bús idő rohog fejem fölött,

és a halál távolba mennydörög,
egy percre megfogom, ami örök,
lepkéket, álmot, rémest, édeset:
Mint aki a sínek közé esett.

Halotti beszéd

Látjátok feleim, egyszerre meghalt
és itt hagyott minket magunkra. Megcsalt.
Ismertük őt. Nem volt nagy és kiváló,
csak szív, a mi szívünkhöz közel álló.

De nincs már.

Akár a föld.

Jaj, összedőlt
a kincstár.

Okuljatok mindannyian e példán.
Ilyen az ember. Egyedüli példány.
Nem élt belőle több és most sem él,
s mint fán se nő egyforma két levél,
a nagy időn se lesz hozzá hasonló.

Nézzétek e főt, ez összeomló,
kedves szemet. Nézzétek, itt e kéz,
mely a kimondhatatlan ködbe vész

kővé meredve,

mint egy ereklye,

s rá ékírással van karcolva ritka,

egyetlen életének ősi titka.

Akárki is volt ő, de fény, de hó volt.

Mindenki tudta és hirdette: ő volt.
Ahogy szerette ezt vagy azt az ételt,
s szólt, ajka melyet mostan lepecsételt
a csönd, s ahogy zengett fülünkbe hangja,
mint vízbe süllyedt templomok harangja
a mélybe lenn, s ahogy azt mondta nemrég:
„Édes fiacskám, egy kis sajtot ennék”,
vagy bort ivott és boldogan meredt a
kezében égő, olcsó cigaretta
füstjére, és futott, telefonált,
és szőtte álmát, mint színes fonált:
a homlokán feltündökölt a jegy,
hogy milliók közt az egyetlenegy.

Keresheted őt, nem leled, hiába,
se itt, se Fokföldön, se Ázsiába,
a múltba sem és a gazdag jövőben
akárki megszülethet már, csak ő nem.

Többé soha
nem gyúl ki halvány-furcsa mosolya.
Szegény a forgandó tündér szerencse,
hogy e csodát újólá megteremtse.

Édes barátaim, olyan ez éppen,
mint az az ember ottan a mesében.
Az élet egyszer csak őrája gondolt,
mi meg mesélni kezdtünk róla: „Hol volt...”,
majd rázuhant a mázsás, szörnyü mennybolt,
s mi ezt meséljük róla sírva: „Nem volt...”
Úgy fekszik ő, ki küzdve tört a jobbra,
mint önmagának dermedt-néma szobra.
Nem kelti föl se könny, se szó, se vegyszer.
Hol volt, hol nem volt a világon egyszer.

Rímes, furcsa játék

Szeszélyes, bús ajándék
E rímes, furcsa játék,
Óh, zokog, bár negédes, –
Fogadd szivedbe, édes!

Mert csupa szívbe vert seb
Vérszínezi e verset,
Mint halvány őszi rózsza
Szirmát az őszi rozsdá.

De lásd, egyebem nincsen,
Se birtokom, se kincsem,
Nem adhatok tenéked,
Csak ily borús zenéket.

Szebb volna büszke kastély
Termén egy fényes estély,
Vagy lány keréken zajló
Kocsidba drága pejló...

Vagy elrobajló fülke
Ringó pamlagján dülve
Elnézni, merre foszlott
A sok távíró-oszlop...

Vagy úzni falka fürtjét,
Hallani hallali kürtjét,
Míg elfakúl porosra
A frakk vidám pirossa...

Vagy tán az volna szebb lét:
Nézni istennők keblét,
Hol antik ívek árnyán
Mereng sok régi márvány...

Vagy Svájcban lenni vendég:
Csodálni naplementét,
Vagy vinne halk fedélzet,
Hol a banános dél szebb...

Óh, mind e rím mi kába,
Óh, mind e vágy hiába,
Nekünk, két árva rabnak,
Csak sóhajok maradnak...

De hallgasd most e verset,
E torz kedvvel kevertet,
Zsongítson furcsa hangja,
Mint füstöképü banda:

Itt flóta, okarína
S hegedük soka rí ma,
Száz hangszer, minden rím más,
S vén bánatom a primás.

Izzék a dal duhajjá,
Csattanjon vad csuhajjá,
Majd haljon el sohajtón,
Fejem öledbe hajtom.

Csönd. Ajkaim lezárvák.
Ringass: árva az árvát,
Igy, sírj csak, rámhajolva,
Meghalni volna jó ma...

Juhász Gyula

Anna örök

Az évek jöttek, mentek, elmaradtál
Emlékeimből lassan, elfakult
Arcképed a szívemben, elmosódott
A vállaidnak íve, elsuhant
A hangod és én nem mentem utánad
Az élet egyre mélyebb erdejében.
Ma már nyugodtan ejtem a neved ki,
Ma már nem reszketek tekintetedre,
Ma már tudom, hogy egy voltál a sokból,
Hogy ifjúság bolondság, ó de mégis
Ne hidd szívem, hogy ez hiába volt
És hogy egészen elmúlt, ó ne hidd!
Mert benne élsz te minden félrecsúszott
Nyakkendőmben és elvétett szavamban
És minden eltévesztett köszönésben
És minden összetépett levelemben
És egész elhibázott életemben
Élsz és uralkodol örökkön, Amen.

Szabó Lőrinc

Olvadás

Mint a csillagokat a távcsövek,
úgy húztam körém, s egyre közelebb,
könyveken át a Világ Tényeit:
éj-nap olvastam. Mindent! Hajnalig,
kis lámpa mellett, s függönyözve a
konyhánk ajtaját. Boldogság, soha-
nem-álmodott, töltött be: Nemcsak én
vagyok (ha vagyok) bolond! Mint a fény,
mihelyt szabad, oly határtalanúl
tágult a lelkem, nőtt, már messze túl

kíváncsiságban s reményeiben
iskolán s minden hasznon: Végtelen
nyílt elem, hisz most eszközt, szárnyakat
kaptam, repülni, s törni záradakat:
az Irodalmat: születő, arany
lángok zsúfoltak, gyerek mód ugyan,
de úgy, ahogy az első távcsövek
tömték új csillagokkal az eget.

Lóci óriás lesz

Veszekedtem a kisfiammal,
mint törpével egy óriás:
– Lóci, ne kalapáld a bútort!
Lóci, hova mégy, mit csinálsz?
Jössz le rögtön a gázresóról?
Ide az ollót! Nem szabad!
Rettenetes, megint ledobtad
az erkélyről a mozsarat!

Hiába szidtam, fenyegettem,
nem is hederített reám;
lépcsőnek használta a könyves
polcokat egész délután,
a kaktusz bimbait lenyírta
és felboncolta a babát.
– Most nagyobb vagyok, mint te! – mondta
s az asztal tetejére állt.

Nem birtam vele, tönkrenyúzott,
de azért tetszett a kicsi,
s végül, hogy megrakni ne kelljen,
leültem hozzá játszani.
Leguggoltam s az óriásból

negyedórára törpe lett.
(Mi lenne, gondoltam, ha mindig
lent volnál, ahol a gyerek?)

És ahogy én lekuporodtam,
úgy kelt fel rögtön a világ:
tornyok jártak-keltek köröttem
és minden láb volt, csupa láb,
és megnőtt a magas, a messze,
és csak a padló volt enyém,
mint nyomorult kis rab mozogtam
a szoba börtönfenekén.

És ijesztő volt odalentről,
hogy olyan nagyok a nagyok,
hogy mindent tudnak és erősek
s én gyöngye és kicsi vagyok.
Minden lenézett, megalázott,
és hórihorgas vágy emelt
– föl! föl! – mint az első hajóst, ki
az egek felé szárnyra kelt.

És lassan elfutott a méreg,
hogy mégse szállok, nem nővök;
feszengtem, mint kis, észre sem vett
bomba a nagy falak között;
tenni akartam, bosszút állni,
megmutatni, hogy mit tudok.
Negyedóra – és már gyűlöltem
mindenkit, aki elnyomott.

Gyűlöltem, óh hogy meggyűlöltem!...
És ekkor, zsupsz, egy pillanat:
Lóci lerántotta az abroszt
s már iszkolt, tudva, hogy kikap.

Felugrottam: – Te kölyök! – Aztán:
– No, ne félj, – mondtam csendesen.
S magasra emeltem szegénykét,
hogy nagy, hogy óriás legyen.

József Attila

(De szeretnék...)

De szeretnék gazdag lenni,
Egyszer libasültet enni,
Jó ruhába járni, kelni,
S öt forintér kuglert venni.

Míg a cukrot szopogatnám,
Új ruhámat mutogatnám,
Dicsekednék fűnek-fának,
Mi jó dolga van Attilának.

De erre gondolni sem merek,
Boldogságom gyorsan pereg
S mert nincs meg e sok dolog,
Azért nem vagyok én boldog.

Radnóti Miklós

Töredék

Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
s míg balhitekben hitt s tajtékszott téveteg,
befonták életét vad kényszerképzetek.

Oly korban éltem én e földön,
mikor besúgni érdem volt s a gyilkos,
az áruló, a rabló volt a hős, –

s ki néma volt netán s csak lelkesedni rest,
már azt is gyűlölték, akár a pestisest.

Oly korban éltem én e földön,
mikor ki szót emelt, az bujhatott,
s rághatta szégyenében ökleit, –
az ország megvadult s egy rémes végzetten
vigyorgott vértől és mocsoktól részegen.

Oly korban éltem én e földön,
mikor gyermeknek átok volt az anyja,
s az asszony boldog volt, ha elvetélt,
az élő irigylé a férges síri holtat,
míg habzott asztalán a sűrű méregoldat.

.....

Oly korban éltem én e földön,
mikor a költő is csak hallgatott,
és várta, hogy talán megszólal újra –
mert méltó átkot itt úgysem mondhatna más, –
a rettentő szavak tudósa, Éσαιás.

.....

1944. május 19.

Illyés Gyula

Koszorú

Fölmagasodni
nem bírhatasz. De lobogsz még,
szél-kaszabolta magyar nyelv, lángjaidat
kígyóként a talaj szintjén iramítva – sziszegvén
néha a kintől,
többször a béna dühtől, megalázott.
Elhagytak szellemeid.

Újra a fű közt, a
gazban, az aljban.
Mint évszázadokon át a behúzott
vállú parasztok közt. A ne szólj szám, nem
fáj fejem aggjai közt. A
nádkúpban remegő lányok közt, mialatt
átrobogott a tatár. A
szíjra fűzött gyerekek közt, amidőn csak
néma ajak-mozgás mímelte a szót,
mert hangot sem tűr a török, mert
arcba csap ostor –:
most mutatod meg,
most igazán – nekem is, mire vagy jó,
most a pedigréd: a címered, hajszályökerednek
kőharapó erejét.

Összemosolygás nyelve; a titkon
össze-világító könnyek nyelve; a hűség
nyelve; a föl nem adott hit
tolvaj-nyelve; remény laissez-passer-ja; szabadság
(percnyi szabadság, kortynyi szabadság, foglár háta mögötti
szabadság)
nyelve; tanár-kigunyolta diák, szerzsán-legyalázta baka,
összeszidott panaszos, hivatalnokok-unta mamácska
nyelve; csomaghordók, alkalmi favágók, mert
gyárba se jó, szakmára sem alkalmas (mert
nyelv-vizsgát se megállt) proli nyelve; az ifjú
főnök előtt habogó veteran
nyelve; a rendőrörsön azonnal
főlpofozott gyanúsított
mélyebbről fakadó tanúság-
tétele, mint Lutheré;
kassai zúgárus, bukaresti cselédlány,
bejruti prostituált szüle-hívó
nyelve; köpések-

mosta, dühpírja-törölte
orcájú fiaid közül egy, íme:
szólni tudó más nyelveken is,
hű európaiként
mondandói miatt figyelemre,
bólintásra becsült más népek előtt is:
nem léphet föl oly ünnepi polcra,
nem kaphat koszorút
oly ragyogót, amelyet, szaporán lesietve ne hozzád
vinne, ne lábad elé
tenne, mosollyal bírva mosolyra vonagló
ajkad, fölnevelő
édesanyám.

Haza, a magasban

Jöhet idő, hogy emlékezni
bátrabb dolog lesz, mint tervezni –
bátrabb új hont a múlt időkben
fürkészní, mint a jövődőben –?

Mi gondom! – áll az én hazám már,
védőbben minden magasságnál.
Csak nézelődöm, járok, élek,
fegyvert szereztem, bűv-igéket.

Már meg is osztom, ha elmondom,
milyen e biztos, titkos otthon.
Dörmögj, testvér, egy sor Petőfit,
köréd varázskör teremtődik.

Ha új tatárhád, ha kufárhád
özönli el a tiszta tájat,
ha útaink megcsavarodnak,
mint giliszta, ha rátapodnak:

te mondd magadban, behunyta szemmel,
csak mondd a szókat, miktől egyszer
futó homokok, népek, házak
Magyarországgá összeálltak.

Dühöngő folyók kezesegetek,
konok bércek – ezt ne felejtse,
ha megyünk büszke szájjal vissza,
mint várainkba, titkainkba.

Mert nem ijeszt, mi csak ijeszthet,
nem ölhet, mi csak ölne minket,
mormolj magadra varázsinget,
kiáltsd az éjbe Berzsenyinket.

Míg a szabad mezőkön jártál,
szedd össze, pajtás, amit láttál,
mit szívvel, ésszel zsákmányoltál,
vidám vitáknál, leányoknál.

Mint Noé a bárkába egykor,
hozz fajtát minden gondolatból,
ábrándok árvult szerepét is,
álmaid állatseregét is.

Lapuljanak bár ezredévig
némán, mint visszhang, ha nem kérdik,
szavaid annál meglepőbbet
dörögnek majd a kérdezőknek.

Figyelj hát és tanuld a példát,
a messzehangzóan is némát.
Karolva könyvem kebelemre,
nevetve nézek ellenemre.

Mert ha sehol is: otthon állok,
mert az a való, mit én látok,
akkor is, ha mint délibábot,
fordítva látom a világot.

Igy maradok meg hírvivőnek
őrzeni kincses temetőket.
Homlokon lóhatnak, ha tetszik,
mi ott fészkel, égbemenekszik.

Weöres Sándor

Szán megy el az ablakod alatt

Éj-mélyből fölzengő
— csing-ling-ling — száncsengő.

Száncsengő — csing-ling-ling
— tél csendjén halkan ring.

Földobban két nagy ló
— kop-kop-kop — nyolc patkó.

Nyolc patkó — kop-kop-kop —
csönd-zsákból hangot lop.

Szétmálló hangerdő
— csing-ling-ling — száncsengő.

Száncsengő — csing-ling-ling —
tél öblén távol ring.

Nagy László

Tűz

Tűz
te gyönyörű,
dobogó, csillag-erejű
te fűtsd be a mozdonyt halálra,
hajszold, hogy fekete magánya
ne legyen néki teher,
tűz
te gyönyörű,
ihlet, mindenség-gyökerű,
virágozz a vérző madárban,
égesd hogy a sorsot kimondja,
nem a hamuvá izzó csontja,
virrasztó igéje kell,
tűz
te gyönyörű,
jegeken győztes-örömű,
ne túrd, hogy vénhedjünk sorra
lélekben szakállasodva,
hűlve latoló józanságban,
ahol áru és árulás van,
öltöztess tündér-pirosba,
röptess az örök tilosba,
jéghegyek fölé piros bálba,
ifjuság királya,
tűz!

Kovács Vilmos

Testamentum

Uram, emeld fel csontig nyútt testem,
s fújd el belőle múlt lobogások
füstölgő üszkét.

Ismerd fel bennem halandó másod,
ki most fekete árnyadra estem,
s hozzá szegeznek lázvörös tüskék.

Uram, megjártam én is a poklod,
ha teremtésed csodája hívott,
kiosztva részem.

Semminek sok volt, de csillaggal írott.
Uram, mostantól több lesz a gondod,
s műved, a csoda, késve lesz készen.

Uram, marad itt még néhány bolond,
s ha most felemelsz, mindőjük nevét
füledbe mondom.

Oszd fel közöttük poklunknak felét.
Homlokuk jeles, nyakukban kolomp.
S vigyázzunk rájuk ott a porondon.

Vári Fábián László

Ördögszekér

Árulás készül ellenem,
már megint üldözött vagyok,
lopva mutatják arcukat
szemem mélyén a csillagok.

Átszabja testem az idő,
szike és csontfűrész se kell.
Néhai legény-álmaim
zsírpárnák alatt tűnnek el.

Ismét útszélen heverek,
delelnék rajtam a legyek,
s labdának nézik fejemet
csintalan ördög-gyermekek.

Szél se... Az égben semmi nesz.
Nem szakad meg a föld szive.
Egy ördögszekér a lelkemet
viszi magával messzire.

Giillaume Apollinaire

A Mirabeau-híd

A Mirabeau-híd alatt fut a Szajna
S szerelmeink
Mért kell gondolnom arra
Hogy az öröm nem jöhet csak a jajra
Óra verj az éjszakában
Megy az idő én megálltam
Maradjunk szemközt kéz a kézbe zárva
Míg fut örök
Szemektől elcsigázva
Karunk hídja alatt a Szajna árja
Óra verj az éjszakában
Megy az idő én megálltam

Fut a szerelem akár ez a gyors hab
A szerelem
Az élet vánszorog csak
És a Reményben mily sok az erőszak
Óra verj az éjszakában
Megy az idő én megálltam
Tűnnek a napok a hetek suhanva
Vissza se tér
Múlt és szerelem habja
A Mirabeau-híd alatt fut a Szajna
Óra verj az éjszakában
Megy az idő én megálltam

(Eörsi István fordítása)

TARTALOM

BEVEZETŐ	3
A LÍRA ÁTALAKULÁSA A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN... 5	
Új stílusirányzatok a századvég irodalmában	6
A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA..... 14	
A francia szimbolisták	14
CHARLES BAUDELAIRE	14
A Romlás virágai.....	16
Kapcsolatok	17
PAUL VERLAINE	19
Költészettan	21
ARTHUR RIMBAUD	23
Kóborlásaim	26
IRODALMUNK A XX. SZÁZADBAN	28
Történelmi háttér.....	28
A Nyugat és kora	30
ADY ENDRE	33
Ady költészetének főbb jellemzői, újításai.....	36
Irodalomelméleti ismeretek: szimbólum, szimbolizmus.....	38
Séta bölcsőhelyem körül.....	39
A magyar Ugaron.....	41
Párisban járt az Ősz	43
A föl-földobott kő.....	46
A SZÁZADVÉG ÉS A SZÁZADFORDULÓ PRÓZÁJA	48
MÓRICZ ZSIGMOND.....	50
Irodalomelméleti ismeretek: realizmus, novella.....	55
Hét krajcár	56
Irodalomelméleti ismeret: regény	62
Légy jó mindhalálig	63
A NYUGAT LÍRIKUSAI.....	79
BABITS MIHÁLY	79
Irodalomelméleti ismeretek: idill, leoninus, versláb.....	83
Új leoninusok	84
Ősz és tavasz között.....	87

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ.....	90
Irodalomelméleti ismeretek: versciklus, szereplíra	94
A szegény kisgyermek panaszai.....	94
Már néha gondolok a szerelemre	96
Mostan színes tintákról álmodom.....	98
TÓTH ÁRPÁD	101
Irodalomelméleti ismeretek: szinesztézia, sorátlépés (enjambement)	103
Áprilisi capriccio	104
Esti sugárkoszorú	107
JUHÁSZ GYULA	110
Irodalomelméleti ismeretek: szonett, tájvers.....	114
Magyar táj, magyar ecsettel.....	115
Milyen volt.....	117
KARINTHY FRIGYES.....	119
A humor szerepe Karinthy írásaiban	122
Irodalomelméleti ismeretek: humoreszk, helyzetkomikum, jellemkomikum	124
Röhög az egész osztály.....	125
A NYUGAT MÁSODIK NEMZEDÉKE	129
SZABÓ LÓRINC	130
Tücsökgzene	134
A befagyott Ipolyon.....	136
JÓZSEF ATTILA	137
Curriculum vitae.....	141
Irodalomelméleti ismeretek: helyzetdal, expresszionizmus.....	144
Tiszta szívvel.....	145
Születésnapomra.....	147
Betlehemi királyok	149
A NYUGAT HARMADIK NEMZEDÉKE	151
RADNÓTI MIKLÓS.....	152
Nem tudhatom.....	155
Himnusz a békéről	158
A NÉPI MOZGALOM ÍRÓI.....	161

ILLYÉS GYULA.....	162
A költő felel	167
IRODALMI ÉLET A VILÁGÉGÉS UTÁN	171
WEÖRES SÁNDOR	172
Rongyszőnyeg	175
Irodalomelméleti ismeretek: játékvrs, a játékvrs zeneiségének sajátos eszközei	176
A galagonya	177
AZ ÚJ KÖLTÉSNET	178
NAGY LÁSZLÓ	178
Adjon az Isten	182
KITEKINTÉS A VILÁGIRODALOMBA	184
Avantgárd irányzatok a XX. század első évtizedeiben	184
Az izmusok sora	185
A műnemek megújulása	192
GUILLAUME APOLLINAIRE.....	193
Irodalomelméleti ismeret: képvrs	197
A megsebzett galamb és a szökőkút	198
ERNEST HEMINGWAY	200
Az öreg halász és a tenger	203
A HATÁRON TÚLI MAGYAR IRODALOM	216
Magyar irodalom Romániában.....	216
TAMÁSI ÁRON.....	217
Ábel a rengetegben	222
KÁRPÁTALJAI MAGYAR IRODALOM.....	243
KOVÁCS VILMOS	246
Verecke	252
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ	255
Útban Törökország felé	257
FELADATLAPOK.....	261
BESZÉDKÉSZSÉG-FEJLESZTÉS	266
KIEGÉSZÍTŐ OLVASMÁNYOK	274

Навчальне видання
ДЕБРЕЦЕНІ Оніка Олександрівна

**Інтегрований курс
„ЛІТЕРАТУРА”
(угорська та зарубіжна)**

Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням угорською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України.

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Світлини на сторінках 4, 14, 16-17, 30, 39, 43, 46, 50, 63, 85, 87, 90, 94, 96, 98, 101, 107, 110, 117, 119, 134, 136, 137, 141, 147, 152, 156, 158, 168, 172, 177, 178, 182, 191, 193, 200, 208, 217, 219, 222, 230-233, 240, 246, 253, 255, 258, 262-266, 268, 270, 272, 273 взяті з вільного доступу в Інтернеті, а також полотна відомих живописців: Россетті, Моне, Мане, Реноар, Піссарріо, Дега, Сезан, Шалін, Сінеї, Фантін-Латур, Кароль Марко, Ріпл-Ронаї, Аурел Бернат, Дюрер, Боччіні, Балла, Мунк, Шагалл, Далі, Брак, Пікассо, Модріан, Трамбал, Магда Молнар, Глона Рейс на сторінках: 7, 11–12, 19, 23, 41, 79, 115, 130, 149, 162, 186, 187, 189, 190–191; 4 фотографії – Ф. Шімон, А. Секей та Ф. Араньоші на сторінках: 26, 33, 34, 104; 2 малюнки: М. Роган, Ф. Каринті на сторінках: 57, 125.

Підбір ілюстративного матеріалу *Дебрецені Мигаль Дежевович*

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. А. Варга*
Коректор *Г. М. Тирканич*

Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 20,0. Обл.-вид. арк. 18,7.
Тираж 1784 пр. Зам. № 1237.

Державне підприємство
„Всеукраїнське спеціалізоване
видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua

Друк ТОВ „РІК-У”
88000 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5040 від 21.01.2016